

कृदन्तरूपमाला

मद्रपुरी-संस्कृतविद्यासमितेः कलाशालायां प्रधानाध्यापकैः
पण्डितवर्यैः श्रीमद्भिः श. रामसुब्रह्मण्यशास्त्रिभिः
सन्दृष्टा

प्रथमो भागः

श्रीमतां डा० वे. राघवार्याणां
श्रीमतां डा० चे. प. रामस्वाम्यार्याणां च
आमुखाभ्यां सहिता

FOR FAVOUR OF REVIEW

a voucher copy of the review
may kindly be sent to us for
our reference and file.

सिपपामृतमञ्जुवे

मद्रपुरीसंस्कृतविद्यासमितिसचिवैः

श्री. ति. वे. विश्वनाथार्यैः

(14, पूर्वमाडवीपी, मद्रास् 4.)

प्रकाशिता

१९६५

प्रथमावृत्तिः १९६५

© Samskrit Education Society, Madras 14.

Published with the aid of
Govt. of India, Ministry of Education.

Rs. 10/- each volume

Rs. 50/- advance price for full set.

मूल्यम्: प्रतिभागं १० रु.

सर्वभागानां प्राक्प्रकाशनमूल्यं ५० रु.

थी भारती विजयम् प्रेस्, मद्रास्-५.

GENERAL PREFACE

The Samskrit Education Society is one of the latest efforts made by lovers of Sanskrit in Madras to check the erosion or *elimination of Sanskrit which is imminent in the different sectors of its studies in this part of the country, notwithstanding that South India has been a stronghold of this language in the past amongst all those who prize intellectual stimulation and spiritual inspiration.* The Society was started with the blessings of H.H. Sri Chandrasekharendra Sarasvati, Sankaracharya of Kanchi Kamakoti Peetha, on the occasion of the Golden Jubilee of his accession to the Peetha. I have had the pleasure and privilege of being connected with its management from the inception.

In spite of the difficulties of the present situation and the many causes demanding the help and patronage of the philanthropists, we may assert that during the short period of our *existence, we have made fairly steady progress, although it is not spectacular.* In Pettai, near Madras, we have a large area of land where our buildings are coming up and a Sanskrit advanced study centre is functioning. We have been concentrating in training young Pandits already qualified in one Sastra to become equipped in another Sastra. We have started a few research projects and publication schemes. *a Concordance of Verbal Derivatives, a New Model Sanskrit Grammar and a Dictionary of Indeclinables.* Another undertaking of ours is the book on *The Teaching of Sanskrit.* This and the *Concordance of Verbal Derivatives,* I am happy we are able to release to the public now.

The maintenance and promotion of Sanskrit study in the schools face two difficulties today, one stemming from the language formulae of the Government which is explicitly unfavourable to Sanskrit and secondly, the lack of improved methods of making its learning easy and popular. ~~The Society may well congratulate~~ itself in having addressed itself to the latter problem and brought out these books written by able and experienced scholars, Pt. S. Ramasubba Sastrigal and Prof. K. Rama Varma Raja. On behalf of the Society, I must also express my appreciation of the services rendered to the Society by Dr. V. Raghavan who has been in general charge of these and other research projects and publications of the Society. What he and others have been

doing in this part of the country, in the midst of all sorts of difficulties, must evoke the admiration of Sanskritists all over the country.

These and other research projects and the teaching work of the Society have been receiving assistance from the Central Sanskrit Board which deserves all praise for its efforts to rehabilitate in the country Sanskrit, the bedrock of Indian culture.

I wish all success to Sri T. V. Viswanatha Aiyar, Secretary of the Society, who has been building up the resources of the Society and managing its affairs so well. I am quite sure that the Samskrit Education Society will ere long emerge as an active advanced Centre of a University type for Sanskrit in the South.

C. P. RAMASWAMI AIYAR

*President, The Samskrit
Education Society, Madras.*

PREFACE

In addition to evolving sound methods of teaching the language and works composed in it, ancient Sanskrit writers prepared also several ready-made tools to assist them in their pedagogic mission. The compilation of indexes and concordances is no new line of work fashioned by modern scholarship. These ready-made instruments of scholarship are as old as the post-Vedic literature, when different kinds of *Anukramanīs*, lists of words of different kinds of morphological kingship, etc., arose. In grammar itself, separate hand-books for alerting students on gender and other slippery matters were prepared. The difference is that all these old tools, including the dictionaries, were made in metrical form. Special sets of verses were composed to collect together words or roots which underwent identical modifications or took the same grammatical formative characteristics to enable easy memorisation by students, e.g. the verses listing roots which took two objects (*dvi-karmaka*) and the verses enumerating roots which do not take the augment 'i' 'इ' (*Aniṣkārīkas*). Difficult forms like the frequentative *Yanluganta* were also dealt with in special monographs by writers like Śeṣa Kṛṣṇa.

In modern times, the study of Sanskrit has called for the preparation of not only grammars arranged in a new way but also all kinds of 'made-easy' compilations for ready reference and getting at a glance all possible forms. The roots, *Dhatus*, the variety of conjugations, *Guṇa* and *Vṛddhi*, formative augments and the rules and exceptions in their incidence, these constitute a major scare, if we may say so, to students of Sanskrit. One of the tasks on which many modern teachers and authors of popular grammars and handbooks of Sanskrit had always engaged themselves is the compilation of dictionaries of conjugational forms. These varied in completeness and size but the publication of the stupendous *Dhaturatnākara* by the Jain Sadhu Lavanyavijaya in seven volumes, which superseded all lesser compilations, forms not only a monumental achievement in the field, but also one of the greatest boons to teachers and students alike of Sanskrit.

The difficulty of the *Dhatus* does not end with their conjugation. The primary derivatives from radical bases, the *Kṛt*-forms, including participles, infinitives, gerunds and reduplicatives, are not easily comprehended and mastered. Even those

constantly in touch with the language and its grammar get confounded in respect of many of these forms: 'num' coming or not coming in a present participle; the form of the past passive participle in the case of a particular root and the 'seṣ' and 'aniṣ' regulations in this respect*; the exact form of a desiderative or one kind or another of a reduplicative form of a root, all such doubts occur constantly, apart from the main doubts regarding the conjugation and the Ātmanepada or Parasmaipada character of a root. In the case of some of the out of the way roots and out of the way derivative forms, even Vyākaraṇa Pandits have doubts and differences of opinion. A carefully compiled concordance of all primary derivatives of all roots, original and derived, which would be an indispensable book of reference, had been in the mind of the undersigned for a long time and he is gratified that the scheme took proper shape and the work could be taken up by the Samskrit Education Society, Madras.

Pandit S. Ramasubba Sastrigal who was entrusted with the work of preparing this *Kṛdanta-Concordance* is the foremost Vaiyākaraṇa of South India. After studying Vyākaraṇa under the late Mahāmahopādhyāya Dandapanisvami Dikshitar of Chidambaram, Sri Ramasubba Sastrigal taught at the Annamalai University, at the Ramesvaram Devasthanam Sanskrit College, Madurai, of which he was also Principal for some time, and later at the R.M.S. Vidyasala, Chidambaram. An honoured member of the galaxy of erudite Pandits associated with the Kanchi Kamakotī Pitha, Śāstraratnākara Ramasubba Sastrigal has distinguished himself in many gatherings of Pandits in different parts of India. When the teaching unit of the Samskrit Education Society was started, and it was happily decided that special steps should be taken to equip the younger generation of Pandits with an adequate depth of knowledge in Vyākaraṇa, it was Sri Ramasubba Sastrigal whom the Society asked to take charge of their post-Siromaṇi course in Vyākaraṇa.

Apart from devoting its attention to ways and means of deepening the scholarship of young Pandits, the Society legitimately thought also of ways and means of propagating Sanskrit and facilitating its study and mastery by the wider community desirous

Cf. Kāśikā and Padamanjari on VII. 2.22 where they illustrate the word Kaṣṭa by saying कष्टे व्याकरणम् and explain that it is so because it is hard to understand the rules of 'Idāgama' etc. व्याकरणम् ऋत्वमिडागमादिव्यवस्थाया दुर्गतिरसौ ।

of learning it. Towards the realisation of this aim, certain research and publication schemes were proposed by the undersigned and the Society approved them. One of the projects thus proposed is the present compilation *Kṛdantarūpamālā*. The idea became a practical proposition because of the availability at the Society of the services of the distinguished Vaiyākaraṇa, Sri Ramasubba Sastrigal, and the assistance of his two students in the first-batch, Nyāya-Śiromaṇis V. S. Srivatsankacharya and T. K. Pranatartiharan, both of whom qualified themselves in Vyākaraṇa under the Society's scheme.

There are about 2000 roots in the ten groups given in the *Dhātupāṭha*; these multiply further when we take also their twelve kinds of derivative forms, desiderative, casual etc., and the frequentatives of different kinds. One hundred and thirty suffixes, forming declinable and indeclinable words, could be added to them in their own form or when compounded with other words. Such formations are also affected by the special characteristics of the group to which a root belongs. All these factors make the *Kṛdanta* a bewildering department of Sanskrit grammar. In the present Concordance, the problems of this subject have been tackled and all possible care has been taken to formulate and present all the possible forms of all the roots. Twenty of the essential *Kṛts* are fully dealt with for every root; the rest are shown wherever, under special circumstances, they occur according to rules applicable to specific roots. For examples of roots under which the largest number of derivatives are given, *Kṛ* and *Gam* may be seen. The forms are presented in a specific order: First the root is given with its number, group and other characteristics which number seven; the meanings of the roots are then given; in respect of the above, authorities are also cited where necessary. Then the twenty *Kṛdanta*-forms are set forth and in the end, additional forms for desiderative etc. are also given; where necessary several further forms are added as under *Kṛ*. To support the forms set forth, citations of usages in *Bhāṣī Kāvya*, *Dhātu Kāvya* and other poems and also other relevant treatises are added in the footnotes. To conserve space and make the presentation neat and compact, a scheme of abbreviations has been employed and a key to this has been supplied.

A compilation called *Dhāturūpaprakāśikā* was brought out long ago by Sri Srikantha Sastri in Telugu script from Mysore, where

along with conjugational forms, ten *Kṛts* alone were worked out. In 1885, W.D. Whitney, as a supplement to his *Sanskrit Grammar*, brought out his *The Roots, Verb-forms and Primary Derivatives of the Sanskrit Language*. The former book, whose scope was limited, is no longer available and the latter, in Roman script, although now reprinted, is neither full nor solely concerned with the derivatives ; also its script prevents its use among the mass of Sanskrit students in the country. It may therefore be said that not only is our present effort more complete than any attempted previously but also the material has been arranged and presented in such a manner that maximum usefulness is assured for the work.

In the present work, it is proposed to deal completely with 1500 roots and with another 500 more in a brief manner. As the whole work will take some time to be completed and will also be very large in size, it is proposed to issue the book in convenient volumes of 250 pages each. The first of these volumes is now placed before the public.

In addition to formulating the lines on which this *Concordance* should be compiled and arranged, the undersigned has read and checked the proofs of each forme before it was struck ; and in this work, he has been assisted by Pandit A. M. Srinivasa-chariar.

The Samskrit Education Society and Sri Ramasubba Sastrigal, the author, might be congratulated on undertaking and accomplishing this big and difficult work. Thanks are due to the Central Sanskrit Board who scrutinised and approved the plan of this work and extended some assistance ; in view of the time, labour and expense which this project will involve, it is hoped the Board will continue their interest in this work and give it increased assistance for its early completion.

V. RAGHAVAN

॥ धीः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

उपोद्घातः ।

अयि भोः मान्या गीर्वाणवाणीप्रणयिनः । मवतां पुरतः कृदन्तरूप-
मालाख्यमिमं ग्रन्थमुपहारतया समर्प्य सविनयं किञ्चिद्विश्राप्यते । मद्रपुरीस्थ-
संस्कृतविद्यासमितेः कृते ग्रन्थस्यास्य सम्पादने प्रवृत्तोऽहमभवम् ।

ग्रन्थरचनाप्रकारः ।

ग्रन्थेऽस्मिन् दशविकरणीपठितानां धातूनामकारादिक्रममाश्रित्य लेखनं
क्रियते । तादृशी लेखनक्रमानुस्यूता संख्या प्रथमतो निर्दिष्टा । तदनन्तरम्,
अर्थविशिष्टत्वेन धातुस्वरूपनिर्देशः । तदनु, उपात्तधातोर्गणसंख्या, पश्चात्
गणस्य नाम, ततः धातुपाठपठनक्रमानुसारिणी संख्या, तदुपरि सकर्मकत्वाकर्म-
कत्वादिनिर्देशः, अनन्तरम्, सेडनिडादिप्रदर्शनम्, ततः परस्मैपदात्मनेपदा-
दिसूचनम्, पश्चात् (सति सम्भवे) अन्तर्गणनिर्देशः (घटादिः, शमादिः),
कुत्रचित् (सम्भवे सति) दैवश्लोकश्च इत्येवं रीतिराहता । कचिद्धात्वर्थविचा-
रोऽपि, यत्रावश्यकता, तत्र प्रादर्शि । ततः, ण्वुल्, तृच्, शता, शानच्,
क्विप्, निष्ठा (क्फवत्) पचायच्, तव्यत्, अनीयर्, ण्यत्, खल्, (यक्,)
घञ्, तुमुन्, क्तिन्, रुयद्, क्त्वा, ल्यप्, क्त्वाणमुलौ इत्येवं क्रमेण
रूपाणि प्रदर्शितानि । तत्र प्रथमतः शुद्धाद्धातोः, अनन्तरं ण्यन्तात्, तदनु
सन्नन्तात्, अन्ते सति सम्भवे यङन्ताच्च रूपाणि विलिखितानि । कचित्
कचित् उणादिप्रत्ययनिष्पन्ना अपि शब्दाः तत्तद्धातुप्रसङ्गे अर्थसामञ्जस्यं
प्रयोगपाचुर्यञ्चानुसृत्य दशपाद्युणादिबृच्च्यनुरोधेन प्रदर्शिताः ।

मूले यत्र रूपनिष्पत्तौ प्रमाणस्यावश्यकता, सत्ताधोभागे 1,2,3
इत्यादिक्रमेण प्रमाणं प्रदर्शितम् । एवमेव प्रयोगप्रदर्शनार्थं A.B.C.
इत्यादिक्रमेण उपात्तग्रन्थगतसर्गश्लोकसंख्याप्रदर्शनपूर्वकं श्लोकसन्दर्शितः ।
[अ] इत्युपादाय कुत्रचित् धात्वर्थविचारादिः कृतः ।

यत्तोभयोर्धात्वोः रूपाणि सदृशानि, तत्र पुनर्लेखनस्यानपेक्षितत्वेन
पूर्वलिखितधातुसंख्यानिर्देशपूर्वकमतिदेशः कृतः । यद्यस्ति विशेषः, सोऽपि

प्रदर्शितः । तत्तत्सूत्रोपादानस्थलेषु पाठकानां सौकर्याय यथासम्भवम्,
अध्यायपादसूत्रसंख्या अपि प्रदर्शिताः । चार्तिकविषये तु—उपाचयार्तिकानां
महाभाष्ये यत्नावतारः कृतः, तत्सूत्रसंख्या प्रदर्शिता ।

अवधेयाः शास्त्रीया विशेषाः ।

घातवो द्विविधाः—औपदेशिकाः, आतिदेशिकाश्चेति । घातुपाठे पाणि-
निना साक्षात् पठिनाः औपदेशिकाः । 'सन्, यन्ता घातवः' (3-1-32)
इति सूत्रबोधितघातुसंज्ञकाः,

'सन् वचच् काम्यच् वचङ् वचपोऽध्याचारकिम् निज्यङो तथा ।

यगाय ईयङ् णिङ् चेति द्वादशमी सनादयः ॥'

इत्युक्ताः सनादिप्रत्ययान्ताः द्वादश आतिदेशिकाः । तेषु णिच्-सन्-
यङन्तास्त्रय एवात्र कृत्प्रत्ययप्रकृतित्वेनोपात्ताः । यद्यपि वचजायन्तेभ्योऽपि
घातुभ्यः एते साधारणाः कृत्प्रत्यया भवितुमर्हन्ति—यथा- पुत्रीयकः, पुत्रीयिता,
पुत्रकाम्यकः, पुत्रकाम्या—इति ; तथापि वचजादीनां सुबन्त प्रातिपदिक-
प्रकृतिकत्वेन तेषामानन्त्यात्, तेभ्यः कृत्प्रत्ययप्रदर्शनं दुस्साधमिति
परित्यक्तम् । यङ्लुक्स्तु केषाञ्चिन्मते छान्दसत्वात् तदन्तेभ्योऽपि नाल
कृत्प्रत्ययाः प्रदर्शिताः ।

आचार्यः, तत्तद्घातुषु अकाराद्यनुबन्धकरणेन कार्यविशेषं प्रतिपादयति ।
यथा—'एष वृद्धो' इत्यादिषु अनुदात्ताकारस्यानुबन्धस्य करणेन, 'ईङ् गतौ'
इत्यादिषु ङकारस्यानुबन्धस्य करणेन च 'अनुदात्तङित आत्मनेपदम्'
(1-3-12) इति शानच्प्रत्ययं शास्ति—एषमानः, अयमानः इति शानजर्थम् ।
एवम् 'अल गत्यादिषु' इत्यादिषु अकारस्य स्वरितत्वप्रतिज्ञानेन, 'ऊर्णुव्
आच्छादने' इत्यादिषु अकारभ्येत्संज्ञासम्पादनेन च, 'स्वरितजितः कर्त्रभिप्राये
क्रियाफले' (1-3-72) इति सूत्रेण विवक्षाभेदेन आत्मनेपदं परस्मैपदं च
शास्ति । एवमाकारादीनां वर्णानां, जि टु ड इत्येतेषाञ्चानुबन्धानां करणेन
कार्यविशेषं तत्तत्प्रतिपादयति ।

घातोरर्थनिर्देशः मद्रपुरीस्थबालमनोरमाशुद्रालयमुद्रितघातुपाठकोशमव-
लम्ब्य कृतः । तत्र प्रसिद्धिपातुर्यात् घात्वर्थ एको निर्दिष्टः । घातूनामने-
कार्थत्वात्, प्रामाणिका अन्ये अप्यर्थाः ज्ञेयाः । अत एव भाष्ये 'अनौ परि-

चाय्योपचाय्यसमूहाः' (3-1-131) इत्यत्र 'ऊहिरपि वक्ष्ये वर्तते । कथं पुनरन्यो नामान्यस्यार्थे वर्तते ? कथमुर्ध्ववर्षे वर्तते ? बह्वर्था अपि घातवो भवन्ति ।' इत्युक्तम् । 'सेधतेर्गतौ' (8-3-113) इत्यत्र गतिग्रहणम्, '.....गुद क्रीडायामेव' इत्यत्र एवकारग्रहणम्—इत्यादिकं घातूनामनेकार्थत्वे लिङ्गम् । एतत्सर्वमभिप्रेत्यैव—

'घातवश्चोपसर्गाश्च निपाताश्चेति ते त्रयः ।

अनेकार्थाः स्मृताः प्राज्ञैः ; पाठस्तेषां निदर्शनम् ॥'

इत्यभियुक्तैरुक्तम् ।

कचित्—सामान्यतः, अर्थनिर्देशे कृतेऽपि, अर्थविशेषे एव पर्यवसानं भवति । अत एव, "सत्यपि हि शब्दार्थत्वे भिद्यते एवैषामभिधेयम् । तथा हि—कवतिस्तावदव्यक्ते शब्दे वर्तते—उष्ट्रः कोकूयते—इति । कुवतिरप्यार्त-स्वरे वर्तते—चोकूयते वृषल इति । पीडित इत्यर्थः । कौतिस्तु शब्दमात्रे ।" इति 'न कवतेर्धङि' (7-4-63) इत्यत्र न्यासे प्रोक्तं सङ्गच्छते । एवम्,

'उपसर्गेण घात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते ।

विहाराहारसंहारमहारपरिहारवत् ॥'

इत्युक्तरीत्यापि घातूनां नानार्थत्वं स्वयमेव यथायथमूह्यम् । यथाप्रमाणमेतादृशार्थानामपि ग्रन्थेऽत्र प्रदर्शनं कृतम् ।

अर्थमेदेन, उपसर्गसमभिव्याहारेण च घातोः सकर्मकत्वमकर्मकत्वं च भवति । यथा—मूधातुरकर्मकोऽपि, मुख्यमनुभवति इत्यत्रोपसर्गसमभिव्याहारात् सकर्मको भवति । एवं जिघातुः पराभवार्थे सकर्मकः—शत्रून् जयति इति, जयार्थे अकर्मकः—देवदत्तो जयति इति । अतश्च सामान्यतः घातुपाठकोशेषु योऽर्थः प्रदर्शितः, तस्मिन्नर्थे तस्य घातोः कर्मान्वययोग्यतायां सकर्मकत्वम्, नो चेदकर्मकत्वम् इत्याशयेनात्र सकर्मकत्वमकर्मकत्वं च प्रदर्शितमित्यपि ज्ञेयम् ।

घातवः सेटः, अनिटः, विकल्पितेऽश्चेति त्रिधा भिन्नाः । सेटोऽपि घातोः कुत्रचित् प्रत्ययेषु इण्येषः, इङ्गविकल्पश्च भवति । अनिटोऽपि घातोः प्रत्यय-विशेषे कचिदिङ्घीयते । एतत्सर्वं प्रमाणप्रदर्शनपूर्वकं तत्र तल लिखितम् ।

परस्मैपदात्मनेपदोभयपदित्वेन घातवो भिन्नाः । तत्र परस्मैपदिनोऽपि घातोः उपसर्गवशात्, अर्थविशेषनिमित्ताच्च आत्मनेपदं भवति । यथा—जिघातुः

स्वये परस्मैपद्यपि 'विपराभ्यां जेः' (1-3-19) इति शास्त्रात् वि-परा-पूर्वकत्वे आत्मनेपदी भवति—विजयमानः, पराजयमानः इति । एवं आत्मनेपदिनोऽपि घातोः परस्मैपदं भवति—यथा ; रमुघातुरात्मनेपदी; तस्य 'व्याङ्परिम्यो रमः' (1-3-83) इति शास्त्रात् परस्मैपदं, शता-भवति विरमन् इति । एवमादयो विशेषा अपि प्रमाणं प्रदर्श्य यथासम्भवं निरूपिताः ।

दशस्वपि विकरणेषु अन्तर्गणाः केचन कार्यविशेषार्थं निर्दिष्टाः । तेषां प्रयोजनमपि तत्तद्घातुषु प्रमाणोपन्यासेनास्माभिः प्रदर्शितम् । यथा—भ्वादिषु घटादयः इति केचन घातवः पठिताः । तेषां फलं तु—'घटादयो मितः' (गणसूत्रं भ्वादौ) इति मित्संज्ञा । मित्संज्ञाफलं तु—'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति उपधाह्रस्वः । यथा—घटकः इत्यल प्यन्ताण्वुलि णिज्जिमित्तक उपधाह्रस्वो भवति । एवमादयोऽन्तर्गणाः प्रायः सर्वेष्वपि विकरणेषु सन्ति । तत्र तत्तास्माभिस्तेषां प्रदर्शनं कृतम् । तत्र कृदन्तप्रकरणेषूपयुक्तानामेवान्तर्गणानामस्माभिः प्रदर्शनं कृतम्, नान्येषाम् । 'रुदादिभ्यः सार्वधातुके' (7-2-76) इत्यत्रोपात्तस्य रुदादिरूपादादिकावान्तरगणस्य कृदन्तरूपेष्वनुपयुक्ततया नात्रोपादानम्-इत्यादिकं यथायथमूह्यम् ।

देवनाम्ना प्राचीनवैयाकरणेन एकस्मिन् गणे, भिन्नेषु गणेषु वा पठितानां सरूपाणाम्, अंशतो भिन्नानां च धातूनां पुनः पाठस्य प्रयोजनप्रदर्शनार्थं श्लोकरूपः कश्चन ग्रन्थो निर्मितः, यस्य ग्रन्थस्य वैयाकरणनिकाये 'दैवम्' इत्याख्या । यथा—

‘पठितस्य पुनः पाठे फलं वृत्तेन वक्ष्यते ।

न विना वृत्तबन्धेन वस्तु प्रायेण सुग्रहम् ॥

दाजो दत्ते ददातीति, दाणो यच्छति, दो दति ।

दाति दायति दाप्दैपोः, दयते रक्षणे दितः ॥’ इति ।

ग्रन्थस्यास्य श्रीकृष्णलीलाशुकमुनिविरचिता पुरुषकारवार्तिकारूपा व्याख्या वर्तते—यत्र च बहवोऽपूर्वांशाः प्रतिपादिताः । तयोः प्रकृतोपयोगी अवश्य-मुपादेयांशोऽस्मिन् ग्रन्थे तत्र तत्र प्रदर्शितः ।

पाणिनिना 'भू सत्तायाम्' इत्यारभ्य, 'बहुलम्, एतन्निर्दर्शनम्' इत्यन्ते धातुपाठे दशस्वपि गणेषु प्रायो द्विसहस्रसंख्याका घातवो निर्दिष्टाः ।

तेभ्यस्सर्वेभ्यः कर्तृकर्मभावादिष्वर्थेषु विहिताः कृतप्रत्ययाः प्रायेण त्रिंशदधिक-
शतसंख्याका उपलभ्यन्ते । ते सर्वेऽपि न सर्वेभ्यो धातुभ्यो भवन्ति ।
धातुत्वनिमित्तकाः केचन प्रत्ययाः । ते च ण्वुल्तृजादय आसन्नविंशाः ।
धातुत्वव्याप्यनिमित्तकाः केचन युजादयः प्रत्ययाः—ते यथा ‘चलनशब्दा-
र्थादिकर्मकाद् युच्’ (3-2-148) इत्यादयः । अन्ये केचन धातुस्वरूपोपादानेन
विहिताः—यथा ‘हरतेरनुधमनेऽच्’ (3-2-9) इत्यादयः । एते सर्वेऽपि
तत्र तत्र यथासम्भवं प्रतिपादिताः ।

सूत्रपाठक्रमे यद्यपि, ‘धातोः’ (3-1-91) इत्यनन्तरं तस्यदादयः
कृत्यप्रत्यया एव प्रकान्ताः ; तथापि ग्रन्थेऽस्मिन् कर्तृवाचकानां ण्वुलादीनां
प्राथम्यमाश्रितम् । तल निदानं तु—सकर्मकाकर्मकसाधारण्येन धातुमात्रात्
‘कर्तरि कृत्’ (3-4-67) इत्यनुशासनेन ण्वुलादीनां विधानात् तस्य व्यापक-
त्वेन प्राधान्यमिति । अनन्तरं भावकर्मार्थिकप्रत्ययानाम्, तदनु भावाचर्यकानां
घञादीनाम्, अन्ते, अव्ययसंज्ञायोग्यानां तुमुनादीनां च निवेशः—इति
क्रमोऽत्रादृतः । उणादीनां कुत्रचिदेव प्रदर्शनात्, तेषामन्ते निवेशः ।

अत्र ग्रन्थे ण्वुलन्तेन पदेन, ‘ण्वुल्तृचौ’ (3-1-133), ‘तुमुन्-
ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम्’ (3-3-10), ‘रोगाख्यायां ण्वुल् बहुलम्’
(3-3-108), ‘धात्वर्थनिर्देशे ण्वुल् वाच्यः’ (वा. 3-3-103), ‘संज्ञायाम्’
(3-3-109) इत्यादीनां तन्त्रेण निर्देशो ज्ञेयः । एवम्, तृजन्तेन पदेन
तच्छीलाद्यधिकारे ‘तृन्’ (3-2-135) इति सूत्रेण विहितस्य तृजन्तस्यापि
ग्रहणं ज्ञेयम् । शानजन्तेन, ‘ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्’ (3-2-129)
इति विहितस्यापि ग्रहणम् । क्तान्तेन पदेन ‘निष्ठा’ (3-2-102), ‘आदि-
कर्मणि क्तः कर्तरि च’ (3-4-71), ‘गत्यर्थाकर्मक—’ (3-4-72),
‘क्तोऽधिकरणे च प्रौढ्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः’ (3-4-76), ‘नपुंसके भावे
क्तः’ (3-3-114) इति विहितानां तन्त्रेण निर्देशः । क्वत्वन्तेन पदेन,
‘निष्ठा’ (3-2-102), ‘आदिकर्मणि निष्ठा वक्तव्या’ (वा. 3-4-71)
इति विहितयोर्ग्रहणम् । तुमुजन्तेन, ‘तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम्’
(3-3-10), ‘समानकर्तृकेषु तुमुन्’ (3-3-158), ‘कालसमयवेलास्तु
तुमुन्’ (3-3-167) इति विहितानां ग्रहणम् । एतेषां प्रत्येकमर्थः, कालः,

इत्यादिकं यद्यपि मिथ्यते एव ; तथापि शब्दस्वरूपमात्रप्रदर्शनपरैस्मा-
भिस्तेषां विशिष्य निर्देशो न कृतः—इति ज्ञेयम् ।

प्वल्, वृच्, शता, शानच्, क्तिप्, क्तवत्, पचाद्यच् इत्याद्याः
प्रत्ययाः प्रायः 'कर्तरि कृत्' (3-4-67) इत्यनुशासनात् कर्तरि भवन्ति ।
तज्यत्, अनीयर्, ण्यत् (यत्), खल्, (यक्) (क्चित् क्तप्रत्ययोऽपि),
इत्यादयः प्रत्ययाः 'तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः' (3-4-70) इति वचनात्
सकर्मकेभ्यः कर्मणि, अकर्मकेभ्यो भावे च भवन्ति । घञ्, क्तिन्, अर्,
अच्, अकारप्रत्ययः, इत्यादयः भावे अकर्तरि च कारकादौ भवन्ति । तुमुन्,
क्त्वा, (ल्यप्) क्त्वाणमुलौ इत्येते प्रत्ययाः 'अव्ययकृतो भावे' (भाष्येष्टिः)
इति वचनात् भावे भवन्ति ।

शतन्तात् स्त्रियाम्, 'उगितश्च' (4-1-6) इति ङीप् नुमागम-
प्रवृत्तौ द्वाभ्यां सूत्राभ्यां पाणिनिर्निर्णयमकरोत्—तद्यथा—'शप्श्यनोर्नित्यम्'
(7-1-81) इति भ्वादिदिवादिगणपठितधातुप्रकृतिकशतन्तानां नित्यं नुम्—
भवन्ती, दीव्यन्ती, इति । तुदादिगणपठितानां, अदादौ आकारान्तधातूनां च
'आच्छीनघोर्नुम्' (7-1-80) इति वा नुम्—तुदती—तुदन्ती, याती—यान्ती इति ।
अन्येषां ण्णां शतन्तानां नुमागमो नैव भवति । यथा—ध्वसती (अदादौ), दधती
(जुहोत्यादौ), मुन्वती (स्वादौ), कुर्वती (तनादौ), रुन्धती, (रुधादौ) क्रीणती
(कयादौ), इति । चुरादीनां तु शन्नूपे विकरणप्रत्यये सति 'शप्श्यनोः—'
(7-1-81) इति नित्ये नुमि चोरयन्ती—इत्येव । एवञ्च 'प्रत्ययादाश्चसन्त्यः'
(मेघसन्देशे १.८) इति पाठस्तु न प्रामाणिकः । आश्चसत्य इत्येव साधु ।
एतत्सर्वं तत्तद्भातुषु विवेचितम् ।

ग्रन्थेऽत्र प्रदर्शितेषु रूपेषु लिङ्गविशेषविवक्षा न । केवलं प्रातिपदिक-
प्रदर्शने एव तात्पर्यम् । शास्त्रेण लिङ्गविशेषनिर्देशपूर्वकं प्रत्ययविधानस्थलेषु तु
लिङ्गं विवक्षितमेव । यथा—'नपुंसके भावे क्तः' (3-3-114) शयितम्,
'स्त्रियां क्तिन्' (3-3-94) मूनिः, 'घञजपाः पुंसि' (लिङ्गानुशासनम्)
भावः, इति । एतत् सर्वमनुभवबलेन ज्ञेयम् ।

सकर्मकेषु धातुषु 'कर्मण्यण' (3-2-1) इति सामान्येन विहितो-
ऽप्यण् प्रत्ययः प्रयोगबलात् कुम्भकारः इत्यादिषु क्वचिदेव भवति ; न तु

‘आदित्यं पश्यति’ इत्यादौ । अत एव, ‘आदित्यं पश्यति’ इत्यादौ कर्मण्यण् कुतो न ! इत्याशङ्क्य, ‘अनभिधानात् ।’ इत्युक्तं भाष्ये (3-2-1) । अत्र कैयटः—‘नित्यानां शब्दानामिदमन्वाख्यानमात्रम् । न च, आदित्यं पश्यतीत्याद्यर्थप्रतिपादनाय आदित्यदर्शादयः शब्दा लोके प्रयुज्यन्ते, इति शास्त्रेणापि साधुत्वेन नानुशास्यन्त इत्यर्थः ।’ इति ।

‘अज गतिक्षेपणयोः’ ‘अस भुवि’ ‘चक्षिष् व्यक्तायां वाचि’ इत्यादिषु, कुतश्चिदेव प्रत्ययेषु घातुस्वरूपस्योपलब्धिः, कुतश्चित् तत्स्थाने आदेशमूतस्यैवोपलब्धिरित्यादिकं यथाप्रमाणमत्र रूपप्रदर्शनसमये प्रदर्शितम् ।

सामान्यतः पठितानामपि घातूनां कुत्रचित् नियतप्रत्ययविषयका एव प्रयोगा इति भाष्यवचनादवगम्यते । तद्यथा—‘.... यथा—अन्यत्राप्यविशेषविहिताः शब्दाः नियतविषया दृश्यन्ते । कान्यत्र ? तद्यथा—घरतिरस्मै अविशेषेणोपदिष्टः ; सः घृतम्, घृणा, घर्म इत्येवंविषयः । रशिरस्मै अविशेषेणोपदिष्टः ; स राशिः, रश्मिः, रशना इत्येवंविषयः । लुशिरस्मै अविशेषेणोपदिष्टः ; स लोट इत्येवंविषयः ।’ इति ‘तृज्वत् क्रोष्टुः’ (7-1-95) इत्यत्र भाष्यम् ।

ग्रन्थोऽयम्, अनधीतव्याकरणानां कृदन्तान् साधून् शब्दान् प्रयुयुक्षूणां महते फलाय प्रकल्पेतेति मन्ये ।

मद्रपुरीयविश्वविद्यालये संस्कृतविभागाध्यक्षाणां संस्कृतविद्यासमितेरङ्गभूतानाम्, तत् प्रचाल्यमानग्रन्थप्रकाशनादिकार्यावेक्षकाणाम्, पद्मभूषण डाक्टर् वे. राघवार्याणां जागरूकतया पुनः पुनः पर्यवेक्षणं मुद्रणस्य परिष्कृतत्वे निदानमिति तेभ्यो मदीयां कृतज्ञतां सामोदं निवेदयामि । किञ्च संस्कृतभाषाद्येतृभिः विद्यार्थिभिः, गैर्वाणीप्रणयिभिश्च घातुकृदन्तविषये अनुभूयमानं क्लेशं सन्देहं च पर्यालोच्य, एतादृशग्रन्थनिर्माणं सुबहु उपकुर्यादिति एतद्ग्रन्थनिर्माणस्यावश्यकतां, तन्निर्माणरेखां च निरूप्य एते एव श्रीराघवमहाशयाः समितये प्ररोचनामकुर्वन् ।

संस्कृतविद्यासमितेः प्रोत्साहनेनैवातीतवयस्कस्यापि मम, एतद्ग्रन्थनिर्माणे शक्तिः समुत्पन्नेति समित्यै विनयपूर्वकं प्रणामान् समर्पयामि ।

मातृकामन्थलेखने, परिष्कृततया मुद्रणोपयोगितया पुनर्लेखने, मुद्रणकाले संशोधने च सहयोगमातन्वते, न्यायशिरोमणये मन्निकटे व्याकरणमधीत्य व्याकरणविद्याप्रवीणपरीक्षोत्तीर्णाय अधीतवेदान्ताय श्री. उ. वे. पैयम्बाडि-चेट्टल्लूर-वा. श्रीवत्साङ्काचार्याय ; तथा प्रमाणाद्यन्वेपणे, महाकवीनां प्रयोगादिसङ्कलने, मुद्रणकाले संशोधने च सहायभूताय न्यायव्याकरणशिरोमणये श्री. T. K. प्रणतार्तिहराय च भगवान् श्रेयांसि मूयांसि विदध्यादिति प्रार्थये । मुद्रणपत्राणां शोधनसमये निपुणं तत्तत् परिशोध्योपकृतवद्भ्यः, श्री. उ. वे. अ. मु. श्रीनिवासाचार्येभ्यश्च कार्त्तव्यमाविष्करोमि । किञ्चित् कालविलम्बेनापि मुद्रणकार्यं सोत्साहं सम्पादितवते कैरविणीक्षेत्रस्य भारतीविजयमुद्रणालयाधिकारिणे श्री. C. रामार्याय उत्तरोत्तरं श्रेयांसि भगवान् वितनुतादिति प्रार्थये ।

अत्र ग्रन्थे यथामति शान्ताणि पर्यालोच्य रूपाणि विलिखितानि ।
तेषु यदि, अनवधानात् अमाद्वा दोषाः स्युः—तर्हि क्षमापरैः पण्डितवरैस्ते
' गच्छतः स्खलनं कापि भवत्येव प्रमादतः ।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जनाः ॥ '

इति न्यायेन क्षन्तव्या इति सप्रश्रयं प्रार्थये ।

इत्थं सहृदयविधेयः

नासरत्नेष्टे,
पूर्विन्दवल्ली
मद्रास-५६
17-7-1965

}

शास्त्ररत्नाकर, कुलपति,
कोट्टारग्रामाभिजनः श. रामसुब्रह्मण्यशास्त्री
प्रधानाध्यापकः संस्कृतविद्यासमितेः कलाशाला ।

॥ श्रीः ॥

॥ अस्मिन् ग्रन्थे उपयुक्तानां ग्रन्थानां ससङ्केताक्षराणां सूची ॥

अनर्घराघवम्—मुरारिविरचितम् । श्रीलक्ष्मणसूरिविरचितया
आकराख्यव्याख्यया सह तञ्जानगरे पूर्णचन्द्रोदयमुद्राक्षरशालायां 1900
वर्षे मुद्रितम् ।

अभिधानरत्नमाला—हलायुधविरचिता । Williams &
Norgate, London 1861.

अमरकोशः—अमरसिंहविरचितः । मानुजीदीक्षितकृतसुधाख्य-
व्याख्यया साकं निर्णयसागरमुद्रणालये मुम्बय्यां 1944 वर्षे (पष्ठं संस्करणम्)
मुद्रितः ।

अष्टाध्यायी—मद्रपुरीयशालमनोरमामुद्रणालये 1912 वर्षे मुद्रिता ।
वार्तिक-गणपाठ-धातुपाठसहिता ।

आख्यातचन्द्रिका—भट्टमल्लविरचिता । काशी-चौखाम्बासंस्कृत-
मुद्रणालये 1936 वर्षे मुद्रिता ।

कविकल्पद्रुमः—घोषदेवविरचितः । आशुबोधविद्यामूषणेन कल्कत्ता-
नगर्यां 1904 वर्षे प्रकाशितः ।

काशिका—वामनजयादित्यविरचिता । काश्यां चौखाम्बामुद्रणालये
1952 वर्षे मुद्रिता । तृतीयं संस्करणम् ।

किरातार्जुनीयम्—भारविविरचितम् ।

कुमारसम्भवः—कालिदासविरचितः ।

क्षीरतरङ्गिणी—क्षीरस्वामिरचिता । श्रीरामलाल कपूर ट्रस्ट-द्वारा
संवत् 2014 वर्षे प्रकाशिता । प्रथमावृत्तिः ।

चम्पूरामायणम् (च. रा.)—भोजविरचितम् ।

दशपाद्युणादिष्टुतिः (द. उ.)—काश्यां सरस्वतीमवनद्वारा
1943 वर्षे प्रकाशिता ।

दुर्घटष्टुतिः—शरणदेवकृता । तिरुवनन्तपुरम् संस्कृत सीरीस्-द्वारा
तिरुवनन्तपुरे 1942 वर्षे मुद्रिता । (द्वितीयं संस्करणम्)

दैवम्—देवकृतम् । कृष्णलीलाशुकमुनिविरचितपुरुषकाराख्यवार्तिकोपेतम् । अजमेर-नगरे भारतीयप्राच्यविद्याप्रतिष्ठान-द्वारा संवत् 2019 वर्षे मुद्रितम् ।

धातुकाव्यम् (धा. का.)—भट्टतिरिनारायणविरचितम् । मुम्बय्यां निर्णयसागरमुद्रणालये 1915 वर्षे काव्यमालायां १० संख्यायां सञ्चिकायां मुद्रितम् । (तृतीयं संस्करणम्)

धातुरूपप्रकाशिका—श्रीकण्ठशास्त्रिविरचिता । आन्ध्राक्षरे मैसूर विद्यातरङ्गिणीशुद्रालये 1898 वर्षे मुद्रिता ।

न्यासः—जिनेन्द्रयुद्धिविरचितः । काशिकावृत्तिव्याख्याभूतः ।

पदमञ्जरी—हरदत्तविरचितकाशिकावृत्तिव्याख्या ।

परिभाषेन्दुशेखरः—नागेशद्विविरचितः । भैरवी-तत्त्वप्रकाशिका-ख्यव्याख्याद्वयोपेतः । काश्यां चौखाम्बामुद्रणालये 1931 वर्षे मुद्रितः ।

प्रक्रियासर्वस्वम् (ग्र. स.)—भट्टतिरिनारायणविरचितम् । तिरुवनन्तपुरे तिरुवनन्तपुरम् संस्कृत सीरीस्-द्वारा मुद्रितम् ।

प्रौढमनोरमा—भट्टोजीदीक्षितविरचिता । शब्दरत्न-भैरवी-भाव-प्रकाश-सरलाख्यानसहिता काश्यां चौखाम्बामुद्रणालये 1939 वर्षे मुद्रिता ।

भट्टिकाव्यम्-I (भ., भ. का.) भट्टिविरचितम् । जयमङ्गलाख्य-व्याख्यासहितम् । निर्णयसागरमुद्रालये मुम्बय्यां 1900 वर्षे मुद्रितम् ।

भट्टिकाव्यम्-II चन्द्रकला-विद्योतिनीसहितम् । काश्यां चौखाम्बामुद्रणालये 1951 वर्षे भागप्रयाप्तना मुद्रितम् । द्वितीयं संस्करणम् ।

भारतचम्पूः—अनन्तकविविरचिता ।

महामाध्यम्—भगवत्पद्मजलिमहर्षिभिरनुगृहीतम् । मुम्बय्यां निर्णयसागरमुद्रालये कैपटहृतप्रदीप-नागेशभट्टकृतोद्योतसहितं 1951 वर्षे पञ्चमसंस्करणतया मुद्रितम् ।

माधवीयधातुवृत्तिः (मा. धा. वृ.)—सायणाचार्यविरचिता । काश्यां मेडिस् हार्च नावके यन्त्रालये 1897 वर्षे मुद्रिता ।

यादवाभ्युदयः (या. अ.)—वेङ्कटनाथ(वेदान्तदेशिक)कृतः ।

रघुवंशः—कालिदासविरचितः ।

लघुशब्देन्दुशेखरः—नागेशभट्टविरचितः । चन्द्रिकादिव्याख्या-
सहितः काश्यां गायघाट भार्गवपुस्तकालये 1932 वर्षे मुद्रितः ।

धाचस्पत्यम्—तारानाथतर्कधाचस्पतिरचितम् । काश्यां चौखा-
म्बामुद्रणालये 1962 वर्षे पुनः प्रकाशितम् ।

वासुदेवविजयम्—(वा. वि.) वासुदेवविरचितम् । मुम्बय्यां निर्ण-
यसागरमुद्रणालये काव्यमालायां १०-सञ्चिकायां तृतीयसंस्करणतया 1916
वर्षे मुद्रितम् ।

शब्दकल्पद्रुमः—स्यार राजा राधाकान्तदेवबहादुरेण विरचितः ।
वाराणस्यां मोतिलाल बनारसीदास् द्वारा 1961 वर्षे पुनः प्रकाशितः ।

शब्दकौस्तुभः—भट्टोजीदीक्षितविरचितः । चौखाम्बासंस्कृतमुद्रणा-
लये वाराणस्यां 1933 वर्षे मुद्रितः ।

शाकुन्तलम्—कालिदासविरचितम् ।

शिशुपालवधः—माघविरचितः । मुम्बय्यां निर्णयसागरमुद्रालये
मल्लिनाथकृतव्याख्यया सह 1910 वर्षे पञ्चमसंस्करणतया मुद्रितः ।

सरस्वतीकण्ठाभरणम्—भोजदेवविरचितम् । तिरुवनन्तपुरं संस्कृत
सीरीस् द्वारा तिरुवनन्तपुरे 1937 वर्षे मुद्रितम् । दण्डनाथकृतव्याख्यानानेन
सहितम् ।

सिद्धान्तकौमुदी (सि. कौ.)—तत्त्वबोधिनीव्याख्यया सह मुम्बय्यां
श्री वेङ्कटेश्वर स्टीम् मुद्रणालये मुद्रिता ।

सिद्धान्तकौमुदी—II बालमनोरमाव्याख्यासहिता । मद्रपुर्यां
बालमनोरमामुद्रालये 1929 वर्षे मुद्रिता । एतद्ग्रन्थगतसंख्यैव धातुसंख्यायां
सूत्रपाठसंख्यायां चोपयुक्ता ।

अन्येऽपि, वैराग्यपञ्चकादयः—यथायथमुपात्ताः ।

पारिभाषिकशब्दसङ्केताक्षरविवरणम्

अक	—	अकर्मकः
अनि-	—	अनिट्
आ or आत्म-	—	आत्मनेपदम्
उ or उभ-	—	उभयपदी
ग. सू.	—	गणसूत्रम्
प or पर	—	परस्मैपदम्
वे.	—	वेद्
श्लो.	—	श्लोकः
स or सक.	—	सकर्मकः
से.	—	सेद्

श्रीः

श्रीवाग्देवतायै नमः

कृदन्तरूपमाला

- (1) जगन्माता परा शक्तिर्मज्जतामिष्टदायिनी ।
कुरुताद् भावुकं देवी शब्दब्रह्मस्वरूपिणी ॥
- (2) पाणिनिं परमाचार्यं कात्यायनमुनिं तथा ।
भाष्यकारं फणीशं च नमामि सततं गुरुन् ॥
- (3) शङ्कराभिरुचया ख्यातौ श्रौतस्मार्तक्रियारतौ ।
पितरावन्वगृहीतां माम्, अहं तौ सदा भजे ॥
- (4) श्रीदण्डपाणिमखिनामखिलागमवेदिनाम् ।
अव्याजकूपयाऽव्यासा पाणिनीये नये मतिः ।
- (5) आलम्ब्य तां यथाबुद्धिं प्राचीनार्यैर्विनिर्मितान् ।
ग्रन्थान् संशील्य यत्नेन कृदन्तानां प्रदर्शिका ॥
- (6) पाणिनीयमहासूत्रप्रयिता सुमनोहरा ।
कृदन्तरूपमालेयं गुम्फिता सुधियां मुदे ॥
- (7) अत्यन्तक्लेशजटिलं कार्यं यत्साधितं मया ।
विबुधामोदनं तस्य पर्याप्तं पारितोषिकम् ॥
- (8) कोट्टारग्रामसम्भूतरामसुव्वाख्यशास्त्रिणा ।
कृदन्तरूपमालेयं रचिता जयताद्भुवि ॥

॥ कृदन्तरूपमाला ॥

(1) “अक कुटिलायां गतौ” (I-भ्वादिः-792 सकर्मकः-सेट्-परस्मैपदी)
घटादिः मित् ।

‘इदितस्त्वङ्गते तत्र कुटिलायां गतावकेत् ।’ (श्लो 41) इति देवः ।

	णिच्-	सन्-
ण्युल्	आककः—किका, ¹ अककः—किका, अचिकिप ^{1A} कः—पिका;	
एच् (एन्)	अकिता-त्री, अकयिता-त्री, अचिकिपिता-त्री;	
शता	अकन्-न्ती, अकयन्-न्ती, अचिकिपन्-न्ती;	
	अकिप्यन्-न्ती-ती, अकयिप्यन्-ती-न्ती, अचिकिपिप्यन्-	
	अकयमानः, अकयिप्यमाणः; [न्ती-ती;	
शानच्	अक्-अकौ अकः ;	
किप्	अकितम्- ^A तः, अकितः, अचिकिपितः-तम्-तवान् ;	
निष्ठा	अकः, अकः, ² अचिकिपुः, अचिकयिपुः ;	
अन्ये प्रत्ययाः	अकितव्यम्, अकयितव्यम्, अचिकिपितव्यम् ;	
तव्यः	अकनीयम्, अकनीयम्, अचिकिषणीयम् ;	
अनीयर्	आकयम्, अकयम्, अचिकिप्यम् ;	
ण्यत् or यत्	ईपदकः-दुरकः-स्वकः :	
खल्	अकयमानः, अकयमानः, अचिकिप्यमाणः ;	
यक्	आकः, अकः, अचिकिपः;	
घञ्	अकितुम्, अकयितुम्, अचिकिपितुम्;	
तुमुन्	^{2A} अकितः, अकना, अचिकिप ³ , अचिकयिषा;	
किन्		

1. ‘मितां ह्रस्वः’ (6-4-92)

इति णौ उपधाया ह्रस्वः ।

^{1A} ‘अज्ञादेर्द्वितीयस्य’ (6-1-2) इति द्वितीय
स्यैकाचः द्वित्वम् । ‘कुक्षेऽनुः’
(7-4-62) इत्यभ्यासस्य चुत्वम् ।

2. ‘सनाशंसमिश्र उः’ (3-2-168)

इति उः प्रत्ययः ।

^{2A} ‘तितुल्ल—’ (7-2-9) इतीणिण्येषः ।

3. ‘अ प्रत्ययात्’ (3-3-102)

इति स्तियामकारः प्रत्ययः । टाप् ।

A. ‘असायमाक्षे स्थगये वर्यं वा कगामि
किं वा हरयेऽकिताय’ घातु-
काव्ये 2-8. श्लोकः ।

व्युद्	अकनम्,	अकनम्,	अचिकिषणम्;
फत्वा	अकित्वा,	अकयित्वा,	अचिकिषित्वा;
व्यप्	समकय,	समकथ्य ¹ ,	समचिकिष्य;
फत्वाणमुलौ	अकित्वा २, आकमाकम्,	$\left. \begin{array}{l} {}^2\text{आकम् २,} \\ \text{अकम् २,} \\ \text{अकयित्वा २,} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{अचिकिषम् २;} \\ \text{अचिकिषित्वा २;} \end{array} \right\}$	

(2) “अकि लक्षणे” (श्वादि:-I-४7. सक-सेट् - आत्मनेपदी ।)

लक्षणं=चिह्नम् ।

‘इदितस्त्वङ्गते तस्य कुटिलायां गतावकेत् ।’ (श्लो 41) इति देवः ।

अङ्ककः-ङ्किका,	अङ्ककः-किका,	‘अञ्चिकिषकः-पिका ;
अङ्किता-त्री,	अङ्कयिता-त्री,	अञ्चिकिषिता-त्री ;
	अङ्कयन्-न्ती,	अङ्कयिष्यन्-न्ती-ती ;
अङ्कमानः,	अङ्कयमानः,	अञ्चिकिषमाणः ;
अङ्कियमाणः,	अङ्कयिष्यमाणः,	अञ्चिकिषिष्यमाणः ;
अन् ⁵ -अङ्को-अङ्कः ;		
अङ्कितः- ^B तं, अङ्कितः- तम्-तवान्,		अञ्चिकिषितः - तवान् ;
अङ्कः, अङ्कः,	अञ्चिकिषुः,	अङ्कयिषुः ;
अङ्कितव्यम्,	अङ्कयितव्यम्,	अञ्चिकिषितव्यम् ;
अङ्कनीयम्,	अङ्कनीयम्,	अञ्चिकिषणीयम् ;
अङ्कयम्,	अङ्कयम्,	अञ्चिकिष्यम् ;
ईपदङ्कः-दुरङ्कः-स्वङ्कः ;		
⁶ अङ्कयमानः,	अङ्कयमानः,	अञ्चिकिष्यमाणः ;

1. ‘व्यपि लघुपूर्वात्’ (6-4-56)

इति वेदमादेशः ।

2. ‘चिन्मन्त्रेर्दोर्षोऽन्यतरस्याम्’

(6-4-93) इत्युपधाया दोषविकल्पः ।

3. ‘इदितो तुम् घातोः’ (7-1-58)

इति तुम् ।

4. ‘न न्ः घञोमादयः’ (6-1-3) इति

नकारस्य द्वित्वनिषेधः । ‘ङङोरुः’

(7-4-62) इत्यभ्यासस्य चकारः ॥

5. ‘ययोगान्तस्य स्तोत्रः’ (8-2-23) ।

6. इदित्वान् ‘अनिदिता’ (6-4-24)

इति नलोपो न ।

B. ‘पलाङ्कितान् वङ्कितवङ्कितवङ्कितान्

वनप्रदेशान् उदकाकच्छेदितान्’

पा. 1-3

अक्षः, पर्यङ्कः ^१	पर्यङ्कः, अङ्कः,	अक्षिकिपः ;
अक्षितुम्,	अक्षयितुम्,	अक्षिकिपितुम्;
अक्षा ^२ ,	अक्षना,	अक्षिकिपा, अक्षिकयिपा ;
अक्षनम्, } ३ प्राक्षनम् }	अक्षनम्,	अक्षिकिषणम् ;
अक्षित्वा,	अक्षयित्वा,	अक्षिकिपित्वा ;
समक्षय,	समङ्कय,	समक्षिकिष्य ;
अक्षमक्षम् २ } अक्षम् २, } अक्षिकिपम् ; २ } अक्षित्वा २, } अक्षयित्वा २, } अक्षिकिपित्वा; २ }		अङ्कुरः ^४ ;

(3) “अक्षू व्याप्तौ” (भ्वादिः-I-654. सक- वेद्- पर-)

‘संघाते च’ इति क्षीरस्वामी ।

अक्षकः-क्षिका,	अक्षकः-क्षिका,	अचिक्षिपकः-षिका ;
६ अक्षिता - त्री, } अष्टा - ष्ट्री, }	अक्षयिता - त्री,	अचिक्षिपिता - त्री;
अक्षन् - न्ती,	अक्षयन् - न्ती,	अचिक्षिपन् - न्ती ;
९ अक्षणुवन् - वती,		
अक्षिप्यन्-अक्षयन्-ती-न्ती, अक्षयिष्यन् ती-न्ती, अचिक्षिपिष्यन्-		
अक्षयमाणः, अक्षयिष्यमाणः ;		[ती-न्ती ;
अद् ^७ -अक्षौ अक्षः,	अक् ^८ अक्षौ-अक्षः,	
९ अष्टः-ष्टम् - ष्टवान्, अक्षितः,		अचिक्षिपितम्-तः-तवान् ;

1. ‘परेष्व षाङ्गयोः’ (8-2-22) इति लट्त्वं वा । मध्य इत्यर्थः ।

2. ‘गुरोश्च हलः’ (3-3-103) इति स्त्रियां अकारप्रत्ययः ।

3. ‘इजादेस्तनुमः’ (8-4-32) इति नियमात् लट्त्वं न ।

4. औणादिक उरक् ।

5. ‘स्वरतिसूति—’ (7-2-44) इतीङ्गिकल्पः ।

6. ‘अक्षौऽन्यतरस्याम्’ (3-1-75) इति वा णुः । उवङ् ।

7. ‘स्कोः—’ (8-2-29) इति कलोपः ।

8. ‘स्योगान्तस्य लोपः’ (8-2-23) ।

9. ऊदित्वात्, ‘मरय विभाषा’ (7-2-15) इतीप्पिपेषः । ककारलोपः ।

अक्षः, अक्षः,	^१ काष्ठाक्षः (ध्वलनः), अचिक्षिपुः, अचिक्षिपिषुः;	
अक्षितव्यम् } अष्टव्यम् }	अक्षयितव्यम्,	अचिक्षिपितव्यम् ;
अक्षणीयम्,	अक्षणीयम्,	अचिक्षिषणीयम् ;
अक्ष्यम्,	अक्ष्यम्,	अचिक्षिष्यम् ;
ईपदक्षः-दुरक्षः-स्वक्षः;		
अक्ष्यमाणः,	अक्ष्यमाणः,	अचिक्षिष्यमाणः ;
अक्षः,	अक्षः,	अचिक्षिपः ;
अक्षितुम् - } अष्टुम्, }	अक्षयितुम्,	अचिक्षिपितुम् ;
अष्टिः,	अक्षणा, अचिक्षिषा,	अचिक्षिषिषा ;
अक्षणम्,	अक्षणम्,	अचिक्षिषणम् ;
अक्षित्वा, अष्टा,	अक्षयित्वा,	अचिक्षिषित्वा ;
समक्ष्य,	समक्ष्य,	समचिक्षिष्य ;
अक्षम् २, } अक्षित्वा २, } अष्टा २ }	अक्षम् २, } अक्षयित्वा २, }	अचिक्षिषम् २, } अचिक्षिषित्वा २, } अक्षि ^२ ॥

(4) “अग कुटिलायां गतौ” (भ्वादिः-I-793-सक. से. पर.) घटादिः।

आगकः-गिका, अगकः-गिका, अजिगिषकः-पिका; इत्यादि
सर्वे अक (1.) घातुवत् बोद्धव्यम् ।

(5) “अग्नि गतौ” (भ्वादिः-I-146-सक. से. पर.)

अङ्गन्-न्ती, अङ्गिष्यन्-न्ती-ती, अङ्गयन्-न्ती, अङ्गमिष्यन्-न्ती-ती;
अजिगिषन्-न्ती इत्यादिरूपाणि विना, अवशिष्टानि अकि, 2.) घातुवत् बोद्धव्यानि।

अस्य घातोरौणादिके निवर्त्यये नलोपे (अङ्ग-ति=ज्वालारूपेणोद्ध्वं
गच्छति इत्यर्थे) अग्नि ॥

संज्ञायां घः = अङ्गम् । प्रशस्तानि अङ्गानि यस्याः सा = अङ्गना ।
 'अङ्गात् कल्याणे' (ग. सू.,-5-2-100) इति पामादित्वात् नः प्रत्ययः । 'विल-
 ङ्गदेणं शवराङ्गनाजनप्रवङ्गितं मङ्गलघेतुतङ्गितम्' घा-का, 1-20.

(6) 'अधि गत्याक्षेपे' (म्वादिः-I-109-सक. सेट्-आ.)

गत्याक्षेपो = निन्दा (गतौ-गत्यारम्भे च) ।

अङ्ककः - द्विका, अङ्गिषिपकः-पिका, इत्यादिरूपाणि 'अकि लक्षणे'

(2.) इति धातुवद् बोध्यानि । अङ्कितम् = भावे क्तः - 'अरङ्कि
 कोलैर्लघु तदयस्वनात् प्रबुद्धय सिद्धैः पुनरङ्कितं सदा' घा. का-1-15.

(7) 'अङ्कः पदे लक्षणे च' (X-1927-चुरादिः सक. सेट्-उभ-) अदन्तः ।

'अङ्क लक्षण इत्यस्य भवेदङ्कयतीति णौ' (श्लो 41) इति देयः ।

अङ्ककः - द्विका,

अङ्गिकयिपकः - पिका;

अङ्कयिता - त्री,

अङ्गिकयिपिता - त्री;

अङ्कयन् - न्ती,

अङ्गिकयिपन् - न्ती ;

अङ्कयिष्यन्-न्ती-ती,

अङ्गिकयिपिष्यन् - ती-न्ती ;

अङ्कयमानः,

अङ्गिकयिपमाणः ;

अङ्कयिष्यमाणः,

अङ्गिकयिपिष्यमाणः ;

अन् - अङ्कौ - अङ्कः ;

अङ्कितम् - तः - तवान्,

अङ्गिकयिपितः - तवान् ;

अङ्कः ,

अङ्गिकयिपुः ;

अङ्कयितव्यम्,

अङ्गिकयिपितव्यम् ;

अङ्कनीयम्,

अङ्गिकयिपणीयम् ;

अङ्कघम्,

अङ्गिकयिष्यम् ;

ईपदङ्कः-दुरङ्कः-स्वङ्कः ;

अङ्कयमानः,

अङ्गिकयिष्यमाणः ;

अङ्कः,

अङ्गिकयिपः ;

अङ्कयितुम्,

अङ्गिकयिपितुम् ;

अङ्कना,

अङ्गिकयिपा ;

अङ्कनम्,	अञ्चिकयिषणम् ;
अङ्कयित्वा,	अञ्चिकयिषित्वा ;
समङ्कय,	समञ्चिकयिष्य ;
अङ्कम् २, } अङ्कयित्वा २, }	अञ्चिकयिषम् २ } अञ्चिकयिषित्वा २ }

१. घातोर्नित्यणिजन्तत्वात् णिञ्जहिताद्रूपाणि न भवन्ति । अनेकाच्-
त्वाद् यङन्तरूपाण्यपि न ।

(४) 'अङ्ग पदे लक्षणे च' (X-1928-चुरादिः-सक. सेट्-उम-)

अदन्तः ।

पूर्वघातुवत् (७) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(९) "अज गतिक्षेपणयोः" (म्वादिः-I-230-सक. सेट्-पर-)

क्षेपणम्=प्रेरणम् ।

^१वायकः-यिका, वायकः-यिका विवीपकः-^२अजिजिपकः-पिका, ; वेवीयकः;^{१A}
वेता-त्री,^२अजिता-त्री, वाययिता-त्री, विवीपिता-त्री, अजिजिपिता, वेवीयिता-त्री;
अजन्^A-न्ती, वाययन्-न्ती, विवीपन्-न्ती, अजिजिपन्-न्ती;
वेप्यन्-न्ती-ती, अजिप्यन्-ती-न्ती, वाययिप्यन्-ती-न्ती,
विवीपिप्यन्-ती-न्ती, अजिजिपिप्यन्-ती-न्ती ;

वाययमानः, वाययिप्यमाणः, वेवीयमानः, वेवीयिप्यमाणः ;

परिवीः-परिव्यौ-परिव्यः, समक्-समजौ-समजः ;

वीतः, अजित-वायितम्-तः, विवीपितः, अजिजिपितः, वेवीयितः-तम्-तवान्,

अजः,^A अजा,^३ अजिः,^४ पदाजिः,^४ विवीपुः, विवाययिपुः, अजिजिपुः,

आजिजिपुः, वेवीयः

चेतव्यम्-अजितव्यम्, वाययितव्यम्, विवीपितव्यम्, अजिजिपितव्यम्, वेवीयितव्यम्;

/विनीयम्, वायनीयम्, विवीषणीयम्, अजिजिषणीयम्, वेवीयनीयम्;
वेयम्, वाय्यम्, विवीष्यम्, अजिजिष्यम्, वेवीष्यम्;
ईषद्वयः, दुर्वयः, सुवयः;

वीयमानः, वाय्यमानः, विवीष्यमाणः, अजिजिष्यमाणः; वेवीष्यमानः;
१समजः, १A समाजः^B, उदाजः, वायः, वात^Cमजा²:(मृगाः), व्यजः³, व्याजः^D;
वेतुम्, अजितुम्, वाययितुम्, विवीषितुम्, अजिजिपितुम्, वेवीयितुम्;
वीतिः, अक्तिः, ४समज्या, वायना, विवीषा, विवाययिषा, अजिजिषा, अजिजिषिषा,
वेवीषा;

प्रवयणम्⁵ - प्राजनम्, वायनम्, विवीषणम्, अजिजिषणम्, वेवीयनम्;
वीत्वा, अजित्वा, वाययित्वा, विवीषित्वा, अजिजिपित्वा, वेवीयित्वा;
प्रवीय, प्राज्य, प्रवाय्य, प्रविवीष्य, प्राजिजिष्य, प्रवेवीष्य;
वायम् २, वीत्वा २, अजित्वा २, वायम् २ वाययित्वा १, विवीषम् २,
विवीषित्वा २, अजिजिषम् २, अजिजिषित्वा २, वेवीयम् २, वेवीयित्वा २;
औणादिके = अजिनम्⁶ - अजिरम्⁷;

1. 'समुदोरजः पशुषु' (3-3-69) इत्यप्।

1-A 'अजिजिष्योश्च' (7-3-60) इति
कुत्वं न भवति । 'पशूनां समजो
ऽन्वेषा समाजोऽप्यसधर्मिणाम्'
इति अमरकोशः ।

2. 'वातशुनीतिलशर्षेण अजधेद्वज्जातीना'
(वा. 3-2-28) इति खम्। मुम्।
सार्वधातुक्त्वाच्च बीभावः।

3. 'गोचरसंचरतश्चज्यज-'(3-3-119)
इति धात्वो निपातितः ।

4. 'संज्ञायां समज' (3 3 99) इति स्त्रियां
ष्यप्। निपातनाच्च बीभावो न।

5. 'वा यौ' (2-4-57) इति बीभावो वा।

6. अजिनम् = चर्म। अजति - वीयते
वा तत्-कर्म, कर्ता वा। इन् प्रत्ययः।

7. अजिरम् = वेष्टम्। अजन्त्यस्मिन्
इत्यधिकरणे किर प्रत्ययः।

B. 'गृहाद्वारेण निर्वातः समजेन
पशुनिव' भट्टिकाव्ये -7-59.

C. 'मेघालयोपात्तवनोपशोभं कदम्बकं
चातमजं मृगाणाम्' भ-का-2-17.

D. 'निर्वाजमित्र्या वष्टे वच्य
भूयो वनापे मुनिना कुमारः'
भ-का-2-37.

(10) 'अजि भाषार्थः' (X - चुरादिः 1786-सक. सेट्. उभ.)

अजकः - भिजका, व्यजकः,	अजिजयिषकः - पिका;
अजयिता - त्री,	अजिजयिपिता - त्री;
अजयन् - न्ती,	अजिजयिपन् - न्ती;
अजयिष्यन् - ती-न्ती,	अजिजयिपिष्यन् - ती - न्ती;
अज्यमानः,	अजिजयिपमाणः;
अजयिष्यमाणः,	अजिजयिपिष्यमाणः;
व्यन्-व्यज्ञौ - व्यज्ञः;	
अजितम् - तः-तवान्,	अजिजयिपितः - तवान्;
व्यज्ञः,	अजिजयिपुः;
अजयितव्यम्,	अजिजयिपितव्यम्;
व्यज्ञनीयम्,	अजिजयिपणीयम्;
अव्ययम्,	अजिजयिष्यम्;
ईषदज्ञः, दुरञ्जः, स्वज्ञः;	
अज्यमानः,	अजिजयिष्यमाणः;
अज्ञः,	अभिजयिषः;
अजयितुम्,	अजिजयिपितुम्;
अज्ञना - व्यज्ञना,	अजिजयिषा;
व्यज्ञनम्,	अजिजयिषणम्;
अजयित्वा,	अजिजयिपित्वा;
अभिव्यञ्ज्य,	व्यभिजयिष्य;
व्यज्ञम् २,	अजिजयिषम् २;
अजयित्वा २,	अजिजयिपित्वा २;

(11) 'अट गतौ' (I-म्वादिः-295 सक. सेट्. पर.)

आटकः - टिका, आटकः - टिका, अटिटिषकः - पिका, 'अटाटकः-टिका;
अटिता - त्री, आटयिता - त्री; अटिटिपिता - त्री, अटाटिता-त्री;

1. 'सुचिसूत्रि—' (भा. 3-1-22) इति यच् । 'अटाटकः' इत्यत्र 'यस्य हलः'
(6-4-49) इति यकारस्य लोपः 'अतो लोपः' (6-4-49) इत्यकारलोपः ।

अटन्-पर्यटन् - न्ती, आटयन् - न्ती ; अटिटिषन् - न्ती ;
 अटिष्यन् - ती - न्ती, आटयिष्यन् - ती-न्ती, अटिटिषिष्यन् - न्ती-ती ;
 आटयमानः, आटयिष्यमाणः, अटाट्यमानः^A ;

अट्, अटौ - अटः ;

अटितम्, आटितम्, अटिटिषितम् - तः - तवान् ; अटाटितम् - तः तवान् ;
 अटः,^B ¹पर्याटी, ²मिक्षाटः, ³रात्रिमटः ⁴राज्यटः, अटिटिषुः, आटिटिषिषुः,
⁵कुलटा, अंटाटः, अटनः^V ;

अटितव्यम्, आटयितव्यम्, अटिटिषितव्यम्, अटाटितव्यम् ;

अटनीयम्, आटनीयम्, अटिटिषणीयम्, अटाटनीयम् ;

आटयन्, आटयन्, अटिटिष्यन्, अटाटयन् ;

ईषदटः-दुरटः-स्वटः ;

अटयमानः, आटयमानः, अटिटिष्यमाणः, अटाटयमानः ;

आटः, आटः, अटिटिषः, अटाटः ;

अटितुम्, आटयितुम्, अटिटिषितुम्, अटाटितुम् ;

अट्टिः, अटा, आटना, पर्याटना, अटाटा⁶, अटिटिषा, आटिटिषिषा, अटा⁷टया ;

पर्यटनम्, आटनम्, अटिटिषणम्, अटाटनम् ;

अटित्वा, आटयित्वा, अटिटिषित्वा, अटाटित्वा ;

पर्यटय, समाटय, समटिटिष्य, समटाटय ;

1. 'सुप्यजातौ निनिस्ताच्छीक्ष्ये' इति (3-2-78) निनिः ।	A. 'अटाटयमानोऽरण्यानि ससीतः सहलक्ष्मणः' भ-का. 4-2
2. 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इति अण् ।	B. 'अण्छेष्टकैः चाकटुचाटुमाषितैरट्टैः पदत्संरदिताजनोत्करैः' धा. फ. 1-39. 5.
3. 'रात्रेः कृति विमाषा' (8-3-72) इति सुम् वा ।	
4. शकृष्पादित्वात् (वा. 1-1-64) पररूपम् ।	C. 'नारायणे रात्रिमटाङ्गनामसातये तत्र जनिष्यमाणे' घासुदेवविज-यकाव्ये 3.1.
5. 'परिसर्वापरिचर्यामृगयाटाटया - नामुपसंख्यानम्' वा (3-3-101) इति शे यकिटपशब्दस्य द्वित्वम्, पूर्वभागे अकारनिवृत्तिर्दीर्घश्च निपा-त्यते । केवलं गमनमात्रमर्थः ।	V. नन्द्यादेराकृतिगणत्वात्सुः ।

आटम् २, } आटम् २, } अटिटिपम् २, } अटाटम् २; }
 अटित्वा २, } आटयित्वा २, } अटिटिपित्वा २, } अटाटित्वा २; }
 अटविः^R, अटवी ;

(12) अट्ट^A अतिक्रमहिंसनयोः (I-भ्वादिः-254. सक-सेट्. आ.)

अट्टकः-ट्टिका, अट्टकः-ट्टिका, ¹अटिटिपकः, अटिटिपकः-पिका ;

अट्टिता-त्री, अट्टयिता-त्री, अटिटिपिता-त्री, अटिटिपिता-त्री ;

अट्टयन् न्ती, अट्टयिष्यन्-ती-ती ;

अट्टमानः, अट्टयमानः, अटिटिपमाणः, अटिटिपमाणः ;

अट्टिष्यमाणः, अट्टयिष्यमाणः, अटिटिपिष्यमाणः, अटिटिपिष्यमाणः ;

अट्, अट्टौ-अट्टः, ^Bमार्गात् ;

अट्टिनम्-तः-तवान्, अट्टिनः, अटिटिपितम्, अटिटिपितम्-तः-तवान् ;

अट्टः, अट्टः, अटिटिपुः, अटिटिपुः ;

अट्टितव्यम्, अट्टयितव्यम्, अटिटिपितव्यम्, अटिटिपितव्यम् ;

अट्टनीयम्, अट्टनीयम्, अटिटिपणीयम्, अटिटिपणीयम् ;

अट्टयम्, अट्टयम्, अटिटिष्यम्, अटिटिष्यम् ;

ईषट्टः, दुरट्टः, स्वट्टः ;

अट्टयमानः, अट्टयमानः, अटिटिष्यमाणः, अटिटिष्यमाणः ;

अट्टः, अट्टः, अटिटिपः, अटिटिपः ;

अट्टितुम्, अट्टयितुम्, अटिटिपितुम्, अटिटिपितुम् ;

अट्टा², अट्टना, अटिटिपा, अटिटिपा ;

R. औणादिकौ शब्दौ ।

1 धातुरस्य तोषघः दोषघ इति मतद्वयम् । तोषघत्वे - अटिटिपकः इत्यादि, दोषघत्वे अटिटिपक इत्यादि च रूपाणीति हेयम् । तोषघोऽपि कल्पद्रुमे-सत्पक्षे किपि अट् इति ।

2. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इत्यः प्रत्ययः ।

A. 'हिंसातिक्रमयोरट्टेऽहतेऽनादरेऽट्टयेत् ।' (श्रौ 72) इति श्रवः । अतिक्रमः = सन्नृक्षणम् ।

B. 'मार्गात् स दृष्टा हरिषादलाञ्छनं व्यवेष्टनोभ्यां महनीयचेष्टितः । तत्केलिसंघोष्टितलोष्टमानमद्वने मरुदघटितपोस्फुटद्रुमे ॥'

घा. का 1-31. तोषघे दोषघे वा किपि रूपम् ।

अट्टनम्, अट्टनम्, अट्टिष्टिपणम्, अट्टिष्टिपणम्;

अट्टित्वा, अट्टयित्वा, अट्टिष्टिपित्वा, अट्टिष्टिपित्वा;

समट्टय, समट्टय, समट्टिष्टिप्य, समट्टिष्टिप्य;

अट्टम् २ } अट्टम् २ } अट्टिष्टिपम् २ } अट्टिष्टिपम् २ }
अट्टित्वा २ } अट्टयित्वा } अट्टिष्टिपित्वा २ } अट्टिष्टिपित्वा २ };

(13) 'अट्ट अनादरे' (X-चुरादि:- 1561 अक-सेट्-उभयपदी ।)

'हिंसातिक्रमयोरट्टेरट्टतेऽनादरेऽट्टयेत्' (श्लो 72) इति देवः ।

अट्टकः-ट्टिका, A

अट्टिष्टिपिकः-पिका;

अट्टयिता-ती,

अट्टिष्टिपिता-त्री;

अट्टयन्-न्ती,

अट्टिष्टिपयन्-न्ती;

अट्टयिष्यन्-न्ती-ती,

अट्टिष्टिपिष्यन्-न्ती-ती;

अट्टयमानः,

अट्टिष्टिपयमाणः;

अट्टयिष्यमाणः,

अट्टिष्टिपिष्यमाणः;

अत्¹, अद्, अट्टौ-अट्टः,

अट्टितम्-तः-तवान्,

अट्टिष्टिपितम्-तः-तवान्;

अट्टः,

अट्टिष्टिपिपुः;

अट्टयितव्यम्,

अट्टिष्टिपितव्यम्;

अट्टनीयम्,

अट्टिष्टिपिणीयम्;

अट्टयम्,

अट्टिष्टिप्यम्;

ईषदट्टः, दुरट्टः, स्वट्टः;

अट्टयमानः,

अट्टिष्टिप्यमाणः;

अट्टयितुम्,

अट्टिष्टिपितुम्;

अट्टना,

अट्टिष्टिपिपा;

अट्टनम्,

अट्टिष्टिपिपणम्;

अट्टयित्वा,

अट्टिष्टिपित्वा;

समट्टय,

समट्टिष्टिप्य;

¹अयं शेषः । तररक्षे टकारस्य संयोगान्तलोपे 'वाऽवसाने' (8-4-50) इति धर्त्वे रूपद्वयम् ।

A. अस्य चुरादित्वात् शुद्धभातो रूपाणि, अत्रादित्वाद्यञ्तरूपाणि च न भवन्ति ।

अट्टम् २, } अट्टिडयिषम् २ ; }
 अट्टयित्वा २, } अट्टिडयिषित्वा २ ; }

(14) 'अठि गतौ' (I-भ्वादि:-261-सक. से- आ.)

'अकि लक्षणे' (2.) इति धातुवद्भाणि ज्ञेयानि ।

किपि अन्-इति रूपम् । संयोगान्तलोपः । न+अन्=Aअनन् ।

(15) 'अड उद्यमने' (I-भ्वादि:- 358-सक. से. पर.)

शतरि अडन्B । अडतीत्यडः=वृश्चिकलाङ्गूलः । विशिष्टोऽडः=व्यहः ।
 तस्यापत्यमत इञ् व्याडिः आचार्यः । संग्रहनामकस्य लक्षग्रन्थपरिमितस्य व्याकरण-
 शास्त्रस्य कर्ता पाणिनेर्भागिनेयः । स्वागतादित्वात् आदिषुद्विपतिषेधः ।
 इति मा. धा. वृत्तिः । अन्यानि सर्वाणि रूपाणि 'अट गतौ' (11) इतिवत्
 बोध्यानि ।

(16) "अडु अभियोगे" (I-भ्वादि:-348-सक. से - पर.)

अभियोगः=समाधानम् । अयं दोषधः ।

अडुकः-डुका, अडुकः-डुका, ¹अडुडिषकः-षिका ;

अडुिता-त्री, अडुयिता-त्री, अडुडिषिता-त्री ;

अडुन्-न्ती, अडुयन्-न्ती, अडुडिषन्-न्ती ;

अडुप्यन्-न्ती-ती, अडुयिष्यन्-न्ती-न्ती, अडुडिषिष्यन्-न्ती-न्ती ;

अडुयमानः, अडुयिष्यमाणः ;

अट्, ² अत् - अट्^A - अट्टौ - अडुः ;

अडुितम् - तः-तवान्, अडुितः, अडुडिषितम्-तः-तवान् ;

अडुः, अडुः, अडुडिषुः, अडुडिषिषुः ;

A. 'अनन् कुमार्गेण शुभाश्वनैव वन् प्रमन् मृशोरकण्ठितगोपिके हरौ ।' धा. का. 1.35

B 'प्ररोडकानङ्गविलोहितैर्भूतान् रतावडङ्गिः ललनाजनैः खलैः ।' धा. का. 1.46.

1. 'न ऋः संयोगादयः' (6-1-3) इति A. 'प्ररुण्ठिताषैरुल्लङ्घ्यैर्हरेः प्रचुङ्खो-
 दकारस्य द्वित्वनिषेधः । धादिः अतीव शोभितान्' धा. का.

2. दोषधपक्षे एव रूपम् ।

1-45.

अङ्कितव्यम्,	अङ्कयितव्यम्,	अङ्कित्वितव्यम्;
अङ्कनीयम्,	अङ्कनीयम्,	अङ्कित्विणीयम्;
अङ्कयम्,	अङ्कयम्,	अङ्कित्विप्यम्;
ईषदङ्कः-दुरङ्कः,	स्वङ्कः;	
अङ्कयमानः,	अङ्कयमानः,	अङ्कित्विप्यमाणः;
अङ्कः,	अङ्कः,	अङ्कित्विपः;
अङ्का,	अङ्कना,	अङ्कित्विषा, अङ्कित्विषा;
अङ्कितुम्,	अङ्कयितुम्,	अङ्कित्विपितुम्;
अङ्कनम्,	अङ्कनम्,	अङ्कित्विपणम्;
अङ्कित्वा,	अङ्कयित्वा,	अङ्कित्विपित्वा;
प्राङ्कय,	समङ्कय,	समङ्कित्विप्य;
अङ्कम् २, } अङ्कम् २, } अङ्कित्विपम् २; }		
अङ्कित्वा २, } अङ्कयित्वा २, } अङ्कित्विपित्वा २; }		

(17) “ अण शब्दार्थः ” (I-म्वादिः 444-अक. से-पर.)

‘ अणेरणति शब्दार्थे, प्राणते त्वण्यते श्यनि । ’ (92) इति देवः ।

आणकः-णिका, आणकः-णिका, अणिणपकः-पिका ;

अणिता-त्री, आणयिता-त्री, अणिणपिता, त्री ;

अणन्-न्ती, आणयन्-न्ती, अणिणपन्-न्ती ;

अणिप्यन्-ती-न्ती, आणयिप्यन्-ती-न्ती, अणिणपिप्यन्-ती-न्ती ;

आणयमानः, आणयिप्यमाणः ;

आण¹ आणौ-आणः ;

अणितम्-तः-तवान्, आणितम् तः-तवान्, अणिणपितम्-तः-तवान् ;

अणः, प्राणः, आनः ध्वाङ्क्षाणी,² अणिणपिपुः, आणिणपिपुः ;

1 ‘अनुनासिकस्य क्लृप्तलोः क्लृप्ति’

(6-4-15) इति दीर्घः ।

2 ‘कर्तुंयुग्माने’ (3-2-79) इति

णिनिः ।

A ‘अणदिशः केलिर्नैर्मनोज्ञया वाण्या

भगन्तो मणिभूषणोत्कणाः । वनात्

कुमाराः कणितप्रपञ्चेनको मणद्विषा-

णप्रणिवाअवयवुः ॥ घा.का 1-59.

अणितव्यम्,	आणयितव्यम्,	अणिणिपितव्यम् ;
अणनीयम्,	आणनीयम्,	अणिणिपणीयम् ;
आण्यम्,	आण्यम्,	अणिणिप्यम् ;
ईपदणः - दुरणः - स्वणः ;		
अण्यमानः,	आण्यमानः,	अणिणिप्यमाणः ;
आणः,	आणः,	अणिणिपः ;
अणितुम्,	आणयितुम्,	अणिणिपितुम् ;
^१ आण्टिः,	आणना,	अणिणिपा, आणिणयिपा ;
अणनम्,	आणनम्,	अणिणिपणम् ;
अणित्वा,	आणयित्वा,	अणिणिपित्वा ;
प्राण्य,	प्राण्य,	समणिणिप्य ;
आणम् २ }	आणम् २,	अणिणिपम् २ }
अणित्वा २ }	आणयित्वा २,	अणिणिपित्वा २ } ;

(18) “अण प्राणने” (IV. दिवादिः-1175 अक. से. आ.)

A^१ अणेरणति शब्दार्थे प्राणते त्वण्यते इयनि ' (श्लो 92) इति देवः ।

आ ^२ णकः-णिका,	आणकः-णिका,	अणिणिपकः-पिका ;
अणिता-त्ती,	आणयिता-त्ती,	अणिणिपिता-त्ती ;
आणयन्-न्ती, आणयिष्यन्-न्ती-ती ;		
अण्य ^३ मानः,	आणयमानः,	अणिणिपमाणः ;
अणिप्यमाणः	आणयिष्यमाणः,	अणिणिपिष्यमाणः ;
^४ प्राण्-प्राणौ-प्राणः ;		
अणितः-तम् तवान्, आणितः,		अणिणिपितम्-तः-तवान् ;
अणः, आणः,	अणिणिपुः,	आणिणयिपुः ;

1^१ 'अनुनासिकस्य-' (6-4-15) इति दीर्घः । वृत्वम् ।

2. 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति वृद्धिः ।

3. दिवादिवात् इयन् ।

4. 'अनुनासिकस्य-' (6-4-15) इति उपधायाः दीर्घः ।

A. 'अन' इति नकारान्तः, तवर्गोयान्तेषु पाठात्—इति शाकटायनः

अणितव्यम्,	आणयितव्यम्,	अणिणिपितव्यम् ;
अणनीयम्,	आणनीयम्,	अणिणिषणीयम् ;
आण्यम्,	आण्यम्,	अणिणिष्यम् ;
ईषदणः, दुरणः, स्वणः; ईषदाणः, दुराणः, स्वाणः ;		
अण्यमानः,	आण्यमानः,	अणिणिष्यमाणः ;
आणः,	आणः,	अणिणिषः ;
अणितुम्,	आणयितुम्,	अणिणिपितुम् ;
आ ^१ ण्टिः, आणना, अणिणिपा, अणिणयिपा ;		
अणनम् ^१ ,	आणनम्,	अणिणिषणम् ;
अणित्वा,	आणयित्वा.	अणिणिपित्वा ;
प्राण्य,	प्राण्य,	प्राणिणिष्य ;
आणम् २, } आणम् २, } अणिणिषम् २ ; }		
अणित्वा २, } आणयित्वा २, } अणिणिपित्वा २ ; }		

(19) “अत सातत्यगमने ” (I-भ्वादिः-38-सक. से. पर.)

‘बन्धनेऽन्तति, सातत्यगमनेऽतति, चिन्तयेत् ।’ (छं. 94) इति देवः ।

सातत्यगमनम्=सन्ततगमनम् ।

आतकः-तिका,	आतकः-तिका,	अतितिषकः-पिका ;
अतिता-घ्री,	आतयिता घ्री,	अतितिषिता-घ्री ;
(अ) अतन्-न्ती,	आतयन्-न्ती,	अतितिषन्-न्ती ;
अतिष्यन्-न्ती-ती,	आतयिष्यन्-ती-न्ती,	अतितिषिष्यन्-न्ती-ती ;
आतयमानः,	आतयिष्यमाणः ;	
अत्-अतौ-अतः,	मार्गात् ;	
(आ) अतितम्-तः-तवान्,	आतितः,	अतितिषितम्-तः-तवान् ;

अतः ^A , पदातिः ¹ , मार्गातः, आतः, अतितिपुः, आतितयिपुः ;		
अतितज्यम्,	आतयितज्यम्,	अतितिपितज्यम् ;
अतनीयम्,	आतनीयम्,	अतितिषणीयम् ;
आत्यम्,	आत्यम्,	अतितिप्यम् ;
ईषदतः, दुरतः, स्वतः ; ईषदातः, दुरातः, स्वातः ;		
अत्यमानः,	आत्यमानः,	अतितिप्यमाणः ;
आतः,	आतः,	अतितिषः ;
अतितुम्,	आतयितुम्,	अतितिपितुम् ;
अतिः, आतना, अतितिषा, आतितयिषा ;		
अतनम्,	आतनम्,	अतितिषणम् ;
अतित्वा,	आतयित्वा,	अतितिपित्वा ;
समत्य,	समात्य,	समतितिप्य ;
आतम् २, } आतम् २, } अतितिषम् २ ; }		
अतित्वा २, } आतयित्वा २, } अतितिपित्वा २ ; }		
² अतिथिः, आत्मा ³ ॥		

(20) “अति बन्धने” (I-भ्वादिः-61-सक. सेट्. पर.)

‘बन्धनेऽन्तति, सातत्यगमनेऽतति, चिन्तयेत् ।’ (श्लो 94) इति देवः ।

अन्तकः-न्तिका,	अन्तकः-न्तिका,	अन्ति ⁴ तिषकः-पिका ;
अन्तिता-त्री,	अन्तयिता-त्री,	अन्तितिपिता-त्री ;
अन्तन्-न्ती,	अन्तयन्-न्ती,	अन्तितिपन्-न्ती ;
अन्तिप्यन्-ती-न्ती,	अन्तयिप्यन्-ती-न्ती,	अन्तितिपिप्यन्-ती-न्ती ;

A. “अनियाऽस्तायरे तुष्टं भूयते दचिरे
पुरः । कष्टं प्रस्थितं धम समरवे
पुच्छरेक्षणम् ।” म. का. 10-21.
अतस्यायरः । पचायन्

1. ‘पादस्य पदाज्याति—’ (6-3-52)
इति वद्भाषः । औणदिक इन् प्रत्ययः ।

2. दशपदुणादिशतौ 1-41. इयिन्
प्रत्ययः ।

3. मनिष् प्रत्ययः 6-81. द-उ.

4. ‘न न्दाः संयोगादयः’ (6-1-3) इति
नकारस्य द्वित्वनिषेधः ।

B. ‘अतर्दकास्तथ विद्दर्दमाशयाः
प्रत्यर्दतैरसमन्तितान्तिकाः ।
धुगान्दुर्दधितगजेन्द्रोपिनस्पृष्यन्तु
सन्तो गुणबिन्दुलोदराः ॥’
(पा. का. 1-9.)

अन्तयमानः, अन्तयिष्यमाणः ;
 अन्^१, अन्तौ, अन्तः ;
 अन्तितम्-तः-तवान्, अन्तितः, अन्तितिपितम्-तः-तवान् ;
 अन्तः, समन्ती, अन्तितिषुः, अन्तितयिषुः ;
 अन्तितव्यम्, अन्तयितव्यम्, अन्तितिपितव्यम् ;
 अन्तनीयम्, अन्तनीयम्, अन्तितिषणीयम् ;
 अन्त्यम्, अन्त्यम्, अन्तितिष्यम् ;
 ईषदन्तः, दुरन्तः, स्वन्तः ;
 अन्त्यमानः, अन्त्यमानः, अन्तितिष्यमाणः ;
 अन्तः, अन्तः, अन्तितिषः ;
 अन्तितुम्, अन्तयितुम्, अन्तितिपितुम् ;
 अन्ता, अन्तना, अन्तितिषा, अन्तितयिषा ;
 अन्तनम्, अन्तनम्, अन्तितिषणम् ;
 अन्तित्वा, अन्तयित्वा, अन्तितिषित्वा ;
 समन्त्य, समन्त्य, समन्तितिष्य ;

अन्तम् २, } अन्तम् २, } अन्तितिषम् २ ; }
 अन्तित्वा २, } अन्तयित्वा २, } अन्तितिषित्वा २ }

(21) “ अद भक्षणे ” (II-अदादिः-1011-सक-अनि. पर.)

आदकः-दिका, आदकः-दिका, ^१त्रिषदसकः-त्सिका ;
^२अषा-श्री, आदयिना-श्री, त्रिषत्सिता, श्री ;
^३अदन्-ती, आदयन्-न्ती, त्रिषदसन्-न्ती ;
 अदयन्-ती-न्ती, आदयिष्यन्-ती-न्ती, त्रिषदसिष्यन्-ती-न्ती ;

आ¹दयमानः, आदयिष्यमाणः ;
 सस्या²त्, आमात्, कव्यात्^{B 3}, कव्या⁴दः, प्रा^Cणात्, आमिपा^Dदः ;
 ५जग्धम्-ग्धः-ग्धवान्, } आदितम्-तः, जिघत्सितम्-तः-तवान्,
 ६अन्नम्-न्नवान् ;
 ७घसः, अन्ना⁸दी, पुत्रादिनी, आदिवान्, जसि⁹वान्, अद्¹⁰भरः, जिघत्^Eसुः,
 अतव्यम्, आदयितव्यम्, जिघत्सितव्यम् ;
 अदनीयम्, आदनीयम्, जिघत्सनीयम् ;
 आघम्, आघम्, जिघत्स्यम् ;
 ईपददः-दुरदः-स्वदः ;
 अघमानः, आघमानः, जिघत्स्यमानः ;
 ११घासः, घसः, १२न्यादः^F, निघसः, आदः, १३संघसः^G, प्रघसः, जिघत्सः ;
 १४अतुम्-आदको (वा याति), आदयितुम्, जिघत्सितुम् ;

1. 'अदेः प्रतिशेषः' (वा-1-3-87) इति अस्य भक्षणार्थत्वेऽपि आत्मनेप- दित्वमेव ।	इति परल्ल ।
2. 'अदोऽनघे' (3-2-69) इति विद् ।	8. 'गुप्यजातो-' (3-2-78) इति णिनिः ।
3. 'कव्ये च' (3-2-69) इति विद् ।	9. 'लिट्थन्यतरस्याम्' (2-4-40) इति परल्ल विहस्येन । 'वस्वेद्यज्-' (7-2-67) इति इद् ।
4. 'वाऽघरूपो-' (3-1-94) इति न्याये- नापि ।	10. 'घृषत्यदः कमरप्' (3-2-160) इति तच्छ्रीलादिषु घृषु कमरप् प्रत्ययः ।
5. 'अदो जग्धस्यंप्' इति किति' (2-4-30) इति जग्ध्यादेशः ।	11. 'घनपोय' (2-4-39) इति परल्ल ।
6. 'बहुलं तनि, अन्नवधक-' (2-4-54) इति वार्तिकेन प्रयोगोऽयमपि साधुः । 'अघ्राण्णः' (4-4-85) इति निर्देशाच्च ।	12. 'नौ न च' (3-3-60) इति वा अप् । 13. 'उपगमोऽदः' (3-3-59) इत्यर् । 14. 'तुनुश्चतुर्लौ क्रियायां क्रियाधायाम्' (3-3-10) इति तुनुश्चतुर्लौ ।

अदनम्, आदनम्, जिघत्सनम्;
 लङ्घिः, आदना, जिघत्सा, जिघत्सयिषा;
 जग्ध्वा, आदयित्वा, जिघत्सित्वा;
 प्रजगध्य, समाध, प्रजिघत्स्य,
 आदम् २, } आदम् २, } जिघत्सम् २;
 जग्ध्वा २, } आदयित्वा २, } जिघत्सित्वा २ }
^१अत्रिः, ^२अद्रिः;

(22) 'अदि वन्धने' (I-भ्वादिः-62-सक. से. पर-)

घातोरस्य पूर्वलिखितान्ततिवत् (20) सर्वाणि रूपाणि बोध्यानि ।

(23) "अन प्राणने" (II-अदादिः-1070-अक. से. पर.)

प्रपूर्वकोऽयं प्रायेण ।

आनकः-निका, आनकः-निका, अनिनिषकः-षिका;

अनिता-त्री, आनयिता-त्री, अनिनिषिता-त्री;

अनन्-ती, } आनयन्-न्ती, } अनिनिषन्-न्ती;
^३प्राणन् ^A, } प्राणयन् ^B }

प्राणिष्यन्-ती-न्ती, प्राणयिष्यन्-ती-न्ती, ^४प्राणिनिषिष्यन्-न्ती-ती;

प्राणयमानः, प्राणयिष्यमाणः;

हे ^५प्राण्; प्रा-^६प्राणौ-प्राणः;

प्राणितम्-तः-तवान्; आनितम्-तः, अनिनिषितम्-तः-तवान्;

-
1. औगादिकः क्तिन् प्रत्ययः (द. उ. 1.37.) । ऋषिः ।	णत्वम् ।
2. औगादिकः (द. उ. 1-34.) क्तिन् प्रत्ययः ।	6. क्तिषि, 'अनुनादिकस्य क्ति—' (1-4-15) इति दीर्घः । 'नलो-पः प्रातिपदिकान्तस्य' (8-2 7) इति नकारलोपः ।
3. 'अनितेः' (8-4-19) इति णत्वम् ।	
4. 'उभौ साध्यासस्य' (8-4-21) इति णत्वम् ।	A. 'न जिजीवायुस्तो तातः प्राणता रहितस्त्वया' म. का. 14-58.
5. 'पदान्तस्य' (8-4-37) इति निषेधं बाधित्वा 'अन्तः' (8-4-20) इति	B. 'प्राणयन्तमरिं श्रोत्रे राक्षसेन्द्रो विभीषणम्' म. का. 9-101.

प्राणः, प्राणः, अनिनिपुः, ^Cप्राणिणिपुः, आनिनयिपुः ;
 प्राणितन्यम्, प्राणयितन्यम्, प्राणिणिषितन्यम् ;
 प्राणनीयम्, आननीयम्, अनिनिषणीयम् ;
 प्राण्यम्, प्राण्यम्, प्राणिणिप्यम् ;
 ईषदनः-दुरनः-स्वनः ;

अन्यमानः, आन्यमानः, अनिनिप्यमाणः ;
 प्राणः^D, अपानः, व्यानः, उदानः, समानः, प्राणः, अनिनिषः ;
 अनितुम्, आनयितुम्, अनिनिषितुम् ;
 आन्तिः¹, प्राणना, अनिनिषा, आनिनयिषा ;

अननम्, }
 प्राणनम्, } आननम्, अनिनिषणम् ;

अनित्वा, आनयित्वा, अनिनिषित्वा ;
 प्राण्य, प्राण्य, प्राणिणिप्य ;

प्राणम् २, } प्राणम् २, } अनिनिषम् २, }
 अनित्वा २, } आनयित्वा २, } अनिनिषित्वा २ }

(24) “अन्धु गतिपूजनयोः” (I-भ्वादिः-188-स-पर.से.)

‘गतियाचनयोरश्चत्यश्चते, णौ विशेषणे । अश्चयत्यश्चतीत्येकं गतिपूजनयोरपि ॥’
 इति (श्लो 50) देवः ।

अश्चकः-श्चिका, अश्चकः-श्चिका, अश्चिचिषकः-पिका ;
 अश्चिता-त्री, अश्चयिता-त्री, अश्चिचिपिता-त्री ;
 अश्चन्-न्ती, अश्चयन्-न्ती, अश्चिचिपन्-न्ती ;
 अश्चिप्यन्-न्ती-न्ती, अश्चयिप्यन्-न्ती-न्ती, अश्चिचिपिप्यन्-न्ती-न्ती ;
 अश्चयमानः, अश्चयिप्यमाणः ;

1. ‘अनुनासिक्य कि—’ (6-4-15) D. ‘उदश्चसन् प्राणमिवाप्य काश्चिन्
 इति शेषः ।
 C. ‘प्राणिणिपुनं णपोऽयं योऽप्राक्षीन्
 प्रमदावनम् ।’ म. का. 9-101.
 दृष्टा सलीले मृदु जघनं तम्’
 वा. का. 2-51.

¹प्राङ्, उदङ्, देवद्रव्यङ्, तिर्यङ्, अ^Aयङ्, न्यङ्^A, सधूङ्, सघी^Bची ;

अधितम्^C-तः^C-तवान्, } अधितम् - } अधिचिपितम्-तः-तवान्;
 अक्तम्-क्तः-क्तवान्, } तः-तवान्, }
³समक्नः-समक्नवान्,

अधः, अधः, अधिचिपुः, अधिचयिपुः ;

अधितव्यम्, अधयितव्यम्, अधिचिपितव्यम् ;

अधनीयम्, अधनीयम्, अधिचिपणीयम् ;

अङ्क्यम्, } अञ्च्यम्, अधिचिष्यम् ;
⁴अञ्च्यम्, }

ईषदद्यः, दुरद्यः, स्वद्यः ;

अञ्च⁵यमानः, } अञ्च्यमानः, अधिचिष्यमाणः ;
 अच्यमानः, }

अधः, ⁶उदङ्^D, } अधः, अधिचिपः ;
 अङ्कः, }

1. 'ऋत्विग्-' (3-2-59) इत्यादिना क्तिन् । 'अनिदितां-' (6-4-24) इति नलोपे, 'उगिदवां-' (7-1-70) इति नुम् । नुमो नकारस्य, 'क्रिन्प्रत्य-यस्य कुः' (8-2-02) इति कुरवम् ।
2. 'अधेः पूजायाम्' (7-2-53) इतीद । गतौ नु नलोपः ।
3. 'अधोऽनपादाने' (8-2-49) इति निष्ठानत्वम् । अपादाने नु 'उदक्त-मुदकं कृपात्' इति भवति । 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायां इङ्क्त्वात् 'यस्य विभाषा'
4. (7-2-15) इतीप्तिषेधः । गत्यर्थे निष्ठायामनिद्रत्वात् कृत्वम् । पूजाया 'अधेः पूजायाम्' (7-2-53) इति सेदत्वात् कृत्वाभावः । 'चजोः कु षिण्यतोः' (7-3-52) इति कुरवम् ।
5. 'नाधेः पूजायाम्' (6-4-30) इति पूजायां नलोपनिषेधः । गतौ नु 'अनिदिताम्-' (6-4-24) इति नलोपः ।
6. 'उदङ्गोऽनुदके' (3-3-123) इति घमन्तो निपातितः ।

- A. 'अयङ् शस्त्रमृतां रामः न्यञ्जस्ते प्राप्य मद्विषाः' म. 5-36-
 B. 'घोता वीमिश्रिणा खणं सध्रीचीं प्रस्तुमेकिङ्गम्' म. 6-7.
 C. 'उच्चैरञ्जितलङ्गूलः शिरोऽञ्जिधेय एवहन्' म. 9-40.
 D. 'इदयोदङ्गसेस्थने कृतागताऽऽनायणजिनम्' म. 7-83.

अञ्चितुम्, } अञ्चयितुम्, अञ्चिचिपितुम्;
अक्तुम्, }

अञ्चा, अञ्चना, अञ्चिचिपा, अञ्चिचिपिपा;

अञ्चनम्, } अञ्चनम्, अञ्चिचिपणम्;
उदकोदञ्चनः, }

अञ्चित्वा, } अञ्चयित्वा, अञ्चिचिपित्वा;
अक्त्वा, }

समञ्च्य, } प्राञ्च्य, समञ्चिचिप्य;
समच्य, }

अञ्चम् २, } अञ्चम् २, } अञ्चिचिपम् २; }
अञ्चित्वा २, अक्त्वा २, } अञ्चयित्वा २, } अञ्चिचिपित्वा २ }

(25) “अन्तु गतौ याचने च” (I-म्वादि:-862. उभ.सक.से.)

‘गतियाचनयोरद्यत्यद्यते, गौ विशेषणे । अद्ययत्यद्यतीत्येकं गतिपूजन-
योरपि ॥’ इति (श्लो 50) देवः । शानचि-अद्यमानः, अद्यप्यमाणः, अद्य-
चिपमाणः, अद्यचिपिप्यमाणः, इत्यादिरूपाणि अधिकानि । अवशिष्टानि
गतिपूजनार्थक (24) घातौ गत्यर्थकघातुवत् ज्ञेयानि । ‘अचि’ इति पाठे तु
निष्ठायां अञ्चितः इत्येकमेव रूपम् । ‘अनिदिताम्—’ (6-4-24) इति
नलोपो न भवति । “अचु” इति पाठे तु अचन्-अचन्ती इत्यादिरूपाणि ।
क्त्वायाम्, ‘उदितो वा’ (7-2-56) इतीदृक्कल्पः—अचित्वा-अक्त्वा इति
रूपे । निष्ठायां तु ‘यस्य विमाषा’ (7-2-15) इति वचनात् अक्तम्-इत्येकमेव
रूपम् ।

(26) ‘अन्तु विशेषणे’ (X-चुरादि:-1739. उभ. से.)

विशेषणम्=व्यावर्तनम् । उदिक्करणात् विमापितो जिच् । ‘गति-
याचनयोरद्यत्यद्यते गौ विशेषणे । अद्ययत्यद्यतीत्येकं गतिपूजनयोरपि ॥’
इति (श्लो-50) देवः । जिच्यशे गतिपूजनार्थकघातौ (24) निजन्तरूपाणीव,
निजमावपशे च भीवादिकगत्यर्थका (24) न्युपातुवद्भाषाणीति च ज्ञेयानि ॥

(27) “अञ्जू व्यक्तिप्रक्षण(क्षण)कान्तिगतिपु”

(VII-रूपादिः - 1458-सक. वेद-पर.)

व्यक्तिः = प्रकटता । अक्षुण्णं = धृतादिसेकः ।

व्यञ्जकः-ञिका,	व्यञ्जकः - अञिका,	अञ्जिजिष ¹ कः - पिका ;
अञ्जिता - त्री,		
^{1A} व्यङ्क्ता-त्री, } अञ्जयिता-त्री,		अञ्जिजिपिता - त्री ;
² व्यञ्जन् - न्ती,	व्यञ्जयन्-न्ती,	अञ्जिजिपन् - न्ती ;
व्यञ्जिप्यन् - } न्ती, ती, व्यञ्जयिप्यन्-न्ती, ती,		अञ्जिजिपिप्यन्-न्ती-ती;
व्यङ्क्षयन् - }		
व्यञ्जयमानः,	व्यञ्जयिप्यमाणः ;	
व्यन् - व्यञौ - व्यञः ;		
व्यक्तम्-क्तः-क्तवान्,	व्यञ्जितम्,	अञ्जिजिपितम्-तः-तवान् ;
अञः, अञः,	अञ्जिजिपुः, व्यञ्जिजिपुः ^A ,	अञ्जिजिपुः ;
व्यञ्जितव्यम्, } अञ्जयितव्यम्,		अञ्जिजिपितव्यम् ;
अङ्क्तव्यम्, }		
व्यञ्जनीयम्,	व्यञ्जनीयम्,	अञ्जिजिषणीयम् ;
³ व्यङ्ग्यम्, } व्यञ्ज्यम्,		अञ्जिजिप्यम् ;
⁴ आज्यम्, }		
ईषदञः- दुरञः-स्वञः;		
⁵ व्यज्यमानः,	व्यञ्ज्यमानः,	अञ्जिजिप्यमाणः ;
अङ्गः,	अञः,	अञ्जिजिपः ;

1. 'स्मिपूङ्गुष्ट्यां छनि' (7-2-74)
इति नियमिद् ।1. A. 'स्वरतिमृति—' (7-2-44) इति
ऊदिष्टादिङ्ङिङ्ङ्यः ।2. 'रूपादिभ्यः' (3-1-78) इति
अमृष्टयवे 'इनान्नलोपे' (6-4-23)
'इनसोरलोपः' (6-4-111) ।3. 'चञोः कु पिण्यतोः' (7-3-52)
इति कुत्त्वम् ।4. 'आष्टपूर्वादिन्जेः संज्ञायाः पुषं षं ष्वा-
नम् ।' (वा 3-1-109) इति कथपि
रूपम् । उपधानकारलोपः ।5. 'अनिदिताम्—' (6-4-24) इति
नत्येवः ।A 'संक्षिप्तमपि पणोऽणाद् भावां इय-
दिजिजिपुः द्विषः' भ. वा. 9-33.

व्यञ्जितुम्, } व्यङ्क्तुम्, }	अञ्जयितुम्,	अञ्जिजिषितुम् ;
व्यक्तिः, } व्यञ्जा, }	अञ्जना,	व्यञ्जिजिषा, व्यञ्जिजयिषा ;
व्यञ्जनम्,	व्यञ्जनम्,	अञ्जिजिषणम् ;
अञ्जित्वा } अवृत्त्वा } अङ्गत्वा }	अञ्जयित्वा,	अञ्जिजिषित्वा ;
अमिन्वज्य,	अमिन्वज्य,	समञ्जिजिष्य ;
अञ्जम् २, अङ्क्त्वा २, } अञ्जित्वा २, अङ्गत्वा २, }	अञ्जम् २, } अञ्जयित्वा २, }	अञ्जिजिषम् २ ; } अञ्जिजिषित्वा २ ; }
अञ्जलिः, २		

(28) 'अन्ध दृष्ट्युपघाते'

(X-चुरादि:- 1925. सक. सेट्-उम-)

'उपसंहारे' इत्येके ।

अन्धकः-न्धिका,	अन्दिधयिषकः-पिका ;
अन्धयिता-त्री,	अन्दिधयिषिता-त्री ;
अन्धयन्-न्ती,	अन्दिधयिषन्-न्ती ;
अन्धयिष्यन्-न्ती-ती,	अन्दिधयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
अन्धयमानः,	अन्दिधयिषमाणः ;
अन्धयिष्यमाणः,	अन्दिधयिषिष्यमाणः ;
अन् - अन्धौ - अन्धः ;	

1. 'जान्तनशा विभाषा' (6-4-32) इति 2. औगादिक अलिच् प्रत्ययः ॥
वा उपधानकरलोपः ।

A. 'मो तद्विष्टदिन एव वीर्यशतकृत् तस्मिन् पतत्यन्धयन्
पिष्टाङ्गस्य ममार दण्डितस्तलस्येष्टस्य पादाङ्कितः ।
कृष्णोऽप्यधुजलाङ्गितेऽतिमुखयत्नामुच्य पुष्पोत्कर्
देवोपे हनदुःखने रसयति व्याकुर्यदेवं क्षितौ ॥' (घा. का. 3-62)

अन्धितम् - तः - तवान् ,

अन्धः, ^१अनुषाऽन्धः,

अन्धयितव्यम् ,

अन्धनीयम् ,

अन्ध्यम् ,

ईषदन्धः - दुरन्धः - स्वन्धः ;

अन्ध्यमानः,

अन्धः,

अन्धयितुम् ,

अन्धना,

अन्धनम् ,

अन्धयित्वा,

समन्ध्य,

अन्धम् २,

अन्धयित्वा २, }

अन्दिधयिषितम् - तः - तवान् ;

अन्दिधयिषुः ;

अन्दिधयिषितव्यम् ;

अन्दिधयिषणीयम् ;

अन्दिधयिष्यम् ;

अन्दिधयिष्यमाणः ;

अन्दिधयिषः ;

अन्दिधयिषितुम् ;

अन्दिधयिषा ;

अन्दिधयिषणम् ;

अन्दिधयिषित्वा ;

समन्दिधयिष्य ;

अन्दिधयिषम् २ ; }

अन्धिदयिषित्वा २ ; }

(29) “अधि शब्दे” (I-म्वादि :- 378. अक-से-आ-)

अम्बकः - म्बिका,

अम्बिता-त्री,

अम्बयन्-न्ती,

अम्बमानः,

अम्बिष्यमाणः,

अन् - अम्बौ - अम्बः ;

अम्बितम्-तः-तवान् ,

अम्बः,

अम्बितव्यम् ,

अम्बकः-म्बिका,

अम्बयिता-त्री,

अम्बयिष्यन्-न्ती-ती,

अम्बयमानः,

अम्बयिष्यमाणः,

अम्बितः,

अम्बः,

अम्बयितव्यम् ,

अम्बिषिकः-पिका ;

अम्बिषिता-त्री ;

—

अम्बिषिषमाणः ;

अम्बिषिष्यमाणः ;

अम्बिषितम्-तः-तवान् ;

अम्बिषिषुः, अम्बिषयिषुः ;

अम्बिषिषितव्यम् ;

1. ‘पुसाऽनुजो अनुषान्ध इति वक्तव्यम्’ (6-3-3-वा.) इति तृतीयाद्याः
अलुक् ।

A ‘सकम्पहेरम्बसमानलम्बनाः समावजन् अम्बिन्पण्डिकास्तदा । प्रलम्बसा-
हनाः कबरत्विषो वृषाः अक्रोदितः क्षीरतदाऽतिशोभराः ॥’ धा. का. 1-49.

अम्बनीयम्,	अम्बनीयम्,	अम्बिबिषणीयम् ;
अम्ब्यम्,	अम्ब्यम्,	अम्बिबिष्यम् ;
ईषदम्बः-दुरम्बः-स्वम्बः ;		
अम्ब्यमानः,	अम्ब्यमानः,	अम्बिबिष्यमाणः ;
अम्बः,	अम्बः,	अम्बिबिषः ;
अम्बितुम्,	अम्बयितुम्,	अम्बिबिषितुम् ,
अम्बा,	अम्बना,	अम्बिबिषा, अम्बिबिषया ;
अम्बनम्,	अम्बनम्,	अम्बिबिषणम् ;
अम्बित्वा,	अम्बयित्वा,	अम्बिबिषित्वा ;
समम्ब्य,	समम्ब्य,	समम्बिबिष्य ;
अम्बम् २,	} अम्बम्,	} अम्बिबिषम् २ ;
अम्बित्वा २,		
	} अम्बयित्वा २,	} अम्बिबिषित्वा २ ;

(30) “अभि शब्दे” (I-म्बादि :-385. अक. से. आ.)

(29) अम्बतिवद्गुणानि सर्वाणि ज्ञेयानि ।

(31) “अभ्र गतौ” (I-म्बादि:-556-सक. से. पर.)

अभ्रकः-श्रिका,	अभ्रकः-श्रिका,	अविभ्रियकः-पिका ;
अभ्रिता-श्री,	अभ्रयिता-श्री,	अविभ्रियिता-श्री ;
अभ्रन्-न्ती,	अभ्रयन्-न्ती,	अविभ्रियन्-न्ती ;
अभ्रियन्-न्ती-ती,	अभ्रयियन्-न्ती-ती,	अविभ्रियिष्यन्-न्ती-ती ;
—	अभ्रयमणः,	अभ्रयिष्यमाणः ;
अप् - अभ्रो - अभ्रः ;	—	—
अ ^१ भ्रितम्-तः-तवान्,	अभ्रितः,	अविभ्रियितम्-तः-तवान् ;
अभ्रः,	पर्यभ्र ^१ , अभ्रः,	अविभ्रियुः, अविभ्रियिषुः ;
अभ्रितव्यम्,	अभ्रयितव्यम्,	अविभ्रियितव्यम् ;

अम्रणीयम्,	अम्रणीयम्,	अविम्रिणीयम् ;
अम्रयम्,	अम्रयम्,	अविम्रिण्यम् ;
ईषदम्रः,	दुरम्रः, स्वम्रः ;	
अम्रचमाणः,	अम्रचमाणः,	अविम्रिण्यमाणः ;
अम्रः,	अम्रः,	अविम्रिण्यः ;
अम्रितुम्,	अम्रयितुम्,	अविम्रिण्यितुम् ;
अम्रा,	अम्रणा,	अविम्रिणा, अविम्रयिणा ;
अम्रणम्,	अम्रणम्,	अविम्रिण्यम् ;
अम्रित्वा,	अम्रयित्वा,	अविम्रिण्यित्वा ;
समम्रय,	समम्रय,	समविम्रिण्य ;
अम्रम् २,	अम्रम् २,	अविम्रिण्यम् २ ;
अम्रित्वा २,	अम्रयित्वा २,	अविम्रिण्यित्वा २ ;

(32) 'अम गत्यादिषु' (I-भ्वादि : - 465-सक-से-पर.)

'गत्यादावमतीति स्याद् रोगे स्यादामयत्यमेः ।' (श्लो 147, पूर्वार्धम्) इति देवः ।

¹ अमकः-मिका,	आमक ^{1A} :-मिका,	अमिमिषकः-षिका ;
अमिता-त्री,	आमयिता-त्री,	अमिमिषिता-त्री ;
अ ^A मन्-न्ती,	आमयन्-न्ती,	अमिमिषन्-न्ती ;
अमिष्यन्-न्ती-ती,	आमयिष्यन्-न्ती-ती,	अमिमिषिष्यन्-न्ती-ती ;
आमयमानः,	आमयिष्यमाणः ;	

²आन्-आमौ-आमः ;

1. 'नोदातोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः' (7-3-34) इति वृद्धिनिषेधः ।

1 A. अस्य घातोरमन्तत्वेन प्राप्तं मित्वे, 'न कम्पयिष्यमाम्' (ग. सू. भ्वादौ) इति निषिध्यते । अतः 'मितां ह्रस्वः' (6-4-32) इति ह्रस्वो न ।

2. 'अनुनासिकस्य क्लृप्तोः क्लृप्ति' (6-4-15) इति दीर्घः । 'मो नो घातोः' (8-2-64) इति नत्वम् ।

A 'वनादने सानुममन् इमन् गृहे व्याघातकरोऽहम्मतिमीमिताशयः । चान्तामिष-
वृणान्तजलः कलावली आन्वा क्षमज्जेमनमकमीद् शुद्धाम् ॥' धा. का. 1-60.

अमितम्^A-तः-तवान्, } अमितः, अमिमिपितः-तवान् ;
¹आन्तम्-न्तः-न्तवान्, }

अमः, आमः, अमिमिपुः, आमिमयिपुः, अम्य²मी ;^B

अमितव्यम्, आमयितव्यम्, अमिमिपितव्यम् ;

अमनीयम्, आमनीयम्, अमिमिपणीयम् ;

³अम्यम्, आम्यम्, अमिमिव्यम् ;

ईषदमः-दुरमः-स्वमः ;

अम्यमानः, आम्यमानः, अमिमिष्यमाणः ;

अमः, आमः, अमिमिषः ;

अमितुम्, आमयितुम्, अमिमिषितुम् ;

⁴आन्तिः, आमना, अमिमिषा, आमिमयिषा ;

अमनम्, आमनम्, अमिमिषणम् ;

अमित्वा, आमयित्वा, अमिमिषित्वा ;

समम्य, समाम्य, सममिमिव्य ;

आमम् २, } आमम् २, } अमिमिषम् २ }
 अमित्वा २, } आमयित्वा २, } अमिमिषित्वा २ }

(33) 'अम रोगे' (X-चुरादिः 1721-सक. से. उ.)

'गत्यादावमतीति स्याद् रोगे स्यादामयत्यमेः ।' (श्लो 147 पूर्वार्धम् ।)

इति देवः ।

आमकः-मिका,

आमिमयिषकः-षिका ;

1. 'रुध्यमत्वरसेषुयाऽऽस्त्वनाम्' (7-2-28) इति निष्ठायामिङ्बिकल्पः । इह-
 भाष्ये 'अनुनासिकस्य—' (6-4-15) इति दीर्घः ।

2. 'जिरक्षिविधीष्वमाभ्यषाभ्यमपरिमूर्प्रसूम्यष' (3-2-157) इति तच्छीला-
 दिषु कर्तुं इतिः ।

3. 'पोरदुषघात्' (3-1-98) इति यत् ।

4. 'तितुये—' (7-2-9) तीणिषेधः । 'अनुनासिकस्य—' (6-4-15) इति
 दीर्घः ।

A 'तेषां निह्न्यमानानां संयुष्टैः कर्णमेदिभिः । अभूदभ्यमितश्रावमात्मान्ता-
 शेषादिग्नं जगत् ॥' म. का. 9-21.

B 'श्लेके विधायिणं शिष्यं अनादरिणमभ्यमी । न्याय्यं परिमयी ऋद्धिं पापमभ्य-
 विने कपिम् ॥' म. का. 7-20.

¹ आमयिता-त्री,	(A)	आमिमयिषिता-त्री ;
^B आमयन्-न्ती,		आमिमयिषन्-न्ती ;
आमयिष्यन्-न्ती-ती,		आमिमयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
आमयमानः,		आमिमयिषमाणः ;
आमयिष्यमाणः,		आमिमयिषिष्यमाणः ;
² आन्-आमौ-आमः ;		—
आमितम्-तः-तवान्,		आमिमयिषितम्-तः-तवान्,
आमः, आमयः, ³		आमिमयिषुः ;
आमयितव्यम्,		आमिमयिषितव्यम् ;
आमनीयम्,		आमिमयिषणीयम् ;
आभ्यम्,		आमिमयिष्यम् ;
ईषदामः, दुरामः, स्वामः ;		
आभ्यमानः,		आमिमयिष्यमाणः ;
आमः,		आमिमयिषः,
आमयितुम्,		आमिमयिषितुम् ;
आमना,		आमिमयिषा ;
आमनम्,		आमिमयिषणम् ;
आमयित्वा,		आमिमयिषित्वा ;
समाभ्य,		समामिमयिष्य ;
आमम् २,	}	आमिमयिषम् २ ;
आमयित्वा २,		आमिमयिषित्वा २ ;

1. अमन्तत्वेन मित्वं तु न । 'नान्ये मितोऽहेतौ' (ग. सू. घुटादौ) इति निषेधात् । स्वार्थे णिचि परतः कृपादिषड्भ्यतिरिक्ताः मितो न भवन्तीति तदर्थः ।

2. 'मो नो धातोः' (४-२-६४) इति नत्वम् । न चात्र स्याजिबद्भाषः—'पूर्वत्रा-सिद्धे—' (भा. १-१-५८) इति तन्निषेधात् ।

3. औणादिकः अयच् । रोगः ।

A अस्य धातोश्चुरादिपाठात् शुद्धधातोरेव रूपानि । अजादित्वात् यच् न ।

B 'द्वागामयन् विचटदस्थिकयाऽथ मुट्था प्रास्कोटयत् तमजितोऽपि स घाटि-तजम् । दिष्टेष्वेव दिष्टयति देव्यमर्षं पुषीति संमोदमर्जयति घोषति नाकिलोके ॥' धा. का. ३-३९.

(34) “अय गतौ” (I-भ्वादिः - 474. सक. से. आ.)

आयकः-यिका,	आयकः-यिका,	अयिपिकः-पिका ;
अयिता-त्री,	आययिता-त्री,	अयिपिता-त्री ;
—	आययन्-न्ती,	आययिष्यन्-न्ती-ती ;
प्रायमानः,	} आययमानः,	अयिपिपमाणः ;
¹ पलायमानः,		
अयमानः,		
अयिष्यमाणः,	आययिष्यमाणः,	अयिपिपिष्यमाणः ;
² अत्, अतौ, अतः ;		
अयितम्-तः-तवान्,	आयितम्-तः,	अयिपितम्-तः-तवान् ;
अयः,	आयः,	अयिपिपुः, आयिपिपुः ;
अयितव्यम्,	आययितव्यम्,	अयिपिपितव्यम् ;
अयनीयम्,	आयनीयम्,	अयिपिपणीयम् ;
आय्यम्,	आय्यम्,	अयिपिष्यम् ;
ईषदयः, दुरयः, स्वयः ;		
अय्यमानः,	आय्यमानः,	अयिपिष्यमाणः ;
आयः,	आयः,	अयिपिपः ;
अयितुम्,	आययितुम्,	अयिपिपितुम् ;
³ अतिः,	आयना,	अयिपिपा, आयिपिपिपा ;
{ अयनम्,	} आयनम्,	अयिपिपणम् ;
¹ प्रायनम्-दुलयनम्,		
पलायनम्,		
{ शोमनं अन्तःरणं, (देशादन्यत्)		अन्तरयनः-देशः,
अयित्वा,	आययित्वा,	अयिपिपित्वा ;
समय्य,	समाय्य,	समयिपिष्य ;
आयम् २,	} आयम् २,	} अयिपिपम् २ ;
अयित्वा २,		
	} आययित्वा २,	} अयिपिपित्वा २ ;

1. ‘उपसर्गस्यायतौ’ (8-2-10) इति 3. बलि लोपः ।

अयम् ।

2. बलि लोपे दुह ।

4. ‘अयनं च’ (8-1-25) इति अयम् ।

(35) “ अर्क स्तवने ” (X-चुरादिः -1644. सक. सेट्. उम.)

‘ तपने ’ इत्येके ।

अर्ककः-र्किका,	अर्चि ¹ कयिषकः-षिका ;
अर्कयिता-त्री,	अर्चिकयिषिता-त्री ;
अर्कयन्-न्ती,	अर्चिकयिषन्-न्ती ;
अर्कयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चिकयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
अर्कयमाणः,	अर्चिकयिषमाणः ;
अर्कयिष्यमाणः,	अर्चिकयिषिष्यमाणः ;
² अर्क्-अर्को-अर्कः ;	
अर्कित ³ :- तम्- तवान्,	अर्चिकयिषितम्-तः-तवान् ;
अर्कः,	अर्चिकयिषुः ;
अर्कयितव्यम्,	अर्चिकयिषितव्यम् ;
अर्कणीयम्,	अर्चिकयिषणीयम् ;
अर्क्य ⁴ म्,	अर्चिकयिष्यम् ;
ईषदर्कः, दुरर्कः, स्वरर्कः ;	
अर्क्यमाणः,	अर्चिकयिष्यमाणः ;
अर्कः,	अर्चिकयिषः ;
अर्कयितुम्,	अर्चिकयिषितुम् ;
अर्कणा ⁴ ,	अर्चिकयिषा ;
अर्कणम्,	अर्चिकयिषणम् ;
अर्कयित्वा,	अर्चिकयिषित्वा ;
समवर्ध,	समर्चिकयिष्य ;
अर्कम् २,	अर्चिकयिषम् २ ;
अर्कयित्वा २, }	अर्चिकयिषित्वा २ ; }

1. ‘ न न्द्राः संयोगादयः ’ (6-1-3) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधः ।

2. ‘ रात्सस्य ’ (8-2-24) इति नियमात् ककारस्य संयोगान्तलोपो न ।

3. ‘ निष्ठायां सेटि ’ (6-4-52) इति शेल्लेषः ।

4. ‘ ण्यासधन्यो युक् ’ (3-3-107) इति युक् ।

A. ‘ सौधे विटङ्गलुषि पश्यति धूसितो-
ऽयं राजारिकीटबलचूर्णनयातिपूज्यः ।
अप्यर्धेण तेन समरेष्वविशोडितस्त्वं
संशुण्ठिताहितमदेन विजोडितोऽसि ॥’
या का. 3-27.

(36) “अर्च पूजायाम्” (I-म्वादि:-204-सक. से. पर.)

‘पूजायां णौ विभाषाऽर्चैर्चयत्यर्चतेऽर्चति । भूवादौ पाठ-
सामर्थ्यात् कर्तृगामिफलेऽर्चति ॥’ (श्लो-49.) इति देवः ।

अर्चकः-चिका,	अर्चकः-चिका,	¹ अर्चिचिपकः-पिका ;
अर्चिता-त्री,	अर्चयिता-त्री,	अर्चिचिपिता-त्री ;
अर्चन् न्ती,	अर्चयन्-न्ती,	अर्चिचिपन्-न्ती ;
अर्चिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चिचिपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	अर्चयमानः,	अर्चयिष्यमाणः ;

अ ¹ अर्क्-अर्चो-अर्चः ;	—	—
अर्चितम्- [^] तः- ² तवान्, अर्चितः,		अर्चिचिपितम्-तः-तवान् ;
अर्चः,	अर्चः,	अर्चिचिपुः, अर्चिचयिपुः ;
अर्चितव्यम्,	अर्चयितव्यम्,	अर्चिचिपितव्यम् ;
अर्चनीयम्,	अर्चनीयम्,	अर्चिचिपणीयम् ;
³ अर्च्यम् ^B ,	अर्च्यम्,	अर्चिचिष्यम् ;
ईषदर्चः-दुर्चः-स्वर्चः ;	—	—
अर्च्यमानः,	अर्च्यमानः,	अर्चिचिष्यमाणः ;
अर्चः,	अर्चः,	अर्चिचिपः ;
अर्चितुम्,	अर्चयितुम्,	अर्चिचिपितुम् ;
अर्चा,	अर्चना,	अर्चिचिपा, अर्चिचयिपा ;
अर्चनम्,	अर्चनम्,	अर्चिचिपणम् ;
अर्चित्वा,	अर्चयि ^B त्वा,	अर्चिचिपित्वा ;

समर्च्य,	समर्च्य,	समर्चिचिप्य ;
अर्चम् २, }	अर्चम् २, }	अर्चिचिपम् २ ; }
अर्चित्वा २, }	अर्चयित्वा २, }	अर्चिचिपित्वा २ ; }
१ अर्कः ;		

✓ (37) 'अर्च पूजायाम्' (X-चुरादि :-1809. से. उ. ^१आधृपीयः ।)

'पूजायां णौ विभाषाऽर्चयत्यर्चतेऽर्चति । भूवादौ पाठसामर्थ्यात् कर्तृगामिकलेऽर्चति ॥' (श्लो.49.) इति देवः ।

अर्चकः-र्चिका इत्यादिकानां ण्यन्ताण्यन्तसाधारण्येन लिखितत्वात् पूर्वोक्त (36) पूजार्थकार्चतिवद्दूपाणि ज्ञेयानि । ण्यन्तात् सनि तु

अर्चिचयिपकः-पिका,	अर्चिचयिप्यम् ;
अर्चिचयिपिता-श्री,	अर्चिचयिप्यमाणः ;
अर्चिचयिपन्-न्ती,	अर्चिचयिपः ;
अर्चिचयिपिप्यन्-न्ती-ती,	अर्चिचयिपितुम् ;
अर्चिचयिपमाणः,	अर्चिचयिपा ;
अर्चिचयिपिप्यमाणः,	अर्चिचयिपणम् ;
अर्चिचयिपितम्-तः-तवान्,	अर्चिचयिपित्वा, समर्चिचयिप्य ;
अर्चिचयिपुः,	अर्चिचयिपम् २, }
अर्चिचयिपितव्यम् ;	अर्चिचयिपित्वा २, }
अर्चिचयिपणीयम् ;	

इमानि रूपाणि-इति विशेषः ।

१. 'आधृषाद्वा' (ग. मू.) इति लिचो वैकल्पिकत्वम् । 'शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्' (1-3-78) इति लिज्जावपक्षे परस्मैपदी । शाकटायनभट्ट अनुदात्तत्वमस्य धातोर्ङ्गीकृत्यात्मनेपदित्वं ब्रूते । तत्पक्षे शानचि 'अर्चमानः' इति रूपम् ।

(41) 'अर्द गतौ याचने च' (I-भ्वादिः- 55-सक. से. पर.)

'अर्दयेदर्दतेऽर्दं धौ हिंसनेऽर्दति याचने ।' (103) इति देवः । शाक-
टायनस्तु अनुदात्तेतमिमं धातुं मन्यते ।

'यातने च इत्येकै' -इति क्षीरस्वामी । याचने द्विकर्मकः ।

अर्दकः-र्दिका,	अर्दकः-र्दिका,	अर्दिदिप ¹ कः-पिका ;
अर्दिता-त्री,	अर्दयिता-त्री,	अर्दिदिपिता-त्री ;
अर्दन्-न्ती,	अर्दयन्-न्ती,	अर्दिदिपन्-न्ती ;
अर्दिप्यन्-न्ती-ती,	अर्दयिप्यन्-न्ती-ती,	अर्दिदिपिप्यन्-ती-न्ती ;
—	अर्दयमानः,	अर्दयिप्यमाणः ;
अर्त्-अर्द्-अर्दौ-अर्दः ;	—	—
समर्ण ^{1A} ः, न्यर्णः,	व्य ^B र्णः, अम् ² र्णः-अभ्यर्दितः (विदूरे) }	
^A अर्दितम्-तः-तवान्,	अर्दितः, अर्दिदिपितम्-तः-तवान् ;	
अर्दः, जना ³ र्दनः,	अर्दः, अर्दिदिपुः,	अर्दिदिपिपुः ;
अर्दितव्यम्,	अर्दयितव्यम्,	अर्दिदिपितव्यम् ;
अर्दनीयम्,	अर्दनीयम्,	अर्दिदिपणीयम् ;
अर्धम्,	अर्धम्,	अर्दिदिप्यम् ;
ईषदर्दः-दुरर्दः-स्वर्दः ;	—	—
अर्धमानः,	अर्धमानः,	अर्दिदिप्यमाणः ;
अर्दः,	अर्दः,	अर्दिदिपः ;
अर्दितुम् ;	अर्दयितुम्,	अर्दिदिपितुम् ;

1. 'न न्दाः संयोगादयः' (6-1-3.) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधः ।

1.A. 'अर्दस्तिनिविष्यः' (7-2-24) इति इगिनिषेधः । 'रदाभ्यां निष्ठातो नः—' (8-2-42) इति नत्वे, गत्ये च रूपम् ।

2. 'अभेधादिद्वयै' (7-2-25) इति इगिनिषेधः ।

3. 'नन्दिप्रतिपदादिभ्यो—' (3-1-134) इति नञादित्वात् कर्तरि ल्युः ।

A. 'पताभ्यगाद्यनि रदन् बदद्रपुण्ड्रजवाभ्यानि रदन् मनां मनः । नदन् मदाद्दित-
संज्ञयोऽपुना शणं राशो मर्दन्तु गर्दभस्वनैः' घा. का. 1-8.

B. 'अभ्यर्णो गिरिकृशान् अभ्यर्णोनादिदद् द्रुतम् ।

इतच्छत्रान् महारम्भान् अदाग्रादिश्वशोरवि ॥' (भ. का. 9-19.)

अर्दा,	अर्दना,	अर्दिदिग्रा, अर्दिदयिपा ;
अर्दिस्वा,	अर्दयित्वा,	अर्दिदिपित्वा ;
समर्दय,	समर्द्य,	समर्दिदिप्य ;
अर्दम् २,	अर्दम् २,	अर्दिदिपम् २ ;
अर्दित्वा २,	अर्दयित्वा २,	अर्दिदिपित्वा २ ;

(41 A) 'अर्द हिंसायाम्' (X - चुरादिः - 1829. सक. सेट्. उम.)

आधृषीयः । 'अर्दयेदर्दतेऽर्देधौ हिंसनेऽर्दति याचने' (103) इति देवः ।

शाकटायनपक्षे आत्मनेपदी ।

अर्दकः-र्दिका,	अर्दिदयिपकः-पिका,	अर्दकः-र्दिका ; ¹
अर्दयिता-त्री,	अर्दिदयिपिता-त्री,	अर्दिता-त्री ;
अर्दयन्-न्ती,	अर्दिदयिषन्-न्ती,	अर्दन्-न्ती ;
अर्दयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्दिदयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्दिष्यन्-न्ती-ती ;
अर्दयमानः,	अर्दिदयिषमाणः,	² अर्दमानः ;
अर्दयिष्यमाणः,	अर्दिदयिष्यमाणः,	अर्दिष्यमाणः ;

अर्त्त^{2A}-अर्द-अर्दो-अर्दः ;

अर्दितम्-त्तः, अर्दिदयिपितः, ³समर्णः-न्यर्णः-व्यर्णः-⁴अभ्यर्णः, अभ्यर्दितः ;
सवान् ;

अर्दः, अर्दिदयिपुः, अर्दः, ⁵जनार्दनः, अर्दिदिपुः, ⁶समर्दो ;

अर्दयितव्यम्, अर्दिदयिपितव्यम्, अर्दितव्यम् ;

अर्दनीयम्, अर्दिदयिषणीयम्, अर्दनीयम् ;

1. गिजभावपक्षे शुद्धाद्गतोऽस्य निरूपणं पूर्वलिखिता (41) दंतित्वत्वेन शेषानि ।

2. शाकटायनमते गिजभावपक्षेऽनुदात्तेरवात् शानञ् भवति ।

2-A. 'वाडवसाने' (8-1-50) इति चत्वर्यविकल्पः । 'रात् सप्त' (8-2-24) इति नियमात् संयोगान्तलोपो न ।

3. गिजभावपक्षे 'अर्देऽस्य निविभ्यः' (7-2-24) इतीग्नियेधे, 'रदाभ्यां—' (8-2-42) इति निष्ठानत्येणत्वम् ।

4. 'अमेयाविह्वे' (7-2-25) इति निष्ठायामिग्नियेधः । विह्वे तु 'अभ्यर्दित' इत्येव ।

5. गिजभावपक्षे नन्दादिरवात् (3-1-134) कर्तरि न्युः ।

6. 'सुप्यज्जातो—' (3-2-79) इति गितिः ताच्छीत्ये ।

(38) 'अर्ज अर्जने' (I-म्वादि:-224-सक. सेट्. पर.)

पूजार्थक-भौवादिकार्चति (36) वद्रूपाणि सर्वाण्यप्यस्य ज्ञेयानि ।

(39) 'अर्ज प्रतियत्ने' (X-चुरादि:-1726-सक. से. उभ.)

'प्रतियत्नेऽर्जयेद्दर्जेरर्जतीत्यर्जने पदम्' इति (63) देवः । प्रतियत्नः =

गुणाधानमिति कौमुदी ।

अर्जकः-र्जिका,

अर्जयिता-त्री,

अर्जयन्-न्ती,

अर्जयिष्यन्-न्ती-ती,

अर्जयमानः,

अर्जयिष्यमाणः,

अर्जितम्, तः,

अर्जः,

अर्जयितव्यम्,

अर्जनीयम्,

अर्ज्यम्,

ईषदर्जः-दुरर्जः-स्वर्जः ;

अर्ज्यमानः,

अर्जः,

अर्जयितुम्,

अर्जना,

अर्जनम्,

अर्जयित्वा,

समर्ज्य,

अर्जम् २ , }

अर्जयित्वा २, }

¹ अर्जुनः ;

अर्जिजयिषकः-यिका ;

अर्जिजयिषिता-त्री ;

अर्जिजयिषन्-न्ती,

अर्जिजयिषिष्यन्-न्ती-ती ;

अर्जिजयिषमाणः ;

अर्जिजयिषिष्यमाणः ;

अर्जिजयिषितम्-तः-तवान् ;

अर्जिजयिषुः ;

अर्जिजयिषितव्यम् ;

अर्जिजयिषणीयम् ;

अर्जिजयिष्यम् ;

अर्जिजयिष्यमाणः ;

अर्जिजयिषः ;

अर्जिजयिषितुम् ;

अर्जिजयिषा ;

अर्जिजयिषणम् ;

अर्जिजयिषित्वा ;

समर्जिजयिष्य ;

अर्जिजिषम् २ ; }

अर्जिजयिषित्वा २ ; }

(40) 'अर्थ उपयाञ्जनायाम्' (X-चुरादि:-1905-सक. सेट्-

आत्मने-आ¹गर्वीयः । अदन्तः)

अर्थकः-र्थिका,	अतिथयिषकः-षिका ;
अर्थयिता-त्री,	अतिथयिषिता-त्री ;
अर्थ ¹ यमानः,	अतिथयिषमाणः ;
अर्थयिष्यमाणः,	अतिथयिषिष्यमाणः ;
अर्थ ² -अर्थो-अर्थः ;	—
अर्थितम् ^A -तः-तवान्,	अतिथयिषितम्-तः-तवान् ;
अर्थः, विद्यार्थी,	अतिथयिषुः ;
अर्थयितव्यम्,	अतिथयिषितव्यम् ;
अर्थनीयम्,	अतिथयिषणीयम् ;
अर्थ्यम्,	अतिथयिष्यम् ,
ईषदर्थः, दुरर्थः, स्वर्थः ;	—
अर्थ्यमानः,	अतिथयिष्यमाणः ;
अर्थः ;	अतिथयिषः ;
अर्थयितुम्,	अतिथयिषितुम् ;
अर्थना, अभ्यर्थना,	अतिथयिषा ;
अर्थनम्,	अतिथयिषणम् ;
अर्थयित्वा,	अतिथयिषित्वा ;
समर्थ्य, अभ्यर्थ्य, ^B	समतिथयिष्य ;
अर्थम् २, अर्थयित्वा २,	अतिथयिषम् २, अतिथयिषित्वा २ ;

1. 'आगर्वादात्मनेपदिनः', इति ग. सू. चुरादौ । तेन व्यन्ताच्छानजेव । "प्राच्य-यन्ति शयनोत्पितं प्रियाः" 'इत्यादि वृ कृदन्तात् 'तत्करोति—' इति णिचि नेयम्' इति मा धा. वृत्तौ ॥

2. 'रात् सख्य' (8-2-24) इति नियमात् संयोगान्तलोपो न ।

3. 'बुध्यजातौ णिनिस्ताच्छ्रोत्ये' (3-2-78) इति णिनिः ।

A. 'तच्चाकर्ष्य सरोधमुत्पद्यते स्मोत्तुहमर्ष इरिः

प्रोत्तिष्ठप्रसिचमैणौ गृहितवान् कंसोऽपि मृग्योऽसताम् ।

दण्डूणां कुहकोऽय शूरयितृभिः स्तुत्योऽसिना वीर्या-

नके स्थूलिनभौतिरर्थितवधास्त्राशनेर्गर्भितैः' (धा. का. 3-58.)

B. 'न जिहियाश्चकाराथ सीतामभ्यर्थ्य तर्जितः ।

नाप्यूनां विमरामाव वैदेशो प्रसितो मृतम् ॥" भ. का. 6-3.

A अर्चम्,	अर्दिदयिष्यम्,	अर्चम्;
ईषद्वर्दः, दुरर्दः, स्वर्दः;		
अर्चमानः,	अर्दिदयिष्यमाणः,	अर्चमानः;
अर्दः,	अर्दिदयिषः,	अर्दः;
अर्दयितुम्,	अर्दिदयिषितुम्,	अर्दितुम्;
अर्दना,	अर्दिदयिषा,	अर्दा;
अर्दयित्वा,	अर्दिदयिषित्वा,	अर्दित्वा;
समर्च,	समर्दिदयिष्य,	समर्च;
अर्दम् २,	अर्दिदयिषम् २,	अर्दम् २
अर्दयित्वा २,	अर्दिदयिषित्वा २,	अर्दित्वा २

(42) 'अर्च गतौ' (I-भ्वादिः 415-सक. से. पर.)

अर्चकः-र्विका,	अर्चकः-र्विका,	¹ अर्चिर्विषकः-षिका;
अर्चिता-त्री,	अर्चयिता-त्री,	अर्चिर्विषिता-त्री;
^B अर्चन्-न्ती,	अर्चयन्-न्ती,	अर्चिर्विषन्-न्ती;
अर्चिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चयिष्यन्-न्ती-ती,,	अर्चिर्विषिष्यन्-न्ती-ती;
—	अर्चयमाणः,	अर्चयिष्यमाणः;

अर्प् - अर्च् - अर्चो - अर्चः;

अर्चितम् - तः-तवान्, अर्चितः अर्चिर्विषितम्-तः-तवान्;

अर्चः, अर्चः, अर्चिर्विषुः, अर्चिर्विषयिषुः;

अर्चितव्यम्, अर्चयितव्यम्, अर्चिर्विषितव्यम्;

अर्चणीयम्, अर्चणीयम्, अर्चिर्विषणीयम्;

अर्च्यम्, अर्च्यम्, अर्चिर्विष्यम्;

ईषद्वर्चः-दुरर्चः-स्वर्चः; —

—

1. 'न न्द्राः—' (G-1-3) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधः ।

A. 'कृष्णोऽविधायितारिभीरभिमयन् दोष्णा मयन् भ्रामयन्
क्षाम्य प्रोषितवान् अशोकिनमतिं भूमावचोक्त्वा मुमु ।

मशोऽष्टः स य दितितः पदमुदासात्मीदरेः शुन्धितः

तावत् स्वं बलमष्टदं जुषितवान् मुष्टया हस्ती मुष्टिम् ॥' पा. का. 3-50

B. 'हयैस्तुरगैर्द्रुतमर्चतो रवेः पर्वद्विरात्मन्वेन रक्षिना करेः ।

प्रबर्च्य शैलानुपमस्यं पयिनीं प्रकृत्यं वाशाः धनशोलितैरिव ॥ पा. का. 1-54.'

अर्ह्यमाणः,	अर्ह्यमाणः,	अर्हिविप्यमाणः ;
अर्हः,	अर्हः,	अर्हिविषः ;
अर्हितुम्,	अर्हयितुम्,	अर्हिविपितुम् ;
¹ अर्हा,	अर्हणा,	अर्हिविषा, अर्हिवयिषा;
अर्हणम्,	अर्हणम्,	अर्हिविषणम् ;
अर्हित्वा,	अर्हयित्वा,	अर्हिविपित्वा ;
समर्ह्य,	समर्ह्य,	समर्हिविप्य ;
अर्हम् २, }	अर्हम् २, }	अर्हिविषम् २ ; }
अर्हित्वा २, }	अर्हयित्वा २, }	अर्हिविपित्वा २. }

(43) “ अर्ह हिंसायाम् ” (I-भ्वादिः-584. सक. सेट्. पर.)

अर्हक^A :- र्हिका, अर्हिविपकः- पिका,

इत्यादिकानि (42) अर्हतिवद्भाणि सर्वाणि ज्ञेयानि ।

A¹ अकर्विताकाङ्क्षितमर्हकं सतां मांसादिसद्यर्हकदुष्टमर्हकम् ।

कर्वद्वधूकेलिरसेन खर्वितं गर्वार्वकं शर्वपरेण सर्वताम् ॥' धा. का. 1-74

(44) “ अर्ह पूजायाम् ” (I-भ्वादिः-740-सक. से. पर.)

‘ —पूजनेऽर्हति चार्हयेत् । ’ (197) इति देवः ।

अर्हकः-र्हिका, अर्हकः-र्हिका, ²अर्जिहिपकः-पिका ; .

अर्हिता-त्ती, अर्हयिता-त्री, अर्जिहिषिता-त्री ;

अर्हन्-न्ती, अर्हयन्-न्ती, अर्जिहिपन्-न्ती ;

अर्हिष्यन् - न्ती-ती, अर्हयिष्यन्-न्ती - ती, अर्जिहिपिष्यन्-न्ती-ती;

— अर्हयमाणः, अर्हयिष्यमाणः ;

³अर्ह-अर्ह-अर्हो-अर्हः ; —

अर्हः, पूजा⁴र्हः-पूजार्हा, अर्हः, अर्जिहिपुः, अर्जिहयिपुः, ⁵अर्हन् ;

1. ‘ गुरोध हलः ’ (3-3-103) इति द्विप्रयो अकारप्रत्ययः भाषादौ ।

2. ‘ न न्दाः—’ (6-1-3) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधे ‘ कुहोरुः ’ (7-1-62) इति घुत्वम् ।

3. ‘ हो ङः ’ (8-2-31) इति ङत्वम् ।

4. ‘ अर्हः ’ (3-2-12) इत्यच् कर्मण्युपपदे । अदन्तत्वात् टाप् ।

5. ‘ अर्हः प्रशंसायाम् ’ (3-2-133) इति प्रशंसायां शता । प्रशंसाया अन्यत्र ‘ वध-मर्हति धोरः ’ इति लट् ।

अर्हितव्यम्,	अर्हयितव्यम् ;	अर्जिहिपितव्यम् ;
^A अर्हणीयम्,	अर्हणीयम्,	अर्जिहिषणीयम् ;
अर्हम्,	अर्हम्,	अर्जिहिप्यम् ;
ईपदर्हः, दुरर्हः, स्वरहः ;	—	—
अर्हमाणः,	अर्हमाणः,	अर्जिहिप्यमाणः ;
अर्हः, ¹ अर्धः,	अर्हः,	अर्जिहिपः ;
अर्हितुम्,	अर्हयितुम्,	अर्जिहिपितुम् ;
अर्हा,	अर्हणा,	अर्जिहिषा, अर्जिहयिषा ;
अर्हणम्,	अर्हणम्,	अर्जिहिषणम् ;
अर्हिन्वा,	अर्हयित्वा,	अर्जिहिपित्वा ;
समर्ह,	समर्ह,	समर्जिहिप्य ;
अर्हम् २, }	अर्हम् २, }	अर्जिहिषम् २ ; }
अर्हिन्वा २, }	अर्हयित्वा २, }	अर्जिहिपित्वा २. }

(45) “अर्ह पूजायाम्” (X-चुरादिः-1732-सक. सेट्. उम.)

‘—पूजनेऽर्हति चार्हयेत् ।’ (197) इति देवः ।

पूर्वोक्तभौवादिकार्हतिवत् (44) रूपाणि सर्वाणि ज्ञेयानि । ण्यन्तात्

सनि तु ह्मानि रूपाणि—

अर्जिहयिपकः-पिका ;	अर्जिहयिपितव्यम् ;
अर्जिहयिपिता-त्री ;	अर्जिहयिपणीयम् ;
अर्जिहयिपन्-न्ती ;	अर्जिहयिप्यम् ;
अर्जिहयिपिप्यन्-न्ती-ती ;	ईपदर्जिहयिपः-दुरर्जिहयिपः-स्वर्जिहयिपः ;
अर्जिहयिपमाणः ;	अर्जिहयिप्यमाणः ;
अर्जिहयिपिप्यमाणः ;	अर्जिहयिपः ;
अर्जिहयिपितम्-तः-तयान् ;	अर्जिहयिपितुम् ;
अर्जिहयिपुः ;	अर्जिहयिषा ;

1. ‘न्यद्वादीनां च’ (7-3-53) इति कुरवम् । ‘मृत्ये पूजाविधावर्धः—’ इत्यमरः

A. ‘मोहिन्दस्तुहिनांशुरम्यवदनः कंसं जगद्दोहिनं प्रोहिष्यध्वगदर्हणीयमहिना मोहेन निम्ने निशाम्’ घा. का. 1-92.

अर्जिहयिषणम् ;	अर्जिहयिषम् २ ;	}
अर्जिहयिषित्वा ;	अर्जिहयिषित्वा २ ;	
समर्जिहयिष्य ;	इति ॥	

(45A) “अर्ह पूजायाम्” (X-चुरादि:-1831. सक. से. उम.)

आधृषीयः ।

‘—पूजनेऽर्हति चार्हयेत् ।’ (197) इति देवः ।)

‘आधृषाद्वा’ (गणसूत्रं चुरादौ) इति णिचो वैकल्पिकत्वम् । णिज-
न्तात् पूजार्थक-चौरादिका (45) र्हयतिवत्, णिजभावपक्षे भौवादिकार्हतिवत्
(44) च रूपाणि ज्ञेयानि । शाकटायनमते णिजभावपक्षे आत्मनेपदी ।
तदानीं शानचि ‘अर्हमाणः’ इति रूपम्—इति विशेषः ।

(46) “अल भूषणपर्याप्तिवारणेषु” (I-भ्वादि:-515-सक. से. पर.)

आलकः-लिका,	आलकः-लिका,	अललिषकः-पिका ;
अलिता-त्री,	आलयिता-त्री,	अललिषिता-त्री ;
अलन्-न्ती,	आलयन्-न्ती,	अललिषन् - न्ती ;
अलिष्यन्-न्ती-ती,	आलयिष्यन्-न्ती-ती,	अललिषिष्यन्-न्ती-ती ;
^A अलमानः	आलयमानः,	अललिषमाणः ;
अलिष्यमाणः,	आलयिष्यमाणः,	अललिषिष्यमाणः ;
अल् - अलौ-अलः ;	—	—
अलितः-त-तवान्,	आलित-तः,	अललिषितः-तवान् ;
अलः, आलः,	अललिपुः,	आललिषिपुः ;
अलितव्यम्,	आलयितव्यम्,	अललिषितव्यम् ;
अलनीयम्,	आलनीयम्,	अललिषणीयम् ;
आलयम्,	आलयम्,	अललिष्यम् ;
ईषदलः-दुरलः-स्वलः ;	—	—

A. अयं धातुः स्वरितेत्—इत्येके—इति सिद्धान्तकौमुदी । तदानीं शानजपीति
विशेषः । मैत्रेयोऽप्येवमेव ।

अल्यमानः,	आल्यमानः,	अलिलिप्यमाणः ;
आलः, आलः, अलिलिपः, ¹ आली-आलिः,		अ ² लकम्, अ ³ लका ;
अलितुम्,	आलयितुम्,	अलिलिपितुम् ;
⁴ अलितिः,	आलना,	अलिलिपा, आलिलयिषा ;
अलनम्,	आलनम्,	अलिलिषणम् ;
अलित्वा,	आलयित्वा,	अलिलिपित्वा ;
समल्य,	समाल्य,	समलिलिप्य ;
आलम् २, } आलम् २, }		अलिलिपम् २ ; }
अलित्वा २, } आलयित्वा २, }		अलिलिपित्वा २ . }

(47) “अव रक्षण गति कान्ति प्रीति तृप्ति अवगम प्रवेश श्रवण स्वाम्यर्थ याचन क्रियेच्छा दीप्ति अवाप्ति आलिङ्गन हिंसाऽऽदान भाग वृद्धिषु” (I-भ्वादिः-600 सक. से-पर.)

‘अव्=रक्षणे गतौ कान्तौ प्रीतौ तृप्तौ द्युतौ श्रुतौ । प्राप्तौ श्लेषेऽर्थने वेशे भागे वृद्धौ ग्रहे वचे ॥ स्वाम्यर्थेऽवगमे कामे कृतौ—’ इति योपदेवः ।

आवकः-विका,	आवकः-विका,	अविविषकः-पिका ;
अविता-त्री,	आवयिता-त्री,	अविविपिता-त्री ;
अवन् ¹ -न्ती,	आवयन्-न्ती,	अविविपन्-न्ती ;
अविप्यन्-न्ती-ती,	आवयिप्यन्-न्ती-ती,	अविविपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	आवयमानः,	आवयिप्यमाणः ;

1. ‘इन् वपादिभ्यः’ (वा. 3-3-108) इतीप् । ‘कृदिकारादकिलः’ (ग. सू. 4-1-45) इति ङीप् ।
2. ‘क्युन् शिल्पिसंज्ञयोः’ (द. उणा-3-5.) इति क्युन् ।
3. ‘शिपकादीनां व’ (वा. 7-3-44) इति इत्वं न ।
4. ‘तिनुनेष्वमहादीनां—’ (7-2-0. वा) इति पयुंदासान् इह भवति ।
- A. तव विदितविषयो दृष्टकृत्स्नाऽऽभिप्रादः धियमनिसाम्यन्तं पर्वतं माह्वयन्तम् ॥
भ. का. 10-17.

¹ऊः-जनौः, ^{1A} जनावौ-जनावः ;

अवितः-तम्-तवान्, आवितम्, अविविषितम्-तः-तवान् ;

अवः, आवः, अविविषुः, आविविषिषुः ;

अवितव्यम्, आवयितव्यम्, अविविषितव्यम् ;

अवनीयम्, आवनीयम्, अविविषणीयम् ;

आव्यम्, आव्यम्, अविविष्यम् ;

ईषदवः, दुरवः, स्ववः ; —

अव्यमानः, आव्यमानः, अविविष्यमाणः ;

आवः, आवः, अविविषः ;

²ऊतिः, आवना, अविविषा, आविविषिषा ;

अवितुम्, आवयितुम्, अविविषितुम् ;

अवनम्, आवनम्, अविविषणम् ;

अवित्वा, आवयित्वा, अविविषित्वा ;

समव्य, समव्य, समविविष्य ;

आवम् २, } आवम् २, } अविविषम् २ ; }

अवित्वा २, } आवयित्वा २, } अविविषित्वा २ ; }

³ओम्, अवनी-⁴अवनिः, ओतुः⁵ (विडालः) .

✓(48) “अश भोजने” (IX-कयादिः-1523. सक. से-पर-)

‘व्याप्तावश्रुत इत्याहुः, अश्नातीति तु भोजने ।’ (166) इति देवः ।

आशकः-आशकः-शिका, अशिशिषकः-पिका, ⁶अशाशकः-शिका,

अशिता-त्री, आशयिता-त्री, अशिशिपिता-त्री, अशाशिता-त्री ;

1. ‘ज्वरत्वर—’ (6-4-20) इत्युपधावकारयोरूहः ।

1A. ‘एत्येधत्यूरुषु’ (6-1-89) इति वृद्धिः ।

2. ‘ऊतिवृत्ति—’ (3-3-97) इति किं नि उदात्तान्तो निपातितः ।

3. औणादिके मन्प्रत्यये प्रत्ययस्य टिलोपे द्वभावे ऊठि गुणे च रूपम् ।

4. औणादिकेऽनिप्रत्यये ‘कृदिकारात्—’ (4-1-45. ग. सू.) इति ङीष् रूपद्वयम् ।

5. औणादिकः तुन् प्रत्ययः, ऊट्ट गुणः ।

6. ‘सूचिपूत्रिमुद्दधत्यश्नोतिभ्यो यङ् वाच्यः’ (वा. 3-1-22) इति यङ् ।

¹अशन्-ती, आ²शयन्-न्ती, अशिशिपन्-न्ती ; —

अशिष्यन्-न्ती-ती, आशयिष्यन्-न्ती-ती, अशिशिपिष्यन्-न्ती-ती ;

— अशाश्यमानः, अशाशिष्यमाणः

³अट्-अशौ-अशः ; — —

²A अशितम्-^Aतः, आशितम्-तः, अशिशिपितम्, अशाशितः-तवान् ;

अशः, आशः, ⁴अनाशः, कुण्डाशी, ⁵नराशी, ^B ^Cफलाशी, अशि^Dशिपुः ;

अना⁶श्वान् ;

अशितव्यम्, आशयितव्यम्, अशिशिपितव्यम्, अशाशितव्यम् ;

अश^Eनीयम्, आशनीयम्, अशिशिषणीयम्, अशाशनीयम् ;

आश्यम्, आशयम्, अशिशिष्यम्, अशाश्यम् ;

ईषदशः-दुरशः-स्वशः ; — —

अश्यमानः, आश्यमानः, अशिशिष्यमाणः, अशाश्यमानः ;

आशः, आशः ; अशिशिषः, अशाशः ;

अशितुम्, आशयितुम्, अशिशिपितुम्, अशाशितुम् ;

1. 'कथादिभ्यः-' (3-1-81.) इति श्रा- विकरणप्रत्ययः। 'श्राडभ्यस्तयोरतः' (6-4-111) इति आलोपः। 2. 'निगरणचलना-' (1-3-87) इति प्यन्तात् परस्मैपदमेव। 3. 'मथभ्रस्ज-' (8-2-36) इति षत्वम्। तस्य जड्त्वेन ङः। 3. A 'कोऽधिकरणे च प्रौढ्यगतिप्रत्य- यस्यनार्थेभ्यः' (3-4-76) इति अधिकरणे कः। 4. 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इत्यण्। 5. 'सुप्यजातौ णिनिः-' (3-2-78) इति णिनिः। 6. 'उपेयिवान्-' (3-2-109) इति नञ्- पूर्वकादस्मात् कसन्तो निपातितः।	A. 'सदोद्धारसुगन्धीनां फलानामलमा- शिताः' भ. का. (7-38) आङ्- पूर्वात् 'आदिकर्मणि कः'- (3-4-71) इति कर्तरि कः। B. 'परस्त्रीभोगहरणं धर्म एव नरा- शिनाम्। मुखमस्तीत्यमायिष्ठाः का मे साशङ्कता त्वयि' भ. का. (10-122) C. 'फलाशिनो निशरकुञ्जभाजः दिव्याङ्गनाऽनङ्गरसानभिज्ञाः।' भ. का. (12-49) D. 'लोकानशिशिवोस्तुल्यः कृतान्तस्य विपर्यये। घने चिकरिषोर्ईशान् बलं जिगरिषुः कपेः॥' भ. का. (3-54) E. 'अशनीयमिवाशेषमुर्महानायाद- शोभनः, भ.का. (7-79)

^१अष्टिः, आशना, अशिशिषा, आशिशिषिषा, अशाशा,^२ अशनाया;^३
 अशनम्, आशनम्, अशिशिषणम्; अशाशनम्;
 अशित्वा, आशयित्वा, अशिशिषित्वा, अशाशित्वा;
 समश्य, प्राश्य, समशिशिष्य, समशाश्य;
 आशम् २, } आशम् २, } अशिशिषम् २, } अशाशम् २; }
 अशित्वा २, } आशयित्वा २, } अशिशिषित्वा २, } अशाशित्वा. }

(49) “अशू व्याप्तौ सङ्घाते च” (V-स्वादिः-1264-सक-वेट् - आ-)

‘व्याप्तावश्नुत इत्याहुरश्नातीति तु भोजने।’ इति देवः (166)

आशकः- शिका, आशकः-शिका, ^४अशिशिषकः-पिका, ^५अशाशकः-शिका;

^६अष्टा-ष्टी, अशिता-त्री, आशयिता-त्री, अशिशिषिता-त्री, अशाशिता-त्री;

— आशयन्-न्ती, आशयिष्यन्-न्ती-ती;

^७अश्नुवानः,^८ आशयमानः, ^९अशिशिषमाणः, अशाश्यमानः;

अशिशिष्यमाणः }
 अश्यमाणः } आशयिष्यमाणः, अशिशिषिष्यमाणः, अशाशिशिष्यमाणः

अट्-अशौ-अशः ;

^{१०}अष्टम् - ष्टः-ष्टवान् ^{११}आशितम्-तः, अशिशिषितः, अशाशितः-तवान् ;

अशः, आशः, अशिशिषुः, आशिशिषिषुः, अशाशः^{१०} ;

1. पत्वम् ध्रुत्वम् । ‘तितुत्र-’ (7-2-0) इति नेट् ।

2. ‘अ प्रत्ययात्’ (3-3-103) इत्य-प्रत्ययः ।

3. अशनमात्मन इच्छतीत्यर्थे कयत्वि, ‘अशानायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासागर्धेषु’ (7-4-34) इति निपातनादीत्वाभावः ।
 स्त्रियां कथजन्तादकारप्रत्ययः ।

4. ‘स्मिपूर्वज्ज्वशा-’ (7-2-74) इति निलमिट् ।

5. ‘सूचिसूचि-’ (वा. 3-1-22.) इति यट् । ‘दीर्घोऽकितः’ (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घः ।

6. ‘स्वरतिसूति-’ (7-2-44) इति वा इट् ।

7. ‘स्वादिभ्यः-’ 3. इति श्लुविकरणप्रत्ययः । ‘अचि श्लुधातु-’ (6-4-77) इत्युवट् ।

8. ‘पूर्ववत् सनः’ (1-3-62) इति शानच् ।

9. ऊदित्वात् इहविकल्पः ‘यस्य विभाषा’ (7-2-15) इति इण्विषेधः ।

10. पचायच् (3-1-134.) ‘यणेऽचि च’ (2-4-74.) इति यणे लृट् ।

A. “सकष्टृष्टिपरिषप्राप्तमदामुद्ररपाणयः । व्यश्नुयाना दिशः प्रायुः वर्नं दष्टि-विशेषमाः” म. का. (9.4.)

अशितव्यम्, } अष्टव्यम्, }	आशयितव्यम्, अशिशिपितव्यम्, अशाशितव्यम् ;	
अशनीयम्, आशनीयम्, अशिशिषणीयम्, अशाशनीयम् ;		
आश्यम्, आश्यम्, अशिशिष्यम्, अशाश्यम् ;		
ईषदशः-दुरशः-स्वशः, — —		
अश्यमानः, आश्यमानः, अशिशिष्यमाणः, अशाश्यमानः ;		
आशः, आशः, अशिशिषः, अशाशः ;		
अशितुम्, } अष्टुम्, }	आशयितुम्, अशिशिपितुम्, अशाशितुम् ;	
अष्टिः, आशना, अशिशिषा, आशिशयिषा, अशाशा ¹ ;		
अशनम्, आशनम्, अशिशिषणम्, अशाशनम् ;		
अशित्वा, } अष्टा, }	आशयित्वा, अशिशिषित्वा, अशाशित्वा ;	
समश्य, प्राश्य, प्राशिशिष्य, समशाश्य,		
आशम् २, } अशित्वा २, } अष्ट्वा २, }	आशम् २, } आशयित्वा २, }	अशिशिषम् २, } अशिशिषित्वा २, }
		अशाशम् २, } अशाशित्वा २, }

^२अधः, ^३अशनिः, ^४अशना, ^५अक्षः, ^६अक्षरम्, — इमे औणादिकाः ।

(50) “अप गतिदीप्स्यादानेषु”

(I-म्वादिः-886-सक-सेट्-उमयपदी)

उत्तरत्र विलेख्यमानस्य अस (51) घातोः पाठभेदोऽयम्-तद्वत्
सर्वाणि रूपाणि बोध्यानि ।

1. ‘अ प्रत्ययान्’ (3-3-102) । इति यथन्तन् अक्षरप्रत्ययः ।	4. मनिन् (द. उ. 6-75) प्रत्ययः ।
2. इन्प्रत्ययः (द. उ. 8-125) ।	5. मः प्रत्ययः (द. उ. 9. 21.) ।
3. अनिप्रत्ययः (द. उ. 1-1.) ।	6. ‘अशोः शरन्’ (द. उ. 8. 60) इति सारन्प्रत्ययः ।

✓(51) “अस गतिदीप्त्यादानेषु”

(I-भ्वादिः-४४६-सक-सेट् - उभयपदी) .

‘असतेऽसति गत्यादौ, मुव्यस्ति, क्षेपणेऽस्यति ।’ (184 श्लोकः ।) इति देवः ।

आसकः-सिका,	आसकः-सिका,	¹ असिसिपकः-पिका ;
असिता-त्री,	आसयिता-त्री,	असिसिपिता-त्री ;
असन्-न्ती,	आसयन्-न्ती,	असिसिपन्-न्ती ;
असिप्यन्-न्ती-ती,	आसयिप्यन्-न्ती-ती,	असिसिपिप्यन्-न्ती-ती ;
असमानः,	आसयमानः,	असिसिषमाणः ;
असिप्यमाणः,	आसयिप्यमाणः,	असिसिपिप्यमाणः ;
अः, असौ, असः ;	—	—
असितम्-तः,	आसितम्-तः,	असिसिपितः-तवान् ;
असः,	आसः,	असिसिपुः, आसिसयिपुः ;
असितव्यम्,	आसयितव्यम्,	असिसिपितव्यम् ;
असनीयम्,	आसनीयम्,	असिसिषणीयम् ;
आस्यम्,	आस्यम्,	असिसिप्यम् ;
ईषदसः, दुरसः, स्वसः,	—	—
आसः,	आसः,	असिसिपः ;
असितुम्,	आसयितुम्,	असिसिपितुम् ;
अस्तिः,	आसना,	असिसिपा, आसिसयिपा ;
असनम्,	आसनम्,	असिसिपणम् ;
असित्वा,	आसयित्वा,	असिसिपित्वा ;
प्रास्य,	समास्य,	प्रासिसिप्य ;
आसम् २, } असित्वा २, }	आसम् २, } आसयित्वा २, }	असिसिषम् २ ; } असिसिपित्वा २. }

1. ‘सन्त्यजेः’ (६-१-९) इति द्वित्वम् ।

2. क्तिपि, ‘सप्तजुषो रुः’ (४-२-०६) इति हत्वम् । ‘खरवसानयोर्विसर्जनीयः’ (४-३-१५) इति विधर्गः ।

(52) “असं भुवि” (II-अदादि:-1065-अक. सेट्. पर.)

‘असतेऽसति गत्यादौ’ मुख्यस्ति, क्षेत्रणेऽस्यति’ (184) इति देवः ।

¹भावकः-विका, भावकः-विका, ^{1A}बुभूषकः-पिका, ²विभावयिषकः-पिका,

^{2A}बोभूषकः-पिका ;

भविता, भावयिता, बुभूषिता, विभावयिषिता-बोभूषिता-त्री;

³सन्-सती, भावयन्, बुभूषन्, विभावयिषन्-न्ती;

भविष्यन्, भावयिष्यन्, बुभूषिष्यन्, विभावयिषिष्यन्-न्ती-ती;

^{3A}व्यतिषाणः, भावयमानः, भावयिष्यमाणः, बोभूष्यमानः, बोभूषिष्यमाणः ;

भूः-भुवौ-भुवः ; — — —

⁴भूतः-तम्-तवान्, भावितः, बुभूषितः, विभावयिषितः-बोभूषितः-तवान् ;

भवः, भावः, बुभूषुः, विभावयिषुः, बोभूष्यः ;

भवितव्यम्, भावयितव्यम्, बुभूषितव्यम्, विभावयिषितव्यम्, बोभूषितव्यम् ;

भवनीयम्, } ^{प्र}भावनीयम्, बुभूषणीयम्, विभावयिषणीयम्, बोभूष्यनीयम् ;
⁶प्रभवनीयम्, }

^{6A}भव्यम्, अवश्य⁷भाव्यम्, भाव्यम्, बुभूष्यम्, विभावयिष्यम्, बोभूष्यम् ;

ईषद्भवम्, दुर्भवम्, सुभवम् ; — —

भूयमानः, भाव्यमानः, बुभूष्यमाणः, विभावयिष्यमाणः, बोभूष्यमानः ;

1. ‘अस्तेर्भूः’ (2-4-52) इति आर्ध-
धातुकविषये ‘भू’ आदेशः ।

1. A ‘सनि प्रहृष्टोश्च’ (7-2-12) इति
इणिविधेयः । ‘इको जल्’ (1-2-9)
इति सनः क्तिवम् ।

2. ‘ओः पुन्यञ्चपरे’ (7-4-80) इति
अभ्यासोच्चारस्वेत्वम् ।

2. A आर्धधातुकविषयायां भूभावः ।
अतएव इत्यादिवाक्ये यद्भवत्यस्य उत्प-
द्यते—यथा अजपाती । ‘गुणो
यद्भुलोः’ (7-4-82) इत्यभ्यासे
गुणः ।

3. ‘असोरलोपः’ (6-4-111) इति
धात्वकारस्य लोपः । शत्रुः सावंपा-

तुक्त्वात् भूभावो न ।

3. A ‘कर्तरि कर्मव्यतीहारे’ (1-3-14)
इति शानच् । ‘असोरलोपः’
(6-4-111) इति धात्वकारलोपः ।
‘उपसर्गप्रादुम्भ्यामस्तिर्येवपरः’
(8-3-87) इति पत्वम् ।

4. ‘भ्रुकुः किति’ (7-2-11) इतीण्-
णिविधेयः ।

5. ‘न भामू-’ (8-4-34) इति णत्वं न ।

6. ‘प्यन्तभादीनां-’ (वा 8-4-34)
इति णत्वं न ।

6. A ‘अचो यत्’ (3-1-97) इति यत् ।

7. ‘ओरावश्यके’ (3-1-125) इति प्यत् ।

¹ भवः } भावः }	² भावः,	बुभूषः ;	विभावयिषः, बोभूयः ;
भवितुम्, भावयितुम्,		बुभूषितुम्,	विभावयिषितुम्, बोभूयितुम् ;
मूतिः, भावना,		बुभूषा,	विभावयिषा, बोभूया ;
भवनम्, भावनम्,		बुभूषणम्,	विभावयिषणम्, बोभूयनम् ;
मूत्वा, भावयित्वा,		बुभूषित्वा,	विभावयिषित्वा, बोभूयित्वा ;
अनुभूय, अनुभाव्य,		अनुबुभूष्य,	अनुभावयिष्य, अनुबोभूय्य ;
भावम् २, } मूत्वा २, }	भावम् २, } भावयित्वा २, }	बुभूषम् २, } बुभूषित्वा २, }	विभावयिषम् २ ; } विभावयिषित्वा २ ; }
			बोभूयम् २ ; } बोभूयित्वा २. }

(53) “असु क्षेपणे” (IV-दिवादिः-1209. सक. से. पर.)

‘असतेऽसति गत्यादौ, मुव्यस्ति, क्षेपणेऽस्यति ।’ (184) इति देवः ।

आसकः-सिका,	आसकः-सिका,	असिसिपकः-पिका ;
असिता-त्री,	आसयिता-त्री,	असिसिपिता-त्री ;
³ अस्यन्-न्ती, } निरस्यन्, }	आसयन्-न्ती,	असिसिपन्-न्ती ;
असिष्यन्-न्ती-ती,	आसयिष्यन्-न्ती-ती,	असिसिपिष्यन्-न्ती-ती ;
⁴ निरस्यमानः, निरस्यन्, आसयमानः,		आसयिष्यमाणः ;
अः-असौ-असः ;	—	—
⁵ निरस्तम्- ^A स्तवान्, } ^B असितमनेन, }	आसितः,	असिसिपितः-तवान् ;
असः, सग्न्यासी ^C ,	आसः,	असिसिपुः, आसिसयिपुः ;

1. ‘कृदोरप्’ (3-3-57) इत्यप् भावे ।	A. ‘राक्षसान् वदयहेषु पिण्डीश्वरान् निरस्तवान् ।’ भ. का. (5-85-)
2. ‘एरञ्’ (3-3-56) इत्यञ् ।	
3. ‘दिवादिभ्यः इयन्’ (3-1-60) इति इयन् ।	B. ‘सौनागा अख्यतेर्भावे निष्ठायां विकल्पेन इटमिच्छन्ति’ इति काशिका (7-2-17.) । तेन इदमपि रूपं साधु ।
4. ‘उपसर्गादिसत्पूहोर्वाचनम्’ (वा. 1-3-29) इति चानञ्चिपि ।	
5. घातोऽदित्वात् ‘यस्य विभाषा’ (7-2-15) इतीप् ।	C. ‘उवाच माहतिर्द्वे सग्न्यासिग्वयवान्’ भ. का. (7-76.)

असितव्यम्,	आसयितव्यम्,	असिसिषितव्यम्;
असनीयम्,	आसनीयम्,	असिसिषणीयम्;
आस्यम्, समस्या ¹ ,	आस्यम्,	असिसिष्यम्;
ईषदसः, दुरसः, स्वसः ;	—	—
^A अस्यमानः,	आस्यमानः,	असिसिष्यमाणः ;
निरासः, व्यासः, ^B प्रासः ² इप्वासः ^{2A} ,		आसः, असिसिषः ;
असितुम्,	आसयितुम्,	असिसिषितुम् ;
अस्तिः, उपास्तिः,	आसना,	असिसिषा, आसिसयिषा ;
निरसनम्,	निरासनम्,	असिसिषणम् ;
³ असित्वा, अस्त्वा,	आसयित्वा,	असिसिषित्वा ;
पर्यस्य-न्यस्य ^C -निरस्य,	निरास्य,	निरसिसिष्य ;
आसम् २	} ⁴ द्व्यहात्यासं गाःपाययति,	} आसम् २, } असिसिषम् २ ; } आसयित्वा २, } असिषित्वा २ ;
असित्वा २		
अस्त्वा २ ;		
⁵ असुरः, असिः ⁶ .		

(54) “अंस^D सङ्घाते” (X-चुरादिः-1918. सक. से. उभय.)

अदन्तः ।

अंसकः-सिका,	अंसिसयिषकः-षिका ;
अंसयिता-त्री,	अंसिसयिषिता-त्री ;

- बाहुलकात् संज्ञायां क्वपि समस्या इति रूपं साधु ।
- प्रास्यते इति प्रासः । ‘अकर्तरि च कारके संज्ञायाम्’ (3-3-19) इति भावे घञ् ।
- 2A. इषवोऽस्यन्ते अनेन इति इप्वासः । ‘हलश्च’ (3-3-121.) इति करणे घञ् । ‘इप्वासो घन्वघन्विनोः’ इति हिमः । इति अमरसुधा ।
3. ‘उदितो वा’ (7-2-56) इतीड् वा ।
4. ‘अस्यतितृपोः कियान्तरे कालेषु’ (3-4-57) इति णमुल् ।
5. ‘असेहरन्’ (द. उ. 8-24.) इति ञञ् ।
6. अस्यतीति = असिः । इः प्रत्ययः । (द. उ. 1. 68.)
- A. ‘दीव्यमानं शितान् बाणान् अस्यमानं महागदाः ।’ भ. का. (5-81.)
- B. ‘नाडायनो बादिरिक्थ तस्मै द्या-सश्च कानीनमुनिर्गरीयान् ।’ घा. वि. 1-64.
- C. ‘घ्रातरि ऋस्य यातो मां मृगावित् मृगयामसौ’ भ. का. (5. 82.)
- D. “अंस समाघाते” । समाघातो = विभाजनम् । अंशयति । चन्द्रो दन्त्यान्तमाह-अंसयति । मयूरध्व-षकः ।” इति ह्रीरतरङ्गिणी ।

अंसयन्-न्ती,	अंसितयिपन्-न्ती ;
अंसयिन्-न्ती-ती,	अंसितयिपिद्यन्-न्ती-ती ;
अंसयमानः,	अंसितयिपमाणः ;
अंसयिद्यमाणः,	अंसितयिपिद्यमाणः ;
अन् ^१ -अंसौ-अंसः ;	—
अंसितम्-तः,	अंसितयिपितम्-तः-तयान् ;
अंसः,	अंसितयिपुः ;
अंसयित्यम् ,	अंसितयिपित्यम् ;
अंसनीयम् ,	अंसितयिपणीयम् ;
अंस्त्वम् ,	अंसितयिप्यम् ;
ईदंस्तः, दुस्तः, स्वेतः ;	—
अंस्त्वमानः,	अंसितयिप्यमाणः ;
अंसः,	अंसितयिपः ;
अंसयितुम् ,	अंसितयिपितुम् ;
अंसना,	अंसितयिपा ;
अंसनम् ,	अंसितयिपणम् ;
अंसयित्वा,	अंसितयिपित्वा ;
समंस्त्य ^२ , उदंस्त्य ^३ ,	समंसितयिप्य ;
अंसम् २, }	अंसितयिपम् २ ; }
अंसयित्वा २, }	अंसितयिपित्वा २. }

(55) “ अह व्याप्तौ ” (V-स्वादिः-1272-सक.सेद.पर.)

आहकः-दिका,	आहकः-दिका,	अजिह्विकः-पिका ;
अदिता-त्री,	आहयिता-त्री,	अजिह्विता-त्री ;

अहुव ^१ न्-ती,	आहयन्-न्ती,	अजिहिषन्-न्ती ;
अहिप्यन्-न्ती-ती,	आहयिष्यन्-न्ती-ती,	अजिहिषिष्यन्-न्ती-ती,
—	आहयमानः,	आहयिष्यमाणः,
अ ^२ द्-अङ्-अहौ-अहः,	—	—
अहितम्-तः,	आहितः,	अजिहिपितः-तवान् ;
अहः,	आहः, अजिहिषुः,	आजिहयिषुः ;
अहितव्यम्,	आहयितव्यम्,	अजिहिपितव्यम् ;
अहनीयम्,	आहनीयम्,	अजिहिषणीयम् ;
आद्यम्,	आद्यम्,	अजिहिष्यम् ;
ईषदहः, दुरहः, स्वहः,	—	—
अद्यमानः,	आद्यमानः,	अजिहिष्यमाणः ;
आहः,	आहः,	अजिहिषः ;
अहितुम्,	आहयितुम्,	अजिहिपितुम् ;
^३ आदिः,	आहना,	अजिहिषा, आजिहयिषा ;
अहनम्,	आहनम्,	अजिहिषणम् ;
अहित्वा,	आहयित्वा,	अजिहिपित्वा ;
समाद्य,	समाद्य,	समजिहिष्य ;
आहम् २, } अहित्वा २, }	आहम् २, } आहयित्वा २, }	अजिहिषम् २ ; } अजिहिपित्वा २. }

(56) 'अहि गतौ' (I-भ्यादिः-635-सक-सेद्. आत्मनेपदी)

'अहि सिद्ध वक्रगतौ' इति काशकृत्स्नघातुपाठे षट्प्रते-इति धीरस्यामी ।

^४ अंहकः-हिका,	अंहकः-हिका,	अजि ^४ हिषकः-पिका ;
अंहिता-त्री,	अंहयिता-त्री,	अजिहिपिता-त्री ;

अंहयन्-न्ती,	अंहयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
अंहमानः,	अंहयमानः,	अजिहिषमाणः ;
अंहियमाणः.	अंहयिष्यमाणः,	अजिहियिष्यमाणः ;
अन्-अंहौ-अंहः ;	—	—
अंहितः-त्तं,	अंहितः,	अजिहिपितः-तवान् ;
अंहः, अंहः,	अजिहिपुः ,	अजिहयिपुः ;
अंहितव्यम् ,	अंहयितव्यम् ,	अजिहिपितव्यम् ;
अंहनीयम् ,	अंहनीयम् ,	अजिहिपणीयम् ;
अंशम् ,	अंशम् ,	अजिहियम् ;
ईषदंहः, दुरंहः, स्वेदः ;	—	—
अंशमानः,	अंशमानः,	अजिहियमाणः ;
अंहः,	अंहः,	अजिहिपः ;
अंहितुम् ,	अंहयितुम् ,	अजिहिपितुम् ;
अंहा ^१ , अंहना,	अजिहिपा ^२ ,	अजिहयिपा ;
अंहनम् ,	अंहनम् ,	अजिहिपयम् ;
अंहित्वा,	अंहयित्वा,	अजिहिपित्वा ;
समंश,	समंश,	समजिहियम् ;
अंहम् २, } अंहित्वा २, }	अंहम् २, } अंहयित्वा २, }	अजिहिपम् २, } अजिहिपित्वा २, }

^२अंहः-अंहसी.

(57) “अहि भाषार्थः” (X-शुसदि:-1798. अक. से. उभ.)

“अहि भाषार्थः” इति धीरस्वामी ।

इदित्करणसामर्थ्यात् जिषो वैकल्पिकत्वम् । जिष्पक्षे, जिजभाषपक्षे च, पूर्वोक्तमौवादिकादिति (56) बहुवाणि क्षेयानि । परं तु, अस्य घातोः

1. ‘शुरोय हलः’ (3-3-103) इति अ. प्रत्ययः ।
2. औणादिकः अनुप्रत्ययः । वाचमर्थः ।
‘बहुषं वृजिनोपमं ह्योवुरितबुष्ट-
तम् ।’ इत्यमरः ।
3. ‘आदिष्टं जाताजिहियस्तदाऽपी
उरकण्ठमानो भरतो शुरुणाम् ॥’ अ.
का. (3-25) जाता अजिहिपा यस्य
य इति बहुमीदिः ।

णिजमावपक्षे 'शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्' (1-3-78) इति परस्मैपदित्वमेव ।
तदानीं शतरि-अंहन्-न्ती, अंहिष्यन्-न्ती-ती; ^Aदुरंहः, इति रूपाणि ।
प्यन्तात् सनि तु—

अञ्जि ¹ हयिषकः-पिका ;	अञ्जिहयिष्यम् ;
	ईषदञ्जिहयिषः-इत्यादि ;
अञ्जिहयिषिता-त्री ;	अञ्जिहयिष्यमाणः ;
अञ्जिहयिषन्-न्ती ;	अञ्जिहयिषः ;
अञ्जिहयिष्यन्-न्ती-ती ;	अञ्जिहयिषा ;
अञ्जिहयिषमाणः ;	अञ्जिहयिषितुम् ;
अञ्जिहयिष्यमाणः ;	अञ्जिहयिषणम् ;
अञ्जिहयिषितः-तवान् ;	अञ्जिहयिषित्वा ;
अञ्जिहयिषुः ;	समञ्जिहयिष्य ;
अञ्जिहयिषितव्यम् ;	अञ्जिहयिषम् २ ; } अञ्जिहयिषित्वा २ ; }
अञ्जिहयिषणीयम् ;	इत्यादिरूपाणीति विशेषः ।

आकारादिधातवः ।

(58) “आच्छि आयामे” (I-भ्वादिः-209-अक. से. पर-)

² आच्छकः-च्छिका,	आच्छकः-च्छिका,	आच्छिच्छिषकः ³ -पिका ;
आच्छिता, त्री,	आच्छयिता-त्री,	आच्छिच्छिषिता-त्री ;
आच्छन्-न्ती,	आच्छयन्-न्ती,	आच्छिच्छिषन्-न्ती ;
आच्छिष्यन्-ती-न्ती,	आच्छयिष्यन्-ती-न्ती,	आच्छिच्छिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	आच्छयमानः,	आच्छयिष्यमाणः ;

1. 'नन्दाः संयोगादयः' (6-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः । 'उहोदुः' (7-4-62) इति पुत्रम् । अनुस्वारः । परसवर्णश्च ।
  2. 'इदितो नुम् धातोः' (7-1-58) इति नुम् ।
  3. 'नन्दाः' (6-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः । 'छे च' (6-1-73) इति अभ्यासस्य वृक् । पुत्रम् ।
- A. “वीर्यं दुरिदमभिरुह्य मेहयामां मौग्यं प्रलङ्घ्य च तोड्य निर्गमयत् । संनाड्यन्त्य इति प्रवितरोजशाः नार्यो हरेः समरकेलिमक्षिप्यदन्त ॥” धा. का. 3-47.

^१आन्-आन्ठो-आन्ठः ; —

आन्ठितम्- ^१ तः,	आन्ठितः,	आधिच्छितम्-तः-तवान् ;
आन्ठः, आन्ठः,	आधिच्छिपुः,	आधिच्छिपुः ;
आन्ठितम्,	आन्ठितम्,	आधिच्छितम् ;
आन्ठनीयम्,	आन्ठनीयम्,	आधिच्छिपनीयम् ;
आन्ठयम्,	आन्ठयम्,	आधिच्छिपयम् ;

ईषदान्ठः, दुरान्ठः, स्वान्ठः ; —

^२आन्ठयमानः, आन्ठयमानः, आधिच्छिपयमाणः ;

आन्ठः, आन्ठः, आधिच्छिपः ;

आन्ठितुम्, आन्ठितुम् ; आधिच्छिपितुम् ;

आन्ठा, आन्ठना, आधिच्छिपा, आधिच्छिपिषा ;

आन्ठनम्, आन्ठनम्, आधिच्छिपणम् ;

आन्ठित्वा, आन्ठित्वा, आधिच्छिपित्वा ;

समान्ठय, समान्ठय, समधिच्छिप्य ;

आन्ठम् २, } आन्ठम् २, } आधिच्छिपम् २ ; }
आन्ठित्वा २, } आन्ठित्वा २, } आन्ठित्वा २ ; }

(59) “आप्लु व्यासौ” (V-स्यादिः-1260. सक. भनिद्-पर.)

“आपयत्वापतीत्यापेयौ वा णौ लभने पदे । व्यापयर्भसास्य ह्र
स्वादेराप्नोतीति पदं भवेत् ॥” (137) इति देवः ।

आपकः-प्रापकः-पिका, आपकः-पिका, ईप्सकः-पिका ;

आप्ता-प्री, प्रापयिता-प्री, ईप्सिता-प्री ;

^४आप्नुवन्-वती, प्रापयन्-न्ती, ईप्सन्-न्ती ;

1. छकारस्य ^१संयोगान्तस्य— (8-2-23) इति लोपः ।

2. इदित्वाद् ‘भनिदितो’ (11-1-24) इति लोपो ष ।

3. सनि ^२‘आप्ताप्यामीत्’ (7-1-55) इतीत्ये, त्रित्ये, ‘अन लोपोऽभ्यासस्य’ (7-1-59) इत्यभ्यासलोपः ।

4. ^३‘स्यादिभ्यः—’ (3-1-73) इति वृत्तप्रत्यये डच् ।

A. ^४‘दुराधिते म्नेच्छजनेदुराधये भीलच्छिताज्ञे रिगतपुष्पस्यधिते । मन् रिपते कान्ठितदे हरिद्रुमे तदाच्छित्तलीकञ्जगारत वन्दनम् ॥’ भा. का. 1-24.

^५‘बोर्दण्डाच्छिपवन्मोक्षोत्तरपुर्णवज्रमोक्षयतः’ इति श्रीक. शीरस्याभ्युपगतः ।

आप्सन्-न्ती-ती,	आपयिष्यन्-न्ती-ती,	ईप्सिष्यन्-न्ती-ती ;
—	प्रापयमाणः,	प्रापयिष्यमाणः ;
आपः ¹ ;	—	—
आप्तः- ^A संप्राप्तः-सम्-सवान्, प्रापितम्,		^B ईप्सितः-तवान् ;
आपः, आपः, व्यापी-व्यापिनी, ^C ईप्सुः, आपिपयिषुः ;	—	—
आप्तव्यम्,	आपयितव्यम्,	ईप्सितव्यम् ;
आपनीयम्,	प्रापणीयम्,	ईप्सनीयम् ;
^D संप्राप्यः, } आप्यम्, }	— प्राप्यम्,	— ईप्स्यम् ;
ईषदापः-दुरापः-स्वापः ;	—	—
प्राप्यमानः,	प्राप्यमानः,	ईप्स्यमानः ;
आपः,	आपः,	ईप्सः ;
आप्सुम्,	आपयितुम्,	ईप्सितुम् ;
² आप्तिः,	प्रापणा,	ईप्सा, आपिपयिषा ;
प्रापणम्,	आपनम्,	ईप्सनम् ;
आप्त्वा,	आपयित्वा,	ईप्सित्वा ;
प्राप्य,	^E प्रापय्य ³ =प्राप्य,	प्रेप्स्य ;

1. 'आप्नोतेर्हस्वथ' (द. उ. 7-1.) इति क्तिप्सन्नियोगेन हस्वत्वे, 'अप्सु—' (6-4-11) इति सर्वनामस्थाने दीर्घः । 'आपः स्त्री भूमिं चार्वाङ्गि—' इति अमरकोशात् नित्यं बहुवचनम् ।
2. 'क्तिन् आवादिभ्यः निष्ठायां निङ्म्यः' (वा. 3-3-04) इति क्तिन् । 'गुरोश्च हल' (3-3-103) इत्यस्यापवादः ।
3. 'विभाषाऽऽपः' (6-4-57) इति णेरयादेशो वा ।
- A. 'तस्य मिश्रीयतो दूतः संप्राप्तोऽस्मि वशंवदः' भ. का. 6-100.
- B. 'अन्वयादिविभक्तानां यथाच्छेदमनीप्सितम्' म. का. 9. 132.
- C. 'दिग्वादिनीर्लोचनलोमनीया मृजाऽन्वयाः स्नेहमिव स्रवतीः' भ. का. 2-13.
- D. 'संप्राप्यो निजशक्तिराद्धतपसः साधोः स देवोऽपि तामृज्वीकृतमुपानशे सुकृतिनीं प्रस्तिप्नुवानः खलान् ॥' घा. का. 2-69.
- E. 'प्रापय्य शौरिमथ तां भगिनीं च चाक्यैरक्षीणसौहृदमपेतशुचाऽपतानीत्' वा. वि. 3-56.

आपम् २, }	आपम् २, }	ईप्सम् २; }
आप्त्वा २, }	आपयित्वा २, }	ईप्सित्वा २; }

(60) “आप्लृ लम्भने” (X-चुरादि:-1840-सक. सेद्. उम.)

आट्टपीयः । लम्भनम्=प्राप्तिः—इति क्षीरस्वामी ।

‘आपयत्यापनीत्यापेयौ वा णौ लम्भने पदे । व्याप्त्यर्थस्यास्य तु स्वादे-
रामोतीति पदं भवेत् ॥’ (137) इति देवः ।

आट्टपीयत्वात् णिचो वैकल्पिकत्वम् । णिचुरशे रूपाणि पूर्वं लिप्ति-
तस्याप्रोतेरिव (59) ज्ञेयानि । निजमाधनशे ‘शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्’
(1-3-78) इति परस्मैपदित्वमेव । तत्र कर्तरि ‘आपन्-न्ती’ इत्येव रूपम् ;
शर औत्सर्गिकत्वात् । ईप्सकः-इत्यादि च रूपम् । प्यन्तात् सनि तु—

आपिपयिषकः-पिका,	आपिपयिष्यम् ;
आपिपयिषिता-श्री,	आपिपयिष्यमाणः ;
आपिपयिषन्-न्ती,	आपिपयिषितुम् ;
आपिपयिषिष्यन्-न्ती-ती,	आपिपयिषः ;
आपिपयिषमाणः,	आपिपयिषा ;
आपिपयिषिष्यमाणः,	आपिपयिषणम् ;
आपिपयिषितः-तं-तवान्,	आपिपयिषित्वा ;
आपिपयिषुः,	समापिपयिष्य ;
आपिपयिषितव्यम् ;	आपिपयिषम् २ ; }
आपिपयिषणीयम् ;	आपिपयिषित्वा २ ; }

(61) “आस उपवेशने” (II-अदादि:-1021-अक. से. आ.)

आसक :-सिका, आमकः-सिका, आसिसिषकः-पिका, दुरासिका¹ ;
आसिता-श्री, आसयिता-श्री, आसिसिषिता-श्री ;

1. ‘संज्ञायाम्’ (3-3-109) इति ण्युक् । ‘दुरीधरद्वारद्विहितदिक्दुरासिकाये
रचिनोऽयमप्रलिः ।’ इति धैराग्यपञ्चके (3) ।

A. “आपन् श्चेदमरि सज्जनहितं चिन्तीह गोपहृदिः तूर्वरियो वितनन् धनिर्दिशमगात्
दुतो यथा वादितः” भा. वा. 3-51.

^A अध्यासयन्,	¹ आसयन्-न्ती,	आसयिष्यन्-न्ती-ती ;
² आसीनः,	^B आसिसिषमाणः,	आसिसिषिष्यमाणः ;
आः-आसौ-आसः ;	—	—
आसितम्-तः-तवान्,	आसितः,	आसिसिषितः-तवान् ;
आसः,	आसः,	आसिसिषुः, आसिसयिषुः ;
आसितव्यम्,	आसयितव्यम्,	आसिसिषितव्यम् ;
आसनीयम्,	आसनीयम्,	आसिसिषणीयम् ;
आस्यम्,	आस्यम्,	आसिसिष्यम् ;
ईषदासः-दुरासः-स्वासः ;	—	—
^C उपास्यमानः,	आस्यमानः,	आसिसिष्यमाणः ;
आसः,	आसः, ³ कैलासः,	आसिसिषः ;
आसितुम्,	आसयितुम्,	आसिसिषितुम् ;
⁴ आसना, ^D उपासना, ⁵ उपास्तिः ^E ,	आस्या, ⁶	आसिसिषा ;
आसनम्,	^A आसनम्,	आसिसिषणम् ;

1. 'अणावकर्मकात् वित्तवत्कृत्कात्' (1-3-88) इति ण्यन्तात् शतैव ।
2. 'ईदासः' (7-2-83) इति आनस्यादेरीकारः ।
3. "कैलिः प्रयोजनमस्य = कैलः 'छूडादिभ्य उपसेह्यमानम्' (वा. 5-1-110) इत्यण् । आस्यतेऽस्मिन् इत्यासः । 'हलश्च' (3-3-121) इत्यधिकरणे घञ् । कैलस्यासावासश्चेति 'विशेषणं विशेष्येण—' (2-1-57) इति संज्ञात्वात् लोहित-शाल्यादिबत् समासो नित्यम् ॥" इति मा. घा. वृत्तिः ।
4. 'ण्यासश्चन्यो युच्' (3-3-107) इति शुद्धादेव धातोः युच् ।
5. बाहुलकात् चिन्—इति मा. घा. वृत्तिः ।
6. 'षाऽमृरूप—' (3-1-94) इति न्यायेन ण्यदपि भावे इति मा. घा. वृत्तिः ।
- A. 'क्षिर्गणपारीणमसौ भवन्तम् अप्यासयन् आसनमेकमिन्द्रः । विवेकददवत्वमणत् सुराणां तं मैथिलो वाक्यमिदं व्रमते ॥' भ. का. 2-40.
- B. 'अप्यासिसिषमाणेऽयं विद्यन्मर्ष्य निशाकरे ।' भ. का. 8-38.
- C. 'आकाशकारिवनिताभिरुपास्यमाना साऽऽह स्म तन्मनसि हृत्य महान्त-मर्यम् ॥' वा. वि. 3-51.
- D. 'प्रायोपासनया शान्तिं मन्वानो बालिशुम्भयः । शुफ्त्वा योगं स्थितः शैले विवृण्वीक्षितवेदनाम् ॥' भ. का. 7-73.
- E. "इदं षोऽयमीशः समुपास्तिशीलैराशासितः पीतपटीं वसानः । स्वीयैश्चक्रंसे कशरीरहवी रमोऽग्निनी न विवनेज्जो ॥" ध. क. 2-45.

आसित्वा,	आसयित्वा,	आसिसिषित्वा ;
उपास्य,	समास्य,	उपासिसिष्य ;
आसम् २, } आसित्वा २, }	आसम् २, } आसयित्वा २, }	आसिसिषम् २ ; } आसिसिषित्वा ; }

✓ (61-A) “इ गतौ” (I-श्वादिः-३२०-सक-अनिद्-पर-)

‘अयत्येतीयते गत्यां अधीतेऽध्येति चेदिकोः ।’ (श्लो १४) इति देवः ।

‘इट किट कटी गतौ’ इति धातुपाठे निर्दिश्यते । ‘कटी’ इत्यत्र ‘कटि + इ-’ इति ह्रस्वेकारात्मकं धात्वन्तरं प्रस्तिष्ठमिति केचित् । तस्य च अयति-इयाय-एता-इत्यादीनि रूपाणि । अत एव ‘उदयति विततोर्ध्वरश्मि-रञ्जो अहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम्’ (शिशुपालवधे ४-२०), ‘उदयति दिननाथो याति शीतांशुरस्तम्’ इत्यादिप्रयोगाणामुपपत्तिः ।

आयकः-यिका, आयकः-यिका, ईषिषकः-यिका ;

एता-त्री, आययिता-त्री, ईषिपिता-त्री ;

उदयन् } न्ती, आययन्-न्ती, ईषिपन्-न्ती ;
अयन् }

एष्यन्-न्ती-ती, आययिष्यन्-न्ती-ती, ईषिषिष्यन्-न्ती-ती ;

— आययमानः, आययिष्यमाणः ; —

इत्-इतौ-इतः ; — —

इतं-तः-तवान्, आयितः, ईषिपितः, तवान् ;

अयः, आयः, ईषिपुः, आयिययिषुः ;

एतव्यम्, आययितव्यम्, ईषिपितव्यम् ;

अयनीयम्, आयनीयम्, ईषिपणीयम् ;

एयम्, उपेयम्, आय्यम्,^४ ईषिष्यम् ;

१. ‘इको सल्’ (१-२-०) इति सनः कित्वाद् गुणाभावः । ‘अज्जनगमा-’ (०-४-१६) इति दीर्घः । ‘सन्त्यतः’ (७-४-७०) इत्यभ्यासस्वेत्त्वम् । ‘अयुः कृत्ति’ (७-२-११) ति इणिषेधः ।

२. ‘सार्धधातुकार्धधातुकयो-’ (७-३-८४) रिति गुणः ।

३. ‘ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्’ (०-१-७१) इति तुक् ।

४. ‘एङि पररूपम्’ (०-१-०४) इति पररूपम् ।

A. ‘प्रकण्डिताशोद्वयं द्युपण्डितैः कुण्डलैर्भुजिताकैरीधितान् ।’ भा. का. १-१२

ईपदयः-दुरयः-स्वयः ;

¹ईयमानः, आय्यमानः,

ईपिप्ययाणः ;

²अयः, ³आयः, आयः,

ईपिपः ;

एतुम्, आययितुम्,

ईपिपितुम् ;

इतिः, आयना,

ईपिपा, आयिययिपा ;

अयनम्, आयनम्,

ईपिपणम् ;

इत्वा, आययित्वा,

ईपिपित्वा ;

समित्य, ⁴उपेत्य, समाय्य,

समीपिप्य ;

आयम् २ } आयम् २ }
इत्वा २ }, आययित्वा २ },

ईपिपम् २ }
ईपिपित्वा २ } ;

(62) “ इक् स्मरणे ” (II-अदादिः-1047-सक. अनिङ्-पर.)

‘ अयत्येतीयते गत्यां, अधीतेऽध्येति चेडिकोः । ’ (14) इति देवः ।

नित्यमधिपूर्वकः ।

अध्यायकः-यिका, ⁵अधिगमकः-मिका,

⁶अधिजिगमिषकः-पिका ;

अध्येता-त्री, अधिगमयिता-त्री,

अधिजिगमिपिता-त्री ;

^Aअधीयन्-न्ती, अधियन्, अधिगमयन्-न्ती,

अधिजिगमिपन्-न्ती ;

अध्येयन्-न्ती-ती, अधिगमयिष्यन्-न्ती-ती,

अधिजिगमिपिष्यन्-न्ती-ती ;

— अधिगमयमानः,

अधिगमयिष्यमाणः ;

1. ‘ अकृत्सर्वधातुकयो — ’ (7-1-25) इति दीर्घः ।

2. ‘ एरच् ’ (3-3-56) इति भावेऽच् ।

3. ‘ अर्कर्तरि च कारके— ’ (3-3-19) इति घम् ।

4. ‘ षत्वन्तुकोरसिद्धः ’ (6-1-86) इत्येकादेशाच्चस्यासिद्धत्वात् तुक् ।

5. ‘ गौ गमिरबोधने ’ (2-1-46) ‘ इण्वदिकः ’ (वा. 2-1-45) इत्यतिदेशात् गमादेशः ।
अमन्तत्वेन भित्त्वात् ‘ मितां ह्रस्वः ’ (6-1-92) इति उपधाह्रस्वः । अन्यत्र-बोधने
प्रत्याययकः-यिका-प्रत्यायितम्-इत्यादि ।

6. ‘ सनि च ’ (2-1-17) इति गमादेशः । ‘ गमेरिद्ध परस्मैपदेषु ’ (7-2-58)
इतीडागमः । बोधने तु प्रतीपिपकः इत्यादि ।

A. ‘ सूतोऽपि गङ्गासकिलैः पवित्वा सहादवमात्मानमनल्पमन्युः । ससीतयो राघव-
योरधीयन् श्वसन् कदुर्णं पुरमाविवेश ॥ ’ म. का. 3-18 ‘ इण्वदिकः ’
(वा. 2-1-45) इति अतिदेशेन ‘ इणो यण् ’ (6-1-81) इत्यत्र यणा भाव्यम् ।
तदानीं ‘ अधियन् ’ इति रूपमिति केचिद् ।

अधीत्^१-अधीतौ-अधीतः ;

अधीतः-तम्, अधिगमितः, अधिजिगमिषितः-तवान् ;
 अध्ययः, ^२मन्त्राध्यायः, अधिजिगमिषुः, अधिजिगमयिषुः ;
 अध्येतव्यम्, अधिगमयितव्यम्, अधिजिगमिषितव्यम् ;
 अध्ययनीयम्, अधिगमनीयम्, प्रत्यायनीयम्, अधिजिगमिषणीयम् ;
 अध्येयम्, } प्रत्याय्यम्, अधिगम्यम्, अधिजिगमिष्यम् ;
^३अधीत्यः, }

ईपदध्ययः, दुरध्ययः, स्वध्ययः ;

अधीयमानः, अधिगम्यमानः, प्रत्यायमानः, अधिजिगांस्यमानः^३ ;
 अध्यायः, अधिगमः, प्रत्यायः, अधिजिगमिषः ;
 अध्येतुम्, अधिगमयितुम्, अधिजिगमिषितुम् ;
 अधीतिः, अधिगमना, अधिजिगमिषा, अधिजिगमयिषा ;
 अध्ययनम्, अधिगमनम्, अधिजिगमिषणम् ;
^४अधीत्य, ^५अधिगम्य, अधिजिगमिष्य ;
 अध्यायम् २, ^६अधिगमम् २, } अधिजिगमिषम् २ ;
 अधिगमम् २, }

(63) “ इख गतौ ” (I-म्वादिः-140-सक. से-पर.)

एखकः-खिका, एखकः-खिका, ^७एचिखिषकः-पिका ;

1. ‘ षत्वतुकोरसिद्धः ’ (6-1-86) इत्येकादेशस्यासिद्धत्वात् तुक् ।
2. ‘ कर्मण्यण् ’ (3-2-1) इत्यण् ।
3. ‘ अज्जनगमां सनि ’ (6-4-16) इति दीर्घः ।
4. ‘ षत्वतुकोरसिद्धः ’ (6-1-86) इत्येकादेशशास्त्रासिद्धत्वात् तुक् ।
5. ‘ त्यपि लघुपूर्वात् ’ (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
6. ‘ चिण्मुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् ’ (6-4-93) इति दीर्घविकल्पः ।
7. ओणेः ऋदित्करणत्वात् लिङ्गात् उपधाकार्यं प्रचलम् । लघूपधगुणः ।
- A. ‘ इण्वदिकः (वा. 2-4-45) ’ इत्यतिदेशात्-‘ एतिस्तु ’ (3-1-109) इति क्यपि ‘ अधीत्य ’ इति रूपम् । ‘ इयः स्वधीतोपनिषद्दिरेयामधीत्यणः स विष्णु ऋणेन । ’ वा. का. 2-48. इति प्रयोगः । ‘ .....‘एतिस्तु—’ (3-1-109) इति क्यञ्चिद्धौ नित्यमधिपूर्वत्वात्स्येतिग्रहणेन न ग्रहः । तथा च भाष्ये—‘अध्येयं व्याकरणं’ इति बदन्तो निर्दिश्यते’ इति माधवघातुवृत्तौ ।

एखिता-त्री,	एखयिता-त्री,	एचिखिपिता-त्री ;
^१ एखन्-न्ती,	एखयन्-न्ती,	एचिखिपन्-न्ती ;
एखिप्यन्-न्ती-ती,	एखयिप्यन्-न्ती-ती,	एचिखिपिप्यन्-न्ती-ती ;
एखयमानः,	एखयिप्यमाणः ;	—
इक्-इखौ-इखः ;	—	—
इखितः-तम्, एखितः,	एचिखिपितः-तवान् ;	
^१ इखः, एखः,	एचिखिपुः, एचिखयिपुः ;	
एखितव्यम्, एखयितव्यम्,	एचिखिपितव्यम् ;	
एखनीयम्, एखनीयम्,	एचिखिपणीयम् ;	
एख्यम्, एख्यम्,	एचिखिप्यम् ;	
ईपदेखः-दुरेखः-स्वेखः ;	—	
^२ इख्यमानः, एख्यमानः,	एचिखिप्यमाणः ;	
एखः, एखः,	एचिखिपः ;	
एखितुम्, एखयितुम्,	एचिखिपितुम् ;	
^३ इक्तिः, एखना,	एचिखिपा, एचिखयिपा ;	
एखनम्, एखनम्,	एचिखिपणम् ;	
^४ एखित्वा, एखयित्वा,	एचिखिपित्वा ;	
प्रेख्य, समिख्य, समेख्य,	समेचिखिप्य ;	
एखम् २, } एखम् २, } एचिखिपम् ; }		
एखित्वा २, } एखयित्वा २, } एचिखिपित्वा २, }		

(64) “इखि गतौ” (I-भ्वादिः-141-सक. सेट्. पर.)

^६इह्लकः-खिका, इह्लकः-खिका, ^७इश्चिखिपकः-पिका ;

1. ‘इगुपघज्ञाग्रीकिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः, गुणाभासः ।
2. ‘पिङ्गिति च’ (1-1-5) इति गुणनिषेधः ।
3. ‘खरि च’ (8-4-55) इति चत्वम् ।
4. ‘न क्त्वा सेट् (1-2-18) इति क्तिरनिषेधे लघूपधगुणः ।
5. ‘इदितो जुम्—’ (7-1-59) इति जुम् ।
6. ‘अजादेद्वितीयस्य—’ (0-1-2) इति द्वित्वम् । ‘न न्द्राः संयोगादयः’ (0-1-3) इति नकारस्य द्वित्व-निषेधः ।
- A. ‘एख्यकोरोत्करमिहितं शुक्रैः प्रेङ्ग-तावल्गनरत्नमण्डपम् । विलङ्घदेण शयराज्ञनाजनप्रवृत्तं मङ्गलधेनुनज्जि-तम् ॥ ” धा. का. (1-20)

इक्षिता-ली,	इक्षयिता-ली,	इक्षिखिपिता-त्री ;
इक्षन्-न्ती,	इक्षयन्-न्ती,	इक्षिखिपन्-न्ती ;
इक्षिष्यन्-न्ती-ती	इक्षयिष्यन्-न्ती-ती,	इक्षिखिपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	इक्षयमानः,	इक्षयिष्यमाणः ;
इन्-इक्षौ-इक्षः ;	—	—
^A इक्षित-तम्,	इक्षितः,	इक्षिखितः-तवान् ;
इक्षः, ^B प्रेक्षणः, इक्षुः,	इक्षिपुः,	इक्षिखिपुः ;
इक्षितव्यम्,	इक्षयितव्यम्,	इक्षिखिपितव्यम् ;
¹ प्रेक्षणीयम्,	इक्षनीयम्,	इक्षिखिपणीयम् ;
इक्षयम्,	इक्ष्यम्,	इक्षिष्यम् ;
ईषद्विहः, दुरिहः, स्विहः ; —	—	—
इक्षयमानः,	इक्ष्यमानः,	इक्षिष्यमाणः ;
इक्षुः,	इक्षुः,	इक्षिपः ;
इक्षितुम्,	इक्षयितुम्,	इक्षिखितुम् ;
² इक्षा,	³ इक्षना,	⁴ इक्षिखिपा, इक्षिखिपा ;
प्रेक्षणम्,	प्रेक्षणम्,	इक्षिखिपणम् ;
इक्षित्वा,	इक्षयित्वा,	इक्षिखित्वा ;
प्रेक्ष्य,	समिद्धय,	प्रेक्षिष्य ;
⁵ इक्षम् २, } इक्षम् २, }	इक्षयित्वा २, }	इक्षिष्यम् २ ; }
इक्षित्वा २, }	इक्षयित्वा २, }	इक्षिषित्वा २ ; }

1. 'कृत्यचः' (8-4-29) इति णत्वम् ।

2. 'गुरोध हलः' (3-3-103) इति अप्रत्ययः ।

3. 'व्यासधन्यो युञ्' (3-3-107) इति युञ् ।

4. 'अ प्रत्ययात्' (3-3-102) इत्यः प्रत्ययः ।

5. 'नित्यवीप्सयोः' (8-1-4) इति द्वित्वम् ।

A. "एखाचकोरोत्करमिहितं शुके. प्रेक्षतावत्पनरहमण्डपम् । विलज्जदेणं शबरान्नना-जनप्रवृत्तितं महलधेलुतक्षितम् ॥" धा. का. 1-20.

B. "वनान्तप्रेक्षणः पापः फलावा परिणितकः । प्रणिक्षिप्यति नो भूयः प्रणिष्ठा-स्मान्मधून्ययम् ॥" अ. का. 9-106. 'प्रेक्षतीति—प्रेक्षणः । बाहुलकात् कर्तरि ल्युट् । इति भट्टिकाव्यव्याख्यानम् ।

(65) “इङि गत्यर्थः” (I-भ्वादिः-153. सक. से. पर.)

इङ्गकः-ङ्ङिका-^Aइङ्ङितम्-तः-तवान्, इत्यादीनि सर्वाण्यपि पूर्वोक्तेष्वि-

(64) घातुवद्भाणि ज्ञेयानि ।

(66) “इङ् अध्ययने” (II-अदादिः-1046. सक-अनिट्-आत्म.)

नित्यमधिपूर्वः । ‘अयत्येतीयते गत्यां, अधीतेऽध्येति चेडिकोः ।’ इति

(श्लो 14) देवः ।

‘घात्वर्थं नाधते कश्चित् कश्चित्तनुवर्तते । विशिनष्टि तमेवार्थमुपसर्गगतिस्त्रिधा ॥’

इति क्षीस्तरङ्गिण्यामुद्धृतः श्लोकः ।

अध्यायकः-यिका, ¹अध्यापकः-पिका, ²अधिजिगमिपकः-पिका ;

अध्येता-त्री, अध्यापयिता-त्री, अधिजिगमिपिता-त्री ;

³अधीयन् पारायणम्, } ^Aअध्यापयन्-^Bन्ती, अध्यापयिष्यन्-न्ती-ती ;

⁴अधीयती, — — अधिजिगांसमानः⁷;

⁵अधीयानः,^B — — ⁶अधिजिगांसिष्यमाणः ;

1. ‘कीञ्जोनां णौ’ (6-1-48) इति
आत्वे ‘अतिट्’ (7-3-36) इति
पुक् ।

2. ‘इच्छ’ (2-4-48) इति खनि
गमिः । ‘गमेरिट् परस्मैपदेषु’
(7-2-58) इति इट् । ‘परस्मैपदेषु’
इत्यस्य ‘तणानयोर्भावे’ इत्यर्थः ।

3. ‘इष्णार्योः शत्रुहृष्टिणि’ (3-2-130)
इति शत ।

4. ‘उगिच्छ’ (6-3-45) इति द्वित्रयो
धीप् । अधीयन् पारायणं अङ्-
अट्ठेणःधीयान इत्यर्थः ।

5. ‘पुषपुषनशब्दे’ (1-3-56) इति
अन्तान् परस्मैपदमेव ।

6. इयद् पूर्वम् । परत्वात् दीर्घः ।

7. ‘इच्छ’ (2-4-48) इति गमादेशः ।
‘अज्जनगमो घनि’ (6-4-10) दीर्घः ।

8. ‘आधेघातुकस्पेट्’ (7-2-35)
इतीट् ।

A. ‘वाचंयमान् स्थगिडलशाघिनश्च युयु-
क्षमाणान् अनिशं मुमुक्षुत् । अध्या-
पयन्तं विनयान् प्रणेमुः पद्गाः
भरद्वाजमुनिं शशिष्यम् ॥’ म. का.
3-41.

B. ‘ऋग्यजुसमधीयानान् सामन्याद्य
समन्वेदन् । मुमुजे देवमाह्वस्ता
शब्दमुद्य्मं च होमवान् ॥’ म. का.
4-9.

अधीतः ^१ -तम्,	अध्यापितः,	अधिजिगमिपितः-तयान् ;
अध्ययः, ^१ मन्त्राध्यायः,	अध्यापः, अधिजिगमिपुः,	^२ अधिजिगापयिपुः ; अध्यापिपयिपुः ;
अध्येतव्यम्,	अध्यापयितव्यम्,	अधिजिगमिपितव्यम् ;
अध्ययनीयम्,	अध्यापनीयम्,	अधिजिगमिपणीयम् ;
अध्येयम्,	अध्याप्यम्,	अधिजिगमिप्यम् ;
ईषदध्ययः, दुरध्ययः, स्वध्ययः ;		—
^३ अधीयमानः,	अध्याप्यमानः,	अधिजिगास्यमानः ;
^४ अध्यायः, ^५ अध्यायः, ^६ उपाध्यायः, उपाध्याया, ^७ उपाध्यायी, ^८ उपाध्यायानी,	अध्यापः,	अधिजिगमिपः ;
अध्येतुम्,	अध्यापयितुम्,	अधिजिगमिपितुम् ;
अधीतिः, अध्यापना,	अधिजिगमिपा, अधिजिगापयिपा,	अध्यापिपयिपा ;
अध्ययनम्,	अध्यापनम्,	अधिजिगमिपणम् ;
अधीत्य,	अध्याप्य,	अधिजिगमिप्य ;
अध्यायम् २,	अध्यापम् २,	अधिजिगमिपम् २ ;

(67) “ इट गतौ ” (I-भ्वादिः-318-सक. सेट्. पर.)

पटकः-टिका, पटकः-टिका, पट्टिटिपकः-टिका, पटन्^D-न्ती, इत्यादीनि रूपाणि
' इख ' (63) धातुवत् बोध्यानि ।

1. 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इत्यण् ।	A. 'इल्यः स्वयधीतोपनिषद्विरेवामधी- त्यरूपः स विभक्त्यर्थे । इयञ्चर्त्त रजिपयं समायात् वाताकुलोद्गातव- ताकमीशः ॥' भा. का. 2-48.
2. 'णी च संघर्षोः ।' (2-4-51) इति गादेशः वा, पक्षे भात्ये पुकि अध्या- पिपयिपुः इति रूपम् ।	B. 'ततः कविप्रमादारे एकनिश्चायमा- गतम् । उपाध्याय इवामर्मे शुभीकोऽध्यापिपद् दिशाम् ॥' म. का. 7-31.
3. कर्मणि यक् ।	C. 'मातृभ्योवाध्याययोश्चतुर्णु वा' (भा. 4-1-49.) इति द्वित्रयामातृणु वा ।
4. 'अध्यायन्याय-' (3-3-122) इति संज्ञायां अधिकरणे घञ् । पाप- वादः ।	D. "येदेदिरेचानुगतान् भवेदेदेरेट्प- एदेदेदिरेचः कट्प मभान् ॥" भा. का. 1-42.
5. 'इण्य' (3-3-21) इति भावादौ घञ् अवशिष्टायां । अध्ययन- मध्यायः ।	
6. 'अपाकाने शिशामुपसंख्यानं तदन्तात् वा धीत्' (वा. 3-3-21) इति धीप् वा ।	

(68) “इण् गतौ” (II-अदादिः-1045-अनिद्. सक-पर-)

‘अयत्येतीयते गत्याम्, अधीतेऽध्येति चेडिकोः’ (14 स्तो.) इति देवः ।

¹आयकः-यिका, ²गमकः-मिका, ³प्रत्यायकः-यिका, ⁴जिगमिपकः-पिका,
[⁵प्रतीपिपकः-पिका ;

एता-त्री, आययिता-त्री, गमयिता-त्री, जिगमिपिता-त्री, प्रतीपिपिता-त्री ;

⁶यन्
Aनिर्यन् } यती, प्रत्याययन्-न्ती, गमयन्-न्ती, जिगमिपन्-न्ती, प्रतीपिपन्-न्ती;
एप्यन्-⁷न्ती-ती, प्रत्याययिष्यन्-न्ती-ती, गमयिष्यन्-न्ती-ती, जिगमिपिष्यन्-
न्ती-ती, प्रतीपिपिष्यन्-ती-न्ती ;

— प्रत्याययमानः, प्रत्याययिष्यमाणः ; —

⁸परीत्-परीतौ-परीतः ; —
इतं-^Bइतः-इतवान्, ⁹उपेतः, प्रत्यायितः, अवगमितः, जिगमिपितः, }
प्रतीपितः-तवान् ; }

1. ‘अचो ङ्णिति’ (7-2-115) इति वृद्धौ आयादेशः ।

2. ‘णौ गमिरधोधने’ (2-4-46) इति गमादेशः । अमन्तत्वान्मिहत्वेन उपधाह्रस्वः ।

3. इणो धोधनार्थकत्वात् ‘अधोधने’ (2-4-46) इत्युपत्या गमादेशाभावः ।

4. ‘सनि च’ (2-4-47) इति गमादेशः । ‘गमेरिद् परस्मैपदेषु’ (7-2-58) इत्यत्र
‘परस्मैपदेषु’ इत्यस्य तदानयोराभावे—इत्यर्थकतया अत्र सन इद् भवति ।

5. ‘सनि च’ (2-4-47) इत्यत्रापि ‘अधोधने’ इत्यनुवृत्त्या गमादेशाभावे, अजादि-
त्वाद् ‘अजादेर्द्वितीयस्य’ (6-1-2) इति द्वितीयस्यैकाचो द्वित्वे, ‘अज्जनगमां
सनि’ (6-4-10) इति दीर्घः ।

6. ‘इणो यण्’ (6-4-81) इति यणादेशः ।

7. ‘आच्छीनघोर्नुम्’ (7-1-80) इति लुमागमस्य षैकत्विकत्वात् रूपद्वयम् ।

8. ‘यत्वतुकोरुषिद्धः’ (6-1-86) इत्यनेन एकादेशशास्त्रस्यासिद्धत्वात् तुक् ।

9. आ+इतः एतः, उप+एत=इति स्थिते ‘एत्येध्व्यूदणु’ (6-1-89) इति वृद्धि
बाधित्वा, ‘ओमाओथ’ (6-1-95) इति पररूपम् ।

A. ‘निर्यत्स्फुलिग्रायुलधूमराशि किं मृदि भूमौ पिनपम भावुम् । आदन्तनिष्पी-
डितवीतमिन्दुं छीयाम शुष्केऽलुताऽस्थिरवम्’ ॥ भ. का. 12-18.

B. ‘अह्वत धनेध्वरस्य युधि यः गमेनमाधो धनं तमइमितो विलोक्य विबुधैः कृतोत्त-
माधोधनम् ।’ भ. का. 10-36.

अयः, आयः, गमः, ^१इत्वरः, ^२उपेयिषान् ^३, ईयिषान् ^४, समीयिषान्- }
^५उपेयुषी, ^६अत्ययी, ^७अत्यायः, जिगमिषुः, जिगमयिषुः, परीयिषुः }

एतव्यम्, ^८उपैतव्यम्, प्रत्याययितव्यम्, गमयितव्यम्, जिगमिषितव्यम्,
 [प्रतीपिषितव्यम्;

अयनीयम्, प्रत्यायनीयम्, गमनीयम्, जिगमिषणीयम्, प्रतीपिषणीयम्;

^९इत्यग्, अनभ्याशमित्यः^{१०}, प्रत्याद्यम्, अवगम्यम्, जिगमिष्यम्,
 प्रतीपिष्यम्;

ईषदयः, दुरयः-स्वयः, ईषदायः-ईषदयगमः-इत्यादि ;

^{११}ईयमाना, प्रत्याद्यमानः, अवगम्यमानः, ^{१२}जिगात्समानः, प्रतीप्यमाणः ;

1. 'इण्निमित्तिभ्यः—' (3-2-103) इति तच्छ्रीलादिषु करम् । टुक् ।
2. 'उपेयिषान्नाधान्—' (3-2-100) इति कणुप्रत्ययान्तो निपातितः । 'उप' इत्यस्यानिवसितत्वात्-समीयिषान्-ईयिषान्-इत्यादि सिद्धयति । 'वीर्यं इणः किति' (7-1-69) इति वीर्यः ।
3. 'उमितम्' (1-1-0) इति चीप् । 'नतोः सम्प्रसारणम्' (0-1-131) इति सम्प्रसारणम् ।
4. 'अद्विषिधीन्—' (3-2-157) इत्यनेन तच्छ्रीलादिषु द्विगि ।
5. 'इयत्स्वभाषुत्तरीन्—' (3-1-111) इति 'अति' इत्युपसृष्टावरणात् कर्तरि अः प्रत्ययः ।
6. 'एयेभर्यूङ्' (6-1-89) इति ऋदि ।
7. 'एतिस्त्वान्—' (3-1-100) इति ऋदि टुक् ।
8. 'इयेडनभ्याशस्य' (भा-0-3-70) इति पूर्वपदस्य मुग् ।
9. 'अकृतार्थधातुकयो—' (7-4-25) इति वीर्यः ।
10. 'अउमानगमां सति' (0-1-10) इति वीर्यः । आत्मनेपदपरत्वात् सतो नेद ।
- A. 'राक्षसः शुभ्रवान् कर्तुः राक्षसानभ्युपेयुषः । स्वर्गं पुनस्तर्मापके प्राप्ताशो निषेदिषान् ॥' भ. का. 14-22.
- B. 'निहते भरते भीमान् अत्रे रामस्तपोवनम् । अपेदे पूजितस्तस्मिन् दण्डकारण्य-मीयिषान् ॥' भ. का. 4-1.
- C. 'आशयस्तेन दूयेन स्तुत्योः शुभ्येण राजतः । इत्यः शिष्येण शुभ्रान् पूष्यमर्थगवा-प्यति' भ. का. 0-55.

आयम् २, } प्रत्यायम् २, } ^१अवगमम् २ गमयित्वा २, }
 इत्वा २, } आययित्वा २, } अवगामम् २

— — जिगमिपम् २, } प्रतीपिपम् २ ; }
 — — जिगमिपित्वा २, } ईषिपित्वा २ ; }

(69) “ इदि परमैश्वर्ये ” (I-भ्वादि:-63-अक. से. पर.)

परमैश्वर्यम् = परमेश्वरक्रिया-इति क्षीरस्वामी ।

इन्दकः-दिका,	इन्दकः-दिका,	^२ इन्दिदिषकः-पिका ;
इन्दिता-ती,	इन्दयिता-प्री,	इन्दिदिपिता-प्री ;
इन्दन्-न्ती,	इन्दयन्-न्ती,	इन्दिदिषन्-न्ती ;
इन्दिष्यन्-न्ती-ती,	इन्दयिष्यन्-न्ती-ती,	इन्दिदिपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	इन्दयमानः,	इन्दयिष्यमाणः ; —

इन्-इन्दौ-इन्दः ;	—	—
इन्दिता-तः-तवान्,	इन्दिताः,	इन्दिदिपिता-तवान् ;
इन्दः,	इन्दः,	इन्दिदिपुः, इन्दिदयिपुः ; }
^A इन्द्रः-इन्द्राणी,	^३ इन्दिरा ;	—

इन्दिताव्यम्,	इन्दयिताव्यम्,	इन्दिदिपिताव्यम् ;
इन्दनीयम्,	इन्दनीयम्,	इन्दिदिपनीयम् ;
इन्धम्,	इन्धम्,	इन्दिदिष्यम् ;

ईषदिन्दः, इरिन्दः, स्विन्दः ;

इन्धमानः,	इन्धमानः,	इन्दिदिष्यमाणः ;
इन्दः,	इन्दः,	इन्दिदिपः ;
इन्दिताम्,	इन्दयिताम्,	इन्दिदिपिताम् ;

1. ‘ विष्णुमुलेदीर्घोऽन्यतरस्याम् ’ (०-१-०३) इति णमुलि दीर्घविकल्पः ।

2. ‘ न ग्राः संयोगादयः ’ (०-१-३) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः ।

3. औणादिके (द. उ. ८-१०) रन् प्रत्यये रूपम् । स्तिवा पुंयोगे ‘ इन्द्रवर्ण-’ (१-१-१०) इत्यादिना वीष्, तत्संनिधौनेनानुगागमय भवति ।

4. औणादिके किरस् प्रत्यये रूपम् ।

A. ‘ अतर्ककास्त्वय विकर्दनाशया- प्रपद्वैरुत्तरवामन्तितान्तिकाः ।

धुतान्तुकेः चित्तगजेन्द्रोधिः । तुभ्यस्तु तस्तो गुणविभुलेऽताः ॥’ भा. का. १-०.

इन्दा,	इन्दना,	इन्दिदिषा ;
इन्दनम्,	इन्दनम्,	इन्दिदिषणम् ;
इन्दित्वा,	इन्दयित्वा,	इन्दिदिपित्वा ;
समिन्ध,	समिन्ध,	इमिन्दिदिष्य ;
इन्दम् २, } इन्दित्वा २, }	इन्दम् २, } इन्दयित्वा २, }	इन्दिदिषम् २ ; } इन्दिदिपित्वा २, }

(70) “जि इन्धी दीसौ” (VII-रूपादि:-1548-अक. से. आ.)
दीपनायामपि प्रयुज्यते ।

इन्धक:-न्धिका,	इन्धक:-न्धिका,	इन्दिधिपक:-पिका ;
इन्धिता-त्री,	इन्धयिता-त्री,	इन्दिधिपिता-त्री ;
—	इन्धयन्-न्ती,	इन्धयिष्यन्-न्ती-ती ;
¹ इन्धानः, ² समिन्धानः, इन्धयमानः,		इन्दिधिपमाणः ;
इन्धिष्यमाणः,	इन्धयिष्यमाणः,	इन्दिधिपिष्यमाणः ;
³ समिध्-समिधौ-समिधः;	—	—
अग्नीध् ³ , आप्टमिन्धः ⁴ , अग्निमिन्धः, इन्धः, इन्धनम् ⁵		इन्दिधिपुः, इन्दिधयिपुः;
समिद्धम्, इद्ध ⁵ , इद्धवान्,	इन्धितम्-तः-तवान्,	इन्दिधिपितः-तवान् ;
इन्धितव्यम्,	इन्धयितव्यम्,	इन्दिधिपितव्यम् ;
इन्धनीयम्,	इन्धनीयम्,	इन्दिधिपणीयम् ;
इन्ध्यम्,	इन्ध्यम्,	इन्दिधिष्यम् ;
ईषदिन्धः, दुरिन्धः, स्विन्धः ;		—

1. ‘रूपादिभ्यः सप्’ (3-1-78) इति सप्ति ‘अन्नलोपः’ (6-4-23) इति नलोपे ‘इन्धलोपः’ (6-1-111) इति अकारलोपः ।
  2. ‘अनिदिता-’ (6-4-21) इति नलोपः ।
  3. ‘किं च’ (3-2-76) इति कर्मणि उपदे क्त्वा ।
  4. ‘कर्मण्यप्’ (3-2-1) इत्यप्, ‘आ-प्लास्योः—’ (वा. 6-3-70) इति सुप् ।
  5. ‘सोऽः कः’ (3-2-157) इति वत्-माने कः । ‘शीदिनो निद्रया’ (7-2-14) इतीडमावः ।
- A. ‘यमे युनयिष कां न समिन्धानो-ऽत्यधीतलम् ।’ म. क. 0-37.
- B. ‘अपो पतिनिरयमधिन्धनेन उवा-लवता नूनमशोपितोऽभूत् ।’ याद-घाभ्युदये 18-45.
- C. “समिद्धारणा दीप्ता देहे लक्ष्मा मते यत् । समिद्धारणाऽऽदीप्ता देहेऽलक्ष्ममतेऽरा ।” म. क. 10-7.

इद्धमानः,	इन्ध्यमानः,	इन्दिधिष्यमाणः ;
एघः ^१ ,	इन्धः,	इन्दिधिपः ;
इन्धितुम्,	इन्धयितुम्,	इन्दिधिपितुम् ;
इन्धा, समित् ^२ ,	इन्धना,	इन्दिधिषा, इन्दिधयिषा ;
इन्धनम्,	इन्धनम्,	इन्दिधिषणम् ;
इन्धित्वा,	इन्धयित्वा,	इन्दिधिषित्वा ;
समिध्य,	समिन्ध्य,	समिन्दिधिष्य ;
इन्धम् २, }	इन्धम् २, }	इन्दिधिषम् २ ; }
इन्धित्वा २, }	इन्धयित्वा २, }	इन्दिधिषित्वा २. }

(71) “इल स्वप्नक्षेपणयोः” (VI-तुदादिः-1357-सक. सेट्. पर.)

‘— स्वप्नक्षेपणयोः’ इति धातुकाव्ये पाठः ।

एलकः-लिका,	एलकः-लिका,	^३ एललिषकः-षिका ;
एलिता-त्री,	एलयिता-त्री,	एललिपिता-त्री ;
^४ इलन् ^५ -न्ती-ती,	एलयन्-न्ती,	एललिपन्-न्ती ;
एलप्यन्-न्ती-ती,	एलयप्यन्-न्ती-ती,	एललिपिपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	एलयमानः,	एलयिष्यमाणः ; —
इल्-इलौ-इलः ;	—	—
इलितम्-तः-तवान्,	एलितम्-तः,	एललिषितम्-तः-तवान् ;
^६ इलः, इला, एलः,	एललिषुः,	एललिषिषुः ;
एलितव्यम्,	एलयितव्यम्,	एललिषितव्यम् ;

1. ‘अबोदैषीय—’ (०-4-29) इति षष्ठान्तो निपातितः । इहम् इत्यर्थः ।
2. ‘संपदादिभ्यः—’ (वा. ३-३-०४) इति क्प् स्त्रियां भावादौ । युद्ध इत्यर्थः ।
3. उपधाकार्यस्य द्वित्वात् प्रबलत्वात् पूर्वं गुणे द्वितीयस्यैकान्नः द्वित्वम् ।
4. ‘तुदादिभ्यः शः’ (३-1-77) इति शः । ‘सर्वधातुकमपिन्’ (1-२-4) इति शस्य लिट्प्रबालाघूपधगुणो न ।
5. ‘आच्छीनयोर्लुम्’ (7-1-80) इति लुम् विकल्पेन ।
6. ‘इगुपधक्षाग्रीकिरः कः’ (३-1-135) इति कर्तरि कः । टाप् स्त्रियाम् । इला = भूमिः ।
- A. ‘चिलितपीतपटेन चलन् इलन् अविलितोरुकुपां परितो दशम् ॥’ धा. का. 2-78.

एलनीयम्,	एलनीयम्,	एलिलिषणीयम् ;
एल्यम्,	एल्यम्,	एलिलिष्यम् ;
ईपदेलः, दुरेलः, स्वेलः;	—	—
इल्यमानः,	एल्यमानः,	एलिलिष्यमाणः ;
एलः,	एलः,	एलिलिषः ;
एलितुम्,	एलयितुम्,	एलिलिषितुम् ;
इलितः- ^१ इलितिः,	एलना,	एलिलिषा, एलिलिषा ;
एलनम्,	एलनम्,	एलिलिषणम् ;
^२ एलित्वा,	एलयित्वा,	एलिलिषित्वा ;
समिल्य,	समेल्य,	समेलिलिष्य ;
एलम् २, }	एलम् २, }	एलिलिषम् २ ; }
एलित्वा २, }	एलयित्वा २, }	एलिलिषित्वा २. }

(१२) “इल प्रेरणे” (X-चुरादिः-१६६१-सक. सेट्. उभ.)

पूर्वोक्तौदादिकेलतिवत् (७१) निजन्तात् रूपाणि सर्वाणि ज्ञेयानि ।
 ण्यन्तात् पचाद्यचि टापि एला-बहुलग्न्या, जलसंस्कारकफलविशेषः । द्राविड्यां
 [‘ஏலக்காய்’] ‘एलकाय्’ इति प्रसिद्धः ।

एलिलिषकः-पिका ;	एलिलिष्यमाणः ;
एलिलिषिता-ग्री ;	एलिलिषुः ;
एलिलिषन्-न्ती ;	एलिलिषः ;
एलिलिषिष्यन्-न्ती-ती ;	एलिलिषितुम् ;
एलिलिषमाणः ;	एलिलिषा ;
एलिलिषिष्यमाणः ;	एलिलिषणम् ;
एलिलिषितः-तवान् ;	एलिलिषित्वा ;
एलिलिषितन्यम् ;	समेलिलिष्य ;
एलिलिषणीयम् ;	एलिलिषम् २ ; } इत्यादिरूपाणि-
एलिलिष्यम् ;	एलिलिषित्वा २ ; } इति विशेषः ।

१. इलितिरित्यत्र ‘तिष्ठन्प्रपञ्चशोभा—’ (का. ७-२-७) इति षुंसादिह भवति ।

२. ‘न क्त्वा सेट्’ (१-२-१८) इति किरणं न, तेन गुणः ।

(73) “इवि व्यासौ” (I-भ्वादिः-587. अक. सेट्-पर.)

इन्वकः-न्विका,	इन्वकः-न्विका,	¹ इन्विविपकः-पिका ;
इन्विता-श्री,	इन्वयिता-श्री,	इन्विविपिता-श्री ;
मेन्वन्-न्ती,	इन्वयन्-न्ती ,	इन्विविपन्-न्ती ;
इन्विष्यन्-न्ती-ती,	इन्वयिष्यन्-न्ती-ती,	इन्विविपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	इन्वयमानः,	इन्वयिष्यमाणः ;

इन्-इन्वी-इन्वः ;	—	—
[^] इन्वितम्-तः-तवान्, इन्वितः-तम्,		इन्विविपितम्-तः-तवान् ;
इन्वः, इन्वका, ²	इन्विविपुः ,	इन्विवयिपुः ;
इन्वितव्यम् ,	इन्वयितव्यम् ,	इन्विविपितव्यम् ;
इन्वनीयम् ,	इन्वनीयम् ,	इन्विविपणीयम् ;
इन्व्यम् ,	इन्व्यम् ,	इन्विविष्यम् ;
ईषदिन्वः, दुरिन्वः, स्विन्वः ;		—
इन्वयमानः,	इन्वयमानः,	इन्विविष्यमाणः ;
इन्वः,	इन्वः ,	इन्विविषः ;
इन्वितुम् ,	इन्वयितुम् ,	इन्विविपितुम् ;
इन्वा,	इन्वना,	इन्विविषा ;
इन्वनम् , } ³ मेन्वनम् , }	इन्वनम् ,	इन्विविषणम् ;
इन्वित्वा,	इन्वयित्वा,	इन्विविषित्वा ;
समिन्व्य,	समिन्व्य,	समिन्विविष्य ;
इन्वम् २, } इन्वित्वा २, }	इन्वम् २, } इन्वयित्वा २, }	इन्विविषम् २ ; } इन्विविषित्वा २. }

(74) “इय गतौ” (IV-दिवादिः-1127-सक. सेट्. पर.)

‘इष्णात्याभीक्ष्ण्ये, इच्छायामिच्छेद्, गत्यर्थं इष्यति ।’ (श्लो 168)

इति देवः ।

एयकः-पिका,	एयकः-पिका,	¹ एयिपिकः-पिका ;
² एयिता-त्री,	एययिता-त्री,	एयिपियिता-त्री ;
³ इष्यन्-न्ती,	एययन्-न्ती,	एयिपियन्-न्ती ;
एयिष्यन्-न्ती-ती,	एययिष्यन्-न्ती-ती ;	एयिपियिष्यन्-न्ती-ती ;
—	एययमाणः,	एययिष्यमाणः ;
इद्-इषौ-इषः ;	—	—
इयितम्- ^A तः-तवान् ,	एयितम्-तः,	एयिपियितः-तवान् ;
⁴ इषः, एषः, प्रैषः ⁵ ,	एयिपिषुः,	एयिपियिषुः ;
एयितव्यम् ,	एययितव्यम् ,	एयिपियितव्यम् ;
एयणीयम् ,	एययणीयम् ,	एयिपियणीयम् ;
एय्यम्, ^B प्रैष्यः,	एय्यम् ,	एयिपिय्यम् ;
इषदेयः, दुरेयः, स्वेयः ;	—	—
इयमाणः,	एय्यमाणः,	एयिपिय्यमाणः ;
एयः,	एयः,	एयिपियः ;
^A एयितुम् ,	एययितुम् ,	एयिपियितुम् ;
⁶ एयणा, ⁷ परीष्टिः-पर्येषणा, अन्वेयणा,		एयिपिया, एयियिया ;

1. ओणेर्द्धित्करणान् उपधाकार्यं प्रबलम् । पूर्वं लघूपधगुणे द्वितीयस्यैकावः ‘पिस्’ इत्यस्य द्वित्वम् ।
2. ‘लौपसह—’ (7-2-48) इतीद्भिर्बकल्पस्यु नात्र प्रवर्तते, ‘इपेस्तकारे इयन्प्रत्य-यात् प्रतिषेधो वक्तव्यः’ (वा. 7-2-48) इति कार्तिकन् ।
3. ‘दिवादिभ्यः इयन्’ (3-1-69) इति इयन् । इयन्; विद्वद्भावात् गुणो न ।
4. ‘इयुपयज्ञ—’ (3-1-135) इति कर्त्तरि कः ।
5. ‘प्रद्वद्भोदोदपैष्येयु’ (वा. 6-1-89) इति इदिः ।
6. ‘इयेरनिष्ठादस्य’ (वा. 3-3-107) इति युच् ।
7. ‘परेर्वा’ (वा. 3-3-107) इति युच् वा ।
- A. ‘एयितुं प्रेषितो यानो मया तस्मात्तुभ्यो वनम् ॥’ म. का. 5-82.
- B. ‘देहि वनोः प्रैष्य युक्तेनय मे जोग’ शुक्लपर्वतसोर्गपेयुः ॥ वा. का. 2-57.

एषणम्,	एषणम्,	एपिपिणम् ;
¹ एषित्वा,	एषयित्वा,	एपिपिपित्वा ;
प्रेष्य,	प्रेष्य,	समेपिपिष्य ;
एषम् २, }	एषम् २, }	एपिपिषम् २ ; }
एषित्वा २, }	एषयित्वा २, }	एपिपिपित्वा २. }

(75) “इष इच्छायाम्” (VI-तुदादिः-1351-सक. सेट्. पर.) (अ)

‘इष्णात्याभीक्ष्ण्ये, इच्छायां इच्छेद्, गत्यर्थे इप्पनि ।’ (168 श्लो) इति देवः ।

एषकः-पिका, ² एपिपिषकः-पिका ;	एष्टव्यम् }
³ एष्टा-ष्टी, ⁴ एषिता-त्री ;	एषितव्यम् }
⁵ इच्छन्- ⁶ न्ती-ती ;	एषणीयम् ;
एपिष्यन्-न्ती-ती ,	एष्यम् ;
⁷ इष्ट-इष्ट-इषी-इपः ;	ईपदेयः-दुरेपः-स्वेपः ;
⁸ इष्टः-ष्टम्-ष्टवान् ;	इष्यमाणः ;
इपः, एपः, एपिपिपुः, }	एषः ;
⁹ इच्छुः ^C ; ¹⁰ शरणैषी ^D }	एष्टुम्—एपितुम् ;

1. ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति क्तिवनिषेधाद्गुणः ।

(अ) केचिदमुं धातुमुदितं पठन्ति । तत्फलं तु क्त्वायामिद्विकल्प इति वक्तव्यम् ।
‘इषेस्तकारे इयन्प्रत्ययात् प्रतिषेधो वक्तव्य’ इति भाष्यात् तकारादावार्धधातुके
इद्विकल्पः सिद्ध एवेत्यत उदितस्य फलं न ।

2. सति, णौ च पूर्वोक्तेषु (74) धातुब्रूपाणि ज्ञेयानि ।

3. ‘सीपवद्—’ (7-2-48) इति तादेरार्धधातुकस्य इङ्गिकल्पः ।

4. ‘इषणमियमो छः’ (7-3-77) इति शे परे छकार आदेशः ।

5. ‘झलां जसोऽन्ते’ (8-2-30) इति जश्त्वम् । चर्चविकल्पः ।

6. ‘यस्य विभाषा’ (7-2-15) इतीग्नियेषः ।

7. ‘विन्दुरिच्छुः’ (3-2-169) इति तच्छीलादिषु उग्रत्ययः छकारस्य निराकृतः ।

8. ‘सुप्यजतौ—’ (3-2-78) इति णिनिः ।

A. ‘एष्टारमेपित्वा संक्षेपे सोकारं सहितां गृह्यम् ।’ भ. का. ७-31.

B. “सुरादिबन्धुः दुरधोरचेनाः पुरन् यन्नानां जननीववही । कैवः स्थितो यत्र ततई
कोई स्तुतामराहृदकानमीच्छन् ॥” भा. का. 2-77.

C. ‘इच्छुः प्रगादे प्रणमन् सुमीव प्रवदन् गृह्यम् ॥’ भ. का. 7-24.

D. ‘भाषाशिनं शिरां मक्षपा शरथं शरणैषिणाम् ॥’ भ. का. 4-4.

इष्टि^१; ^Aइच्छा^२;

प्रेष्य;

एषणम्, एषणी^३;

एषम् २, एषित्वा २, इष्ट्वा २,

एषित्वा; }

इष्टका^४.

इष्टा; }

(76) “इष आभीक्ष्ये” (IX - क्रयादि:-1525. सक. सेट्. पर.)

‘इष्णात्याभीक्ष्ये, इच्छायां इच्छेद्, गत्यर्थ इष्यति ।’ (श्लो. 168)

इति देवः ।

‘इषेस्तकारे इयन्प्रत्ययात् प्रतिषेधो वक्तव्य’ (वा. 7-2-48) इति वचनान् अस्यापि घातोः तादेराद्धधातुकस्य इडिकल्पः । तदानीं शुद्धाद्धातोः

(75) इच्छार्थकधातुवत्, ण्यन्तात् सन्नन्ताच्च (74) इषधातुवच्च रूपाणि ज्ञेयानि । शतरि परं—इष्णन्-ती (‘क्रयादिभ्यः आ’ (3-1-81) इति आप्रत्ययः । ‘आभ्यस्तयोरातः’ (6-4-112) इति आकारलोपे रूपम्) इति विशेषः । आभीक्ष्ये=पौनःपुन्यम्, भृशार्थो वा । तद्विषयायां क्रियायामित्यर्थः ।

(77) “ई (वी) गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु”

(II-अदादि:-1048 - स. अनि. पर.)

‘अत्येतीयते गत्यां, अधीतेऽध्येति चेडिकोः ।’ (श्लो 14) इति देवः ।

प्रजनम्=गर्भग्रहणम् । ‘वी गति—’ (II-1048. सक. अनि. पर.) इति घातौ प्रक्षिप्तोऽयं घातुः ।

आयकः-यिका,

आयकः-यिका,

ईषिकः-यिका ;

एता-त्री,

आययिता-त्री,

ईषयिता-त्री ;

इयन्^B-ती,

आययन्-न्ती,

ईषयन्-न्ती ;

1. ‘श्रुयत्रीयितुभ्यः करणे’ (वा 3-3-04) इति क्तिन् । बाहुल्यकाद्वायेऽपीष्टिरिति ।

2. ‘इच्छा’ (3-3-101) इति भावे शे यगभावो निपात्यते ।

3. करणे स्फुटि स्थितौ षीप् । तुलना ।

4. ‘इष्यशिभ्यां तद्धन्’ (द. व. 3. 30) इति तद्धन् प्रत्ययः । इष्यते श्रेयोऽविमि-
रिति विग्रहः ।5. ‘इको सञ्ज’ (1-2-9) इति सनः क्तिन् । ‘पर्यन्त्यवशरणं प्रवर्तते’ (भाष्यम्)
इति न्यायात् ‘अज्जनगमां सनि’ (6-4-16) इति दीर्घः ।

6. ‘अवि श्नुषातु—’ (6-4-77) इतीदम् ।

A. ‘निप्रिक्रमदिच्छान्तः वानरोदङ्कमावतः ॥’ म. ऋ. 7-70.

B. ‘इयन्प्रजं राज्ञर्थं समायात् वताहुलोद्गानयताकमोतः ॥’ ध. ऋ. 2-19.

एप्यन्-न्ती-ती,	आयदिप्यन्-न्ती-ती,	ईषिषिप्यन्-न्ती-ती ;
—	आययमानः,	आयदिप्यमाणः ;
ईः-इयौ-इयः ;	—	—
ईतः-तम्-तवान्,	आयितम्-तः,	ईषितः-तवान् ;
अयः, आयः,	ईषिषिपुः,	आयिपिपुः ;
एतव्यम्,	आययितव्यम्,	ईषितव्यम् ;
अयनीयम्,	आयनीयन्,	ईषिषणीयम् ;
एयम्, उपेयम् ^B ,	आप्यम्,	ईषिप्यम् ;
ईषदयः, दुरयः, स्वयः ;	—	—
ईयमानः,	आय्यमानः,	ईषिप्यमाणः ;
अयः,	आयः,	ईषिषः ;
एतुम्,	आययितुम्,	ईषिपितुम् ;
ईतिः,	आयना,	ईषिषिषा ; } आयिपिषिषा ; }
अयनम्,	आयनम्,	ईषिषणम् ;
ईत्वा,	आययित्वा,	ईषिषित्वा ;
सनीय-प्रतीय, ^C	सनाप्य,	सनीषिप्य ;
आयम् २, }	आयम् २, }	ईषिषम् २ ; }
ईत्वा २, }	आययित्वा २, }	ईषिषित्वा २. }

(78) “ईक्ष दर्शने” (I-भ्वादिः-610. सक. सेट्. आत्म.)

ईक्षकः-शिक्षा,	ईक्षकः-शिक्षा,	ईचिषिक्षकः-शिक्षा ;
ईक्षिता-त्री,	ईक्षयिता-त्री,	ईचिषिषिता-त्री ;
—	ईक्षयन्-न्ती,	ईक्षयिप्यन्-न्ती-ती ;

1. ‘दुरोत्तुः’ (7-1 62) इत्यम्नासस्य तुल्यम् ।
- A. ‘इदं बन्धोऽनुबन्धमात्रं ईते तस्मिन् स्वनादाय शिष्टं निरूप्यन् ।’ धातुद्वेषयिजये — 2-20. ईते इति ल्यन्तान् सप्तमी ।
- B. ‘ई यताविति षतोर्देशः, तस्मादेवमिति स्थिते । ‘एकी’ति परस्मै स्वातुपेय-मिति न त्विषः ॥’ इति प्रक्रियासर्वस्वे (उ. 80).
- C. ‘प्रतीय सा पूर्वदसे अनेन दीर्घानुसोतांशुः किन्तुतेव । एतन्वन्धतसमन्वितः अपि शोकाच्चरत्तसर्ववेषः ॥’ म. क. 3-19.

¹ कृष्णाय ईक्षमाणः, ^A	ईक्षयमाणः,	ईचिक्षिपमाणः ;
ईक्षिप्यमाणः,	ईक्षयिष्यमाणः,	ईचिक्षिपिष्यमाणः ;
² ईट्-ईक्षौ-ईक्षः ;	—	—
ईक्षितः-तं-तवान्,	ईक्षितः,	ईचिक्षिपितः-तवान् ;
ईक्षः, प्रतीक्षः, प्रेक्षी ³ , ⁴ भरतप्रतीक्षः- ^B क्षा, ^C अवसरप्रतीक्षः, ईचिक्षिषुः, ईचिक्षयिषुः;		
ईक्षितव्यम्,	ईक्षयितव्यम्,	ईचिक्षिपितव्यम् ;
ईक्षणीयम्,	ईक्षणीयम्,	ईचिक्षिपणीयम् ;
ईक्ष्यम्,	ईक्ष्यम्,	ईचिक्षिष्यम् ;
ईषदीक्षः-दुरीक्षः-स्वीक्षः;	—	—
ईक्ष्यमाणः,	ईक्ष्यमाणः,	ईचिक्षिप्यमाणः ;
ईक्षः, व्यतीक्षा ⁵ ,	ईक्षः	ईचिक्षिपः ;
ईक्षितुम्,	ईक्षयितुम्,	ईचिक्षिपितुम् ;
ईक्षा, परीक्षा,	ईक्षणा,	ईचिक्षिपा, ईचिक्षयिपा ;
ईक्षणम्,	ईक्षणम्,	ईचिक्षिपणम् ;
ईक्षित्वा,	ईक्षयित्वा,	ईचिक्षिपित्वा ;
^D प्रेक्ष्य-परीक्ष्य,	समीक्ष्य,	समीचिक्षिष्य ;
ईक्षम् २, }	ईक्षम् २, }	ईचिक्षिषम् २ ; }
ईक्षित्वा २, }	ईक्षयित्वा २, }	ईचिक्षिपित्वा २. }

1. 'राधीदयोर्दस्य विप्रधः' (1-4-39) इति कृष्णस्य सम्प्रदानसंज्ञा ।

2. 'स्त्रोः' (8-2-29) इति कलोपः ।

3. 'सुप्यजातौ णिनिः-' (3-2-78) इति ताच्छील्ये णिनिः ।

4. 'ईक्षिषिभ्यां च' (वा. 3-2-1) इति कर्मण्युपपदे णः । टाप् ।

5. कर्मण्यतीदारे विवक्षितेऽपि अभिधानस्वामात्म्यात् अत्र णच् नेष्ट इति स्पष्टं भाष्ये (3-3-43) ।

A. 'धीक्षमाणो मृगं रामः चित्रवृत्तिं विक्षिभ्यमे ॥' (म. का. 5-51) । 'स्तुतिशीला हरिकामा फलमक्षा कानने धृताचारा । तदुपग्रहप्रतीक्षा वसति इन्द्रसमा मुनि-धेणी ॥' इति प्रक्रियासर्गस्ये ।

B. 'ताः सान्त्वयन्ती भरतप्रतीक्षा तं बन्धुता न्यक्षिपदाशु तैले ।' (म. का. 3-23) ।

C. 'आसीत राजाघसरप्रतीक्षाः तदा प्रयासं वितथं न कुर्यात् ॥' (म. का. 12-29) ।

D. 'सर्वक्षितस्वकपदशणदीक्षितं तं प्रेक्ष्यैष जन्मफलमीपितवान् महात्मा ॥' (पा. का. 1-77) ।

(79) “ ईखि गतौ ” (I-भ्वादि:-142-सक. से.-पर.)

ईङ्कः-खिका, ईङ्कः-ङ्खिका, ईङ्खिखिपकः-पिका, ईखिता,
ईङ्खयिता, ईङ्खिखिपिता-त्री-ईङ्खन्-^A-न्ती; इत्यादिकं सर्वं ‘ईखि गतौ’
(64) इति धातुवत् ज्ञेयम् ।

(80) “ ईङ् गतौ ” (IV-दिवादि:-1143-सक. अनि-आत्म-)

‘अयत्येतीयते गत्यां, अधीतेऽध्येति चेडिकोः ।’ (श्लो-14) देवः ।

ईयमानः, एप्यमाणः, आययमानः, आययिष्यमाणः, ईषिषमाणः,
ईषिषिष्यमाणः; इति-शानचि रूपाणि । ^Bनिरीतः, अन्यानि सर्वाण्यपि ‘ई’
धातुवत् (77) रूपाणि ज्ञेयानि ।

(81) “ ईज गतिकुत्सनयोः ” (I-भ्वादि:-182-सक. सेट्-आत्म.)

ईजकः-जिका,	ईजकः-जिका,	ईजिजिपकः-पिका ;
ईजिता-त्री,	ईजयिता-त्री,	ईजिजिपिता-त्री ;
—	ईजयन्-न्ती,	ईजयिष्यन्-न्ती-ती ;
ईजमानः,	ईजयमानः,	ईजिजिषमाणः ;
ईजिष्यमाणः,	ईजयिष्यमाणः,	ईजिजिपिष्यमाणः ;
ईक्-ईजौ-ईजः ;	—	—
^C ईजितम्-तः-तवान्,	¹ ईजितः ,	ईजिजिपितः-तवान् ;
ईजः,	ईजः,	ईजिजिषुः, ईजिजिषुः ;
ईजितव्यम्,	ईजयितव्यम्,	ईजिजिपितव्यम् ;
ईजनीयम्,	² ईजनीयम्,	ईजिजिषणीयम् ;
³ ईज्यम्,	ईज्यम्,	ईजिजिष्यम् ;

1. ‘निष्ठायां सेटि’ (6-4-52) इति जेर्लोपः ।

2. ‘जेरनिटि’ (6-4-51) इति जेर्लोपः ।

3. निष्ठायां सेट्त्वात् ‘चजोः—’ (7-3-52) इति कुत्वं न ।

A. ‘एखञ्चक्रोत्करमिङ्खितं शुक्रैः प्रेङ्खलतावलानरत्नमण्डपम् ।’ (धा. का. 1-20) ।

B. ‘आपीय तद्गिरममाननिरीतरोषः प्रीतिं द्यतोऽस्य स करेण शिरोधिमच्छात् ।’
(धा. का. 2-59) ।

C. ‘अध्रेजि विभ्रागिरनीजितैश्च यत् कदाप्यशोचद्गिरशेषजन्तुभिः ।’ धा. का. 1-25.

ईपदीजः, दुरीजः, स्वीजः ; —

ईज्यमानः,

ईजः,

ईजितुम्,

ईजा,

ईजनम्,

ईजित्वा,

समीज्य,

ईजम् २,

ईजित्वा २, }

ईज्यमानः,

ईजः,

ईजयितुम्,

ईजना,

ईजनम्,

ईजयित्वा,

समीज्य,

ईजम् २,

ईजयित्वा २, }

ईजिजिप्यमाणः ;

ईजिजिपः ;

ईजिजिपितुम् ;

ईजिजिपा, ईजिजयिपा ;

ईजिजिपणम् ;

ईजिजिपित्वा ;

समीजिजिप्य ;

ईजिजिपम् २ ;

ईजिजिपित्वा २. }

(82) “ ईड स्तुतौ ” (II-अदादिः-1019. सक. से. आत्म.)

‘ —स्तुत्यामीष्टे तत्रेडयेणिचि । ’ (छो-84) इति देवः ।

ईडकः-डिका,

ईडिता-त्री,

—

ईडानः,

ईडिप्यमाणः,

ईड-ईडौ-ईडः ;

ईडितः-तं-तवान्,

ईडः,

ईडितव्यम्,

ईडनीयम्,

ईडयम्,

ईपदीडः, दुरीडः, स्वीडः ;

ईडयमानः,

ईडः,

ईडितुम्,

ईडकः-डिका,

ईडयिता-त्री,

ईडयन्-न्ती,

ईडयमानः,

ईडयिप्यमाणः,

—

ईडितः-तं,

ईडः,

ईडयितव्यम्,

ईडनीयम्,

ईडयम्,

ईडयमानः,

ईडः,

ईडयितुम्,

ईडिडिपकः-पिका ;

ईडिडिपिता-त्री ;

ईडयिप्यन्-न्ती-ती ;

ईडिडिपमाणः ;

ईडिडिपिप्यमाणः ;

—

ईडिडिपितः-तवान् ;

ईडिडिपुः, ईडिडयिपुः ;

ईडिडिपितव्यम् ;

ईडिडिपणीयम् ;

ईडिडिप्यम् ;

—

ईडिडिप्यमाणः ;

ईडिडिपः ;

ईडिडिपितुम् ;

A. ‘ ईडघोऽयमीशः समुपास्तिशीलैराशासितः पीतपटीं वसानः । स्वीयैश्चक्रे कश-
नीयकाखी रमोष्ठिनी नतचित्तनिज्जी ॥ ’ धा. का. 2-45.

ईडा ^१ ,	ईडना,	ईडिडिपा, ईडिडियिपा ;
ईडनम्,	ईडनम्,	ईडिडिपणम् ;
ईडित्वा,	ईडयित्वा,	ईडिडिपित्वा ;
समीडय,	समीडय,	समीडिडिप्य ;
ईडम् २, }	ईडम् २, }	ईडिडिपम् २ ; }
ईडित्वा २, }	ईडयित्वा २, }	ईडिडिपित्वा २. }

(82-A) “ ईड स्तुतौ ” (X-चुरादि:-1668. सक. सेद्. उमय.)

‘ —स्तुत्यामीद्रे तत्रेहयेणिचि । ’ (श्लो-84) इति देवः ।

ईडकः-डिका,	ईडिडियिपकः-पिका ;
ईडयिता-त्री,	ईडिडियिपिता-त्री ;
ईडयन्-न्ती,	ईडिडियिपन्-न्ती ;
ईडयिप्यन्-न्ती-ती,	ईडिडियिपिप्यन्-न्ती-ती ;
ईडयमानः,	ईडिडियिपमाणः ;
ईडयिप्यमाणः,	ईडिडियिपिप्यमाणः ;
ईड-ईडौ-ईडः ;	—
ईडितम्-तः,	ईडिडियिपितः-तवान् ;
ईडः,	ईडिडियिपुः ;
ईडयितव्यम्,	ईडिडियिपितव्यम् ;
ईडनीयम्,	ईडिडियिपणीयम् ;
ईडयम्,	ईडिडियिप्यम् ;
ईडदीडः-दुरीडः-स्वीडः ;	—
ईडयमानः,	ईडिडियिप्यमाणः ;
ईडः,	ईडिडियिपः ;
ईडयितुम्,	ईडिडियिपितुम् ;
ईडना,	ईडिडियिपा ;

1. ‘ गुरोरच हलः ’ (3-3-103) इत्यः प्रत्ययः ।

A. ‘ खेदस्त्वियान् षट्पदमर्दनगर्जिताशो रत्ने सगर्धनसुगर्दितबीरलोके ।

महाप्रपूर्वितरूपे शिशुना रणे वः स्यादेव मानपरिजितकम्प्रीडयधाम्नाम् ॥ ’

ईडनम्,	ईडिडयिपणम् ;
ईडयित्वा,	ईडिडयिपित्वा ;
समीडय,	समीडिडयिप्य ;
ईडम् २, }	ईडिडयिपम् २ ; }
ईडयित्वा २, }	ईडिडयिपित्वा २. }

(83) “ईर गतौ कम्पने च” (II-अदादि:-1018-अक. सक. सेट्. आत्म.)

‘—ईरयतीरति । ईरेः क्षेपे विभाषा णौ लुकीर्ते गतिकम्पयोः ॥’

(श्लो-153) इति देवः ।

ईरकः-रिका,	ईरकः-रिका,	ईरिरिपकः-पिका ;
ईरिता-त्री,	ईरयिता-त्री,	ईरिरिपिता-त्री ;
—	¹ ईरयन्-न्ती,	ईरयिप्यन्-न्ती-ती ;
ईराणः,	² ईरयमाणः,	ईरिरिपमाणः ;
ईरिप्यमाणः,	² ईरयिप्यमाणः,	ईरिरिपिप्यमाणः ;
ईः-ईरौ-ईरः ;	—	—
ईरितः-तम्-तवान्,	ईरितः-तं,	ईरिरिपितः-तवान् ;
³ ईरः, समीरः, ‘नीरः,	ईरः, ईरिरिपुः, ईरिरयिपुः, ⁶ स्वैरी, ⁶ समीरणः ;	
ईरितव्यम्,	ईरयितव्यम्,	ईरिरिपितव्यम् ;
ईरणीयम्,	ईरणीयम्,	ईरिरिपणीयम् ;
ईर्यम्,	ईर्यम्,	ईरिरिप्यम्,
ईषदीरः-दुरीरः-स्वीरः ;	—	—
⁴ ईर्यमाणः, प्रेर्यमाणः,	ईर्यमाणः,	ईरिरिप्यमाणः ;

1. ‘निगरणचलनार्थेभ्यश्च’ (1-3-87) इति ण्यन्तात् परस्मैपदमेव ।
2. गत्यर्थकत्वे तु ण्यन्तात् आत्मनेपदमपि भवति ।
3. ‘द्रुपधक्षाप्रोक्तिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः । वायुः ।
4. ‘निम्नम् ईरं = गच्छतीति नीरम् = जलम् । वृत्तिविषये निश्चयः निम्नार्थकः, इति माघवीयघातुवृत्तौ । ‘कर्मण्यण्’ (3-2-1) इत्यण् ।
5. स्वेन ईरितुं शीलमस्येति ताच्छील्ये ‘सुप्यजातौ—’ (3-2-78) इति णिनिः ।
6. ‘चलनशब्दादिकर्मकाद्युच्’ (3-2-148) इति युच् तच्छीलादिषु । वायुः । अथवा, ण्यन्तात् गन्धादित्वात् कर्तरि ल्युः ।
- A. ‘चिकीर्षिते पूर्वतरं स तस्मिन् क्षेमकरोऽर्थे सुहृदीर्यमाणः । मात्राऽतिमात्रं शुभयैव पुद्गलं चिरं पुबो (अभि) संनाथ २ ॥’ भ. का. 12-6.

ईरः, 'स्वैरम्,	ईरः,	ईरिरिषः ;
ईरितुम्,	ईरयितुम्,	ईरिरिषितुम् ;
ईरा,	ईरणा,	ईरिरिषा; ईरिरिषा;
ईरणम्,	ईरणम्,	ईरिरिषणम् ;
ईरित्वा,	ईरयित्वा,	ईरिरिषित्वा ;
मेर्य,	समीर्य,	समीरिरिष्य ;
ईरम् २, }	ईरम् २, }	ईरिरिषम् २ ; }
ईरित्वा २, }	ईरयित्वा २, }	ईरिरिषित्वा २. }

(84) “ ईर क्षेपे ” (X-चुरादिः-1811-सक. सेद्. उभ. आधृषीयाः)

‘ ईरयतीरति । ईरेः क्षेपे विमाषा णौ लकीर्ते गतिकम्पयोः । ’
(श्लो. 153) इति देवः ।

‘ आधृषाद्वा ’ (ग. सू. चुरादौ) इति णिचो वैकल्पिकत्वम् । ण्यन्तात् शुद्धाच्च घातोः पूर्वोक्तेरतिवत् (83) रूपाणि सर्वाणि ज्ञेयानि । णिजभावपक्षे ‘ शेपात् कर्तरि परस्मैपदम् ’ (1-8-78) इति शाखात् शतरि ईरन्-न्ती ईरिष्यन्-न्ती-ती इति रूपाणि—इति विशेषः । ण्यन्तात् सनि तु—

ईरिरिषिकः-षिका,	ईरिरिष्यम् ;
ईरिरिषिता-त्री,	ईषदीरिरिषिषः ;
ईरिरिषिषन्-न्ती,	ईरिरिष्यमाणः ;
ईरिरिषिष्यन्-न्ती-ती,	ईरिरिषितुम् ;
ईरिरिषिषमाणः,	ईरिरिषिषा ;
ईरिरिषिष्यमाणः,	ईरिरिषिषणम् ;
ईरिरिषिषितः-तवान्,	ईरिरिषित्वा ;
ईरिरिषिषुः,	समीरिरिष्य ;
ईरिरिषिषितव्यम्,	ईरिरिषिषम् २ ; }
ईरिरिषिषणीयम् ;	ईरिरिषित्वा २. }

—

इत्यादि रूपाणि ।

1. ईरणम्=ईरः । स्वेनाभिप्रायेणोऽस्मिन्-इति स्वैरम् । घम् । स्वभावात्-पुंसकलिङ्गत्वम् ।

(85) “ईक्ष्य ईर्ष्यायाम्” (I-भ्वादिः-510-सक-सेट्.पर.)

ईर्ष्या=असहनम् ।

ईक्ष्यकः-क्ष्यिका,	ईक्ष्यकः-क्ष्यिका,	ईर्चिक्ष्यपकः-पिका ;
ईक्ष्यता-त्री,	ईक्ष्ययिता-त्री,	ईर्चिक्ष्यपिता-त्री ;
ईक्ष्यन्-न्ती,	ईक्ष्ययन्-न्ती,	ईर्चिक्ष्यपन्-न्ती ;
ईक्ष्यिष्यन्-न्ती-ती,	ईक्ष्ययिष्यन्-न्ती-ती,	ईर्चिक्ष्यपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	ईक्ष्ययमाणः,	ईक्ष्ययिष्यमाणः ;
ईर्ष्य-ईक्ष्यो-ईक्ष्यः ;	—	—
ईक्ष्यितम्-तः-तवान्,	ईक्ष्यितः,	ईर्चिक्ष्यपितः-तवान् ;
ईक्ष्यः,	ईक्ष्यः,	ईर्चिक्ष्यपुः ;
ईक्ष्यितव्यम्,	ईक्ष्ययितव्यम्,	ईर्चिक्ष्यपितव्यम् ;
ईक्ष्यणीयम्,	ईक्ष्यणीयम्,	ईर्चिक्ष्यपणीयम् ;
ईक्ष्यम्,	ईक्ष्यम्,	ईर्चिक्ष्यप्यम् ;
ईषदीक्ष्यः, दुरीक्ष्यः, स्वीक्ष्यः ;	—	—
ईक्ष्यमाणः,	ईक्ष्यमाणः,	ईर्चिक्ष्यप्यमाणः ;
ईक्ष्यः,	ईक्ष्यः,	ईर्चिक्ष्यपः ;
ईक्ष्यितुम्,	ईक्ष्ययितुम्,	ईर्चिक्ष्यपितुम् ;
ईर्ष्या,	ईक्ष्यणा,	ईर्चिक्ष्यपा ;
ईक्ष्यणम्,	ईक्ष्यणम्,	ईर्चिक्ष्यपणम् ;
ईक्ष्यित्वा,	ईक्ष्ययित्वा,	ईर्चिक्ष्यपित्वा ;
समीक्ष्य,	समीक्ष्य,	समीर्चिक्ष्यप्य ;
ईक्ष्यम् २, }	ईक्ष्यम् २, }	ईर्चिक्ष्यपम् २, }
ईक्ष्यित्वा २, }	ईक्ष्ययित्वा २, }	ईर्चिक्ष्यपित्वा २. }

1. अभ्यासे चकारेकारयोः, उत्तरखण्डे ककारयकारयकारणां च ध्वणं बोध्यम् ।

2. ‘एकोः संयोगाद्योः—’ (8-2-29) इति ककारस्य लोपः । षकारस्य जश्त्वम् । यकारस्य संयोगान्तलोपः ।

A. ‘राधाकृतेक्ष्याकलहावलोकनात् ईक्ष्या हयन्त्या रमया प्रमोदितम् ।’ धा.का. 1-66,

(86) “ईर्ष्य ईर्ष्यायाम्” (I-म्वादिः-511-सक. सेट्. पर.)

ईर्ष्या=कामजम् असहनम्-इति क्षीरस्वामी ।

ईर्ष्यकः-र्ष्यिका, ईर्ष्यकः-र्ष्यिका, ईर्ष्ययिषकः-ईर्ष्यविषकः-र्षिका ;

ईर्ष्यिता-त्री, ईर्ष्ययिता-त्री, ईर्ष्ययिषिता, ईर्ष्यविषिता-त्री ;

ईर्ष्यन्-न्ती, ईर्ष्ययन्-न्ती, ईर्ष्ययिषन्-न्ती, ईर्ष्यविषन्-न्ती ;

ईर्ष्यिष्यन्-न्ती-ती, ईर्ष्ययिष्यन्-न्ती-ती, ईर्ष्ययिषिष्यन्-न्ती-ती,

ईर्ष्यविषिष्यन्-न्ती-ती ;

— ईर्ष्ययमाणः, ईर्ष्ययिष्यमाणः ; —

ईर्ष्यै-ईर्ष्यौ-ईर्ष्यः ; — — —

ईर्ष्यितम्-तः-तवान्, ईर्ष्यितः, ईर्ष्ययिषितम्, ईर्ष्यविषितम्-तः-तवान् ;

ईर्ष्यः, ईर्ष्यः, ईर्ष्ययिषुः, ईर्ष्यविषुः ;

ईर्ष्यितव्यम्, ईर्ष्ययितव्यम्, ईर्ष्ययिषितव्यम्, ईर्ष्यविषितव्यम् ;

ईर्ष्यणीयम्, ईर्ष्यणीयम्, ईर्ष्ययिषणीयम्, ईर्ष्यविषणीयम् ;

ईर्ष्य्यम्, ईर्ष्य्यम्, ईर्ष्ययिष्यम्, ईर्ष्यविष्यम् ;

ईषदीर्ष्यः, दुरीर्ष्यः, स्वीर्ष्यः ; —

ईर्ष्यमाणः, ईर्ष्यमाणः, ईर्ष्ययिष्यमाणः, ईर्ष्यविष्यमाणः ;

ईर्ष्यः, ईर्ष्यः, ईर्ष्ययिषः, ईर्ष्यविषः ;

ईर्ष्यितुम्, ईर्ष्ययितुम्, ईर्ष्ययिषितुम्, ईर्ष्यविषितुम् ;

ईर्ष्या, ईर्ष्यणा, ईर्ष्ययिषा, ईर्ष्यविषा ;

ईर्ष्यणम्, ईर्ष्यणम्, ईर्ष्ययिषणम्, ईर्ष्यविषणम् ;

ईर्ष्यित्वा, ईर्ष्ययित्वा, ईर्ष्ययिषित्वा, ईर्ष्यविषित्वा ;

समीर्ष्य, समीर्ष्य, समीयिष्य, समीर्ष्ययिष्य ;

ईर्ष्यम् २, } ईर्ष्यम् २, } ईर्ष्ययिषम् २, } ईर्ष्ययिषम् २, }

ईर्ष्यित्वा २, } ईर्ष्ययित्वा २, } ईर्ष्ययिषित्वा २, } ईर्ष्यविषित्वा २. }

1. ‘ईर्ष्यतेस्तृतीयस्य’ (वा. 6-1-3) इति वार्तिके तृतीयस्य व्यञ्जनस्य, तृतीयस्य एकाच्च इति वा पक्षद्वयमभिप्रेतम् । आद्यपक्षे एवं रूपम् । यकारस्य द्वित्वम् ।

2. द्वितीयपक्षे सनो द्वित्वम् ।

3. ‘लोपो व्योर्बलि’ (6-1-66) इति बलि लोपे, ‘झलो जश्चोऽन्ते’ (8-2-39) इति जदत्वम् । ‘राट् सस्य’ (8-2-24) इति नियमस्य संयोगान्तलोपो न ।

A. ‘राधाकृतेर्क्ष्याकिलदाबलोकनात् ईर्ष्या द्वयत्वा रमया प्रमोदितम् ।’ भा.षा. 1-66.

(87) “ईश ऐश्वर्ये” (II-अदादि:-1020. अक. सेट्. आत्म.)

ईशकः-शिका,	ईशकः-शिका,	ईशिशिपकः-षिका ;
^A ईशिता-त्री,	ईशयिता-त्री,	ईशिशिपिता-त्री ;
—	ईशयन्-न्ती,	ईशयिष्यन्-न्ती-ती ;
^B ईशानः,	ईशयमानः,	ईशिशिषमाणः ;
ईशिष्यमाणः,	ईशयिष्यमाणः,	ईशिशिषिष्यमाणः ;
¹ ईद्-ईशौ-ईशः,	^C भुजगेद् ;	—
ईशितः-तम्-तवान्,	ईशितः,	ईशिशिपितः-तवान् ;
^D ईशः, ² ईश्वर ^B :-रा,	ईशिशिषुः, ईशानः,	^F ईश्वरी ⁴ , ईशिशिषिषुः ;
ईशितव्यम्,	ईशयितव्यम्,	ईशिशिपितव्यम् ;
ईशनीयम्,	ईशनीयम्,	ईशिशिषणीयम् ;
ईश्यम्,	ईश्यम्,	ईशिशिष्यम् ;
ईषदीशः, दुरीशः, स्वीशः;	—	—
ईश्यमानः,	ईश्यमानः,	ईशिशिष्यमाणः ;
ईशः,	ईशः,	ईशिशिपः ;
ईशितुम्,	ईशयितुम्,	ईशिशिपितुम् ;

1. शान्तत्वान् ‘मदचभ्रस्ज—’ (8-2-36) इति पत्वे, जडत्वम् ।
2. ‘स्थेशमासपिषकसो वरच्’ (3-2-175) इति वरच् ताच्छीलिकः । ‘नेद् वशि कृति—’ (7-2-8) इतीणिषेधः । द्वित्रयां टाप् ।
3. ‘ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्’ (3-2-129) इति चानश् ।
4. ‘अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते’ (3-2-75) इति वनिपि, द्वित्रयां ‘वनो र च’ (4-1-7) इति ङीप् रेफादेशश्च । आग्नेयादयस्तु व्याप्त्यर्थकादश्नुतेरौणादिके (5-17) वरटि घातो-रीकारे, द्वित्र्यात् ङीपि समर्थेयम् । बहुलप्रहणादीशघातोरेव वा वरटि रूपमि-त्यपि च केचित् ।
- A. ‘तमीशितारं तिष्ठणां गतीनां सुखाय नृणामुररीकृताङ्गम् ।’ वा. वि. 3-24.
- B. ‘अमितपचमीशानं सर्वभोगीणमुत्तमम् ।’ म. का. 6-97.
- C. ‘भुजगेशि निशाकराभिरामे द्विपतां शोककरे तदाऽवतीर्णे’ । वा. वि. 2-67.
- D. ‘ईदृषोऽयमीशः समुपास्तिशीलैराशंसितः पीतपटीं वसानः ।’ घा. का. 2-45.
- E. ‘अमीहरवसे स्त्रीभिः भागुराभिरिहैद्वयः ॥’ म. का. 7-25.
- F. ‘समप्रशस्तिस्त्वमयोपयातः प्राणेश्वरीं प्राप्नुमियेष शौरिः’ वा. अ. 13-1. गौरा-दित्वात् ङीप् ।

ईशा,	ईशना,	ईशिशिषा, ईशिशयिषा ;
ईशनम्,	ईशनम्,	ईशिशिषणम् ;
ईशित्वा,	ईशयित्वा,	ईशिशिषित्वा ;
समीश्य,	समीश्य,	समीशिशिष्य ;
ईशम् २, }	ईशम् २, }	ईशिशिषम् २ ; }
ईशित्वा २, }	ईशयित्वा २, }	ईशिशिषित्वा २. }

(88) “ ईष गतिहिंसादर्शनेषु ” (I-भ्वादि:-611-सक. सेट्. आत्म.)
 ‘ईषतीतीष उञ्छेऽर्थे, गत्यादावीपते भवेत् ।’ (श्लो-169) इति देवः ।

ईजघातुवत् (81) रूपाणि ज्ञेयानि । मनीषा—‘गुरोश्च हलः’
 (3-3-103) इति अपत्ययः । ‘शकन्धादिषु टेः पररूपं वाच्यम्’ (6-1-94)
 इति पररूपम् । मनस ईषा=मनीषा । ईषितवान्^A ।

(89) “ ईष उञ्छे ” (I-भ्वादि:-684-सक. सेट्-पर.)

‘ईषतीतीष उञ्छेऽर्थे, गत्यादावीपते भवेत् ।’ (श्लो-169) इति देवः ।

ईषन्-न्ती, ईषिष्यन्-न्ती-ती, ईषयन्-न्ती, ईषयिष्यन्-न्ती-ती,
 ईषिषिषन् न्ती, ईषिषिषिष्यन्-न्ती-ती, इति शतरि परं विशेषः । घञि ईषः^B ।
 अन्यानि रूपाणि सर्वाण्यपि ईजघातुवत् (81) ज्ञेयानि ।

(90) “ ईह चेष्टायाम् ” (I-भ्वादि:-632. अक.सेट्. आत्म.)

ईज गतिकुत्सनयोः—(81) इति धातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

अभिधानस्वभाव्यात् स्त्रियां कर्मव्यतीहारेऽपि णच् नेष्ट इति, तेन
 व्यतीहा-इत्येव रूपमिति च भाष्ये ।

(91) “ उक्ष सेचने ” (I-भ्वादि:-657. सक. सेट्-पर.)

उक्षकः-क्षिका,	उक्षकः-क्षिका,	उचिक्षिपकः-पिका ;
उक्षिता-त्री,	उक्षयिता-त्री,	उचिक्षिपिता-त्री ;

A. ‘संक्षेपितस्वकथदक्षलक्षितं तं प्रेक्ष्यैष जन्मफलमीपितवान् महात्मा ॥’
 धा. का. 1-77.

B. ‘क्षण्ण दह्योरमृतयूपमज्जकस्त्वं भूषस्यनूपमतिरीवमुज्जो प्रियः क्षमाम् ॥’
 धा. का. 1-86.

^A उक्षन्-न्ती,	उक्षयन् न्ती,	उचिक्षिपन्-न्ती ;
¹ व्यत्युक्षमाणः,	उक्षयमाणः,	उक्षयिष्यमाणः ;
उक्षिप्यन्-न्ती-ती,	उक्षयिष्यन् न्ती-ती,	उचिक्षिपिष्यन्-न्ती-ती ;
² उद्-इ-उक्षौ-उक्षः ;	—	—
उक्षितम्-तः,	उक्षितः-त्तं,	उचिक्षिपितः-त्वान् ;
उक्षः, उक्षः,	उचिक्षिपुः,	उचिक्षयिषुः ;
उक्षितव्यम्,	उक्षयितव्यम्,	उचिक्षिपितव्यम् ;
उक्षणीयम्,	उक्षणीयम्,	उचिक्षिपणीयम् ;
उक्ष्यम्,	उक्ष्यम्,	उचिक्षिष्यम् ;
ईषदुक्षः, दुरुक्षः, सूक्षः ;	—	—
उक्ष्यमाणः,	उक्ष्यमाणः,	उचिक्षिष्यमाणः ;
उक्षः,	उक्षः,	उचिक्षिपः ;
उक्षितुम्,	उक्षयितुम्,	उचिक्षिपितुम् ;
उक्षा-उक्षणा, ^{B3} व्यात्युक्षी, उचिक्षिपा,		उचिक्षयिपा ;
प्रोक्षणम्,	उक्षणम्,	उचिक्षिपणम् ;
उक्षित्वा,	उक्षयित्वा,	उचिक्षिपित्वा ;
प्रोक्ष्य,	अभ्युक्ष्य,	प्रोचिक्षिष्य ;
उक्षम् २, } उक्षित्वा २, }	उक्षम् २, } उक्षयित्वा २, }	उचिक्षिपम् २ ; } उचिक्षिपित्वा २. }
⁴ उक्षा.	—	—

1. 'कर्तरि कर्मव्यतिहारे (1-3-14) इति धातुनेपदम् ।

2. 'स्त्र्येः—' (8-2-29) इति क्लोपः ।

3. 'कर्मव्यतिहारे णच् स्त्रियाम्' (3-3-43) इति णचि 'णचस्त्रियाम्' (5-4-14) इत्यम् । 'टिङ्ठा—' (4-1-15) इति ङीप् ।

4. 'इवन् उक्षन्—' (६. उ-6-55.) इत्यादिना कतिन्प्रत्ययः । उक्षा=इयमः ।

A. 'उक्षन्नेन मन्दहासेन रक्षन् विधन् निक्षन् वडवीस्त्रिक्षितायाः ॥' घा. ऋ. 1-83.

B. 'ताः कन्तैस्सह करपुकरेरिताम्बु व्यात्युक्षीमभिवरणगल्हामदीभ्यन् ॥' शिशु-पालवधे (8-32) ।

(92) “उख गत्यर्थः” (I-भ्यादिः-128-सक. सेट्. पर.)

ओखकः-खिका,	ओखकः-खिका,	¹ ओचिखिषकः-षिका ;
ओखिता-त्री,	ओखयिता-त्री,	ओचिखिषिता-त्री ;
ओखन्-न्ती,	ओखयन्-न्ती,	ओचिखिषन्-न्ती ;
ओखिष्यन्-न्ती-ती,	ओखयिष्यन्-न्ती-ती,	ओचिखिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	ओखयमानः,	ओखयिष्यमाणः ;
उक्-उखौ-उखः ;	—	—
² ओखितम् ^A , उखितम्,	} तः-तवान्, ओखितः-तं,	ओचिखिषितम्-तः-तवान् ;
³ उखः,		ओचिखिषुः, ओचिखयिषुः ;
ओखितव्यम्,	ओखयितव्यम्,	ओचिखिषितव्यम् ;
ओखनीयम्,	ओखनीयम्,	ओचिखिषणीयम् ;
ओख्यम्,	ओख्यम्,	ओचिखिष्यम् ;
ईषदोखः, दुरोखः, स्खोखः ;	—	—
उख्यमानः,	ओख्यमानः,	ओचिखिष्यमाणः ;
ओखः,	ओखः,	ओचिखिषः ;
ओखितुम्,	ओखयितुम्,	ओचिखिषितुम् ;
⁴ उक्तिः,	ओखना,	ओचिखिषा, ओचिखयिषा ;
ओखनम्, ⁵ प्रोखणम्,	ओखनम्,	ओचिखिषणम् ;
⁶ ओखित्वा,	ओखयित्वा,	ओचिखिषित्वा ;

1. ओणेः ऋदित्करणत् द्वित्वात् उपधाकार्यं प्रबलम् । तेन पूर्वं लघुपद्यगुणः । पश्चात् द्वित्वम् । ततः ‘कुहोरुचुः’ (7-4-62) इति अभ्यासे चुल्लम् ।
2. ‘उदुपधात् भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम्’ (1-2-21) इत्यत्र ‘शब्धिकरणेभ्य एवेध्यते’ (वा. 1-2-21) इति वार्तिकात् कित्त्वविकल्पः ।
3. ‘इगुपध—’ (3-1-135) इति कर्तरि कः । उखौ मुनिः ।
4. ‘तितुप्र—’ (7-2-9) इति नेट् । ‘खरि च’ (8-4-55) इति चत्वम् ।
5. ‘एचि पररूपम्’ (6-1-94) इति पररूपम् । ‘कल्वचः’ (8-4-29) इति णत्वम् ।
6. ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति कित्त्वनिषेधाद्गुणः ।
- A. ‘अराखितत्वनिभरलखिनच्छदैः प्रदाखिनाध्राखिफलेध शाखिभिः । (घा. का. 1-18) प्रच्छ खितं प्रोखितवत्तदुद्धितं खगेर्वखन् मास्तवद्विवोरभम् ॥’

समुख्य,	समोख्य,	समोचिखिप्य ;
ओखम् २, }	ओखम् २, }	ओचिखिपम् २ ; }
ओखित्वा २, }	ओखयित्वा २, }	ओचिखिपित्वा २. }

(93) “उखि गतौ” (I-भ्वादि:-129-सक.सेट्-पर.)

गत्यर्थेकैह्वतिवत् (64) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(94) “उङ् शब्दे” (I-भ्वादि:-953-अक. अनि. आत्म-)

आवक:-विका,	आवक:-विका,	¹ ऊपिषक:-पिका ;
ओता-त्री,	आवयिता-त्री,	ऊपिषिता-त्री ;
—	आवयन्-न्ती,	आवयिष्यन्-न्ती-ती ;
^A अवमानः,	आवयमानः,	ऊपिषमाणः ;
ओप्यमाणः,	आवयिष्यमाणः,	ऊपिपिष्यमाणः ;
² समुत्-समुतौ-समुतः ;	—	—
उतम्-तः-तवान्,	आवितम्-तः-तवान्,	ऊपिषितम्-तः-तवान् ;
³ अवः,	आवः,	ऊपियुः, आविवयिषुः ;
ओतव्यम्,	आवयितव्यम्,	ऊपिषितव्यम् ;
अवनीयम्,	आवनीयम्,	ऊपिषणीयम् ;
⁴ अव्यम्, ⁵ अवश्याव्यम्,	आव्यम्,	ऊपिष्यम् ;
ईषदवः-दुरवः-स्ववः ;	—	—
⁶ ऊयमानः,	आव्यमानः,	ऊपिष्यमाणः ;
⁷ अवः,	आवः,	ऊपियः ;

1. ‘इको झल’ (1-2-9) इति सनः किरवे, ‘अञ्जनगमां सनि’ (6-4-16) इति दीर्घः । द्वित्वम् ।

2. ‘ह्रस्वस्य पिति—’ (6-1-71) इति तुक् ।

3. पचाद्यच् ।

4. ‘अवो यत्’ (3-1-97) इति यत् ।

5. ‘ओरावश्यके’ (3-1-125) इति ण्यत् ।

6. ‘अकृतसार्वधातुक्रयोर्दीर्घः’ (7-4-25) इति दीर्घः ।

7. ‘ऋदोरप्’ (3-3-57) इत्यप् भावे ।

A. ‘स्तोत्राद्यमानैः दुतवैशुवीणैः ऋताश्रुभैष्योमचरैर्ज्युतं ते । प्रवे भवाब्धिहवमास्तानां धनामयं मक्तिनिमेधमद्भ्यम् ॥’ घा. का. 2-36.

ओतुम्,	आवयितुम्,	ऊपिपितुम्;
उतिः,	आवना,	ऊपिषा, आविवयिषा;
अवनम्,	आवनम्,	ऊपिषणम्;
उत्वा,	आवयित्वा;	ऊपिपित्वा;
समुत्थ,	समाव्य,	समूषिष्य;
आवम् २, }	आवम् २, }	ऊपिषम् २; }
उत्वा २, }	आवयित्वा २, }	ऊपिपित्वा २. }

(95) “उच्च समवाये” (IV दिवादिः-1223. सक. सेट्. पर.)

समवायः=प्रेष्यम्—इति क्षीरस्वामी ।

ओचकः-चिका,	ओचकः-चिका,	ओचिचिपकः-पिका;
ओचिता-त्रो,	ओचयिता-त्री,	ओचिचिपिता-त्री;
¹ उच्यन्-न्ती,	ओचयन्-न्ती,	ओचिचिपन्-न्ती;
ओचिष्यन्-न्ती-ती,	ओचयिष्यन्-न्ती-ती,	ओचिचिपिष्यन्-न्ती-ती;
—	ओचयमानः,	ओचयिष्यमाणः;
उक्-उचौ-उचः;	—	—
उचितम्-तः-तवान्,	ओचितः-तं,	ओचिचिपितः-तवान्;
ओकः ² -न्योकः ³ , ओकः,	ओचिचिपुः,	ओचिचिपिपुः;
ओचितव्यम्,	ओचयितव्यम्,	ओचिचिपितव्यम्;
ओचनीयम्,	ओचनीयम्,	ओचिचिपणीयम्;
ओच्यम्,	ओच्यम्,	ओचिचिष्यम्;
ईषदोचः, दुरोचः, स्वोचः,	—	—
उच्यमानः,	ओच्यमानः,	ओचिचिष्यमाणः;
ओकः-न्योकः ⁴ ,	ओकः,	ओचिचिषः;

ओचितुम्,	ओचयितुम्,	ओचिचिपितुम्;
उक्तिः,	ओचना, ओचिचिपा,	ओचिचयिपा;
ओचनम्,	ओचनम्,	ओचिचिपणम्;
¹ ओचित्वा,	ओचयित्वा,	ओचिचिपित्वा;
समुच्चय,	समोच्चय,	समोचिचिप्य;
² ओचम् २, }	ओचम् २, }	ओचिचिपम् २; }
ओचित्वा २, }	ओचयित्वा २; }	ओचिचिपित्वा २. }
ओकः ³ -ओकसी.	—	—

(96) “ उछि उच्छे ” (I-भ्वादिः-215-सक. सेद्.पर.)

‘ शशपोरुच्छतीत्युच्छे स्वरभेदाद् द्विरुच्यते । ’ (श्लो-55) इति देवः ।

उच्छकः-ञ्चिका,	उच्छकः-ञ्चिका,	⁴ उच्चिच्छिपकः-पिका;
उच्छिता-त्री,	उच्छयिता-त्री,	उच्चिच्छिपिता-त्री;
उच्छन्-न्ती,	उच्छयन्-न्ती,	उच्चिच्छिपन्-न्ती;
उच्छिप्यन्-न्ती-ती,	उच्छयिप्यन्-न्ती-ती,	उच्चिच्छिपिप्यन्-न्ती-ती;
—	उच्छयमानः,	उच्छयिप्यमाणः;
उन्-उच्छौ-उच्छः;	—	—
उच्छितः-त-तवान्,	उच्छितः-तम्,	उच्चिच्छिपितः-तवान्;
उच्छः,	उच्छः,	उच्चिच्छिपुः, उच्चिच्छयिपुः;
उच्छितव्यम्,	उच्छयितव्यम्	उच्चिच्छिपितव्यम्;
उच्छनीयम्,	उच्छनीयम्,	उच्चिच्छिपणीयम्;
उच्छयम्,	उच्छयम्,	उच्चिच्छिप्यम्;

1. ‘ न फत्वा सेद् ’ (1-2-18) इति क्तिस्त्वनियेधात् गुणः ।

2. ‘ आमीक्ष्ये णमुल् च ’ (3-4-22) इत्यत्र चकारात् वत्वाऽपि । ‘ नित्यवीक्षयोः ’ (8-1-4) इति द्वित्वम् ।

3. औणादिके अघुन्प्रत्यये माहुलकात् कुरवम् । ‘ मुस्तामोष्यमसः क्तिस्त्वनियेधो लुग्यन् खलानोक्तसो भृश्यद्भ्रंशनवशैककृशदयस्तृष्णाहरो हृष्य मे ॥ ’ धा का. 2-66.

4. ‘ न न्द्रः संयोगादयः ’ (6-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनियेधः । ‘ छे च ’ (6 1-37) इति तुक् । अस्याभ्यासाच्चयवत्त्वाभावात् हलादिशेषो न ।

ईषदुच्छः, दुरुच्छः, सूच्छः ; —

उच्छद्यमानः,	उच्छद्यमानः,	उच्छिच्छिद्यमाणः ;
^A उच्छः,	उच्छः,	उच्छिच्छिपः ;
उच्छितुम्,	उच्छयितुम्,	उच्छिच्छिषितुम् ;
उच्छा,	उच्छना,	उच्छिच्छिषा, उच्छिच्छिषा;
^B उच्छनम्,	उच्छनम्,	उच्छिच्छिषणम् ;
उच्छित्वा,	उच्छयित्वा,	उच्छिच्छिषित्वा ;
समुच्छद्य,	समुच्छद्य,	समुच्छिच्छिष्य;
उच्छम् २, }	उच्छम् २, }	उच्छिच्छिषम् २; }
उच्छित्वा २, }	उच्छयित्वा २, }	उच्छिच्छिषित्वा २. }

(97) “उच्छी उच्छे” (VI-तुदादि:-1254-सक. सेट्. पर.)

‘शशपोरुच्छतीत्युच्छे स्वरभेदाद् द्विरुच्यते ।’ (श्लो-55) इति देवः ।

शतरि परं ^Cउच्छती-उच्छन्ती इति रूपम् । ‘आच्छीनद्योर्नुम्’ (7-1-80) इति नुमो वैकल्पिकत्वम् । अन्यत् सर्वमपि भौवादिकोच्छतिवत् (96) ज्ञेयम् ।

(98) “उच्छी दिवासे” (I-भ्वादि:-216. सक. सेट्. पर.)

विवासः=समाप्तिः । प्रायेणायं विपूर्वकः प्रयुज्यते इति पुरुषकारः । ‘शशपोरुच्छतीत्युच्छे स्वरभेदाद् द्विरुच्यते । उच्छतीति विवासे स्याद् इदितोऽनिदितस्तयोः ।’ (श्लो-56) इति देवः ।

व्युच्छकः-च्छिका,	उच्छकः च्छिका,	उच्छिच्छिपकः-पिका ;
व्युच्छिता-त्री,	उच्छयिता-त्री,	उच्छिच्छिपिता-त्री ;
व्युच्छन्-न्ती,	व्युच्छयन्-न्ती,	उच्छिच्छिषन्-न्ती ;

A. ‘उच्छो धान्यश आदानं. कणिशायर्जनं सिलम् ।’ इति धाद्वयप्रकाशः ।

B. ‘अहूर्णचिताः परिमूर्छितव्रताः स्फूर्णमिया अप्रगुशः कृतोच्छन्ताः । भजन्ति वा शुष्टिमतोऽपि भूयसीं प्रजन्ति यत् प्रजनमात्रतो जनाः ॥’ धा. का. 1-29.

C. ‘इषणव्याचरसोच्छती फलगणानव्युच्छितायां निशि स्वान्ती नर्च्छति मिच्छिता भुजनता यस्मिन् हितं जनेती ।’ धा. का. 2-73.

व्युच्छिप्यन्-न्ती-ती,	उच्छयिप्यन्-न्ती-ती,	उचिच्छिपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	व्युच्छयमानः,	व्युच्छयिप्यमाणः ;
¹ व्युद्-व्युशौ-व्युशः ;	—	—
² व्युष्टः-ष्टम्-ष्टवान्- ⁴ व्युष्टा, व्युच्छितम्-तः-तवान्,	उचिच्छिपितः-तवान् ;	
उच्छः,	उच्छः,	उचिच्छिपुः, उचिच्छयिपुः ;
व्युच्छितव्यम्,	व्युच्छयितव्यम्,	उचिच्छिपितव्यम् ;
व्युच्छनीयम्,	उच्छनीयम्,	उचिच्छिपणीयम् ;
व्युच्छयम्,	उच्छयम्,	उचिच्छिप्यम् ;
ईपदुच्छः-दुरुच्छः-सूच्छः ;	—	—
व्युच्छयमानः,	उच्छयमानः,	उचिच्छिप्यमाणः ;
उच्छः,	उच्छः,	उचिच्छिपः ;
उच्छितुम्,	व्युच्छयितुम्,	उचिच्छिपितुम् ;
³ उष्टिः-उच्छा ⁴ ,	व्युच्छना,	उचिच्छिपा, उचिच्छयिपा ;
उच्छनम्,	उच्छनम्,	उचिच्छिपणम् ;
उच्छित्वा,	उच्छयित्वा,	उचिच्छिपित्वा ;
व्युच्छय,	व्युच्छय,	व्युचिच्छिप्य ;
उच्छम् २, } उच्छम् २, }	उच्छयित्वा २, }	उचिच्छिपम् २ ; }
उच्छित्वा २, }		उचिच्छिपित्वा २. }

(99) “उछी विवासे” (VI-तुदादिः-1295-सक. सेट्-पर.)

‘शशपोरुच्छतीत्युच्छे स्वामेदाद् द्विरुच्यते । उच्छतीति विवासे स्यात्
इदितोऽनिदितस्तयोः ॥’ (श्लो-55) इति देवः ।

1. ‘चूकोः शृङ्—’ (6-3-19) इति शः । पदान्ते ‘वृक्ष—’ (8-2-36) इत्यादिना पत्वे जरत्वे च रूपम् ।
2. ‘श्रीदितो निष्ठायाम्’ (7-2-14) इति इद न । ‘मथप्रस्ज—’ (8-2-36) इति पत्वम् ।
3. बाहुलकात् फिन् । पत्वम् । ‘व्युष्टिः फले समृद्धौ च’ इत्यमरः ।
4. ‘गुरोश्च हलः’ (3-3-103) इति अप्रत्ययः ।
- A. ‘रजन्यां व्युष्टायामुषधि जनयामास तनयम् ।’ इति क्षीरतरङ्गिण्यामुपातः श्लोकः ।
- B. “अहूर्णचिताः परिमूर्च्छितव्रताः स्मृणमिया अप्रयुशः कृतोच्छनाः । भजन्ति यो व्युष्टिमतोऽपि भूयधीं भजन्ति मत् प्रजनमात्रतो जनाः ॥” घा. का. 1-29.

‘अतिक्रमणबन्धनवर्जनेषु च द्रुमे-’ इति धातुकाव्ये । शतरि उच्छन्-
न्ती-ती-इति रूपाणि, ‘आच्छीनघोर्नुम्-’ (7-1-80) इति नुमो बैकल्पि-
कत्वात् । अन्यानि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकोच्छतिष्व् (98) ज्ञेयानि ।
^उच्छितम् ।

(100), “उज्झ उत्सर्गे” (VI-तुदादि:-1304-सक. सेद्. पर.)

उज्झक:-ज्झिका,	उज्झक:-ज्झिका,	१उज्झिषिक:-षिका;
उज्झिता-त्ती,	उज्झयिता-त्ती,	उज्झिषिता-त्री;
उज्झन्-न्ती,	उज्झयन्-न्ती,	उज्झिषन्-न्ती;
उज्झिष्यन्-न्ती-ती,	उज्झयिष्यन्-न्ती-ती,	उज्झिषिष्यन्-न्ती-ती;
—	उज्झयमानः,	उज्झयिष्यमाणः;
उत्-उज्झी-उज्झः;	—	—
^B उज्झितम्-तः,	उज्झितः-तं,	उज्झिषितः-तवान्;
उज्झः, उज्झः,	उज्झिषिषुः,	उज्झिषियुः;
उज्झितव्यम्,	उज्झयितव्यम्,	उज्झिषितव्यम्;
उज्झनीयम्,	उज्झनीयम्,	उज्झिषणीयम्;
² उद्दघः ^C नदः, उज्झ्यम्, उज्झ्यम्,		उज्झिष्यम्;
ईषदुज्झः, दुरुज्झः, सूज्झः;	—	—
उज्झयमानः,	उज्झयमानः,	उज्झिष्यमाणः;
उज्झः,	उज्झः,	उज्झिषिषः;
उज्झितुम्,	उज्झयितुम्,	उज्झिषितुम्;
उज्झा,	उज्झना, उज्झिषिषा,	उज्झिषिषिषा;

1. दोषधोऽयं धातुः । ‘न न्नाः—’ (6-1-3) इति दकारस्य द्वित्वनिषेधः ।

2. ‘मिथोद्धवौ नदे’ (3-1-115) इति क्यपि धकारः निपातितो नदे । उज्झति—
उदकमित्यर्थे कर्तरि क्यप् ।

A. ‘वृक्कणव्यावरसोज्झती फलगणान् अद्र्युच्छितायां निशि स्नान्ती नच्छति
मिच्छिता मुज्जता यस्मिन् हितं जर्जती ।’ धा. का. 2-73.

B. ‘नित्यं भूयतिमुज्जनोज्झितमना यत्रास्त खल्या सुखम् ॥’ धा. का. 2-73.

C. ‘समुत्तरन्तावव्यप्यौ नदान् मिद्धयोद्धघसञ्चिमान् ।’ म. का. 6-59. ‘तोयदागम
इवोद्धमिषयोर्नामधेयसदृशे विचेष्टितम् ॥’ रघुवंशे—11-8.

उज्झनम्,	उज्झनम्,	उज्जिशिषणम् ;
उज्झित्वा,	उज्झयित्वा,	उज्जिशिषित्वा ;
समुज्झय,	समुज्झय,	समुज्जिशिष्य ;
उज्झम् २, }	उज्झम् २, }	उज्जिशिषम् २; }
उज्झित्वा २, }	उज्झयित्वा २, }	उज्जिशिषित्वा २. }

(100-A) “उठ उपघाते” (I-म्वादि:-४३४-सक. सेद्. पर.)

Aओठक:-ठिका, ओठक:-ठिका, ओटिठिपक:-पिका—इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि उख (92) धातुवज्जेयानि ।

(101) “उधस उज्जे” (X-चुरादि:-1743. सक. सेद्. उम.)

‘धस्नाति धासयत्युज्जे पदे तु श्रि णिचि धसे: ।’ (श्लो-190) इति देव: ।

¹ उद्धासक:-सिका,	उदिधासयिषक:-पिका ;
उधासयिता-त्री,	उदिधासयिपिता-त्री ;
उधासयन् ^B -न्ती,	उदिधासयिपन्-न्ती ;
उधासयिष्यन्-न्ती-ती,	उदिधासयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
उधासयमानः,	उदिधासयिषमाणः ;
उधासयिष्यमाणः,	उदिधासयिषिष्यमाणः ;
उधा:-उद्धासौ-उधासः ;	—
उधासितम्-त:-तवान्,	उदिधासयिषित:-तवान् ;
उधासः,	उदिधासयिषुः ;
उधासयितव्यम् ;	उदिधासयिषितव्यम् ;
उधासनीयम्,	उदिधासयिषणीयम् ;

1. ‘उधस’ इत्यत्र उधरः धात्ववयव इति काश्यपक्षीरस्वाम्यादीनां पक्षमवलम्ब्य रूपाणि विलिख्यन्ते । कथादावप्ययं धातुः पठ्यते । उभयत्र उकार इव—इत्यन्ये । देवोऽप्येवमेवाह ।

A. ‘धनाधयत्वेऽपि सकाठयंठदठन् मृगालीहठकर्मवर्जितान् ।

रोठन् नृशंसालुठितैरनोठकैर्हान् धनाडपैर्मणिपीठसंभ्रयैः ॥’ धा. का. 1-44.

B. ‘शौर्वाधितेन धृतलिङ्गिचेलकेन संमोदितो हलधरोऽपि च मुष्टिकेन ।

मुष्टया वृद्धन् मुहुःतिप्रसदाशु दोभ्यामुधासयज्जननुतस्तममोचयच ॥’

उध्रास्यम्,	उदिध्रासयिष्यम् ;
ईषदुध्रासः-दुरुध्रासः-सूध्रासः ;	—
उध्रास्यमानः,	उदिध्रासयिष्यमाणः ;
उध्रासः,	उदिध्रासयिषः ;
उध्रासयितुम्,	उदिध्रासयिषितुम् ;
उध्रासना,	उदिध्रासयिषा ;
उध्रासनम्,	उदिध्रासयिषणम् ;
उध्रासयित्वा,	उदिध्रासयिषित्वा ;
समुध्रास्य,	समुदिध्रासयिष्य ;
उध्रासम् २, }	उदिध्रासयिषम् २ ; }
उध्रासयित्वा २, }	उदिध्रासयिषित्वा २. }

(102) “ उन्दी क्लेदने ” (VII-रुधादिः-1457-अक. सेह. पर.)

उन्दकः-न्दिका,	उन्दकः-न्दिका,	¹ उन्दिदिषकः-पिका ;
उन्दिता-त्री,	उन्दयिता-त्री,	उन्दिदिषिता-त्री ;
² उन्दन्-ती,	उन्दयन्-न्ती,	उन्दिदिषन्-न्ती ;
उन्दिष्यन्-न्ती-ती,	उन्दयिष्यन्-न्ती-ती,	उन्दिदिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	उन्दयमानः,	उन्दयिष्यमाणः ;
³ उत्-उन्दौ-उन्दः ;	—	—
⁴ उन्नः-त्तम्-त्तवान्,	उन्दितम्-तः,	उन्दिदिषितः-त्तवान् ;
⁵ समुत्तः-त्तम्-त्तवान्,		
उन्दः, उन्दः,	उन्दिदिषुः,	उन्दिदयिषुः ;
उन्दितव्यम्,	उन्दयितव्यम्,	उन्दिदिषितव्यम् ;
उन्दनीयम्,	उन्दनीयम्,	उन्दिदिषणीयम् ;

1. ' न न्दाः—' (6-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः ।
2. ' इनाचलोपः ' (6-4-23) इति नलोपे ' इनसोरलोप ' (6 4-111) इति अकारलोपः ।
3. ' अनिदिता—' (6-4-24) इत्युपधानकारस्य लोपः ।
4. ' इवीदितः—' (7-2-14) इतीग्नियेधः । ' नुदविदोन्द—' (8-2-56) इति निष्ठानलं विकल्पेन भवति ।
- A. ' को नस्तृतेहि दिनसाम समुत्तमाहैः तं गोपसूनुमिति तैललवाक्यग्राः ।'

उन्मम्,	उन्मम्,	उन्दिदिप्यम्;
ईषदुन्दः, दुरुन्दः, सून्दः ;		—
^१ उद्यमानः,	उन्ममानः,	उन्दिदिप्यमाणः ;
^२ अवोदः, } ओद्य, }	उन्दः, उन्दः,	उन्दिदिपः ;
उन्दितुम्,	उन्दयितुम्,	उन्दिदिपितुम्;
उन्दा,	उन्दना,	उन्दिदिपा, उन्दिदयिपा ;
उन्दनम्,	उन्दनम्,	उन्दिदिपणम् ;
उन्दित्वा,	उन्दयित्वा,	उन्दिदिपित्वा ;
समुद्य,	समुन्म,	समुन्दिदिप्य ;
उन्दम् २, } उन्दित्वा २, }	उन्दम् २, } उन्दयित्वा २, }	उन्दिदिपम् २, } उन्दिदिपित्वा २ ; }
^३ इन्दुः,	^४ उदकम्-कः,	^५ ओदनम् .

(103) “ उन्म पूरणे ” (VI-बुदादि:-1320-सक. सेद. पर.)

उम्भकः-म्भिका,	उम्भकः-म्भिका,	उम्भिमिषकः-षिका ;
उम्भिता-त्री,	उम्भयिता-त्री,	उम्भिमिषिता-त्री ;
^६ उम्भन्-न्ती-ती,	उम्भयन्-न्ती,	उम्भिमिषन्-न्ती ;
उम्भिप्यन्-न्ती-ती,	उम्भयिप्यन्-न्ती-ती,	उम्भिमिषिप्यन्-न्ती-ती ;
—	उम्भयमानः,	उम्भयिप्यमाणः ;
उप्-उब्-उम्भौ-उम्भः ;	—	—
उम्भितः-तम्-तवान्,	उम्भितः, तम्,	उम्भिमिषितः-तवान् ;
उम्भः, उम्भः,	उम्भिमिषुः,	उम्भिमयिषुः ;

1. ‘ अनिदितां हल—’ (6-4-24) इति नलोपः ।
2. ‘ अवोदैघौघप्रथयहिमथयाः ’ (6-4-29) इत्यनेन अस्मादातोर्ध्वानि नलोपः, मन्प्रत्यये नलोपः गुणश्च निपात्यते । अवोदः=इयदार्द्रः । ओद्य=उन्दनम् ।
3. ‘ उन्देरिच्चादेः ’ (द. उ. 1-197) इत्युः प्रत्ययः ।
4. ‘ षयुन् शिल्पिषंज्ञयोः ’ (द. उ. 3-5) इत्यौणादिकोऽङ्कुन् ।
5. ‘ उन्देर्नलोपश्च ’ (द. उ. 5-22) इत्यौणादिको युच् ।
6. ‘ अनिदिताम् ’ (6-4-24) इति नलोपे ‘ जे तृष्कादीनां ’ (श. 7-1-59) इति वृष् ।

उम्मितव्यम्,	उम्मितव्यम्,	उम्बिमिपितव्यम् ;
उम्मनीयम्,	उम्मनीयम्,	उम्बिमिषणीयम् ;
उम्भ्यम्,	उम्भ्यम्,	उम्बिमिष्यम् ;
ईषदुम्भः, दुरुम्भः, सूम्भः ;		—
उम्भ्यमानः,	उम्भ्यमानः,	उम्बिमिष्यमाणः ;
उम्भः, ¹ कुम्भः ^A ,	² अयत्कुम्भः,	³ कुम्भी, उम्भः, उम्बिमिषः ;
उम्भितुम्,	उम्भयितुम्,	उम्बिमिषितुम् ;
उम्भा, उम्भना,	उम्बिमिषा,	उम्बिमिषा ;
उम्भनम्,	उम्भनम्,	उम्बिमिषणम् ;
उम्भित्वा,	उम्भयित्वा,	उम्बिमिषित्वा ;
समुम्भ्य,	समुम्भ्य,	समुम्बिमिष्य ;
उम्भम् २, } उम्भित्वा २, }	उम्भम् २, } उम्भयित्वा २, }	उम्बिमिषम् २ ; } उम्बिमिषित्वा. }

(104) “ उभ पूरणे ” (IV-तुदादिः-1319-सक. सेट्. पर.)

ओमकः-भिका,	ओमकः-भिका,	‘ओबिमिषकः-भिका ;
ओमिता-श्री,	ओमयिता-श्री,	ओबिमिषिता-श्री ;
¹ उमन्-न्ती-ती,	ओमयन्-न्ती,	ओबिमिषन्-न्ती ;
ओमिष्यन्-न्ती-ती,	ओमयिष्यन्-न्ती-ती,	ओबिमिषिष्यन्-न्ती ती ;
—	ओमयमानः,	ओमयिष्यमाणः ;

उप्-उव्-उभौ-उभः ;

—

—

1. केन उम्भ्यते=पूयते इति कुम्भः । कर्मणि घञ् । पृषोदरादित्वात् परस्परम् ।
‘अतः कृकमिकं कुम्भम्—’ (8-3-40) इत्यत्र निगातनाद्वा परस्परम् ।
2. ‘अतः कृकमिकं ’ (8-3-40) इति विवर्णस्य सारम् ।
3. ‘अतरेरसीविषयात् ’ (4-1-63) इति ङीप् ।
4. उपधाकार्यं द्वित्वात् प्रबलम् इति पूर्वं सप्पचयुगः । अनन्तरं द्वितीयेकः
‘सन्त्ययोः ’ (6-1-0) इति द्वित्वम् ।
5. चाप्रत्ययस्य ‘सार्धपञ्चमस्य’ (1-2-4) इति विवर्णस्य सप्पचयुगो न ।
6. ‘वीयूरेभिनहेयवु उभविद्युमदशोऽनुष्मलमा ह्यपस्यपरपूतचैदविधिना ओमा
हृदयवोऽनुवद् ।’ भा. क. 3-75.

१ उमितः, उमितम्-तवान्, ओमितः-तम्,	ओविमिषितः-तवान्;
१ उभौ, ओभः,	ओविमिषुः,
ओमितव्यम्,	ओभयितव्यम्,
ओमनीयम्,	ओमनीयम्,
ओभ्यम्,	ओभ्यम्,
ईषदोमः, दुरोमः, स्वोमः ;	—
उभ्यमानः,	ओभ्यमानः,
ओमः,	ओमः,
ओमितुम्,	ओभयितुम्,
उब्धिः,	ओभना,
ओमनम्,	ओभनम्,
२ ओमित्वा,	ओभयित्वा,
प्रोभ्य,	प्रोभ्य,
ओमम् २, }	ओभम् २, }
ओमित्वा २, }	ओभयित्वा २, }
	ओविमिषम् २ ; }
	ओविमिषित्वा २. }

(105) “उब्ज आर्जवे” (VI-तुदादिः-1303-अक. सेट्. पर.)

उब्जकः-जिका,	उब्जकः-जिका,	३ उब्जजिषकः-जिषिका ;
उब्जिता-त्री,	उब्जयिता-त्री,	उब्जजिषिता-त्री ;
उब्जन्-उब्जती-न्ती,	उब्जयन्-न्ती,	उब्जजिषन्-न्ती ;

1. ‘इगुपघशा’ (3-1-135) इति कः । नित्यद्विवचनान्तः ।
2. ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति कित्वाभावात् गुणः ।
3. ‘ह्यवरट्’ (माहेश्वरसूत्रम्-5) सूत्रस्यवार्तिकेणात् अस्योपध्मानीयोपघत्वं लभ्यते । तदा उपध्मानीयस्य शर्तुं पाठात् सलत्वेन ‘सलां जश्’ (8-4-53) इति जश्त्वेन वकारे यद्यपि—उब्जिता-उब्जितव्यम्-इत्यादिरूपाणि भवन्ति । तथापि उब्जजिषकः-जिषिका इत्यादिरूपानामसिद्धया दोषघपाठः आप्यकृता आहतः । “न न्द्रा” (6-1-3) इति दकारस्य द्वित्वनिषेधः । असिद्धे ‘स्तोः द्युना’ (8-4-40) इत्यनन्तरं “अ उब्जेः” (वा. 8-4-40) इति दकारस्य भकारः ।

A. ‘पीयूषोमितहेमकुम्भविशुभद्विजशुभतमा—’ वा. का. 2-75.

ऊर्दिप्यमाणः,	ऊर्दयिप्यमाणः,	ऊर्दिदिपिप्यमाणः ;
^१ ऊर्द्-ऊर्दौ-ऊर्दः ;	—	—
ऊर्दितः-तम्-तवान्,	ऊर्दितः-तं,	ऊर्दिदिषितः-तवान् ;
ऊर्दः, ^२ समूर्द्धा,	ऊर्दः, ऊर्दिदिषुः,	ऊर्दिदयिषुः ;
ऊर्दितव्यम्,	ऊर्दयितव्यम्,	ऊर्दिदिषितव्यम् ;
ऊर्दनीयम्,	ऊर्दनीयम्,	ऊर्दिदिषणीयम् ;
ऊर्द्यम्,	ऊर्द्यम्,	ऊर्दिदिप्यम् ;
ईषदूर्दः, दुरूर्दः, सूर्दः ;	—	—
ऊर्द्यमानः,	ऊर्द्यमानः,	ऊर्दिदिप्यमाणः ;
ऊर्दः,	ऊर्दः,	ऊर्दिदिपः ;
ऊर्दितुम्,	ऊर्दयितुम्,	ऊर्दिदिपितुम् ;
ऊर्दा,	ऊर्दना,	ऊर्दिदिषा, ऊर्दिदयिषा ;
^४ ऊर्दनम्,	ऊर्दनम्,	ऊर्दिदिषणम् ;
ऊर्दित्वा,	ऊर्दयित्वा,	ऊर्दिदिपित्वा ;
समूर्द्य,	समूर्द्य,	समूर्दिदिप्य ;
ऊर्दम् २, } ऊर्दम् २, }	ऊर्दयित्वा २, }	ऊर्दिदिपम् २ ; }
ऊर्दित्वा २, }		ऊर्दिदिपित्वा २. }

(107) “उर्वी हिंसार्थः” (I-भ्वादिः-५६९-सक. सेट्. पर.)

^३ ऊर्वकः-र्विका,	ऊर्वकः-र्विका,	^४ ऊर्विविषकः-पिका ;
ऊर्विता-त्री,	ऊर्वयिता-त्री,	ऊर्विविषिता-त्री ;
ऊर्वन्-न्ती,	ऊर्वयन्-न्ती,	ऊर्विविषन्-न्ती ;
ऊर्विप्यन्-न्ती-ती,	ऊर्वयिप्यन्-न्ती-ती,	ऊर्विविषिप्यन्-न्ती-ती ;

1. ‘रात्सस्य’ (८-२-२४) इति नियमात् दकारस्य ‘संयोगान्त’ (८-२-२३) लोपो न ।

2. ‘सुप्पजातौ—’ (३-२-७३) इति ताप्छीस्ये णिनिः ।

3. ‘उभयायो च’ (८-२-७८) इति दीर्घः ।

4. ‘न न्याः संयोगादयः’ (६-१-३) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधः ।

A. ‘मुदा स चेतो दददे चिरं हरौ स्वादात् धुरैः स्वादिउमन्नलोर्दने । अकूर्देतेवास्य पुरः स्ववर्दकैर्वान्तगूर्दौ रिपुगोदसूयौ ॥’ धा. का. १-४.

—	ऊर्वयमाणः,	ऊर्वयिष्यमाणः ;
^१ ऊः-उरौ-उरः ;	—	—
^२ ऊर्णः-र्णम् ^१ -र्णवान्,	ऊर्वितम्-तः,	ऊर्विविपितम्-तः-तवान्;
ऊर्वः,	ऊर्वः, ऊर्विविषुः,	ऊर्विवयिषुः ;
ऊर्वितव्यम्,	ऊर्वयितव्यम्,	ऊर्विविपितव्यम् ;
ऊर्वणीयम्,	ऊर्वणीयम्,	ऊर्विविषणीयम् ;
ऊर्व्यम्,	ऊर्व्यम्,	ऊर्विविष्यम् ;
ईषदूर्वः, दुरूर्वः, सूर्वः ;	—	—
ऊर्व्यमाणः,	ऊर्व्यमाणः,	ऊर्विविष्यमाणः ;
ऊर्वः,	ऊर्वः,	ऊर्विविषः,
ऊर्वितुम्,	ऊर्वयितुम्,	ऊर्विविषितुम् ;
ऊर्वा,	ऊर्वणा,	ऊर्विविषा, ऊर्विवयिषा;
ऊर्वणम्,	ऊर्वणम्,	ऊर्विविषणम् ;
ऊर्वित्वा,	ऊर्वयित्वा,	ऊर्विविषित्वा ;
समूर्व्य,	समूर्व्य,	समूर्विविष्य ;
ऊर्वम् २, }	ऊर्वम् २, }	ऊर्विविषम् २ ; }
ऊर्वित्वा २, }	ऊर्वयित्वा २, }	ऊर्विविषित्वा २. }

(108) “उष दाहे” (I-भ्वादिः-696. सक. सेट्. पर.)

ओषकः-पिका,	ओषकः-पिका,	^३ ओषिषिकः-पिका ;
ओषिता-त्री,	ओषयिता-त्री,	ओषिषिता-त्री ;
ओषन्-न्ती,	ओषयन्-न्ती,	ओषिषिपन्-न्ती ;
ओषिष्यन्-न्ती-ती,	ओषयिष्यन्-न्ती-ती,	ओषिषिषिष्यन्-न्ती-ती ;

1. ‘राहोपः’ (6-4-21) इति वकारस्य लोपः । ‘बोहपधाया दीर्घे हकः’ (8-2-76) इति दीर्घः ।

2. ‘श्रीदितः—’ (7-2-14) इति इग्निषेधः । ‘राहोपः’ (6-4-21) इति षलोपः । ‘हलि च’ (8-2-77) इति दीर्घः । ‘रदाभ्यां—’ (8-2-42) इति निष्ठानत्वम् । णत्वम् ।

3. ओणेः ऋदित्करणत् लिङ्गात् उपधाकार्यं द्वित्वं त् प्रबलम् । तेन गुणः ।

A. ‘प्रक्ष्युत्तगोपीशुचमूर्णपूतनै तूर्णांस धूर्णवकादिदानवम् ।

दुर्विषन् धूर्वितुमेव गूर्वणं मूर्वन्तमापूर्वितपर्वताम्बरम् ॥’ धा. का. 1-73,

—	ओपयमाणः,	ओपयिष्यमाणः ;
उट्-उपौ-उपः ;	—	—
^१ प्रत्युष्टम्, उपितम्, } ओपितम्,	तः, ओपितः-तम्,	ओपिपितः-तवान् ;
^२ उपः,	ओपः,	ओपिपिपुः, ओपिपयिपुः ;
ओपितव्यम्,	ओपयितव्यम्,	ओपिपितव्यम् ;
ओपणीयम्,	ओपणीयम्,	ओपिपिपणीयम् ;
ओप्यम्,	ओप्यम्,	ओपिपिप्यम् ;
ईषदोषः, दुरोपः, स्त्रोपः ; —	—	—
उप्यमाणः,	ओप्यमाणः,	ओपिपिप्यमाणः ;
ओपः,	ओपः,	ओपिपिपः ;
ओपितुम्,	ओपयितुम्,	ओपिपिपितुम् ;
उष्टिः, } व्युष्टिः, }	ओषणा,	ओपिपिपा, ओपिपयिपा ;
ओषणम्,	ओषणम्,	ओपिपिषणम् ;
^३ ओपित्वा,	ओपयित्वा,	ओपिपिपित्वा ;
व्युप्य,	समोप्य,	समोपिपिप्य ;
ओपम् २, } ओपित्वा २, }	ओपम् २, } ओपयित्वा २, }	ओपिपिपम् २ ; } ओपिपिपित्वा २ ; }
^४ ऊप्मा, ^५ उप्णः.	—	—

१. 'उदुषधात्—' (1-2-21) इति कित्त्विकल्पः । तेन रूपद्वयम् । 'प्रत्युष्टम्' इत्यत्र, 'आदित्थ' (7-2-10) इत्यत्र चकारस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वात् 'आश्वस्त' मितिबत् इदप्रतिषेधः । इति भट्टभास्करः । इति माघघघातुवृत्तौ ।
२. 'इगुपघज्ञा—' (3-1-135) इति कर्तरि कः ।
३. 'न ष्वा सेट्' (1-2-18) इति कित्त्वनिषेधाद्गुणः ।
४. 'अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते' (3-2-75) इति मनिनि, बाहुलकादीर्घः । 'नेङ् वशि कृति' (7-2-8) इतीणिषेधः ।
५. औणादिके (द. उ. ३-35) नक्प्रत्यये उप्ण. इति रूपं भवति । '....रेषोऽन्यान् मयतो नमोऽस्तु कमलाकोप्णास्तनं ओपते ॥' घा. का. 1-87.

(109) “उहिर् अर्दने” (I-म्वादि:-739-सक सेद्. पर.)

ओहक:-हिका,	ओहक:-हिका,	¹ ओजिहिषक:-पिका ;
ओहिता-त्री,	ओहयिता-त्री,	ओजिहिपिता-त्री ;
ओहन्-न्ती,	ओहयन्-न्ती,	ओजिहिषन् न्ती ;
[^] ओहिप्यन् , प्रोहिप्यन्-न्ती-ती, } —	ओहयिप्यन्-न्ती-ती, ओहयमानः,	ओजिहिपिप्यन्-न्ती-ती ; ओहयिप्यमाणः ;
² उहितम् } तः, ओहितम् }	ओहितम्-तः,	ओजिहिपितम्-तः-तवान् ;
³ समुद्-उद्-उहौ-उहः ; उहः,	—	—
ओहितव्यम् ,	ओहः, ओजिहिषुः,	ओजिहयिषुः ;
ओहनीयम् ,	ओहयितव्यम् ,	ओजिहिपितव्यम् ;
ओह्यम् ,	ओहनीयम् ,	ओजिहिषणीयम् ;
ईषदोहः, दुरोहः, स्वोहः ;	ओह्यम् ,	ओजिहिप्यम् ;
उह्यमानः,	—	—
ओहः,	ओह्यमानः,	ओजिहिप्यमाणः ;
ओहितुम् ,	ओहः,	ओजिहिषः ;
⁴ ऊढिः,	ओहयितुम् ,	ओजिहिषितुम् ;
ओहनम् ,	ओहना, ओजिहिषा,	ओजिहयिषा ;
ओहित्वा,	ओहनम् ,	ओजिहिषणम् ;
समुह्य,	ओहयित्वा,	ओजिहिषित्वा ;
	समोह्य,	समोजिहिप्य ;

1. ‘कुहोरुः’ (7-4-62) इति अभ्यासे चुत्वम् ।

2. ‘उदुषधात् भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम्’ (1-2-21) इति कित्त्वविकल्पः । अन्यत्र निष्पत्तेरिव कित्त्वम्—उहितमित्येव ।

3. ‘हो ङः’ (8-४-31) इति ङत्वे चर्त्त्वविकल्पः ।

4. ङत्वफलदृष्टवदलोपदीर्घाः ।

A. ‘गोविन्दस्तुहिनाशुरभ्यवदनः कंस जगहोहिनम् प्रोहिप्यन् जगदर्हणीयमहिमा मोदेन निन्ये निशाम् ॥’ धा. का. 1-92.

ओहम् २, }	ओहम् २, }	ओजिहिपम् २ ; }
ओहित्वा २, }	ओइयित्वा २, }	ओजिहिपित्वा २. }

(110) “ऊठ उपघाते” (I-म्वादि:-338-सक. सेद्. पर.)

¹ ऊठक:-ठिका,	ऊठक:-ठिका,	ऊठिठिपक:-पिका ;
ऊठिता-त्री,	ऊठयिता-त्री,	ऊठिठिपिता-त्री ;
ऊठन्-न्ती,	ऊठयन्-न्ती,	ऊठिठिपन्-न्ती ;
ऊठिप्यन्-न्ती-ती,	ऊठयिप्यन्-न्ती-ती,	ऊठिठिपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	ऊठयमानः,	ऊठयिप्यमाणः ;

ऊठ्-ऊठौ-ऊठः ;	—	—
ऊठितः-तं,	उठितः-तं;	ऊठिठिपितः-तवान् ;
ऊठः,	ऊठः, ऊठिठिपुः,	ऊठिठिपिपुः ;
ऊठितव्यम्,	ऊठयितव्यम्,	ऊठिठिपितव्यम् ;
ऊठनीयम्,	ऊठनीयम्,	ऊठिठिपणीयम् ;
ऊठयम्,	ऊठयम्,	ऊठिठिप्यम् ;

ईषदूठः, दुरूठः, सूठः ;	—	—
ऊठयमानः,	ऊठयमानः,	ऊठिठिप्यमाणः ;
ऊठः,	ऊठः,	ऊठिठिपः ;
ऊठितुम्,	ऊठयितुम्,	ऊठिठिपितुम् ;
² ऊठा, ऊठना,	ऊठिठिपा,	ऊठिठिपिपा ;
ऊठनम्,	ऊठनम्,	ऊठिठिपणम् ;
ऊठित्वा,	ऊठयित्वा,	ऊठिठिपित्वा ;
समूठय,	समूठय,	समूठिठिप्य ;
ऊठम् २, }	ऊठम् २, }	ऊठिठिपम् २ ; }
ऊठित्वा २, }	ऊठयित्वा २, }	ऊठिठिपित्वा २. }

(111) “ऊन परिहाणे” (X-चुरादि:-1889. अक.सेद्.उभ. अदन्तः.)

ऊनक:-निका,	ऊनिनयिपक:-पिका ;
ऊनयिता त्री,	ऊनिनयिपिता-त्री ;

1. ‘ऊठ’ इति ह्रस्वोपधपाठस्य पाठान्तरमिदम् ।
2. ‘गुरोश्च इलः’ (3-3-103) इति स्त्रियाम् अप्रत्ययः ।

ऊनयन्-न्ती,	ऊनिनयिषन्-न्ती ;
ऊनयिष्यन्-न्ती-ती,	ऊनिनयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
ऊनयमानः,	ऊनिनयिषमाणः ;
ऊनयिष्यमाणः,	ऊनिनयिषिष्यमाणः ;
^१ ऊः-ऊनौ-ऊनः ;	—
^२ ऊनितम्-तः-तथान्,	ऊनिनयिषितः-तवान् ;
ऊनः, मासोनः,	ऊनिनयिषुः ;
ऊनयितव्यम्,	ऊनिनयिषितव्यम् ;
^३ ऊननीयम्,	ऊनिनयिषणीयम् ;
ऊन्यम्,	ऊनिनयिष्यम् ;
ईषदूनः, दुरूनः, सूनः ;	—
ऊन्यमानः,	ऊनिनयिष्यमाणः ;
ऊनः,	ऊनिनयिषः ;
ऊनयितुम्,	ऊनिनयिषितुम् ;
ऊनना,	ऊनिनयिषा ;
ऊननम्,	ऊनिनयिषणम् ;
उनयित्वा,	ऊनिनयिषित्वा ;
समून्य,	समूनिनयिष्य ;
ऊनम् २, }	ऊनिनयिषम् २ ; }
ऊनयित्वा २, }	ऊनिनयिषित्वा २. }

(112) “ऊयी तन्तुसन्ताने” (I-म्वादिः-483. सक. सेट्. आत्म.)

ऊयकः-यिका,	ऊयकः-यिका,	ऊयिषिषकः-यिका ;
ऊयिता-प्री,	ऊययिता-प्री,	ऊयिषिषिता-प्री ;
—	ऊययन्-न्ती,	ऊययिष्यन्-न्ती-ती ;

1. व्यन्तान् त्रिविधं निशेधे ‘पूर्वप्रातिपदिके न स्थानिषत्—’ (११. 1-1-55) इति स्वनि-
बद्धावनिषेधात् ‘नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य’ (७-२-7) इति नलोपे प्रथमैकवचने
एव रूपम् ।

2. ‘निट्वां सेटि’ (6-4-52) इति चेतोः ।

3. ‘से(निटि)’ (6-4-51) इति निशेधः ।

ऊयमानः,	ऊययमानः,	ऊयियिपमाणः ;
ऊयिप्यमाणः,	ऊययिप्यमाणः,	ऊयियिषिप्यमाणः ;
^१ ऊः-उवौ-उवः ;	—	—
^२ ऊतम्-तः ^A ,	ऊयितम्-तः-तवान्,	ऊयियिपितम्-तः-तवान् ;
ऊयः,	ऊयः, ऊयियिपुः,	ऊयियिपुः ;
ऊयितव्यम्,	ऊययितव्यम्,	ऊयियिपितव्यम् ;
ऊयनीयम्,	ऊयनीयम्,	ऊयियिपणीयम् ;
ऊयम्,	ऊयम्,	ऊयियिप्यम् ;
ईषदूयः, दुरूयः, सूयः ;	—	—
ऊयमानः,	ऊययमानः,	ऊयियिप्यमाणः ;
ऊयः,	ऊयः,	ऊयियिपः ;
ऊयितुम्,	ऊययितुम्,	ऊयियिपितुम् ;
^३ ऊया, ^४ ऊतिः,	ऊयना,	ऊयियिपा, ऊयियिपा ;
ऊयनम्,	ऊयनम्,	ऊयियिपणम् ;
ऊयित्वा,	ऊययित्वा,	ऊयियिपित्वा ;
समूय्य,	समूय्य,	समूयियिप्य ;
ऊयम् २, }	ऊयम् २, }	ऊयियिपम् २ ; }
ऊयित्वा २, }	ऊययित्वा २, }	ऊयियिपित्वा २. }

(118) “ऊर्ज चलप्राणनयोः” (X-चुरादिः-1649-सक. सेट्. उम.)

प्राणनम्=जीवनम् ।

ऊर्जकः-जिका,

^५ऊर्जिजयिषकः-पिका ;

ऊर्जयिता-त्री,

ऊर्जिजयिपिता-त्री ;

1. ‘लोपो व्योर्बेति’ (6-1-60) इति यकारलोपः ।
2. ईदित्वाजिष्ठायामिष्ठायेपः । ‘लोपो व्योर्बेति’ (6-1-60) इति यलोपः ।
3. ‘गुरोय हलः’ (3-3-103) इति अः प्रत्ययः ।
4. बाहुल्यकान् पितृ । यलोपः । ‘ऊर्जयूतिजृतिषातिहेतिधीर्नयय’ (3-3-07) इति अन्तोदात्त ऊर्जिशब्दो यः निपातितः, सः अवतेर्भांतोरिति बोध्यम् ।
5. ‘न न्नाः संयोगादयः’ (6-1-3) इति रेफस्य द्विवचननिषेधान् जिह्वादेशस्य द्वित्वम् ।
- A. ‘प्रत्यय किञ्चित्पितो गृह्यन्ति कं ददर्शं चन्यः न ददातुमीदृशम् । गोशोहृदशे रवितं गृह्यन्ते तन्मूलवर्तीतिमपूतिमिष्टुमेः ।’ भा. षा. 1-62.

(114) “ऊर्णञ् आच्छादने” (II-अदादि:-1039. सक. सेट्. उभ.)

¹ऊर्णाविकः-विका, ऊर्णाविकः-विका, ²ऊर्णुनविपकः-ऊर्णुनुविपकः-ऊर्णु-
नूपकः-पिका, ³ऊर्णोनूयकः-यिका ;

⁴ऊर्णविता-ऊर्णुविता-त्री^A, ऊर्णावयिता-त्री, ऊर्णुनविपिता-ऊर्णुनुविपि-
ता ऊर्णुनूपिता-त्री, ऊर्णोनूयिता-त्री ;

⁵ऊर्णवन्-ऊर्णवती, ऊर्णावयन्-न्ती, ऊर्णुनविपन्-ऊर्णुनुविपन्-ऊर्णु-
नूपन्-न्ती ;

^Bऊर्णवानः, ऊर्णावयमानः, ऊर्णुनविपमाणः-ऊर्णुनुविपमाणः-ऊर्णुनूप-
माणः, ऊर्णोनूयमानः ;

ऊर्णविप्यमाणः-ऊर्णुविप्यमाणः, ऊर्णावयिप्यमाणः, ऊर्णुनविपिप्यमाणः-
ऊर्णुनुविपिप्यमाणः-ऊर्णुनूपिप्यमाणः, ऊर्णोनूयिप्यमाणः ;

⁶ऊर्णुत्-ऊर्णुतौ-ऊर्णुतः ;

1. ‘अचो ऽ्णिति’ (7-2-116) इति वृद्धौ, आवादेशः । एवं णिच्यपि सर्वत्र बोध्यम् ।

2. ‘सनीवन्तर्धेभ्रस्जदम्भुश्चिस्व्यूणुंमरक्षपिसनाम्’ (7-2-49) इति सन इद्विकल्पः ।
इद्वपक्षे ‘विमापोर्णोः’ (1-2-3) इति इडादेः प्रत्ययस्य क्त्वं वैकल्पिकम् ।
क्त्विवाभावपक्षे गुणावादेशयोः ‘ऊर्णुनविपकः’ इति रूपम् । क्त्विपक्षे
उवङि ‘ऊर्णुनुविपकः’ इति रूपम् । इडभावपक्षे ‘अज्जनगमां सनि’ (6-4-16)
इति दीर्घे ‘इक्वे शब्द’ (1-2-9) इति सनः क्त्वे च ‘ऊर्णुनूपकः’ इति
रूपम् । एवं सर्वत्र सन्नन्ते रूपत्रयस्योपपत्तिः ।

3. ‘सूचिपूश्चिगूच्यव्ययंशूर्णोतिभ्यः—’ (वा. 3-1-22) इति यङ् । ‘सन्त्यजेः’
(6-1-9) इति द्वितीयस्यैकाचः क्त्वे ‘गुणो यङ्लुङ्योः’ (7-4-82) इत्यभ्यासस्य
गुणे ‘अकृत्तार्वाणानुकयोः—’ (7-4-25) इति दीर्घे च रूपम् । एवं यङन्ते सर्वत्र
बोध्यम् ।

4. ‘विमापोर्णोः’ (1-2-3) इति इडादिप्रत्ययस्य वैकल्पिकत्विद्वद्भावात् रूपद्वयम् ।
एवं तस्य द्वादशपि हेयम् ।

5. ‘सार्वाणानुकमपिन्’ (1-2-4) इति शतृङिद्वद्भावात् गुणाभावे, उवङि रूपम् । एवं
‘ऊर्णुवान’ इत्यत्रापि हेयम् ।

6. द्विपि ‘ह्रस्वस्य पिति कृति—’ (6-1-71) इति वृद्धे । एवं स्यप्यपि ।

A. ‘श्रोणुविप्रो दिवस्तत्र पुरी द्रव्यं कायनीम् ॥’ म. का. 7-93.

B. ‘रूपोणुयानान् वकुमो बलौपान् विनत्य दा त्रं क्वचं पिनश्र । तस्यो पितृहृमा-
मयिपुः शितेपुः घौमिग्रिरक्षिष्वनुजिहानः ॥’ म. का. 3-47.

¹ऊर्णुतम्-^Aतः, ऊर्णावितं-तः, ऊर्णुनविपितः-ऊर्णुनविधितः-ऊर्णुनूषितः, ऊर्णोनुयितः-तवान् ;

ऊर्णवः, ऊर्णावः, ^Bऊर्णुनविपुः-ऊर्णुनविपुः-ऊर्णुनूषुः, ऊर्णुनाविपुः, ²ऊर्णोनुवः ;

ऊर्णवितव्यम्-ऊर्णवितव्यम्, ऊर्णावयितव्यम्, ऊर्णुनविपितव्यम्-ऊर्णुनविपितव्यम्-ऊर्णुनूषितव्यम्, ऊर्णोनुयितव्यम् ;

ऊर्णवनीयम्, ऊर्णावनीयम्, ऊर्णुनविषणीयम्-ऊर्णुनविषणीयम्-ऊर्णुनूषणीयम्, ऊर्णोनुयनीयम् ;

³ऊर्णव्यम्-⁴अवश्योर्णव्यम्, ऊर्णाव्यम्, ऊर्णुनविष्यम्-ऊर्णुनविष्यम्-ऊर्णुनूष्यम्, ऊर्णोनुष्यम् ;

ईपदूर्णवः-दुरूर्णवः-सूर्णवः ;

⁵ऊर्णूयमानः, ऊर्णाव्यमानः, ऊर्णुनविष्यमाणः-ऊर्णुनविष्यमाणः-ऊर्णुनूष्यमाणः, ऊर्णोनुष्यमानः ;

⁶ऊर्णवः, ऊर्णावः, ऊर्णुनविपः-ऊर्णुनविपः-ऊर्णुनूषः, ऊर्णोनुयः ;

ऊर्णवितुम्-^Cऊर्णवितुम्, ऊर्णावयितुम्, ऊर्णुनविपितुम्-ऊर्णुनविपितुम्-ऊर्णुनूषितुम्, ऊर्णोनुयितुम् ;

1. 'ऊर्णोतिर्नुवद्भावे वाच्यः—' (वा. 7-2-11) इत्यतिदेशेन एकाच्चात् 'श्वुकः किति' (7-2-11) इति ङणिषेधः । एवं क्तिनि क्त्वायां च ज्ञेयम् ।

2. यङन्तात् पचायचि, 'यङोऽचि च' (2-4-74) इति यङे लुकि, 'न घातुल्येप आर्धघातुके' (1-1-4) इति गुणनिषेधे उवङि च रूपम् ।

3. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यति गुणे 'वान्तो यि प्रत्यये' (8-1-79) इति वान्तादेशे च रूपम् ।

4. 'ओरावश्यक' (3-1-125) इति ण्यति वृद्धौ आवादेशे च रूपम् ।

5. 'अकृत्स्नवैधनुकयोः—' (7-4-25) इति दीर्घः ।

6. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इति भावे ञप् ।

A. 'केऽप्यल्पराधे नुनुवुः खलेषु छुरक्षुतस्मानमसुं स्तुताब्जाः । सोऽनूनुतोऽयौज्ज-
नसुत् कुवत्या काञ्च्येव कामं स्तुवतां ब्रुवाणः ॥' घा. का. 2-47.

B. 'वानरं प्रोर्णुनविपुः शस्त्रैरक्षो विदियुते । तं प्रोर्णनूषुष्यलैः सप्तशेराबभौ
कपिः ॥' भ. का. 9-36.

C. 'यत्नं प्रोर्णुनयितुं तर्णं दिशं कुर्वत दक्षिणाम् ।' भ. का. 7-93.

ऊर्णतिः, ऊर्णावना, ऊर्णनविषा-ऊर्णनुविषा-ऊर्णनूषा, ऊर्णनावयिषा,
ऊर्णोनूया ;

ऊर्णवनम्, ऊर्णावनम्, ऊर्णनविषणम्-ऊर्णनुविषणम्-ऊर्णनूषणम्,
ऊर्णोनूयनम् ;

ऊर्णत्वा, ऊर्णावयित्वा, ऊर्णनविषित्वा-ऊर्णनुविषित्वा-ऊर्णनूषित्वा,
ऊर्णोनूषित्वा ;

समूर्णत्य, समूर्णान्य, समूर्णनविष्य - समूर्णनुविष्य - समूर्णनूष्य,
समूर्णोनूष्य ;

ऊर्णावम् २, } ऊर्णावम् २, } ऊर्णनविषम् २, } ऊर्णनुविषम् २ ; }
ऊर्णत्वा २, } ऊर्णावयित्वा २, } ऊर्णनविषित्वा २, } ऊर्णनुविषित्वा २ ; }
ऊर्णनूषम् २- ऊर्णनूषित्वा २, ऊर्णोनूयम् २- ऊर्णोनूषित्वा २ ;
१ऊर्णा, २ऊर्णः.

(115) “ऊष रुजायाम्” (I-भ्वादिः-683. सक. सेट्. पर.)

‘ऊठ उपधाते’ (110) इति धातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

१ऊष्मा, २ऊषणम् ऊषः^१=पचायच् ।

1. ‘ऊर्णोतिदंः’ (द. उ. ७-७४) इति डः प्रत्ययः । ‘ऊर्णा मेषादिलोत्रि स्यादावर्ते
षान्तरा घृषोः’ इत्यमरकोशव्याख्यायां सुधायां तु ‘अन्येष्वपि दृश्यते’
(३-२-१०१) इति डः—इति साधितम् । ‘अन्येष्वपि दृश्यते’ (३-२-१०१)
इत्यत्र ‘अपिशब्दः सर्वोपाधिभ्यमिचारार्थः । तेन धात्वन्तरादपि कारकान्तरेष्वपि
कचित्-परितः सातः=परिष्ठा—’ इति सिद्धान्तकौमुद्याशङ्कम् ।

2. ऊर्णयते=आच्छादयते—इति कर्मणि ‘ऊर्णोतिर्लुलोपच’ (द. उ. १-११५) इति
कृः प्रत्ययः । ऊरुः=पक्वियः ।

3. ‘अन्येष्वपि दृश्यन्ते’ (३-२-७५) इति मनिन्प्रत्यये ‘नेह वशि कृति’ (७-२-८)
इतीगिपेयः । ऊष्मा=उष्णम् ।

4. ऊषणम्=मरिचम् । भूषणं=विकटकम्-इति क्षीरतरङ्गिण्याम् ।

A. ‘भूषन् दशोरमृतमूषमज्जपक्ष्णं भूषस्यनूषमतिरीपभुजां प्रियः क्षाम् ॥’
पा. सं. १-५६.

(116) “ऊह वितर्कः” (I-भ्वादिः-648. सक. सेट्. आत्म.)

वितर्कः=सम्भावना ।

ऊहकः-हिका,	ऊहकः-हिका,	¹ ऊजिहिषकः-पिका ;
ऊहिता-घ्री,	ऊहयिता-घ्री,	ऊजिहिपिता-घ्री ;
समूहन्-न्ती,	ऊहयन्-न्ती,	—
² समूहिष्यन्-न्ती-ती,	ऊहयिष्यन्-न्ती-ती,	—
ऊहमानः, समूहमानः,	ऊहयमानः,	ऊजिहिषमाणः ;
ऊहिष्यमाणः,	ऊहयिष्यमाणः,	ऊजिहिपिष्यमाणः ;
ऊह-ऊहौ-ऊहः ;	—	—
ऊहितम्-तः,	ऊहितः-तम्,	ऊजिहिषितः-तवान् ;
ऊहः,	ऊहः,	ऊजिहिषुः, ऊजिहयिषुः ;
ऊहितव्यम्,	ऊहयितव्यम्,	ऊजिहिषितव्यम् ;
ऊहनीयम्,	ऊहनीयम्,	ऊजिहिषणीयम् ;
ईषद्दहः, दुरुहः, सूहः ;	—	—
³ ऊह्यम्, ³ समूह्योऽग्निः, ऊह्यम्,	—	ऊजिहिष्यम् ;
ऊह्यमानः,	ऊह्यमानः,	ऊजिहिष्यमाणः ;
⁴ निरूह्यमानः,		
समूह्यमानः,		
ऊहा, ⁵ प्रोहः,	ऊहः,	ऊजिहिषः ;
ऊहितुम्,	ऊहयितुम्,	ऊजिहिषितुम् ;
ऊहा,	ऊहना,	ऊजिहिषा, ऊजिहयिषा ;
ऊहनम्, ⁶ प्रोहणम्,	ऊहनम्,	ऊजिहिषणम् ;

1. ‘उहोश्चुः’ (7-4-02) इति अभ्यासे हकारस्य तुल्यम् ।
2. ‘उपसर्गादस्तरयूहोर्वाचनम्’ (वा. 1-3-30) इति परस्मैपदं विकल्पेन ।
3. ‘अग्नौ परिचाप्योपचाप्यसमूह्याः’ (3-1-131) इति प्यत्प्रत्ययान्तो निपातितः ।
4. ‘उपसर्गादप्रत्वं ऊहतेः’ (7-4-23) इति यादौ कृत्ति ह्रस्वः ।
5. ‘प्रादूहोड—’ (वा. 6-1-89) इति वृद्धिः ।
6. ‘कृत्यचः’ (8-4-29) इति णत्वम् ।
- A. ‘द्रांहतः शुनपथप्रकाशने सत्त्वजेऽथ तमनूह्यवैभवः । गाढमेतद्वत्तृणमात्राधीर्भूषण-
प्रलहन्तुवितो बलः ॥’ धा. का. 1-82

ऊहित्वा,	ऊहयित्वा,	ऊजिहिपित्वा ;
समुद्य, } निरुद्य, }	समूद्य,	समूजिहिप्य ;
ऊहम् २, } ऊहित्वा २, }	ऊहम् २, } ऊहयित्वा २, }	ऊजिहिप्यम् २ ; } ऊजिहिपित्वा २. }

(117) “अ गतिप्रापणयोः” (I-भ्वादिः-936. सक. अनि. पर.)

‘तत्रेयर्त्यृच्छतीत्यर्तेः, शिन गतौ स्याद् ऋणाति तु ।’ (छो-30) इति देवः ।

¹आरकः-रिका, ²अर्पकः-र्पिका, ³अरिरिपकः-पिका, ⁴अरारकः-रिका ;

अर्ता-त्री, अर्पयिता-त्री, अरिरिपिता-त्री, अरारिता-त्री ;

⁵अच्छन्-न्ती, अर्पयन्-न्ती, अरिरिपन्-न्ती ; —

⁶अरिप्यन्-न्ती-ती, अर्पयिप्यन्-न्ती-ती, अरिरिपिप्यन्-न्ती-ती ;

⁷समृच्छमानः, अर्पयमाणः, ⁸समरिरिपमाणः, अरार्यमाणः ;

समरिप्यमाणः, अर्पयिप्यमाणः, समरिरिपिप्यमाणः, अरारिप्यमाणः ;

⁹समृत्-समृतौ-समृतः ; — — —

1. ‘अचो णिति’ (7-2-116) इति वृद्धौ, ‘उरण् रपरः’ (1-1-51) इति रपरत्वे रूपम् ।
2. ‘अर्तिहोप्ली-’ (7-3-36) इति णौ पुगागमः । ‘पुगन्तलघूपधस्य च’ (7-1-86) इति शुणे रूपम् । एवं सर्वत्र व्यन्ते बोध्यम् ।
3. ‘स्मिपूरज्ज्वरां सनि’ (7-2-74) इति सन इडागमः । गुणः । ‘अजादे-द्वितीयस्य’ (6-1-2) इति ‘रिप्’ इत्यस्य द्वित्वम् । एवं सर्वत्र सज्जन्ते बोध्यम् ।
4. ‘सूचिसूत्रिमूयटघर्तपशर्णोतिभ्यो यङ् वाच्यः’ (वा. 3-1-22) इति यङ् । ‘यञि च’ (7-4-30) इति शुणे, द्वितीयस्यैकाचः ‘यं’ इत्यस्य ‘सन्त्यकोः’ (6-1-0) इति द्वित्वे ‘इलादिःशेषे’ (7-4-60), ‘दीर्घोऽङ्कितः’ (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घे च रूपम् । ‘न न्द्राः—’ (6-1-3) इति रेकस्य द्वित्वनिषेधस्तु न भवति—‘अरार्यते’ इति भाष्योदाहरणात् । एवं सर्वत्र व्यन्ते बोध्यम् ।
5. शपि ‘वाग्राध्मास्याम्नादाण्डदयर्ति—’ (7-3-78) इत्यादिना ऋच्छादेयः ।
6. ‘अदनीः स्ये’ (7-2-20) इति स्यप्रत्ययस्येडागमः ।
7. अस्याहर्मकत्वे ‘सगो गम्पृच्छिभ्याम्’ (1-3-20) इति शानच् प्रत्ययो भवति ।
8. ‘पूर्ववत् सनः’ (1-3-62) इति सज्जन्तात् शानच् ।
9. ‘इत्यस्य णिति वृद्धि—’ (6-1-71) इति पुगागमः ।

आरः,	अर्षः,	अरिरिपः,	अरारः ;
अर्तुम्,	अर्पयितुम्,	अरिरिपितुम्,	अरारितुम् ;
ऋतिः,	^१ आर्तिः, ^२ आरा,	अर्पणा, अरिरिषा, अर्पिपयिषा,	अरारा ;
अरणम्,	अर्पणम्,	अरिरिपणम्,	अरारणम् ;
ऋत्वा,	अर्पयित्वा,	अरिरिपित्वा,	अरारित्वा ;
समृत्य,	समर्प्य,	अमरिरिप्य,	समरार्य ;
आरम् २	अर्पम् २	अरिरिपम् २	अरारम् २ ;
ऋत्वा २	अर्पयित्वा २	अरिरिपित्वा २	अरारित्वा २ ;
^३ अरुः,	^४ अरणिः,	^५ अरुणः,	^६ अरण्यम्, ^७ अर्थः, ^८ अर्मकः,
^९ इरिणम्,	^{१०} ऋतुः .		

(118) “ऋ गतौ” (III—जुहोत्यादिः-1098. सक. अनि. पर. [अ]

‘तत्रेयत्पृच्छतीत्यर्थः, शिन गतौ स्याद् ऋणाति तु ।’ (श्लो-30) इति देवः ।

आरकः-रिका, ^{११}अर्पकः-र्पिका ;

अरिरिपकः-पिका, अरारकः-रिका ;

1. आः ऋतिराच्चेन समासे ‘उपसर्गादिति घातोः’ (6-1-91) इति वृद्धिः ।
  2. ‘आरा शस्त्रायाम्’ (गणसूत्रम् भिदादौ 3-3-104) इति पाठात् वृद्धिः अल् च ।
  3. औणादिके (द. उ. 9-39) उधिप्रत्यये गुणः । अरुः=प्राणः आदित्यो वा ।
  4. औणादिके (द. उ. 1-2) अनिप्रत्यये गुणः । अरणिः=अभियोनिः काष्ठविशेषः ।
  5. औणादिकः (द. उ. 5-59) उन् प्रत्ययः । अरुणः=वेनतेयः अनूः सूर्यसारथिः ।
  6. ऋमणि औणादिकः (द. उ. 5-6) अन्यप्रत्ययः । अरण्यं=निर्जनस्थानम् ।
  7. औणादिकः (द. उ. 6-29) यन् प्रत्ययः । ‘अर्थोऽभिधेयस्येवस्तुप्रयोजननिवृत्तिषु इत्यमरः ।
  8. औणादिके (द. उ. 3-50) अकप्रत्यये भुगागमः वयसि बाभ्ये । अर्मकः बालः ।
  9. औणादिकः (द. उ. 5-17) इनन् प्रत्ययः । तत्सन्नियोगेन प्रवृत्तेः इः आदेशः । ‘उरन् रपरः’ (1-1-51) इति रपरत्वम् । इरिणम्=अल्पोदकवृणस्थानम् ।
  10. औणादिकः (द. उ. 1-124) तुः प्रत्ययः । तस्य च कित्वम् । तेन न गुणः । ऋतुः=वसन्तादिः कालविशेषः, औणा पुण्यकालतः ।
  11. ग्यन्तात्-सन्तन्तात्-दन्ताच्च सर्वाणि कृषानि (117) कृषतृवन् बोध्यानि ।
- [अ]. ‘अस्य च भर्तः पृथग्विदित्वेऽपि, भाषायामपि प्रयोग इष्यते । तच्च ‘बहुले एन्दसि’ (7-4-78) इत्येव इत्ये मिद्रे, अर्तः पृथग्विदित्वविधानसामर्थ्यादवगोद्यते’ इति, ‘मर्तिस्त्रिषोषः’ (7-4-77) इत्यत्र साम्ये स्थितम् । इति पुरुषकारे (5. 31.) छीछाशुकेनोक्तम् ।

अर्ता-त्री,	ईषदरः, दुररः, स्वरः, अर्यमाणः ;
^१ इयूत्-ती,	आरः ;
अरिष्यन्-न्ती-ती,	अर्तुम् ;
समृत्-समृतौ-समृतः,	आरा-ऋतिः, ^२ आर्तिः ;
ऋतम्-तः-तवान् ,	अरणम् ;
अरः,	ऋत्वा ;
अर्तव्यम्,	समृत्य ;
अरणीयम् ,	आरम् २ ऋत्वा २ ;
अर्यः, आर्यः,	इति शुद्धाद्धातोः रूपाणि ।

(119) “ऋच दीप्तौ” (VI-बुदादिः-1302. अक. सेद्. पर.)

‘स्तुतौ’ इत्यपि पाठः । ‘वियोजनेऽर्चयेदर्चेद् यौ, स्तुतावृचतीत्यृचेः ।’

(श्लो-55) इति देवः ।

अर्चकः-र्चिका,	अर्चकः-र्चिका,	अर्चिचिपकः-पिका ;
अर्चिता-त्री,	अर्चयिता-त्री,	अर्चिचिपिता-त्री ;
^२ ऋचन्-ती, ^A	अर्चयन्-न्ती,	अर्चिचिपन्-न्ती ;
अर्चिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चिचिपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	अर्चयमानः, अर्चयिष्यमाणः ;	—
ऋक्-ऋचौ-ऋचः ;	—	—
ऋचितम्-तः-तवान् ,	अर्चितम्-तः,	अर्चिचिपितः-तवान् ;
^१ ऋचः,	अर्चः,	अर्चिचिपुः, अर्चिचयिपुः ;
अर्चितव्यम् ,	अर्चयितव्यम् ,	अर्चिचिपितव्यम् ;

1. जुहोत्यादित्वात् ‘ञी’ (6-1-10) इति द्वित्वम् । ‘अर्तिचिपत्यर्थे’ (7-4-77) इत्यभ्यासस्येतत्त्वम् । ‘अभ्यासस्यासवर्णे’ (8-4-78) इतीयङ् । ‘इको यणचि’ (6-1-77) इति यण् । ‘नाभ्यस्ताच्छतुः’ (7-1-78) इति तुम्विधेयः ।
2. आरा शस्त्रे । अन्यत्र चिन् । ‘उपसर्गादिति-’ (6-1-91) इति वृद्धिः ।
3. ‘बुदादिभ्यः शः’ (3-1-77) इति शः विकरणप्रत्ययः । शप्रत्ययस्य ‘सर्वधातुक-मपित्’ (1-2-4) इति ऋद्धिद्वावात् धातोः गुणो न ।
4. ‘इगुपधज्ञाप्र्रीकृिः कः’ (3-1-135) इति कः ।
५. ‘वर्चन्ती कट्टु संशती शुधजनं दोषं स्वचित्वर्चन्ती नित्यं भूपतिमुञ्जनोज्झितमना यत्नास्त खत्वा सुखम् ॥’ धा. का. 2-73.

अर्चनीयम्,	अर्चनीयम्,	अर्चिचिपणीयम् ;
^१ अर्च्यम्,	अर्च्यम्,	अर्चिचिप्यम् ; . .
ईषदर्चः, दुरर्चः, स्वर्चः ; —	—	—
ऋच्यमानः,	अर्च्यमानः,	अर्चिचिप्यमाणः ;
अर्चः,	अर्चः,	अर्चिचिपः ;
अर्चितुम्,	अर्चयितुम्,	अर्चिचिपितुम् ;
ऋक्तिः,	अर्चना,	अर्चिचिपा, अर्चिचयिपा ;
अर्चनम्,	अर्चनम्,	अर्चिचिपणम् ;
^२ अर्चित्वा,	अर्चयित्वा,	अर्चिचिपित्वा ;
समृच्य,	समर्च्य,	समर्चिचिप्य ;
अर्चम् २, } अर्चित्वा २, }	अर्चम् २, } अर्चयित्वा २, }	अर्चिचिपम् २ ; } अर्चिचिपित्वा २. }

(120) “ऋच्छ गतीन्द्रियप्रलयमूर्तिभावेपु” .

(VI-तुदादिः-1296. सक. सेद्. पर.)

इन्द्रियप्रलयः=सम्मोहः, मूर्तिभावः=काठिन्यम् ।

ऋच्छकः-च्छिका,	ऋच्छकः-च्छिका,	^३ ऋचिच्छिपकः-पिका ;
ऋच्छिता-त्री,	ऋच्छयिता-त्री,	ऋचिच्छिपिता-त्री ;
ऋच्छन्- ^४ न्ती-ती,	ऋच्छयन्-न्ती,	ऋचिच्छिपन्-न्ती ;
ऋच्छिप्यन्-न्ती-ती,	ऋच्छयिप्यन्-न्ती-ती,	ऋचिच्छिपिप्यन्-न्ती-ती ;
^५ समृच्छमानः,	ऋच्छयमानः,	^६ समृचिच्छिपमाणः ;
समृच्छिप्यमाणः,	ऋच्छयिप्यमाणः,	समृचिच्छिपिप्यमाणः ;

१. ‘मज्झिमावकवप्रवच्यंश्च’ (7-3-66) इति ण्यति परतः कुत्सनिषेधसामर्थ्यात्
‘ऋदुपधायावल्गुणि—’ (3-1-110) इति प्राप्तं षष्पं बाधित्वा ण्यदेव ।
२. ‘न यत्ता सेद्’ (1-2-18) इति क्तिवनिषेधाद्द्व्युपपत्तुणः ।
३. गकारछकारयोर्द्वित्रये ‘ह्लादिः शेषः’ (7-4-60) इति चकारस्य शेषः ।
४. ‘आच्छीनघोर्नुम्’ (7-1-80) इति वा तुम् ।
५. ‘सयो सम्मृच्छिप्याम्—’ (1-3-29) इति सम्पूर्वकान् घानच् ।
६. ‘पूर्वत् घनः’ (1-3-62) इति आत्मनेपदी ।

^१समृद्ध-समृद्ध-समृच्छौ-समृच्छः ; —

अच्छितम्-तः,	अच्छितम्-तः,	अचिच्छितः-तवान् ;
अच्छः, ^२ उपार्च्छः,	अचिच्छिपुः,	अचिच्छिपुः ;
अच्छितव्यम्,	अच्छयितव्यम्,	अचिच्छितव्यम् ;
अच्छनीयम्,	अच्छनीयम्,	अचिच्छिणीयम् ;
अच्छयम्,	अच्छयम्,	अचिच्छिप्यम् ;
ईषदच्छः, दुर्गच्छः, स्वृच्छः ;		—
अच्छयमानः,	अच्छयमानः,	अचिच्छिप्यमाणः ;
अच्छः,	अच्छः,	अचिच्छिपः ;
अच्छितुम्,	अच्छयितुम्,	अचिच्छिपितुम् ;
अच्छा,	अच्छना,	अचिच्छिषा ; अचिच्छिषा ;
अच्छनम्,	अच्छनम्,	अचिच्छिषणम् ;
अच्छित्वा,	अच्छयित्वा,	अचिच्छिपित्वा ;
समृच्छय,	समृच्छय,	समृचिच्छिप्य ;
अच्छम् २, } अछम् २, }	अच्छयित्वा २, }	अचिच्छिपम् २ ; }
अच्छित्वा २, }		अचिच्छिपित्वा २. }

(121) “अर्ज गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु”

(I-भ्वादिः-176. सक. सेट्. आत्म.)

‘अर्जनेषु’ इति धीरस्वाम्यादीनां पाठः । अर्जनम्=शक्तिप्राप्तिः प्राणनं वेति धातुकाव्ये । ‘अर्जते मर्जने, गत्याद्यर्थे स्यादर्जते त्वर्जे ।’ (श्लो-62) इति देवः ।

अर्जकः-जिका,	अर्जकः-जिका,	अर्जिजिपकः-पिका ;
अर्जिता-त्री,	अर्जयिता-त्री,	अर्जिजिपिता-त्री ;
—	अर्जयन्-न्ती,	अर्जयिष्यन्-न्ती-ती ;

1. ‘अर्जोः श्रुतुनासिके च’ (6-4-19) इति सतृकस्य छकारस्य शकारे ‘अर्जस्त्व-’ (8-2-36) इति षष्मम् । जट्त्वविकल्पः ।
2. ‘उपसर्गादिति धातौ’ (6-1-91) इति वृद्धिः ।
- A. ‘अमुद्यनैर्मन्त्रितचित्तपञ्चितत्रयीमतस्तुचितैश्चमार्जकैः । समृजितं कन्दममृक्तसत्फलान्वदद्दिरेकत्र यदेजितं जनैः ॥’ भा. का. 1. 24.

अर्जमानः,	अर्जयमानः,	अर्जिजिपमाणः ;
अर्जिप्यमाणः,	अर्जयिप्यमाणः,	अर्जिजिपिप्यमाणः ;
ऋक्-ऋग्-ऋजौ-ऋजः ;	—	—
ऋजितम्-तः-तवान् , } १उपार्जितः,	अर्जितः-तम् ,	अर्जिजिपितः-तवान् ;
ऋजः,	अर्जः,	अर्जिजिपुः, अर्जिजयिपुः ;
अर्जितव्यम् ,	अर्जयितव्यम् ,	अर्जिजिपितव्यम् ;
अर्जनीयम् ,	अर्जनीयम् ,	अर्जिजिपणीयम् ;
२ऋज्यम् ,	अर्ज्यम् ,	अर्जिजिप्यम् ;
ईषदर्जः, दुरर्जः, स्वर्जः ;	—	—
ऋज्यमानः,	अर्ज्यमानः,	अर्जिजिप्यमाणः ;
अर्जः, ३स्वर्गः,	अर्जः,	अर्जिजिपः ;
अर्जितुम् ,	अर्जयितुम् ,	अर्जिजिपितुम् ;
ऋक्तिः,	अर्जना,	अर्जिजिपा, अर्जिजयिपा ;
अर्जनम् ,	अर्जनम् ,	अर्जिजिपणम् ;
४अर्जित्वा,	अर्जयित्वा,	अर्जिजिपित्वा ;
समृज्य,	समर्ज्य,	समर्जिजिप्य ;
अर्जम् २, } अर्जित्वा २, }	अर्जम् २, } अर्जयित्वा २, }	अर्जिजिपम् २ ; } अर्जिजिपित्वा २. }

(122) “ऋजि भर्जने” (I-श्वादिः-177. सक. सेट्. आत्म.)

भर्जनम्=पाकविशेषः ।

‘ऋजते भर्जने, गत्याद्यर्थे स्यादर्जने त्वृजेः ।’ (श्लो-62) इति देवः ।

1. ‘उपसर्गादिति घातौ’ (6-1-91) इति वृद्धिः ।
2. ‘ऋदुपधाञ्च—’ (3-1-110) इति भावकर्मणोः क्यप् ।
3. ‘सुप् ऋज्यते=स्थीयते अहिमन्—इत्यधिकरणे संज्ञायां ‘हलश्च’ (3-3-121) इति षच् । न्यञ्जादित्वात् (7-3-53) क्त्वम् ।’ इति अमरसुधा । निष्ठायां सेट्त्वात् अर्ज इत्यत्र वृत्तं न ।
4. ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति क्त्वनिषेधाद्गुणः ।

१अजकः-जिका,	अजकः-जिका,	१अजिजिषकः-षिका ;
अजिता-त्री,	अजयिता-त्री,	अजिजिषिता-त्री ;
—	अजयन्-न्ती,	अजयिष्यन्-न्ती-ती ;
अजमानः,	अजयमानः,	अजिजिषमाणः ;
अजिष्यमाणः,	अजयिष्यमाणः,	अजिजिषिष्यमाणः ;
अन्-अजौ-अजः ;	—	—
१अजितः-तं-तवान्,	अजितं-तः,	अजिजिषितः-तवान् ;
अजः,	अजः,	अजिजिषुः, अजिजिषिषुः ;
अजितव्यम्,	अजयितव्यम्,	अजिजिषितव्यम् ;
अजनीयम्,	अजनीयम्,	अजिजिषणीयम् ;
१अज्यम्,	अज्यम्,	अजिजिष्यम् ;
ईषदजः, दुर्जः, स्वजः ;	—	—
१अज्यमानः,	अज्यमानः,	अजिजिष्यमाणः ;
अजः,	अजः,	अजिजिषः ;
अजितुम्,	अजयितुम्,	अजिजिषितुम् ;
अजा,	अजना,	अजिजिषा, अजिजिषिषा ;
अजनम्,	अजनम्,	अजिजिषणम् ;
अजित्वा,	अजयित्वा,	अजिजिषित्वा ;
समृज्य,	समृज्य,	समृजिजिष्य ;
अजम् २, } अजित्वा २, }	अजम् २, } अजयित्वा २, }	अजिजिषम् २ ; } अजिजिषित्वा २. }

1. 'इदितो तुम् धातोः' (7-1-58) इति तुम् ।

2. 'न न्दाः-(6-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः ।

3. निष्ठायां सेदत्वात् 'बजोः कु—' (7-3-52) इति कुत्वे न ।

4. अस्य धातोरिदित्वात् 'अनिदितां हल—' (6-4-24) इति नलोपो न ।

A. 'अमुष्यनैर्मथितवित्तपथितलयीमतप्रस्तुचितैः शुभार्जकैः ।

समृजितं कन्दममृजसत्फलान्वदक्षिरेकश्च यदेजितं जनैः ॥' पा. का. 1. 24.

(123) “ऋणु गतौ” (VIII-तनादि:-1467. सक. सेट्. उभ.)

¹ अर्णक:-र्णिका,	अर्णक:-र्णिका,	² अर्णिनिषक:-षिका ;
अर्णिता-त्री,	अर्णयिता-त्री,	अर्णिनिषिता-त्री ;
³ अर्णुवन्-वती,	अर्णयन्-न्ती,	अर्णिनिषन्-न्ती ;
अर्णिष्यन्-न्ती-ती,	अर्णयिष्यन् - न्ती-ती,	अर्णिनिषिष्यन्-न्ती-ती ;
⁴ अर्णुवानः,	अर्णयमानः,	अर्णिनिषमाणः ;
अर्णिष्यमाणः,	अर्णयिष्यमाणः,	अर्णिनिषिष्यमाणः ;
⁵ ऋत्-ऋतौ-ऋतः ;	—	—
⁶ ऋतम्-ऋतः-ऋतवान्,	अर्णितं-तः,	अर्णिनिषितः-तवान् ;
⁷ ऋणः, अर्णः,	अर्णिनिषुः,	अर्णिनयिषुः ;
अर्णितव्यम्,	अर्णयितव्यम्,	अर्णिनिषितव्यम् ;
अर्णनीयम्,	अर्णनीयम्,	अर्णिनिषणीयम् ;
⁸ ऋण्यम्,	अर्ण्यम्,	अर्णिनिष्यम् ;
ईषदर्णः-दुरर्णः-स्वर्णः ;	—	—
अर्ण्यमानः,	अर्ण्यमाणः,	अर्णिनिष्यमाणः ;

1. 'पुगन्तलघूपधस्य—' (7-3-86) इति गुणः ।
2. घातुरयं नकारान्तः, णत्वं तु लाक्षणिकम् । अतः, 'नि' शब्दस्यैव 'सन्त्योः' (6-1-9) इति द्वित्वम् । पूर्वखण्डे रेफात् परत्वात् णत्वम्, उत्तरखण्डे तु नकारस्यैव भ्रवणम् । 'पूर्वत्रासिद्धमद्वित्वे' (वा. 1-1-58) इति तु न ; 'उभौ साभ्यासस्य' (8-4-21) इति लिङ्गात् तस्यानित्यत्वात् । एवं सन्नन्ते सर्वत्र बोध्यम् ।
3. 'तनादिकृञ्भ्य ङः' (3-1-79) इति ङः विकरणप्रत्ययः । विकरणनिमित्तके गुणे, उवक्षि च रूपम् । आक्षेपादयस्तु 'संज्ञापूर्वको विधिरनित्यः' इत्यग्रीकृत्य 'ऋण्यन्-णवती' इति गुणरहिततया रूपं साधयन्ति । तत्र भाष्यानुग्रहे नास्ति ।
4. 'अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्पादीनाम्—' (6-4-37) इति अनुनासिकलोपे तुक् ।
5. उदित्वात् क्त्वायामिड्विकल्पात् 'यस्य विमाणा' (7-2-15) इति निद्रायाम् इणि-षेधः । अनुनासिकलोपः । एवं किनि, इडभावपक्षे क्त्वाप्रत्यये च बोध्यम् ।
6. 'इगुपधस्य—' (3-1-135) इति क्त्वरि कः ।
7. 'ऋदुपधाच्चाकल्पि—' (3-1-110) इति क्यप् ।
- A. 'तन्वन् स मघभुवि सातरमः स्वबन्धून् अक्षण्वता क्षितिकरो मुदमर्णुवानः । कंसस्तृणीकृतस्त्रिपुष्टिमान् वतासि मन्वान एकमय मघमलयकार ॥' धा. का. 3. 4.

अर्णः, ^१ स्वर्णम्,	अर्णः,	अर्णिनिषः ;
अर्णितुम्,	अर्णयितुम्,	अर्णिनिषितुम् ;
ऋतिः,	अर्णना, अर्णिनिषा,	अर्णिनिषा ;
अर्णनम्,	अर्णनम्,	अर्णिनिषणम् ;
^२ अर्णित्वा-ऋत्वा,	अर्णयित्वा,	अर्णिनिषित्वा ; .
^३ समृत्त्य, ^४ प्राप्त्यै,	समर्ण्यै,	समर्णिनिष्य ;
अर्णम् २,	अर्णम् २,	अर्णिनिषम् २ ;
अर्णित्वा २, ऋत्वा २,	अर्णयित्वा २,	अर्णिनिषित्वा २.

(124) “ऋतिः” (I-भ्वादिः-1010-A. अक. सेट्. आत्म.)

धातुपाठेऽपठितोऽपि सूत्रेऽनुवादात् धातुत्वं बोध्यम् । घृणायां वर्तते इति केचित् । जुगुप्सायामयं धातुरिति बहवः ।

^६ ऋतीयकः-यिका, } अर्तकः-र्तिका, }	^७ ऋतीयकः-यिका, } अर्तकः-र्तिका, }	^८ ऋतितीयकः-यिका ; } अर्तितियकः-यिका ; }
ऋतीयिता }-त्री, अर्तिता }	^९ ऋतीययिता }-त्री, अर्तयिता }	ऋतितीययिता }-त्री ; अर्तितियिता }
—	ऋतीययन्-न्ती, } अर्तयन्-न्ती, }	अर्तितियन्-न्ती ;

1. ‘हलश्च’ (3-3-121) इति संज्ञायां षन् । ‘लिङ्गप्रतिषेधं, लोकाध्रयत्वालिङ्गस्य’ इति न्यायात् मनुंसकलिङ्गत्वम् ।
2. ‘उदितो वा’ (7-2-56) इति षत्वायामिङ्गविकल्पः । इदपि ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति क्त्वनिवेधाद् गुणः ।
3. ‘वा ह्यपि’ (6-4-39) इत्यत्र व्यवस्थितविभाषाध्रयणात् अनुनासिकलोपो निलः । तुक् ।
4. ‘उपसर्गादिति धातौ’ (6-1-91) इति वृद्धिरेकादेशः ।
5. ‘ऋतेरीयश्च’ (3-1-29) इति स्वार्थे ईयश्च प्रत्ययः । ‘सनाद्यन्ता धातवः’ (3-1-32) इति ईयन्तस्य धातुत्वम् । ततो ण्युलादयः । ईयश्च प्रत्ययः ‘आयादय आर्षधातुके वा’ (3-1-31) इति विह्रुपेन भवति । तस्य ‘अतर्तः—’ इत्यादीनि रूपाणि पक्षे बोध्यानि । एवं गिजन्तान् सप्तन्तादपि आभ्यप्रत्ययस्य वैकल्पिकत्वं हेतुम् ।
6. ईयणे ऋत्वाण्युपधगुणामये, अजादित्वेन द्वितीयादेशकचः ‘ती’ घञ्दस्य द्वित्वे, आभ्यासह्रस्वत्वे च रूपम् । एवं सर्वत्र सप्तन्ते हेतुम् ।
7. गिञः गुणायादेशयोः एवं रूपम् ।

१ अर्तिप्यन्-न्ती-ती,	ऋतीयप्यन्-न्ती-ती,	} अर्तिविप्यन्-न्ती-ती ;
	अर्तियप्यन्-न्ती-ती,	
ऋतीयमानः,	ऋतीययमानः,	} ऋतितीययमाणः ;
	अर्तयमानः	
ऋतीयप्यमाणः,	ऋतीयप्यमाणः,	} ऋतितीयपिप्यमाणः ;
	अर्तियप्यमाणः,	
२ ऋतीः-ऋत्यौ-ऋत्यः,	ऋत्-ऋतौ-ऋतः ;	—
ऋतीयितम्-तः-तवान्,	ऋतीयितं-तः,	} ऋतितीयपितः-तवान् ;
ऋतितम्-तः-तवान्,	अर्तितम्-तः,	
ऋतीयः } ऋतीयः }	ऋतितीयपुः-अर्तितपुः ;	—
ऋतः } अर्तः }		
ऋतीयितव्यम्,	ऋतीययितव्यम्,	} ऋतितीयपितव्यम् ;
अर्तितव्यम्,	अर्तयितव्यम्,	
३ ऋतीयनीयम्,	३ ऋतीयनीयम्,	} ऋतितीयिषणीयम् ;
अर्तनीयम्,	अर्तनीयम्,	
४ ऋतीयम्,	ऋतीयम्,	} ऋतितीयप्यम्-अर्तितप्यम् ;
अर्त्यम्,	अर्त्यम्,	
ऋतीययमानः,	ऋतीययमानः,	} ऋतितीयप्यमाणः ;
अर्त्ययमानः,	अर्त्ययमानः,	
ईषद्वतीयः-दुऋतीयः-सृतीयः,	ईषदर्तः-दुर्तः-स्वर्तः ;	
ऋतीयः,	ऋतीयः,	} ऋतितीयपः-अर्तितपः ;
अर्तः,	अर्तः,	
ऋतीयितुम्,	ऋतीययितुम्,	} ऋतितीयपितुम् ;
अर्तितुम्,	अर्तयितुम्,	

1. ईयङभावे 'शेषात् कर्तरि—' (1-3-78) इति लटः सता ।

2. ईयङन्तात् क्तिपि, अतो लोपे, बलि लोपे च एवं रूपम् । ईयङभावे 'ऋत्' इति रूपम् ।

3. 'जेरमिटि' (6-4-51) इति णिलोपः ।

4. ईयङन्तात् 'अचो यत्' (3-1-97) इति यति द्वियकारघटितं रूपम् । ईयङभाव-पक्षे 'ऋदुपधात्—' (3-1-110) इति षयपि रूपम् ।

१ऋतीया, } ऋत्तिः, }	ऋतीयना, } अर्तना, }	ऋतितीयिषा ; } अर्तितीषा , }
ऋतीयनम्, } अर्तनम्, }	ऋतीयनम्, } अर्तनम्, }	ऋतितीयिषणम् ; } अर्तितीषणम् ; }
ऋतीयित्वा, } २अर्तित्वा-ऋतित्वा, }	ऋतीययित्वा, } अर्तयित्वा, }	ऋतितीयिषित्वा ; } अर्तितीषित्वा ; }
समृतीय्य, } समृत्य, }	समृतीय्य, } समर्त्य, }	समृतितीयिष्य ; } समर्तितीष्य ; }
ऋतीयम् २, } ऋतीयित्वा २, } अर्तम् २, } अर्तित्वा २, } ऋतित्वा २, }	ऋतीयम् २, } अर्तम् २, } ऋतीययित्वा २, } अर्तयित्वा २, }	ऋतितीयिषम् २ ; } ऋतितीयिषित्वा २ ; } अर्तितीषम् २ ; } अर्तितीषित्वा २.

(125) “ऋधु वृद्धौ” (IV - दिवादिः-1245. अक. सेट्. पर.)

‘ऋध्नोतीति भवेद् वृद्धावृध्यतीत्यल तु इयनि ।’ (श्लो-122) इति देवः ।
 अर्धकः-र्धिका, अर्धकः-र्धिका, अर्दिधिपकः-पिका, ३ईर्त्सकः-र्त्सिका ;
 अर्धिता-ती, अर्धयिता-ती, अर्दिधिपिता-त्री, ईर्त्सिता-ती ;
 ऋध्यन्-न्ती, अर्धयन्-न्ती, अर्दिधिपन्-न्ती, ईर्त्सन्-न्ती ;
 अर्धिप्यन्-न्ती-ती, अर्धयिप्यन्-न्ती-ती, अर्दिधिपिप्यन्-न्ती-ती, ईर्त्सिप्यन्-न्ती ;
 — अर्धयमानः, अर्धयिप्यमाणः ; —
 ऋत् ऋध्-ऋधौ-ऋधः ; — — —
 ‘ऋद्धम्-द्धः-द्धवान्, अर्धितः-तं, अर्दिधिपितः-ईर्त्सितः-त्वान् ;

1. ‘अ प्रत्ययात्’ (3-3-102) इति ईयकन्तादकारः प्रत्ययः ।
2. ‘अधिलङ्घ्युतद्य’ (1-2-21) इति षत्वायाः किरविकल्पः । तेन कदाचित् गुणः, कदाचिन्न गुणः ।
3. ‘समीकन्तर्धे-’ (7-2-40) इतीडिकल्पः । ‘आप्तवृषामीत्’ (7-4-35) इति ईत्वम् । ‘अत्र लोपोऽभ्यासस्य’ (7-4-38) इत्यभ्यासलोपः ।
4. उक्तेषात्, निष्ठायां ‘यस्य विभाषा’ (7-2-15) इतीकभाषः ।

¹ ऋषः, अर्घः,	^A अर्दिघिपुः,	^A ईर्त्सुः, अर्दिघयिपुः ;	
अर्घितव्यम्,	अर्घयितव्यम्,	अर्दिघिपितव्यम्,	ईर्त्सितव्यम् ;
अर्घनीयम्,	अर्घनीयम्,	अर्दिघिपणीयम्,	ईर्त्सनीयम् ;
² ऋद्धयम्,	अर्घ्यम्,	अर्दिघिप्यम्,	ईर्त्स्यम् ;
ईषदर्घः, दुरर्घः, स्वर्घः ;		—	—
ऋध्यमानः,	अर्घ्यमानः,	अर्दिघिप्यमाणः,	ईर्त्स्यमानः ;
अर्घः,	अर्घः,	अर्दिघिपः,	ईर्त्सः ;
अर्घितुम्,	अर्घयितुम्,	अर्दिघिपितुम्,	ईर्त्सितुम् ;
^B ऋद्धिः,	अर्घना,	अर्दिघिपा,	ईर्त्सा, अर्दिघयिपा ;
अर्घनम्,	अर्घनम्,	अर्दिघिपणम्,	ईर्त्सनम् ;
³ अर्घित्वा } ऋद्ध्वा }	अर्घयित्वा,	अर्दिघिपित्वा,	ईर्त्सित्वा ;
अमृद्धय,	समर्घ्य,	अमर्दिघिप्य,	-समीर्त्स्य ;
अर्घम् २,	} अर्घम् २, }	} अर्दिघिपम् २, ईर्त्सम् २ ; }	}
अर्घित्वा, ऋद्ध्वा २,			
	} अर्घयित्वा २, }		} अर्दिघिपित्वा २, ईर्त्सित्वा २. }

(126) “ऋधु वृद्धौ” (V-स्वादिः-1271. अक. सेट्. पर.)

‘ऋध्नोतीति भवेद् वृद्धौ ऋध्यतीत्यत्र तु इयनि ।’ (श्लो. 122)

इति देवः ।

अस्य घातोः पूर्वोक्त (125) दैवादिक ऋधुधातुवत् सर्वत्र रूपाणि ज्ञेयानि । शतरि परं ऋधुवन्-वती, इति रूपमिति विशेषः । स्वादित्वात्

1. ‘इधुपघशाश्रीकिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः ।

2. ‘ऋधुपघात्वाकल्पिचृतेः’ (3-1-110) इति कथप् ।

3. क्त्वाया ‘उदितो वा’ (7-3-56) इतीङ्गिकल्पः । सेट्: क्त्वायाः ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति किरं न ।

A. ‘शस्त्रैर्दिदेविषुं संख्ये दुयुधुः परिषं कपिः । अर्दिघिपुः यशः कीर्ति ईर्त्सुं वृक्षैरताडयत् ॥’ म. का. 9. 32.

B. ‘नभ्यास्तुभ्य विमो जयेति नुवते क्षियन् प्रमेयदुजं क्षियन् ऋद्धिम् भग्नवेऽपि स विमृश्यासीयमानां ददौ ॥’ चा. का. 2. 67.

‘स्वादिभ्यः श्नुः’ (3-1-73) इति श्नुः प्रत्ययः । श्नुप्रत्ययस्य ‘सार्वधातुकमपित्’ (1-2-4) इति द्विद्वावातिदेशात् गुणो न । उवङ् ।

(127) “ऋम्फ हिंसायाम्” (VI-तुदादिः-1316. सक. सेट्, पर.)

ऋम्फकः-म्फिका,	ऋम्फकः-म्फिका,	ऋम्फिफिकः-पिका ;
ऋम्फिता-त्री,	ऋम्फयिता-त्री,	ऋम्फिफिता-त्री ;
¹ ऋम्फन्-न्ती-ती,	ऋम्फयन्-न्ती,	ऋम्फिफिफन्-न्ती-ती ;
ऋम्फिफ्यन्-न्ती-ती,	ऋम्फयिफ्यन्-न्ती-ती,	ऋम्फिफिफिफ्यन्-न्ती-ती ;
—	² ऋम्फयमाणः,	ऋम्फयिफ्यमाणः ;
³ ऋप्-ऋब्-ऋम्फौ-ऋम्फः ;	—	—
ऋम्फितः-तम्,	ऋम्फितः-तम्,	ऋम्फिफितः-तवान् ;
ऋम्फः, ऋम्फः,	ऋम्फिफिफुः,	ऋम्फिफिफिफुः ;
ऋम्फितव्यम्,	ऋम्फयितव्यम्,	ऋम्फिफितव्यम् ;
ऋम्फणीयम्,	ऋम्फणीयम्,	ऋम्फिफिफणीयम् ;
ईषदृम्फः, दुऋम्फः, स्वृम्फः ;	—	—
ऋम्फयमाणः,	ऋम्फयमाणः,	ऋम्फिफिफ्यमाणः ;
⁴ ऋम्फः,	ऋम्फः,	ऋम्फिफिफः ;
ऋम्फितुम्,	ऋम्फयितुम्,	ऋम्फिफिफितुम् ;
ऋम्फा, ऋम्फणा,	ऋम्फिफिफा,	ऋम्फिफिफिफा ;
ऋम्फणम्,	ऋम्फणम्,	ऋम्फिफिफणम् ;
⁴ ऋम्फित्वा, } ऋम्फित्वा, }	ऋम्फयित्वा,	ऋम्फिफिफित्वा ;

1. ‘अनिदिताम्—’ (6-4-24) इति नलोपे, ‘शे तृम्फादीनामिति वाच्यम्’ (वा. 7-1-59) इति गुम् ।

2. ‘ऋवर्णसिन्धस्य णत्वं वाच्यम्’ (वा. 8-4-2) इति णत्वम् ।

3. ‘अनिदितां हल उपधायाः—’ (6-4-24) इत्युपधानकारलोपः । एवं निष्ठायां अपि ।

4. ‘मोषधात् यफान्तादा’ (1-2-23) इति कित्त्वविकल्पः । कित्त्वपक्षे नलोपः ।

A. “युद्धेयुद्धपिता द्वितेयवद्विता यस्मिन्नुपगन्ती क्षुरात्
ऋम्फादी पृथना स्थिता क्षुराफितैर्मात्स्यैः क्वचान् गुम्फती ॥” धा. का. 2-74.

समृफच,	समृफ्च,	समृम्पिफिप्य ;
ऋम्फम् २,	ऋम्फम् २,	ऋम्पिफिपम् २ ;
ऋफित्वा २,	ऋम्फयित्वा २,	ऋम्पिफिपित्वा २.
ऋम्फित्वा २,		

(128) “ऋफ हिंसायाम्” (VI-तुदादि:-1815. सक. सेट्. पर.)

अर्फकः-र्फिका,	अर्फकः-र्फिका,	अर्पिफिषकः-षिका ;
अर्फिता-त्री,	अर्फयिता-त्री,	अर्पिफिपिता-त्री ;
¹ ऋफन्- ^A न्ती-ती,	अर्फयन्-न्ती,	अर्पिफिपन्-न्ती ;
अर्फिप्यन्-न्ती-ती,	अर्फयिप्यन्-न्ती-ती,	अर्पिफिपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	अर्फयमाणः,	अर्फयिप्यमाणः ;
ऋप्-ऋफौ-ऋफः ;	—	—
ऋफितम्-तः,	अर्फितम्-तः,	अर्पिफिपितः-तवान् ;
ऋफः, अर्फः,	अर्पिफिषुः,	अर्पिफयिषुः ;
अर्फितव्यम्,	अर्फयितव्यम्,	अर्पिफिपितव्यम् ;
अर्फणीयम्,	अर्फणीयम्,	अर्पिफिपणीयम् ;
² ऋफ्यम्,	अर्फ्यम्,	अर्पिफिप्यम् ;
ईषदर्फः, दुरर्फः, स्वरर्फः ;	—	—
ऋफचमाणः,	अर्फ्यमाणः,	अर्पिफिप्यमाणः ;
अर्फः,	अर्फः,	अर्पिफिषः ;
अर्फितुम्,	अर्फयितुम्,	अर्पिफिपितुम् ;
ऋसिः,	अर्फणा,	अर्पिफिषा, अर्पिफयिषा ;
अर्फणम्,	अर्फणम्,	अर्पिफिषणम् ;
अर्फित्वा,	अर्फयित्वा,	अर्पिफिपित्वा ;
समृफच,	समर्फ्य,	समर्पिफिप्य ;

1. ‘सावैषातुक्मदित्’ (1-2-4) इति शत्रत्यस्य चिद्भावातिदेशान्, ‘क्विति च’ (1-1-5) इति गुणनिषेधः । ‘आच्छीनद्योः—’ (7-1-80) इति तुम् विकल्पेन ।
2. ‘ऋदुषघाचःकलपि—’ (3-1-110) इति कप् ।
- A. ‘युद्धेयुद्धपिता द्वितेष्वदफिता यस्मिन् ऋफन्ती सुरान्
ऋफार्हा पृतना स्विता सुयुफितैर्मल्यैः कचान् शुम्फती ॥’ धा. का. 2-74.

अर्कम् २, } अर्कित्वा २, }	अर्कम् २, } अर्कयित्वा २, }	अर्षिक्लिपम् २ ; } अर्षिक्लिपित्वा २. }
-------------------------------	--------------------------------	--

(129) “ऋषी गतौ” (VI-तुदादिः. सक. सेट्. पर.)

अर्षकः-र्षिका,	अर्षकः र्षिका,	अर्षिषिषकः-र्षिका ;
अर्षिता-त्ती,	अर्षयिता-त्ती,	अर्षिषिपिता-त्री ;
¹ ऋषन्- ^१ न्ती-ती,	अर्षयन्-न्ती,	अर्षिषिपन्-न्ती ;
अर्षिष्यन्-न्ती-ती,	अर्षयिष्यन् न्ती-ती,	अर्षिषिपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	अर्षयमाणः,	अर्षयिष्यमाणः ;
² ऋट्-ऋह्-ऋषौ-ऋषः ;	—	—
³ ऋष्टम्-ष्टः-ष्टवान्,	अर्षितः-तम्,	अर्षिषिपितः-तवान् ;
ऋषः, अर्षः,	अर्षिषिषुः,	अर्षिषयिषुः ;
अर्षितव्यम्,	अर्षयितव्यम्,	अर्षिषिषितव्यम् ;
अर्षणीयम्,	अर्षणीयम्,	अर्षिषिपणीयम् ;
⁴ ऋष्यम्,	अर्ष्यम्,	अर्षिषिष्यम् ;
ईषदर्षः, दुरर्षः, स्वर्षः ;	—	—
ऋष्यमाणः,	अर्ष्यमाणः,	अर्षिषिष्यमाणः ;
अर्षः,	अर्षः,	अर्षिषिषः ;
अर्षितुम्,	अर्षयितुम्,	अर्षिषिषितुम् ;
ऋष्टिः,	अर्षणा,	अर्षिषिषा, अर्षिषयिषा ;
अर्षणम्,	अर्षणम्,	अर्षिषिषणम् ;
अर्षित्वा,	अर्षयित्वा,	अर्षिषिषित्वा ;
समृष्य,	समर्ष्य,	समर्षिषिष्य ;

1. ‘तुदादिभ्यः शः’ (3-1-77) इति शः प्रत्ययः । तस्य क्तिङ्ङावात् ‘क्लिति च’ (1-1-5) इति गुणनिषेधः ।
2. ‘अलां जशोऽन्ते’ (8-2-39) इति षकारस्य जश्त्वम् । चत्वंविधरूपः ।
3. ‘श्रीदितो निष्ठावाम्’ (7-2-14) इतीप्णिषेधः ।
4. ‘ऋदुपधात्—’ (3-1-110) इति षयप् ।
- A. ‘ऋषन् अञ्जुषत कमात् नगरगर्भमुद्देजयन्
अलमननसः खलानवशलज्जमानाज्जनम् ॥’ धा. का. 2-72.

अर्पम् २, }   अर्पम् २, }   अर्पिषिपम् २; }
 अर्पित्वा २, }   अर्पयित्वा २, }   अर्पिषिपित्वा २. }

^१ऋषिः, ^२ऋषभः.

(130) “ऋ गतौ” (IX-ऋयादिः-1497. सक. सेट्. पर. प्यादिः।)

‘तत्रेयलृच्छतीत्यर्तेः, इति गतौ स्याद् ऋणाति तु ॥’

(श्लो-80) इति देवः ।

आरकः-रिका, आरकः-रिका, ^३अरिरीपकः-अरिरिपकः-^४ईर्पिपकः-पिका ;

^५अरीता-अरिता-त्री, आरयिता-त्री, अरिरीपिता-अरिरिपिता-ईर्पिपिता-त्री ;

^६ऋणन्-ती, आरयन्-न्ती, अरिरीपन्-अरिरिपन्-ईर्पिपन्-न्ती ;

अरीप्यन्-अरिप्यन्-न्ती-ती, आरयिप्यन्-न्ती-ती, अरिरीपिप्यन्- }
 अरिरिपिप्यन्- ईर्पिपिप्यन्-न्ती-ती ; }

— आरयमाणः, आरयिप्यमाणः ; — —

^७ईः-इरो-इरः ; — — — —

^८समीर्णम्-र्णः-र्णवान्, आरितम्-तः, अरिरीपितः-अरिरिपितः-ईर्पिपितः-

[तवान् ;

1. औणादिके (द. उ. 1-48) इन् प्रत्यये क्तिद्धवाच गुणः ।
2. औणादिके (द. उ. 7-19) अमच् प्रत्यये रूपम् । क्तिद्धवाच गुणः । गोपतिः, युवा वाऽप्यः ।
3. अस्य घातोः सनि, ‘इट् सनि वा’ (7-2-41) इतीदृक्कल्पः । इट्पक्षे द्वितीयस्यैकाचो द्विवचने ‘भृतो वा’ (7-2-39) इति दीर्घकल्पः । एवं सर्वत्र सप्तन्ते इट्पक्षे बोध्यम् ।
4. इङ्मावपक्षे ‘इष्टो सञ्ज’ (1-2-9) इति सनः क्तिद्धाद् गुणाभावेन, ‘कृत इडातोः’ (7-1-100) इति इट्त्वे रपरत्वे, ‘हलि च’ (8-2-77) इति दीर्घे च रूपम् । एवं सप्तन्ते इङ्मावपक्षे सर्वत्र ज्ञेयम् ।
5. ‘भृतो वा’ (7-2-39) इतीदो दीर्घकल्पः ।
6. ‘ऋयादिभ्यः इना’ (3-1-81) इति इना विकरणप्रत्ययः । ‘प्वादीनां हरवः’ (7-3-80) इति हरवे, ‘इनाभ्यस्तयोरुतः’ (७-4-112) इति आकारलोपे जुमि च रूपम् ।
7. भातोः इट्त्वे रपरत्वे, ‘बोर्हपधायाः—’ (9-2-76) इति दीर्घे च रूपम् ।
8. सनि वैकल्पिकेद्वयान् ‘यस्य विभाषा’ (7-2-16) इति, ‘धनुः किति’ (7-2-11) इति वा इङ्गितेयः । ‘ऋयादिभ्यः’ (8-2-44) इति निङानाये णत्वम् ।

अरः, आरः, अरिरीषुः-अरिरिषुः-ईर्षिषुः, आरिरिषुः ;
 अरीतव्यम्-अरितव्यम्, आरयितव्यम्, अरिरीषितव्यम्-अरिरिषितव्यम्-
 ईर्षिषितव्यम् ;
 अरणीयम्, आरणीयम्, अरिरीषणीयम्-अरिरिषणीयम्-ईर्षिषणीयम् ;
^१आर्यम्, आर्यम्, अरिरीष्यम्-अरिरिष्यम्-ईर्षिष्यम् ;
 ईषदरः-दुररः-स्वरः ; — — —
^२ईर्यमाणः, आर्यमाणः, अरिरीष्यमाणः-अरिरिष्यमाणः-ईर्षिष्यमाणः ;
 अरः, आरः, अरिरीषः-अरिरिषः-ईर्षिषः ;
 अरीतुम्-अरितुम्, आरयितुम्, अरिरीषितुम्-अरिरिषितुम्-ईर्षिषितुम् ;
^३ईर्षिः, आरणा, अरिरीषा-अरिरिषा-ईर्षिषा, आरिरिषा ;
 अरणम्, आरणम्, अरिरीषणम्-अरिरिषणम्-ईर्षिषणम् ;
 ईर्षा, आरयित्वा, अरिरीषित्वा-अरिरिषित्वा-ईर्षिषित्वा ;
 समीर्य, समार्य, समरीरिष्य-समरिरिष्य-समीरिष्य ;
 आरम् २, } आरम् २, } अरिरीषम् २, अरिरिषम् २,
 ईर्षा २, } आरयित्वा २, } अरिरीषित्वा २, अरिरिषित्वा २,
 ईर्षिषम् २ ; }
 ईर्षिषित्वा २. }

(131) “ एजृ दीप्तौ ” (I-भ्वादिः-179. अक. सेट्. आत्म.)

‘दीप्तौ शप्येजते तत्र, भवेदेजति कम्पने ॥’ (श्लो. 68) इति देवः ।

एजकः-जिका,	एजकः-जिका,	एजिजिपकः-षिका ;
एजिता-त्री,	एजयिता-त्री,	एजिजिपिता-त्री ;
—	एजयन्-न्ती,	एजयिष्यन्-न्ती-ती ;
एजमानः,	एजयमानः,	एजिजिषमाणः ;

1. ‘ऋद्वलोर्ष्यत्’ (3-1-124) इति ष्यत् ।

2. यकि धातोस्तित्वे रपरत्वे, ‘द्वलि च’ (8-2-77) इति दीर्घः । एवं षत्वायां, ह्यपि च हेयम् ।

3. ‘ऋत्वादिभ्यः क्तिन् निष्ठाबद्धाभ्यः’ (वा. 8-2-44) इति क्तिन्स्तकारस्य नत्वे, षत्वे च रूपम् ।

एजिप्यमाणः,	एजयिप्यमाणः,	एजिजिपिप्यमाणः ;
^१ एक्-एग्-एजौ-एजः ;	—	—
^A एजितः-तम्,	एजितः-तम्,	एजिजिपितः-तवान् ;
एजः, ^२ उदेजयः ^B , ^३ जनमेजयः, अङ्गमेजयः, सत्त्वमेजयः ^C , एजः,		} एजिजिपुः, एजिजयिपुः ; }
एजितव्यम्,	एजयितव्यम्,	एजिजिपितव्यम् ;
एजनीयम्,	एजनीयम्,	एजिजिपणीयम् ;
^४ एज्यम्,	एज्यम्,	एजिजिप्यम् ;
ईपदेजः, दुरेजः, स्वेजः ; —	—	—
एज्यमानः,	एज्यमानः,	एजिजिप्यमाणः ;
एजः,	एजः,	एजिजिपः ;
एजितुम्,	एजयितुम्,	एजिजिपितुम् ;
^५ एजा,	एजना,	एजिजिपा, एजिजयिपा ;
एजनम्, ^६ प्रेजनम्,	एजनम्,	एजिजिपणम् ;
एजित्वा,	एजयित्वा,	एजिजिपित्वा ;
समेज्य,	प्रेज्य,	समेजिजिप्य ;

१. 'द्योः कुः' (४-२-३०) इति कुत्वम् ।
२. 'अनुपसर्गाह्निष्पविन्दधारिणरिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च' (३-१-१३९) इति शः प्रत्ययः । 'कर्तरि शप्' (३-१-६८) इति शपि शुभायादेशौ । 'अनुपसर्गात्' (३-१-१३८) इत्यत्र अनुपसर्गग्रहणं अन्यविशेषणम्, अत्रापि — उपसर्गान्तरनिवृत्त्यर्थं च । तेन 'समुदेज' इत्यत्र अचि णिलोप एव । न तु शप्रत्ययः—इति मा. धा. घृत्तौ ।
३. 'एजेः खश्' (३-२-२८) इति खश् । शित्वात् शबादिः । 'अर्द्धिपद्—' (६-३-६७) इति उपपदस्य मुम् ।
४. निष्ठायां सेदत्वात् 'चजोः—' (७-३-५२) इति कुरुषे न ।
५. 'शुरोश्च हलः' (३-३-१०३) इत्यकारः प्रत्ययः ।
६. 'एणि पररूपम्' (६-१-९४) इति पररूपमेव । न वृद्धिः ।
- A. 'अमुखनैर्मन्त्रितचित्तपश्चित्तत्रयीमतप्रस्तुचितैः शुभाजैकैः । समृद्धितं कन्दममृक्तसफलान्यदक्षिरेकत्र यदेजितं जनैः ॥' धा. का. १-२४.
- B. 'आर्षात् द्विजातीन् परमार्थविन्दान् उदेजयान् भूतगणान् न्यपेधीत् ।' म. का. १-१५.
- C. 'सत्त्वमेजयसिंहहृत्वा स्तनन्धयसमरिवधौ ।' म. का. ६-९४.

एजम् २, }	एजम् २, }	एजिजिपम् २ ; }
एजित्वा २, }	एजयित्वा २, }	एजिजिपित्वा २. }

(132) “एजृ कम्पने” (I-भ्वादि:-234. सक. सेट्. पर.) .

‘दीप्तौ शप्येजते तत्र, भवेदेजति कम्पने ।’ (श्लो-58) इति देवः ।

एजन्-न्ती, एजिप्यन्-न्ती-ती, इति शतरि रूपमिति विशेषः ।
अन्यानि सर्वाणि रूपाणि दीप्यर्थकमौवादिकेजतिवत् (131) बोध्यानि ।

(133) “एठ विवाधायाम्” (I-भ्वादि:-267. सक. सेट्. आत्म-) (ग)

एठकः-ठिका,	एठकः-ठिका,	एटिठिपकः-पिका ;
एठिता-त्री,	एठयिता-त्री,	एटिठिपिता-त्री ;
—	एठयन्-न्ती,	एठयिप्यन्-न्ती-ती ;
एठमानः,	एठयमानः,	एटिठिषमाणः ;
एठिप्यमाणः,	एठयिप्यमाणः,	एटिठिषिप्यमाणः ;
एट्-एङ्-एठौ-एठः ;	—	—
^एठितम्-तः,	एठितः-तम्,	एटिठिषितः-तवान् ;
एठः, एठः,	एटिठिषुः,	एटिठिषिषुः ;
एठितव्यम्,	एठयितव्यम्,	एटिठिषितव्यम् ;
एठनीयम्,	एठनीयम्,	एटिठिषणीयम् ;
एठयम्,	एठयम्,	एटिठिष्यम् ;
ईषदेठः, दुरेठः, स्वेठः ;	—	—
एठयमानः,	एठयमानः,	एटिठिष्यमाणः ;
एठः,	एठः,	एटिठिषः ;
एठितुम्,	एठयितुम्,	एटिठिषितुम् ;
एठा,	एठना,	एटिठिषा, एटिठिषा ;
एठनम्,	एठनम्,	एटिठिषणम् ;

(ग) ‘विपूर्वोऽयमिति स्वामिकाद्यपौ । मैत्रेयाद्यस्तु केवलमेवोदाजहः ।’ इति
माधवघातुवृत्तिः । अत्र स्वामिपदेन, न क्षीरस्वामी प्राक्तः, अपि तु
अन्यः केशवस्वामी शिवस्वामी वा इति प्रतिभाति ।

A. ‘अनन् कुमारैषु शुभाच्चनैव वन् प्रमन् मृशोत्कण्ठितगोषिके इती ।

स पापमुग्निबुधदेहभिरुमदैरनेठितां क्ष्मां पुनरप्यदिष्टत ॥’ घा. का. 1-35.

एठित्वा,	एठयित्वा,	एटिठिपित्वा ;
समेठ्य,	समेठ्य,	समेटिठिप्य ;
एठम् २, }	एठम् २, }	एठिठिपम् ; }
एठित्वा २, }	एठयित्वा २, }	एटिठिपित्वा २. }

(134) “एघ वृद्धौ” (I-भ्वादिः-२. अक. सेट्. आत्म.)

एघकः ^१ प्रैघकः-घिका,	एघकः-घिका,	एदिघिपकः-पिका ;
एघिता-त्री,	एघयिता-त्री,	एदिघिपिता-त्री ;
एघयन्-न्ती,	(^२ स्वं पुत्रम्) एघयन्,	एघयिप्यन्-न्ती-ती ;
एघमानः,	^३ एघयमानः,	एदिघिपमाणः ;
एघिप्यमाणः,	एघयिप्यमाणः,	एदिघिपिप्यमाणः ;
एत्-एघ्-एघौ-एघः ;	—	—
^A एघितम्-तः, ^B	एघितम्-तः,	एदिघिपितम्-तः-तवान् ;
एघः, एघः,	एदिघिपुः,	एदिघियिपुः ;
एघितव्यम्,	एघयितव्यम्,	एदिघिपितव्यम् ;
एघनीयम्,	एघनीयम्,	एदिघिपणीयम् ;
एध्यम्,	एध्यम्,	एदिघिप्यम् ;
ईषदेघः, दुरेघः, स्वेघः ;	—	—
एध्यमानः,	एध्यमानः,	एदिघिप्यमाणः ;
एघः,	एघः,	एदिघिपः ;
एघितुम्,	एघयितुम्,	एदिघिपितुम् ;
एघा,	एघना,	एदिघिषा, एदिघयिषा ;
एघनम्,	एघनम्,	एदिघिषणम् ;

1. ‘एत्येघत्यूरुषु’ (6-1-89) इति वृद्धिः, पररूपापवादः ।
  2. ‘विभावोपपदेन प्रतीयमाने’ (1-3-77) इत्यमुमपि भाषित्वा, परस्वात् ‘अणौ—’ (1-3-88) इति नित्यं परस्मैपदमेव ।
  3. अण्यन्तावस्थायां चित्तवत्कर्तृकत्वे ण्यन्ते, ‘अणावकर्मकात् चित्तवत्कर्तृकात्’ (1-3-88) इति परस्मैपदमेव । ‘एघयन्-न्ती’ इत्येव ।
- A. ‘स गान्दिनीभूः अयं गोकुलैघितं स्वर्धालुधीगाधितकार्यबाधिनम् ।
इत्यन् हरिं नाधितलोकनायकं देधे मुदात्कुन्दितमन्तरिन्द्रियम् ॥’ धा. का. 1-2.
- B. ‘अभिः प्रभादेन ददाह लङ्गां वध्यस्य देहे स्वयमेधितश्चेत् ।’ म. का. 12. 24.

एधित्वा,	एधयित्वा,	एदिधिपित्वा ;
समेध्य,	समेध्य,	समेदिधिप्य ;
एधम् २, } एधित्वा २, }	एधम् २, } एधयित्वा २, }	एदिधिषम् २, } एदिधिपित्वा २. }

(135) “ एपृ प्रयत्ने गतौ च ” (I-भ्वादि:-618.सक. सेट्. आत्म.)

दीप्त्यर्थकमौवादिकैजतिवत् (131) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि । किपि तु एट् इति रूपम् । ‘ शलं जशोऽन्ते ’ (8-2-39) इति जश्त्वम् ।

(136) “ ओखृ शोषणालमर्थयोः ” (I-भ्वादि:-121.सक. सेट्. पर.)

ओखक:-खिका,	ओखक:-खिका,	¹ ओचिखिषक:-षिका ;
ओखिता-त्री,	ओखयिता-त्री,	ओचिखिपिता-त्री ;
ओखन्-न्ती,	ओखयन्-न्ती,	ओचिखिषन्-न्ती ;
ओखिष्यन्-न्ती-ती,	ओखयिष्यन्-न्ती-ती,	ओचिखिपिष्यन्-न्ती-ती,
—	ओखयमानः,	ओखयिष्यमाणः ; (,)

ओक्-ओग्-ओखौ-ओखः ; — — —

^ओखितः-तम्,	ओखितम्-तः,	ओचिखिषितः-तवान् ;
ओखः, ओखः,	ओचिखिपुः,	ओचिखयिपुः ;
ओखितव्यम्,	ओखयितव्यम्,	ओचिखिषितव्यम् ;
ओखनीयम्,	ओखनीयम्,	ओचिखिषणीयम् ;
ओख्यम्,	ओख्यम्,	ओचिखिष्यम् ;

ईषदोखः, दुरोखः, स्वोखः ; — — —

ओख्यमानः,	ओख्यमानः,	ओचिखिष्यमाणः ;
ओखः,	ओखः,	ओचिखिपः ;
ओखितुम्,	ओखयितुम्,	ओचिखिपितुम् ;
ओखा,	ओखना,	ओचिखिषा, ओचिखयिषा ;
ओखनम्,	ओखनम्,	ओचिखिषणम् ;

1. ‘ कुहोरपुः ’ (7-4-62) इति अभ्यासे पुत्वम् ।

A. “ अफकतातकयगुणेन तद्धता खलद्वबुद्धापक्षे पुरेऽमुना ।

फेनैः कखन्तीमिव तां कलिन्दजां सन्तीर्य दृन्दावनमैः पनोखितम्॥” घा.फा. 1-17.

ओखित्वा,	ओखयित्वा,	ओचिखिपित्वा ;
समोख्य,	समोख्य,	समोचिखिप्य ;
ओखम् २, }	ओखम् २, }	ओचिखिपम् २ ; }
ओखित्वा २, }	ओखयित्वा २, }	ओचिखिपित्वा २. }

(137) “ओण अपनयने” (I-भ्वादिः-454. सक. सेट्. पर.)

ओणकः-णिका, ओणकः-णिका, ओणिणियकः-पिका, इत्यादि-
रूपाणि सर्वाणि ‘ओखृ’ (136) धातुबद्धोऽध्यानि । ‘अन्येभ्योऽपि—’
(3-2-75) इति वनिपि ‘विट्ठनोः—’ (6-4-41) इति आत्वे, अवादेशे
अवावा इति रूपम् । स्त्रियामपि अवावा इत्येव ; ‘वनो न हशः—’
(वा. 4-1-7) इति ङीब्रत्वयोर्निषेधात् । ‘वनो न हशः—’ (वा. 4-1-7)
इत्यस्य निषेधस्य प्रायिकत्वात् ‘वनो र च’ (4-1-7) इति ङीब्रत्वयोः
अवावरी इत्यपि रूपम्—इति न्यासकारादयः ।

(138) “ओलडि उत्क्षेपणे” (X-चुरादिः-1542. सक. सेट्. उभ.)

¹ ओलण्डकः-ण्डिका,	ओलिलण्डयिषकः-पिका ;
ओलण्डयिता-त्री,	ओलिलण्डयिषिता-त्री ;
ओलण्डयन्-न्ती,	ओलिलण्डयिपन्-न्ती ;
ओलण्डयिष्यन्-न्ती-ती,	ओलिलण्डयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
ओलण्डयमानः,	ओलिलण्डयिषमाणः ;
ओलण्डयिष्यमाणः,	ओलिलण्डयिषिष्यमाणः ;
ओलण्डः,	ओलिलण्डयिषुः ;
^A ओलण्डितः- ^B तम्,	ओलिलण्डयिषितः-तवान् ;
ओलण्डयितव्यम्,	ओलिलण्डयिषितव्यम् ;
ओलण्डनीयम्,	ओलिलण्डयिषणीयम् ;

1. ‘ओकारः धात्ववयव’ इति पक्षे—इमानि रूपाणि । ‘ओकार इत्’ इति पक्षे तु
लण्डकः इत्यादिरूपाणि वक्ष्यन्ते ।

A. ‘ओलण्डितादिरपि जालितदिव्यधामा निष्पीडितारिरनुनादितमर्त्यभावः ।’
धा. का. 3-14.

B. ‘ओलण्डितमिवापरयत् उभे समरताण्डवम् ।’ यादवाभ्युदये 16-61.

ओलण्डयम्,	ओलिलण्डयिष्यम्;
ईषदोलण्डः, दुरोलण्डः, स्वोलण्डः;	—
ओलण्डयमानः,	ओलिलण्डयिष्यमाणः;
ओलण्डः,	ओलिलण्डयिषः;
ओलण्डयितुम्,	ओलिलण्डयिषितुम्;
ओलण्डना,	ओलिलण्डयिषा;
ओलण्डनम्,	ओलिलण्डयिषणम्;
ओलण्डयित्वा,	ओलिलण्डयिषित्वा;
समोलण्डय,	समोलिलण्डयिष्य;
ओलण्डम् २,	ओलिलण्डयिषम् २;
ओलण्डयित्वा २,	ओलिलण्डयिषित्वा २.

(139) “कक लौल्ये” (I-भ्वादिः-90. कक. सेद्. आत्म.)

लौल्यम्=लार्थः, चापल्यं वा ।

काककः-किका, काककः-किका, ^१चिककिषकः-षिका, ^२चाकककः-किका ;
 ककिता-त्री, काकयिता-त्री, चिककिषिता-त्री, ^१चाककिता-त्री ;
 — काकयन्-न्ती, काकयिष्यन्-न्ती-ती ; —
 ककमानः, काकयमानः, चिककिषमाणः, ^२चाककयमानः ;
^४प्रनिककिष्यमाणः, काकयिष्यमाणः, चिककिषिष्यमाणः, चाककिष्यमाणः ;
 कक्-कग्-ककौ-ककः ; — —
 ककितम्-तः, काकितः-तम्, चिककिषितः, चाककितः-तवान् ;
 ककः, काकः, चिककिषुः, चिकाकयिषुः, ^६चाककः ;
 ककितव्यम्, काकयितव्यम्, चिककिषितव्यम्, चाककितव्यम् ;
 ककनीयम्, काकनीयम्, चिककिषणीयम्, चाककनीयम् ;

1. ‘सन्त्यजेः’ (6-1-9) इति द्वित्वे ‘सन्त्यतः’ (7-4-70) इति इत्वम् । जुत्वम् ।
2. ‘धातोरेकान्तो हलादेः क्रियासमभिहारे यच्’ (3-1-22) इति यच् । ‘सन्त्यजेः’ (6-1-9) इति द्वित्वम् । ‘दीर्घोऽकितः’ (7-4-83) इति अभ्यासस्य दीर्घः ।
3. यञन्तात् शानवि तस्य सार्वधातुकत्वात् ‘अतो लोपः’ (6-4-48) इति लोपस्याभावे यलोपाभावे न रूपम् ।
4. ‘शेषे विभाषाऽकलादावशान्त उपदेशे’ (8-4-18) इति शत्वनिषेधः ।
5. ‘नन्दिप्रहिरवादिभ्यः—’ (3-1-134) इति यञन्तात् पचायच् ।

काक्यम्,	काक्यम्,	चिककिप्यम्,	चाकक्यम्;
ईषत्कः, ^१ दुष्कः, सुकः;		—	—
कक्यमानः,	काक्यमानः,	चिककिप्यमाणः,	चाकक्यमानः;
^२ काकः ^१ ,	काकः,	चिककिपः,	चाककः;
ककितुम्,	काकयितुम्,	चिककिपितुम्,	चाककितुम्;
कक्तिः, काकना,	चिककिपां,	चिकाकयिषा,	चाकका;
ककनम्,	काकनम्,	चिककिषणम्,	चाककनम्;
ककित्वा,	काकयित्वा,	चिककिपित्वा,	चाककित्वा;
प्रकक्य,	प्रकाक्य,	प्रचिककिप्य,	प्रचाकक्य;
काकम् २,	काकम् २,	चिककिपम् २,	चाककम् २;
ककित्वा २,	काकयित्वा २,	चिककिपित्वा २,	चाककित्वा २.

(140) “ककि गतौ” (I-भ्वादिः-94. सक. सेट्. आत्म.)

कककः-किका, कककः-किका, चिककिकः-पिका, चाकककः-किका;
ककिता-ती, ककयिता-ती, चिककिकिता-ती, चाककिता-त्री;

— ककयन्-न्ती, ककयिष्यन्-न्ती-ती; —

ककमानः, ककयमानः, चिककिकमाणः, चाककयमानः;
ककप्यमाणः, ककयिष्यमाणः, चिककिकिष्यमाणः, चाककप्यमाणः;
^३कन्-ककौ-ककः; — — —
ककितम्-तः, ककितम्-तः, चिककिकितः, चाककितः-तवान्;
^४ककः (गृध्रः), ककः, चिककिकिपुः, चिककिकिपुः, चाककः;
ककितव्यम्, ककयितव्यम्, चिककिकितव्यम्, चाककितव्यम्;
^५प्रनिककनीयम्, ककनीयम्, चिककिकिणीयम्, चाककनीयम्;

1. ‘इदुदुषस्य—’ (8-3 41) इति पत्यम् ।

2. बाहुलकात् कर्तरि प्रम् ।

3. ‘संयोगान्तस्य लोपः’ (8-2-23) इति ककारलोपः ।

4. ‘शेषे विभाषा—’ (8-4-18) इति गत्वनिषेधः ।

A. ‘फलाङ्गितान् वङ्कितवङ्गिमङ्कितान् वनप्रदेशात् उरुकाककोकिलान् ।
शुकावृतान् मुग्धचकोरकूजितानुशीनकङ्कानयमत्यवङ्कत ॥’ घा. का. 1-13.

B. ‘फलाङ्गितान् वङ्कितवङ्गिमङ्कितान् वनप्रदेशानुकाककोकिलान् ।
शुकावृतान् मुग्धचकोरकूजितानुशीनकङ्कानयमत्यवङ्कत ॥’ घा. का. 1-13.

कङ्कयम्, कङ्कयम्, चिकङ्कियम्, चाकङ्कयम्;

ईषत्कङ्कः, दुष्कङ्कः, सुकङ्कः; — —

कङ्कयमानः, कङ्कयमानः, चिकङ्कियमाणः, चाकङ्कयमानः;

कङ्कः, कङ्कः, चिकङ्कियः, चाकङ्कः;

कङ्कितुम्, कङ्कयितुम्, चिकङ्कयितुम्, चाकङ्कितुम्;

कङ्का, कङ्कना, चिकङ्किया, चिकङ्कयिया, चाकङ्का;

प्रकङ्कनम्, कङ्कनम्, चिकङ्कयणम्, चाकङ्कनम्;

कङ्कित्वा, कङ्कयित्वा, चिकङ्कयित्वा, चाकङ्कित्वा;

सङ्कङ्कय, प्रकङ्कय, प्रचिकङ्किय, प्रचाकङ्कय;

कङ्कम् २, } कङ्कम् २, } चिकङ्कियम् २, } चाकङ्कम् २; }
कङ्कित्वा २, } कङ्कयित्वा २, } चिकङ्कयित्वा २, } चाकङ्कित्वा २. }

(141) “कख हसने” (I-म्वादिः-120. सक. सेट्. पर.)

काखकः-खिका, काखकः-खिका, चिकखिकः-पिका, चाकखकः-खिका;

कखिता-त्री, काखयिता-त्री, चिकखयिता-त्री, चाकखिता-त्री;

कखन्-^१न्ती, काखयन्-न्ती, चिकखयन्-न्ती; —

कखिप्यन्-न्ती-ती, काखयिप्यन्-न्ती-ती, चिकखयिप्यन्-न्ती-ती;

— काखयमानः, काखयिप्यमाणः, चाकखमानः, चाकखिप्यमाणः;

कङ्-कसौ-कसः; — —

कखितं-तः, काखितः-तम्, चिकखयितः, चाकखितः-तवान्;

कखः, काखः, चिकखिपुः, चिकाखयिपुः, चाकखः;

कखितव्यम्, काखयितव्यम्, चिकखयितव्यम्, चाकखितव्यम्;

प्रनिकखनीयम्, काखनीयम्, चिकखयणीयम्, चाकखनीयम्;

काख्यम्, काख्यम्, चिकखिप्यम्, चाकख्यम्;

ईषत्कखः, दुष्कखः, सुकखः; — —

कख्यमानः, काख्यमानः, चिकखिप्यमाणः, चाकख्यमानः;

1. ‘इन्द्रादेस्तनुमः’ (8-4-32) इति त्रियमान् कखं न ।

A. ‘अकङ्कनातकण्णनेन तङ्कना सत्तङ्कनापररे पुरेऽमुना ।

येनैः कखन्तीमिव तां कखिन्द्रीं खन्तीये वृन्दवमेव नोतिगम् ॥’

काखः, काखः, चिकखिषः, चाकखः ;

कखितुम्, काखयितुम्, चिकखिपितुम्, चाकखितुम् ;

कखितः, काखना, चिकखिषा, चिकाखयिषा, चाकखा ;

^१प्रकखणम्, काखनम्, चिकखिषणम्, चाकखनम् ;

कखित्वा, काखयित्वा, चिकखिपित्वा, चाकखित्वा ;

प्रकख्य, प्रकाख्य, प्रचिकखिष्य, प्रचाकख्य ;

काखम् २, } काखम् २, } चिकखिषम् २, } चाकखम् २ ; }
कखित्वा २, } काखयित्वा २, } चिकखिपित्वा २, } चाकखित्वा २. }

(142) “कखे हसने” (I-भ्वादिः-784. अक. सेट्. पर. घटादिः ।)

काखकः-खिका, चिकखिषकः-पिका, चाकखकः-खिका, इत्यादीनि
रूपाणि क्रमेण शुद्धात्-सन्नन्तात् यङन्ताच्च, पूर्वोक्तकख (141) धातुवत्
ज्ञेयानि । ण्यन्ते परं घटादिपाठात् ‘घटादयो मितः’ (गणसूत्रम्-भ्वादौ)
इति मित्त्वे, ‘मितां ह्रस्वः’ (6-4-92) इति ह्रस्वे इमानि रूपाणि—

काखकः-खिका,	कख्यमानः ;
काखयिता-त्री,	कखः ;
कखयन्-न्ती,	कखयितुम् ;
कखयिष्यन्-न्ती-ती,	कखना ;
कखयमानः,	कखनम् ;
कखयिष्यमाणः,	कखयित्वा ;
कखः, चिकखयिषुः,	^२ प्रकख्य ;
कखयितुष्यम्,	^३ काखम् २, } काखम् २ ; } कखयित्वा २. }
कखनीयम्,	
कख्यम्,	
ईषत्कखः-दुष्कखः-सुकखः,	इति विशेषः ।

1. ‘कृत्यचः’ (8-4-29) इति णत्वम् ।

2. ‘त्यपि लघुपूर्वात्’ (6-4-50) इति णेरयादेशः ।

3. ‘विण्णमुल्लोदीर्घोऽन्यतरस्याम्’ (6-4-93) इति दीर्घविकल्पः ।

(143) “कगे नोच्यते” (I-भ्वादिः-791.-अक. सेट्. पर. घटादिः।)

अस्यायमर्थ इति विशिष्य नोच्यते-क्रियासामान्यार्थत्वात् इत्येके ।
अनेकार्थत्वात्-इत्यन्ये । शुद्धात्-सन्नन्तात्-यङन्ताच्च, घातोरेस्य कस्वतिवत्
(141) रूपाणि सर्वाण्यपि ज्ञेयानि । ण्यन्तात् तु ‘कखे हसने’ (142)
इति घटादिघातुवत् ज्ञेयानि ॥

(144) “कच चन्धने” (I-भ्वादिः. 168. सक. सेट्. आत्म.)

दीप्तौ च-इति कविकल्पद्रुमे ।

काचकः-चिका, काचकः-चिका, चिकचिपकः-पिका, चाकचकः-चिका ;
कचिता-त्री, काचयिता-त्री, चिकचिपिता-त्री, चाकचिता-त्री ;
— काचयन्-न्ती, काचयिष्यन्-न्ती-ती ; —
कचमानः, काचयमानः, चिकचिपमाणः, चाकच्यमानः ;
कचिष्यमाणः, काचयिष्यमाणः, चिकचिपिष्यमाणः, चाकचिष्यमाणः ;
¹कक्-कचौ-कचः ; — — —
कचितम्-तः, काचितः-तम्, चिकचिपितः, चाकचितः-तवान् ;
²कचः^A, काचः, चिकचिपुः, चिकाचयिपुः, चाकचः ;
कचितव्यम्, काचयितव्यम्, चिकचिपितव्यम्, चाकचितव्यम् ;
कचनीयम्, काचनीयम्, चिकचिषणीयम्, चाकचनीयम् ;
³काच्यम्, काच्यम्, चिकचिष्यम्, चाकच्यम् ;
ईपत्कचः, दुष्कचः, सुकचः ; — — —
कच्यमानः, काच्यमानः, चिकचिष्यमाणः, चाकच्यमानः ;
⁴काचः, काचः, चिकचिपः, चाकचः ;
कचितुम्, काचयितुम्, चिकचिपितुम्, चाकचितुम् ;

1. ‘चोः कः’ (8-2-30) इति दुत्वम् ।

2. कचते = चन्धति यूतां मनोषीति कचः = स्त्रीणां केशपातः ।

3. निशयां सेट्त्वात् ‘चञोः कः—’ (7-3-52) इति न दुत्वम् ।

4. ‘इलध’ (3-3-121) इति संज्ञार्था धम् । ‘काचः शिष्ये मनी नेत्ररोगमेदे
युदन्तवे’ इति विद्ध्यमेदिन्यौ ।

A. ‘सुलोचना यत्र लक्ष्मीसमप्रभा अशाङ्कतुः क्षयितवीरभाः कचे ।

सकच्युकाः काचनकाभिभूयिषा मञ्जुवता निर्मयनेन नर्मणा ॥’ पा. का. 1-23.

ककितः, काचना, चिकचिणा,	चिकाचयिपा,	चाकचा ;
कचनम्, काचनम्, चिकचिपणम्,	चाकचनम् ;	
कचित्वा, काचयित्वा, चिकचिपित्वा,	चाकचित्वा ;	
प्रकच्य, प्रकाच्य, प्रचिकचिप्य,	प्रचाकच्य ;	
काचम् २, } काचम् २, } चिकचिपम् २, } चाकचनम् २ ; }		
कचित्वा २, } काचयित्वा २, } चिकचिपित्वा २, } चाकचित्वा २. }		

(145) “कंचि दीप्तिवन्धनयोः” (I-म्वादिः-169. सक. सेट्. आत्म.)

^१ कञ्चकः-ञ्चिका, कञ्चकः-ञ्चिका, चिकञ्चिपकः-पिका, ^२ चाकञ्चकः-ञ्चिका ;		
कञ्चिता-त्री, कञ्चयिता-त्री, चिकञ्चिपिता-त्री, चाकञ्चिता-त्री ;		
— कञ्चयन्-न्ती, कञ्चयिष्यन्-न्ती-ती, —		
प्रनिकञ्चमानः, कञ्चयमानः, चिकञ्चिपमाणः, चाकञ्चयमानः ;		
कन्-कञ्चौ-कञ्चः ; — — —		
कञ्चितम्-तः, कञ्चितम्-तः, चिकञ्चिपितः, चाकञ्चितः-तवान् ;		
कञ्चः, कञ्चः, चिकञ्चिपुः, चिकञ्चयिपुः, चाकञ्चः ;		
कञ्चितव्यम्, कञ्चयितव्यम्, चिकञ्चिपितव्यम्, चाकञ्चितव्यम् ;		
कञ्चनीयम्, कञ्चनीयम्, चिकञ्चिपणीयम्, चाकञ्चनीयम् ;		
^३ कञ्च्यम्, कञ्च्यम्, चिकञ्चिप्यम्, चाकञ्च्यम् ;		
ईषत्कञ्चः, दुष्कञ्चः, सुकञ्चः ; — —		
कञ्च्यमानः, कञ्च्यमानः, चिकञ्चिप्यमाणः, चाकञ्च्यमानः ;		
कञ्चः, कञ्चः, चिकञ्चिपः, चाकञ्चः ;		
कञ्चितुम्, कञ्चयितुम्, चिकञ्चिपितुम्, चाकञ्चितुम् ;		
^४ कञ्चा, कञ्चना, चिकञ्चिपा, चिकञ्चयिपा, चाकञ्चा ;		
कञ्चनम्, कञ्चनम्, चिकञ्चिपणम्, चाकञ्चनम् ;		
कञ्चित्वा, कञ्चयित्वा, चिकञ्चिपित्वा, चाकञ्चित्वा ;		

1. ‘इदितो जुम् घातोः’ (7-1-58) इति जुम् ।

2. ‘अतो लोपः’ (6-4-48) इति अकारलोपः । ‘यस्य हलः’ (6-4-49) इति यलो यकारस्य लोपः ।

3. निष्ठायां सेट्त्वात् ‘चजोः—’ (7-3-52) इति कुत्वं न ।

4. ‘गुरोश्च हलः’ (3-3-103) इति अः प्रत्ययः ।

प्रकञ्च्य, प्रकञ्च्य, प्रचिकञ्चिप्य, प्रचाकञ्च्य;
 कञ्चम् २, } कञ्चम् २, } चिकञ्चिपम् २, } चाकञ्चम् २; }
 कञ्चित्वा २, } कञ्चयित्वा २, } चिकञ्चियित्वा २, } चाकञ्चित्वा २; }
 कञ्चुकम्.^A

(146) “कटि[कटी]गतौ” (I-भ्वादिः-320. सक. सेट्. पर.)

¹कण्टकः-ण्टिका, कण्टकः-ण्टिका, चिकण्टिषकः-पिका, चाकण्टकः-ण्टिका;
 कण्टिता-त्री, कण्टयिता-त्री, चिकण्टिपिता-त्री, चाकण्टिता-त्री;
 कण्टन्-न्ती, कण्टयन्-न्ती, चिकण्टिषन्-न्ती; —
 कण्टिष्यन्-न्ती-ती, कण्टयिष्यन्-न्ती-ती, चिकण्टिषिष्यन्-न्ती-ती;

— कण्टयमानः, कण्टयिष्यमाणः, चाकण्टयमानः, चाकण्टिष्यमाणः;

कन् - कण्टो-कण्टः; — — —

कण्टः, कण्टः, चिकण्टिपुः, चिकण्टयिपुः, चाकण्टः;

कण्टितम्-तः^B, कण्टितम्-तः, चिकण्टिपितः, चाकण्टितः-तवान्;

कण्टितव्यम्, कण्टयितव्यम्, चिकण्टिपितव्यम्, चाकण्टितव्यम्;

कण्टनीयम्, कण्टनीयम् चिकण्टिषणीयम्, चाकण्टनीयम्;

कण्टयम्, कण्टयम्, चिकण्टिष्यम्, चाकण्टयम्;

ईषत्कण्टः, दुष्कण्टः, सुकण्टः; —

कण्टयमानः, कण्टयमानः, चिकण्टिष्यमाणः, चाकण्टयमाणः;

कण्टः, कण्टः, चिकण्टिपः, चाकण्टः;

1. ‘इट कटि कटी गतौ’ इति धातुपाठे वर्तते । तत्र इदित् ‘कटि’ इति धातुरिति पक्षमवलम्ब्य इमानि रूपाणि विलिखितानि । अन्ये तु ‘कटी’ इति ईदितं धातुं प्रचक्षते । तन्मते काटकः, कट्टम्-कट्टः-कट्टवान्—इत्यादीनि रूपाणि भवन्ति । परे तु ‘ई’ इति धातुं प्रच्छिष्टं भ्रष्टीकृत्य, ‘उदयति विततोर्ध्वरदिम-’ (शिशुपालवधे 4-20) रिद्धादिप्रयोगनिर्वाहं कुर्वन्ति । तेषां मते ‘ई’ इति धात्वन्तरमप्यत्रेति ज्ञायते ।

- A. बाहुलकात् उक्तप्रत्ययः । ‘कञ्चुको वारवाने स्वाजिर्मोके कवचेऽपि च । वर्षा-पङ्कद्वीताश्रयितवचे च चोलके ॥ कञ्चु इयोपधिमेदे च—’ इति मेदिनी । ‘ध्रुलोचना यत्र शचीवमप्रभा अशाध्वशुः श्वशितसीरमाः कचे ।’

सकञ्चुकाः काथनकाधिभूषिता मजाग्रना निर्मचनेन नर्मणा ॥’ धा. का. 1-23.

- B. ‘चेटिदिटिश्चानुगतानवेटकैः एटस्वश्लोकेटिरजः कटन् मतान् ।’

प्रकण्टिताशोदयदंशुमण्डितैरपुण्डरलेमुडिनाकंदीवितीन् ॥’ धा. का. 1-42.

कण्टितुम्, कण्टयितुम्, चिकण्टिपितुम्, चाकण्टितुम् ;

कण्टा, कण्टना, चिकण्टिपा, चिकण्टयिपा, चाकण्टा ;

कण्टनम्, कण्टनम्, चिकण्टिषणम्, चाकण्टनम् ;

कण्टित्वा, कण्टयित्वा, चिकण्टिपित्वा, चाकण्टित्वा ;

सङ्कण्ट्य, प्रकण्ट्य, प्रचिकण्टिप्य, प्रचाकण्ट्य ;

कण्टम् २, } कण्टम् २, } चिकण्टिषम् २, } चाकण्टम् २ ; }
 कण्टित्वा २, } कण्टयित्वा २, } चिकण्टिपित्वा २, } चाकण्टित्वा २. }

(147) “कटे वर्षावरणयोः” (I-भ्वादिः-294.सक.सेद्.पर.)

काटकः-टिका, काटकः-टिका, चिकटिपकः-पिका, चाकटकः-टिका,
 इति सर्वाण्यपि रूपाणि ‘कख हसने’ (141) इति घातोऽरिव ज्ञेयानि ।

(148) “कठ कृच्छ्रजीवने” (I-भ्वादिः-333.अक.सेद्.पर.)*

‘—अथ कण्ठते । शोके यो कण्ठयेत् कण्ठेत्, कण्ठेत् स्यात्
 कृच्छ्रजीवने ॥’ (श्लो-79) इति देवः ।

काठकः-ठिका, काठकः-ठिका, चिकठिपकः-पिका, चाकठकः-ठिका ;

कठिता-त्री, काठयिता-त्री, चिकठिषिता-त्री, चाकठिता-त्री ;

कठन्-न्ती, काठयन्-न्ती, चिकठिषन्-न्ती ;

कठिष्यन्-न्ती-ती, काठयिष्यन्-न्ती-ती, चिकठिपिष्यन्-न्ती-ती ;

— काठयमानः, काठयिष्यमाणः, चाकठयमानः, चाकठिष्यमाणः ;

कट्-कट्-कठौ-कठः ;

कठितम्-तः-काठितः-तम्, चिकठिपितः, चाकठिनः-तवान् ;

कठः, काठः, चिकठिपुः, चिकाठयिपुः, चाकठः ;

कठितव्यम्, काठयितव्यम्, चिकठिपितव्यम्, चाकठितव्यम् ;

कठनीयम्, काठनीयम्, चिकठिषणीयम्, चाकठनीयम् ;

काठयम्, काठयम्, चिकठिष्यम्, चाकठयम् ;

ईषत्कठः, दुष्कठः, सुकठः ;

कठयमानः, काठयमानः, चिकठिष्यमाणः, चाकठयमानः ;

^Aकाठः, काठः, चिकठिपः, चाकठः ;

कठितुम्, काठयितुम्, चिकठिपितुम्, चाकठितुम् ;

¹कठिः, काठना, चिकठिपा, चिकाठयिपा, चाकठा ;

कठनम्, काठनम्, चिकठिपणम्, चाकठनम् ;

कठित्वा, काठयित्वा, चिकठिपित्वा, चाकठित्वा ;

प्रकठय, प्रकाठय, प्रचिकठिप्य, प्रचाकठय ;

काठम् २, { काठम् २, } चिकठिपम् २, { चाकठम् २; }
कठित्वा २, { काठयित्वा २, } चिकठिपित्वा २, { चाकठित्वा २; }

²कठिनम्, ³कठोरम्.

(149) “कठि शोके” (I-म्वादिः-264. अक. सेट्. आत्म.)

‘—अथ कण्ठते । शोके यो कण्ठयेत् कण्ठेत्, कण्ठेत् स्यात् कृच्छ्रजीवने ॥’

(स्रो-79) इति देवः । प्रायेणायमुत्पूर्वक एव प्रयुज्यते ।

शोकः=सोत्कण्ठस्मरणम् । उत्कण्ठामात्रे त्वकर्मकः ।

उत्कण्ठकः-ण्ठिका, कण्ठकः-ण्ठिका, उच्चिकण्ठिपकः-पिका, चाकण्ठकः-ण्ठिका;

कण्ठिता-त्री, कण्ठयिता-त्री, चिकण्ठिपिता-त्री, चाकण्ठिता-त्री ;

— कण्ठयन्-न्ती, कण्ठयिष्यन्-न्ती-ती ;

^Bउत्कण्ठमानः, कण्ठयमानः, चिकण्ठिपमाणः, चाकण्ठयमाणः ;

कण्ठिष्यमाणः, कण्ठयिष्यमाणः, चिकण्ठिपिष्यमाणः, चाकण्ठिष्यमाणः ;

कन्-कण्ठौ-कण्ठः ; — — —

^Cकण्ठितम्-तः, कण्ठितम्-तः, चिकण्ठिपितः, चाकण्ठितः-तवान् ;

1. ‘तितुश्च—’ (7-2-9) इति नेद । ‘ष्टुना ष्टुः’ (8-4-41.) इति ष्टुत्वम् ।

2. औणादिके (द. उ. 5-15) इतष् प्रत्यये रूपम् ।

3. औणादिके (द. उ. 8-29) ओरप्रत्यये रूपम् ।

A. ‘बनाधयत्वेऽपि सकाठपर्यङ्कठनृगालीदृठकर्मरजितान् ।

रोठनृशंखानुठितैः अनोठकैर्द्वितान् घनादधैर्मणिपीठसंभ्रवैः ॥’ धा. का. 1-41.

B. ‘अशिथवन्नाल्यिर्धं तमेव दूता यदायं प्रयियासयन्तः ।

आदित् जताञ्चिद्विचस्नदाऽस्तानुरकण्ठमानो भरतो शुक्लाम् ॥’ भ. का. 3-25.

C. ‘अनन् कुमारेषु शुभाष्यदेव बन् प्रमन् मुशोत्कण्ठितगोपिके हरी ।’

धा. का. 1-35.

कण्ठः, 'उत्कण्ठी, कण्ठः, चिकण्ठिपुः, चिकण्ठयिपुः, चाकण्ठः;

कण्ठितव्यम्, कण्ठयितव्यम्, चिकण्ठितव्यम्, चाकण्ठितव्यम्;

कण्ठनीयम्, कण्ठनीयम्, चिकण्ठणीयम्, चाकण्ठनीयम्;

कण्ठ्यम्, कण्ठ्यम्, चिकण्ठ्यम्, चाकण्ठ्यम्;

ईपत्कण्ठः, दुष्कण्ठः, सुकण्ठः; —

कण्ठ्यमानः, कण्ठ्यमानः, चिकण्ठ्यमाणः, चाकण्ठ्यमानः;

कण्ठः, कण्ठः, चिकण्ठिपः, चाकण्ठः;

कण्ठितुम्, कण्ठयितुम्, चिकण्ठितुम्, चाकण्ठितुम्;

उत्कण्ठा, कण्ठना, चिकण्ठिपा, चिकण्ठयिपा, चाकण्ठा;

कण्ठनम्, कण्ठनम्, चिकण्ठिपणम्, चाकण्ठनम्;

कण्ठित्वा, कण्ठयित्वा, चिकण्ठित्वा, चाकण्ठित्वा;

उत्कण्ठ्य, प्रकण्ठ्य, उच्चिकण्ठ्य, उच्चाकण्ठ्य;

कण्ठम् २, } कण्ठम् २, } चिकण्ठिपम् २, } चाकण्ठम् २; }
कण्ठित्वा २, } कण्ठयित्वा २, } चिकण्ठित्वा २, } चाकण्ठित्वा २. }

(160) “कठि शोके” (X-चुरादि:-1848. अक. सेट्. उम.)

‘—अथ कण्ठते । शोके स्यात् कण्ठयेत् कण्ठेत, कठे स्यात् कृच्छ्रजीवने ॥’

(श्लो. 79) इति देवः । प्रायेणोत्पूर्वः उत्कण्ठार्थकः ।

इदित्वात् णिजिवकल्पः । णिजभावपक्षे उत्कण्ठकः-चिकण्ठिपकः, चाकण्ठकः-इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककण्ठतिवत् (149) ज्ञेयानि । णिजभावपक्षे ‘शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्’ (1-3-78) इति शास्त्रात् शतरि उत्कण्ठन्-^१न्ती, उत्कण्ठिप्यन्-न्ती-ती, इति रूपमिति विशेषः । ण्यन्तात् सनि तु—

चिकण्ठयिपकः-पिका, चिकण्ठयिपिता-त्री, चिकण्ठयिपन्-न्ती, चिकण्ठयिपिप्यन्-न्ती-ती, चिकण्ठयिपमाणः, चिकण्ठयिपिप्यमाणः, चिकण्ठयिपितः-त्त्वान्, चिकण्ठयिपुः, चिकण्ठयिपितव्यम्, चिकण्ठयिष-णीयम्, चिकण्ठयिप्यम्, चिकण्ठयिप्यमाणः, ईपच्चिकण्ठयिपः,

1. ‘सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छी’ (3-2-78) इति णिनिः ।

A. ‘त्रियथोत्कण्ठन्त्यो ददशुरजितं मृष्टतनवः दृपस्वेतसामर्षत रिपुजनाधर्षितबलः ॥’

दुश्चिकण्ठयिषः-सुचिकण्ठयिषः, चिकण्ठयिषः, चिकण्ठयिषितुम्, चिकण्ठ-
यिषा, चिकण्ठयिषणम्, चिकण्ठयिषित्वा, सञ्चिकण्ठयिष्य, चिकण्ठयिषम् २-
चिकण्ठयिषित्वा २, इत्यादीनि रूपाणि—इति विशेषः ।

(151) “कड मदे” (I-भ्वादिः-३६०. सक. सेट्. पर.)

काडकः-डिका, काडकः-डिका, चिकडिषकः-पिका, चाकडकः-डिका,
इति सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककठधातुवत् (148) ज्ञेयानि ।

(152) “कड मदे” (VI-कुटादिः-1380. सक. सेट्. पर. कुटादिः ।)

शतरि परम्-कडन्-न्ती-ती, इति रूपम् । ‘आच्छीनघोर्नुम्’
(7-1-80) इति नुम् विकल्पः । अन्यत्र सर्वत्रापि भौवादिककठतिषत्—
(148) रूपाणि ज्ञेयानि । ङकारान्तप्रकरणात् अस्य कुटादौ पाठः । कुटादि-
पाठस्य फलं किमपि न ।

(153) “कडि भेदने” (I-भ्वादिः-282. सक. सेट्. आत्म.)

‘कण्डयेदिति भेदे णौ, मदे तु शपि कण्डते ।’ (श्लो. 86) इति देवः ।

कण्डकः-ण्डिका, कण्डकः-ण्डिका, चिकण्डिषकः-षिका, चाकण्डकः-
ण्डिका-इत्यादीनि रूपाणि भौवादिककण्ठतिषत् (149) ज्ञेयानि ।

(154) “कडि मदे” (I-भ्वादिः-३६०. सक. सेट्. पर.)

‘कड मदे’ (151) इत्यस्य पाठान्तरमिदम् ।

कण्डकः-ण्डिका, कण्डकः-ण्डिका, चिकण्डिषकः-पिका, चाकण्डकः-
ण्डिका-इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककण्ठतिषत् (149) ज्ञेयानि ।

(155) “कडि भेदने” (X-चुरादिः-1582. सक. सेट्. उभ.)

‘कण्डयेदिति भेदे णौ, मदे तु शपि कण्डते ।’ (श्लो-86) इति देवः ।

इदिस्वाणिचो वैकल्पिकत्वम् । निजभावपक्षे—कण्डकः-ण्डिका,
चिकण्डिषकः-षिका, चाकण्डकः-ण्डिका, इत्यादीनि रूपाणि ‘कठि शोके’
(149) इति भौवादिकधातुवत् ज्ञेयानि । निष्पक्षे तु कण्डकः-ण्डिका,
चिकण्डयिषकः-षिका, इत्यादीनि रूपाणि चौरादिककण्ठयतिषत् (150)
ज्ञेयानि ।

कण्ठः, 'उत्कण्ठी, कण्ठः, चिकण्ठिपुः, चिकण्ठयिपुः, चाकण्ठः ;

कण्ठितव्यम्, कण्ठयितव्यम्, चिकण्ठितव्यम्, चाकण्ठितव्यम् ;

कण्ठनीयम्, कण्ठनीयम्, चिकण्ठणीयम्, चाकण्ठनीयम् ;

कण्ठ्यम्, कण्ठ्यम्, चिकण्ठ्यम्, चाकण्ठ्यम् ;

ईषत्कण्ठः, दुष्कण्ठः, सुकण्ठः ; —

कण्ठ्यमानः, कण्ठ्यमानः, चिकण्ठ्यमाणः, चाकण्ठ्यमानः ;

कण्ठः, कण्ठः, चिकण्ठिपः, चाकण्ठः ;

कण्ठितुम्, कण्ठयितुम्, चिकण्ठितुम्, चाकण्ठितुम् ;

उत्कण्ठा, कण्ठना, चिकण्ठिषा, चिकण्ठयिषा, चाकण्ठा ;

कण्ठनम्, कण्ठनम्, चिकण्ठिषणम्, चाकण्ठनम् ;

कण्ठित्वा, कण्ठयित्वा, चिकण्ठित्वा, चाकण्ठित्वा ;

उत्कण्ठय, प्रकण्ठय, उच्चिकण्ठिष्य, उच्चाकण्ठय ;

कण्ठम् २, } कण्ठम् २, } चिकण्ठिषम् २, } चाकण्ठम् २ ; }
कण्ठित्वा २, } कण्ठयित्वा २, } चिकण्ठित्वा २, } चाकण्ठित्वा २. }

(150) “कठि शोके” (X-चुरादिः-1848. अक. सेट्. उम.)

‘—अथ कण्ठते । शोके स्यात् कण्ठयेत् कण्ठेत्, कठे स्यात् कृच्छ्रजीवने ॥’

(छो. 79) इति देवः । प्रायेणोत्पूर्वः उत्कण्ठार्थकः ।

इदित्वात् णिजिक्कल्पः । णिजभावपक्षे उत्कण्ठकः-चिकण्ठिपकः, चाकण्ठकः-इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककण्ठतिवत् (149) ज्ञेयानि । णिजभावपक्षे ‘शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्’ (1-3-78) इति शास्त्रात् शतरि उत्कण्ठन्-^Aन्ती, उत्कण्ठिष्यन्-न्ती-ती, इति रूपमिति विशेषः । प्यन्तात् सनि तु—

चिकण्ठयिपकः-पिका, चिकण्ठयिपिता-त्री, चिकण्ठयिषन्-न्ती, चिकण्ठयिषिष्यन्-न्ती-ती, चिकण्ठयिषमाणः, चिकण्ठयिषिष्यमाणः, चिकण्ठयिपितः-तवान्, चिकण्ठयिपुः, चिकण्ठयिपितव्यम्, चिकण्ठयिषणीयम्, चिकण्ठयिष्यम्, चिकण्ठयिष्यमाणः, ईषच्चिकण्ठयिषः,

1. ‘सुप्यजातो णिनिस्ताच्छीष्ये’ (3-2-78) इति णिनिः ।

A. ‘अथोत्कण्ठन्त्यो ददशुरजितं मृष्टतनवः नृपस्त्वेतज्जामयंत रिपुजनाधर्षितबलः ॥’

दुश्चिकण्ठयिषः-सुचिकण्ठयिषः, चिकण्ठयिषः, चिकण्ठयिषितुम्, चिकण्ठ-
यिषा, चिकण्ठयिषणम्, चिकण्ठयिषित्वा, सञ्चिकण्ठयिष्य, चिकण्ठयिषम् २—
चिकण्ठयिषित्वा २, इत्यादीनि रूपाणि—इति विशेषः ।

(151) “कड मदे” (I-भ्वादिः-३६०. सक. सेट्. पर.)

काडकः-डिका, फाडकः-डिका, चिकडिषकः-पिका, चाकडकः-डिका,
इति सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककडधातुवत् (148) बोध्यानि ।

(152) “कड मदे” (VI-तुदादिः-1380. सक. सेट्. पर. कुटादिः ।)

शतरि परम्-कडन्-न्ती-ती, इति रूपम् । ‘आच्छीनघोर्नुम्’
(7-1-80) इति नुम् विकल्पः । अन्यत्र सर्वत्रापि भौवादिककठतिवत्—
(148) रूपाणि ज्ञेयानि । डकारान्तप्रकरणात् अस्य कुटादौ पाठः । कुटादि-
पाठस्य फलं किमपि न ।

(153) “कडि मेदने” (I-भ्वादिः-282. सक. सेट्. आत्म.)

‘कण्डयेदिति मेदे णौ, मदे तु शपि कण्डते ।’ (श्लो. 86) इति देवः ।

कण्डकः-ण्डिका, कण्डकः-ण्डिका, चिकण्डिषकः-पिका, चाकण्डकः-
ण्डिका-इत्यादीनि रूपाणि भौवादिककण्डतिवत् (149) ज्ञेयानि ।

(154) “कडि मदे” (I-भ्वादिः-३६०. सक. सेट्. पर.)

‘कड मदे’ (151) इत्यस्य पाठान्तरमिदम् ।

कण्डकः-ण्डिका, कण्डकः-ण्डिका, चिकण्डिषकः-पिका, चाकण्डकः-
ण्डिका-इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककण्डतिवत् (149) ज्ञेयानि ।

(155) “कडि मेदने” (X-चुरादिः-1582. सक. सेट्. उम.)

‘कण्डयेदिति मेदे णौ, मदे तु शपि कण्डते ।’ (श्लो-86) इति देवः ।

इदित्त्वाणिचो वैकल्पिकत्वम् । निजभावपक्षे—कण्डकः-ण्डिका,
चिकण्डिषकः-पिका, चाकण्डकः-ण्डिका, इत्यादीनि रूपाणि ‘कठि शोके’
(149) इति भौवादिकधातुवत् ज्ञेयानि । निचपक्षे तु कण्डकः-ण्डिका,
चिकण्डयिषकः-पिका, इत्यादीनि रूपाणि चौरादिककण्ठयतिवत् (150)
ज्ञेयानि ।

(156) “कङ् कार्कश्ये” (I-भ्वादिः-349. अक.सेद्.पर.)

अयं दोषधः ।

कङ्कः-ङ्ङिका, कङ्कः-ङ्ङिका, चिकङ्ङिपकः-पिका, चाकङ्कः-ङ्ङिका ;

कङ्ङिता-त्री, कङ्ङयिता-त्री, चिकङ्ङिपिता-त्री, चाकङ्ङिता-त्री ;

कङ्ङन्-न्ती, कङ्ङयन्-न्ती, चिकङ्ङिपन्-न्ती —

कङ्ङिप्यन्-न्ती-ती, कङ्ङयिप्यन्-न्ती-ती, चिकङ्ङिपिप्यन्-न्ती-ती ;

— कङ्ङयमानः, कङ्ङयिप्यमाणः, चाकङ्ङयमानः, चाकङ्ङिप्यमाणः ;

¹कत्^A-कङ्-कङ्-ङ्-कङ्ङौ-कङ्ङुः ; — —

कङ्ङितम्-तः, कङ्ङितम्-तः, चिकङ्ङिपितः, चाकङ्ङितः-तवान् ;

कङ्ङुः, कङ्ङुः, चिकङ्ङिपुः, चिकङ्ङयिपुः, चाकङ्ङुः ;

कङ्ङितव्यम्, कङ्ङयितव्यम्, चिकङ्ङिपितव्यम्, चाकङ्ङितव्यम् ;

कङ्ङनीयम्, कङ्ङनीयम्, चिकङ्ङिपणीयम्, चाकङ्ङनीयम् ;

कङ्ङयम्, कङ्ङयम्, चिकङ्ङिप्यम्, चाकङ्ङयम् ;

ईषत्कङ्ङुः-दुष्कङ्ङुः-सुकङ्ङुः ; —

कङ्ङयमानः, कङ्ङयमानः, चिकङ्ङिप्यमाणः, चाकङ्ङयमानः ;

कङ्ङुः, कङ्ङुः, चिकङ्ङिपुः, चाकङ्ङुः ;

कङ्ङितुम्, कङ्ङयितुम्, चिकङ्ङिपितुम्, चाकङ्ङितुम् ;

कङ्ङा, कङ्ङना, चिकङ्ङिपा, चिकङ्ङयिपा, चाकङ्ङा ;

कङ्ङनम्, कङ्ङनम्, चिकङ्ङिपणम्, चाकङ्ङनम् ;

कङ्ङित्वा, कङ्ङयित्वा, चिकङ्ङिपित्वा, चाकङ्ङित्वा ;

प्रकङ्ङय, प्रकङ्ङय, प्रचिकङ्ङिप्य, प्रचाकङ्ङय ;

कङ्ङम् २, } कङ्ङम् २, } चिकङ्ङिपम् २, } चाकङ्ङम् २ ; }
कङ्ङित्वा २, } कङ्ङयित्वा २, } चिकङ्ङिपित्वा २, } चाकङ्ङित्वा २. }

1. ढकारस्य ‘संयोगान्तस्य-’ (8-2-23) इति लोपे, ढकारस्य चत्वे च रूपम् । क्षीरस्वामी तु दोषधमसुं धातुं पठति । तत्पक्षे, ढकारस्य संयोगान्तलोपे, ढपधाढकारस्य चत्वेविकल्पे च ‘कङ्-कङ्-’ इति रूपम् ।

A. ‘अकङ्ङरिक्खोडनधूततोडकान् प्रहृडितान् होडदरोडयमिधुकेः ।

प्रोडकान्प्रविलोक्षितैर्हृतान् रतावडङ्गिर्ललनाजनैः कलैः ॥’ धा. का. 1-46.

कणित्वा,	काणयित्वा,	चिकणिपित्वा,	चङ्कणित्वा ;
सङ्कण्य,	सङ्काण्य,	सञ्चिकणिप्य,	सञ्चङ्कण्य ;
काणम् २, } काणम् २, } चिकणिपम् २, } चङ्कणम् २ ; }	काणयित्वा २, }	चिकणिपित्वा २, }	चङ्कणित्वा २ ; }
१कण्ठः, २कण्वः.			

(158) “कण गतौ” (I-भ्वादिः-794. सक. सेट्. पर.) घटादिः ।

अस्य घातोः पूर्वोक्तवत् (157) शुद्धात्-सन्नन्तात्-यङन्ताच्च रूपाणि ज्ञेयानि । ण्यन्ते परम्—

३कणकः-णिका,	ईपत्कणः-दुष्कणः-सुकणः ;
कणयिता-त्री,	कण्यमानः ;
४कणयन्-न्ती,	कणः ;
कणयिष्यन्-न्ती-ती,	कणयितुम् ;
कणयमानः,	कणना ;
कणयिष्यमाणः,	कणनम् ;
कणितः-तवान्,	कणयित्वा ;
कणयिषुः,	५प्रकण्य ;
कणयितव्यम्,	६कणम् २ ;
कणीयम्,	काणम् २ ;
४कण्यम्,	काणयित्वा २ ; }

इति रूपाणीति विशेषः । एतच्च गत्यर्थकत्वे एव (धातुनामनेकार्थकत्वात्) ।
अन्यार्थकत्वे तु काणयिता-इत्यादीनि रूपाण्येव, पूर्ववत् ।

1. औणादिके (द. उ. 5-6) ठप्रत्यये रूपम् । कण्ठः=गलः ।
2. औणादिके (द. उ. 8-125) कन् प्रत्यये रूपम् । कण्वं=पाणम् । कण्वः=ऋषिः ।
3. घटादिपाठात् मित्रम् । ‘मितां ह्रस्वः’ (6-4-92) इति ह्रस्वः ।
4. ‘अचो यत्’ (3-1-97) इति यत् ।
5. ‘त्यपि लघुपूर्वात्’ (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
6. ‘चिण्णमुलोदीर्घोऽन्यतरस्याम्’ (6-4-93) इति णमुक्ति दीर्घो वा ।
- A. ‘अगन्मनीयः कणयन् सुकुन्दमस्मान् वियोगे रणयन् स दूतः ।
कणन् विपादं विशयन् विचिन्तां शयन् विमोहं श्रयितोऽस्तु सयः ॥’ धा. का. 2.9.

(159) “कण निमीलने” (X-चुरादि:-1716. सक. सेट्. उभ.)

‘कणेः कणति शब्दार्थे, काणयेणौ निमीलने ।’ (श्लो. 90) इति देवः ।

काणकः-णिका,	चिकाणयिपकः-पिका ;
काणयिता-त्री,	चिकाणयिपिता-त्री ;
काणयन्-न्ती,	चिकाणयिपन्-न्ती ;
काणयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकाणयिपिष्यन्-न्ती-ती ;
काणयमानः,	चिकाणयिपमाणः ;
काणयिष्यमाणः,	चिकाणयिपिष्यमाणः ;
काण्-काणौ-काणः,	—
काणितम्-तः,	चिकाणयिपितः-तवान् ;
काणः ^१ ,	चिकाणयिपुः ;
काणयितव्यम्,	चिकाणयिपितव्यम् ;
काणनीयम्,	चिकाणयिपणीयम् ;
काण्यम्,	चिकाणयिष्यम् ;
ईपत्काणः-दुष्काणः-सुकाणः ;	—
काण्यमानः,	चिकाणयिष्यमाणः ;
काणः,	चिकाणयिपः ;
काणयितुम्,	चिकाणयिपितुम् ;
काणना,	चिकाणयिषा ;
काणनम्,	चिकाणयिपणम् ;
काणयित्वा,	चिकाणयिपित्वा ;
सङ्काण्य,	सङ्चिकाणयिष्य ;
काणम् २, }	चिकाणयिपम् २ ; }
काणयित्वा २, }	चिकाणयिपित्वा २. }

१ स्वभावात् एषस्य नेत्रस्य दर्शनशक्तिरहितत्वे एषां प्रयुज्यते ।

A. * लघुचन्दन् अपनयानय बुद्धयिष्युः श्लोकोप्रशब्दनपरः कल्प्यकाणः ।
मङ्गो विचित्रभिपुस्तुदितवीर्यमोक्षं मृष्टपा जन्वाव बुद्धिपाठितवाध दोषा ॥

पा. का. 3-33-

(159) “ कण निमीलने ” (X-चुरादिः-1716. सक. सेद्. उभ.)

‘ कणेः कणति शब्दार्थे, काणयेणौ निमीलने । ’ (श्लो. 90) इति देवः ।

काणकः-णिका,	चिकाणयिषकः-षिका ;
काणयिता-त्री,	चिकाणयिषिता-त्री ;
काणयन्-न्ती,	चिकाणयिषन्-न्ती ;
काणयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकाणयिष्यन्-न्ती-ती ;
काणयमानः,	चिकाणयिषमाणः ;
काणयिष्यमाणः,	चिकाणयिष्यमाणः ;
काण्-काणौ-काणः,	—
काणितम्-तः,	चिकाणयिषितः-तवान् ;
काणः ¹ ,	चिकाणयिषुः ;
काणयितव्यम्,	चिकाणयिषितव्यम् ;
काणनीयम्,	चिकाणयिषणीयम् ;
काण्यम्,	चिकाणयिष्यम् ;
ईषत्काणः-दुष्काणः-सुकाणः ;	—
काण्यमानः,	चिकाणयिष्यमाणः ;
काणः,	चिकाणयिषः ;
काणयितुम्,	चिकाणयिषितुम् ;
काणना,	चिकाणयिषा ;
काणनम्,	चिकाणयिषणम् ;
काणयित्वा,	चिकाणयिषित्वा ;
सङ्काण्य,	सञ्चिकाणयिष्य ;
काणम् २, }	चिकाणयिषम् २ ; }
काणयित्वा २, }	चिकाणयिषित्वा २. }

1 स्वभावात् एकस्य नेत्रस्य दर्शनशक्तिरहित्ये एवम् प्रयुज्यते ।

A. ‘ सञ्चर्चयन् अपनयानय बुद्धयिष्णुः क्षेत्रोपशब्दपरः करण्यकाणः ।

मन्त्रो विजग्मिभपुरसूदितवीर्यमीशं मुष्टपा जगत् बहु पाशितवाध दोष्णा ॥ ’

(160) “कथ श्लाघायाम्” (I-भ्वादि:-37. अक. सेद्. आत्म.)

श्लाघा-गुणारोपः, इति क्षीरस्वामी ।

कथकः-त्थिका, कथकः-त्थिका, चिकथिपकः-पिका, चाकथकः-त्थिका ;

कथित्वा-त्ती, कथयित्वा-त्ती, चिकथिपित्वा-त्ती, चाकथित्वा-त्री ;

— कथयन्-न्ती, कथयिष्यन्-न्ती-ती ; —

विकथ्यमानः, कथ्यमानः, चिकथिपमाणः, चाकथ्यमानः ;

कथिष्यमाणः, कथयिष्यमाणः, चिकथिपिष्यमाणः, चाकथिष्यमाणः ;

¹कत्-कथौ-कथः ; — — —

कथितम्-तः, कथितम्-तः, चिकथिपितः, चाकथितः-तवान् ;

कथः, ²विकथी, ^A विकथनः, ³ चिकथिपुः, चिकथयिपुः, चाकथः ;

कथितव्यम्, कथयितव्यम्, चिकथिपितव्यम्, चाकथितव्यम् ;

कथनीयम्, कथनीयम्, चिकथिपणीयम्, चाकथनीयम् ;

कथ्यम्, कथ्यम्, चिकथिष्यम्, चाकथ्यम् ;

ईपत्कथः-दुपत्कथः-सुकथः ; — —

कथ्यमानः, कथ्यमानः, चिकथिष्यमाणः, चाकथ्यमानः ;

कथः, कथः, चिकथिपः, चाकथः ;

कथितुम्, कथयितुम्, चिकथिपितुम्, चाकथितुम् ;

कथा, कथना, चिकथिपा, चिकथयिपा, चाकथा ;

^Bकथनम्, कथनम्, चिकथिपणम्, चाकथनम् ;

कथित्वा, कथयित्वा, चिकथिपित्वा, चाकथित्वा ;

विकथ्य, विकथ्य, प्रविकथिष्य, प्रचाकथ्य ;

कथम् २ } कथम् २ } चिकथिपम् २ } चाकथम् २ ; }
कथित्वा २ } कथयित्वा २ } चिकथिपित्वा २ } चाकथित्वा २ ; }

1. ‘संयोगान्तस्य लोपः’ (8-2-23) इति घकारस्य लोपः ।

2. ‘वौ कपलपकथलम्भः’ (3-2-143) इति ताच्छीलिकोऽपिबुण् ।

3. ‘अनुदात्तेतस्य हलादेः’ (3-2-140) इति युच् ताच्छीलिकः ।

‘वाऽमरुपोऽस्त्रियाम्’ (3 1-94) इत्यनेन कदाचिन् युज्यते ।

A. ‘विकथी याचते प्रथमविस्मयी मुहुर्जलम् ।’ भ. वा 7-11.

B. ‘स वेधते समाखिलवेधितं विधिं प्रथमिष्यतः प्रथमधीरकथनः ।

अतेन्मुरारिर्मम चिन्मयोऽन्तिके श्योतन् दिशः प्रश्न्युतितैः स्मितामृतैः ॥’

कत्रणम्, चिकत्रयिषणम्, कत्रणम्, चिकत्रिषणम् ;

कत्रयित्वा, चिकत्रयिषित्वा, कत्रित्वा, चिकत्रिषित्वा ;

सङ्कत्र्य, सञ्चिकत्रयिष्य, संकत्र्य, सञ्चिकत्रिष्य ;

कत्रम् २, } चिकत्रयिषम् २, } कत्रम् २, } चिकत्रिषम् २, }
 कत्रयित्वा २, } चिकत्रयिषित्वा २, } कत्रित्वा २, } चिकत्रिषित्वा २. }

(162) “कथ वाक्यप्रबन्धे” (X-चुरादि:-1852. सक. सेट्ट. उभ.)

अदन्तः ।

कथकः ^१ -थिका,	चिकथयिषकः-पिका ;
कथयिता-त्री,	चिकथयिषिता-त्री ;
कथयन्-न्ती,	चिकथयिषन्-न्ती ;
कथयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकथयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कथयमानः,	चिकथयिषमाणः ;
कथयिष्यमाणः,	चिकथयिषिष्यमाणः ;
कत्-कद्-कथौ-कथः ;	—
कथितम्-तः,	चिकथयिषितः-तवान् ;
कथः,	चिकथयिषुः ;
कथयितव्यम्,	चिकथयिषितव्यम् ;
[^] कथनीयम्,	चिकथयिषणीयम् ;
कथ्यम्,	चिकथयिष्यम् ;
ईषत्कथः-दुष्कथः-सुकथः ;	—
कथ्यमानः,	चिकथयिष्यमाणः ;
कथः,	चिकथयिषः ;
कथयितुम्,	चिकथयिषितुम् ;
^२ कथा ^B ,	चिकथयिषा ;

1. घातोदन्तत्वात्, अलोपस्य स्थानिवद्भावाद्गुणघाटद्धिर्न ।

2. ‘चिन्तिपूजिकथिकुम्भिवचच’ (3-3-105) इत्यङ् गुणपवादः ।

A. ‘प्रष्टव्यं पृच्छतस्तस्य कथनीयमवीवचत् । आत्मानं वनवासं च जेयं चारिं रघूत्तमः ॥’ म. का. 6-46.

B. ‘चिन्तावन्तः कथां चक्रुर्गुणघातेदमीरवः ।

अङ्गशा चरते. क’पू. पू. म’द्वयामहे कथम् ॥’ म. का. 7-72.

कथनम्,	चिकथयिषणम्;
कथयित्वा,	चिकथयिषित्वा;
^१ प्रकथय्य ^४ ,	प्रचिकथयिष्य;
कथम् २, }	चिकथयिषम् २; }
कथयित्वा २, }	चिकथयिषित्वा २. }

(163) “कदि आह्वाने रोदने च” (1-म्वादि:-70. सक. सेद्. पर.)

आह्वाने सकर्मकः, अन्यत्राकर्मकः ।

‘आह्वाने रोदने कन्देः कन्देः क्रन्दति कन्दति । वैकल्ये तु तयोर्वात्वोः
कन्दते कन्दते मितोः ॥’ (स्यो-105) इति देवः ।

^२कन्दकः-न्दिवा. कन्दकः-न्दिकाः, चिकन्दिषकः-षिका, चाकन्दकः-न्दिका;
कन्दिता-त्री, कन्दयिता-ली, चिकन्दिषिता-ली, चाकन्दिता-त्री;
कन्दन्-न्ती, कन्दयन्-न्ती, चिकन्दिषन्-न्ती; —
कन्दिष्यन्-न्ती-ती, कन्दयिष्यन्-न्ती-ती, चिकन्दिषिष्यन्-न्ती-ती;
कन्दयमानः, कन्दयिष्यमाणः, चाकन्दयमानः, चाकन्दिष्यमाणः;
कन्-कन्दौ-कन्दः; — — —
कन्दितम्-तः, ^Bकन्दितः-तं, चिकन्दिषितः, चाकन्दितः-तवान्;
कन्दः, कन्दः, आकन्दौ,^३ चिकन्दिषुः, चिकन्दयिषुः, चाकन्दः;
कन्दितव्यम्, कन्दयितव्यम्, चिकन्दिषितव्यम्, चाकन्दितव्यम्;
कन्दनीयम्, कन्दनीयम्, चिकन्दिषणीयम्, चाकन्दनीयम्;
कन्धम्, कन्धम्, चिकन्दिष्यम्, चाकन्धम्;
ईषत्कन्दः,-दुष्कन्दः-सुकन्दः; — — —
कन्धमानः, कन्धमानः, चिकन्दिष्यमाणः, चाकन्धमानः;

1. ‘त्येपि लघुपूर्वादि’ (6-4-56) इति णेरथादेशः ।

2. ‘इदितो लुम् धातोः’ (7-1-58) इति लुम् ।

3. ‘सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छीत्ये’ (3-2-78) इति णिनिः ।

A. ‘प्रायेयकैर्नागरकैश्च लोकेर्निरीक्ष्यमाणा सद् रात्रकीयैः ।

कर्मनिबन्ध्या प्रकथय्य सर्वं तिरोदधेऽनु स्तनयिलुपयाम् ॥’ वा. वि. 3- 55.

B. ‘मनोज्ञगण्डे तमनिन्दितानने नन्दात्मजं वारदचन्द्रशीतलम् ।

पराकथयन् कन्दितापुरे यकन्दकन्दितमीक्षितारमदे ॥’ वा. क. 1-10।

कन्दः,	कन्दः,	चिकन्दिषः,	चाकन्दः ;
कन्दितुम्,	कन्दयितुम्,	चिकन्दिषितुम्,	चाकन्दितुम् ;
कन्दा,	कन्दना ,	चिकन्दिषा, चिकन्दयिषा,	चाकन्दा ;
कन्दनम्,	कन्दनम्,	चिकन्दिषणम्,	चाकन्दनम् ;
कन्दित्वा,	कन्दयित्वा,	चिकन्दिषित्वा,	चाकन्दित्वा ;
सङ्कन्द,	संकन्द,	सञ्चिकन्दिष्य,	सञ्चाकन्द ;
कन्दम् २ }	कन्दम् २ }	चिकन्दिषम् २ }	चाकन्दम् २ }
कन्दित्वा २ }	कन्दयित्वा २ }	चिकन्दिषित्वा २ }	चाकन्दित्वा २. }

(164) “ कदि वैकुण्ठ्ये ” (I-भ्वादिः-772. अक. सेट्. आत्म.)

घटादिः पितृ च ।

‘ आह्वाने रोदने कन्देः कन्देः कन्दति कन्दति ।

वैकुण्ठ्ये तु तयोर्घातयोः कन्दते कन्दते मितोः ॥

मित्रार्थपाठसामर्थ्यात् तयोर्दीर्घविकल्पनम् ।

भवेच्चिण्णमुलोऽतस्मादक्रान्चकन्दि सिध्यतः ॥ ’

(श्लो-105-106.) इति देवः ।

‘ कदि आह्वाने रोदने च ’ (163) इति घातोरेव, अर्थविशेषे आत्म-
नेपदार्थं मित्रार्थं चानुवादो घटादौ ॥

कन्दकः-न्दिका, कन्दकः-न्दिका, चिकन्दिषकः-पिका, चाकन्दकः-न्दिका ;

कन्दिता-त्री, कन्दयिता-त्री, चिकन्दिषिता-त्री, चाकन्दिता-त्री ;

— कन्दयन्-न्ती, कन्दयिष्यन्-न्ती-ती ; —

कन्दमानः, कन्दयमानः, चिकन्दिषमाणः, चाकन्दमानः ;

कन्दिष्यमाणः, कन्दयिष्यमाणः, चिकन्दिषिष्यमाणः, चाकन्दिष्यमाणः ;

कन्-कन्दौ-कन्दः ; — — —

कन्दितं-तः, ¹कन्दितः-तम्, चिकन्दिषितः, चाकन्दितः-तवान् ;

कन्दः, कन्दः, चिकन्दिषुः, चिकन्दयिषुः, चाकन्दः ;

1. ‘ निष्ठायां सेटि ’ (G-4-52) इति जेर्लोपः ।

A. ‘ घटादिषु त्विहापूर्वगठितास्मर्त्तदा मितः । यदिस्स्यस्येह पाठे तु मित्रवशुकेऽयं एव
दि ’ ॥ (भाष्यकाव्यध्यासमाने) इत्यनेन न्यायेन देहन्ते एव मित्रवशुकेऽयं कार्यम् ।
आह्वानरोदनयोस्तु मित्रं न ।

कन्दितव्यम्, कन्दयितव्यम्, चिकन्दिषितव्यम्, चाकन्दितव्यम् ;

कन्दनीयम्, ^१कन्दनीयम्, चिकन्दिषणीयम्, चाकन्दनीयम् ;

कन्धम्, कन्धम्, चिकन्दिष्यम्, चाकन्धम् ;

ईषत्कन्दः-दुष्कन्दः-सुकन्दः ; — — —

कन्धमानः, कन्धमानः, चिकन्दिष्यमाणः, चाकन्धमानः ;

कन्दः, कन्दः, चिकन्दिषः, चाकन्दः ;

कन्दितुम्, कन्दयितुम्, चिकन्दिषितुम्, चाकन्दितुम् ;

^२कन्दा, कन्दना, चिकन्दिषा, चिकन्दयिषा, चाकन्दा ;

कन्दनम्, कन्दनम्, चिकन्दिषणम्, चाकन्दनम् ;

कन्दित्वा, कन्दयित्वा, चिकन्दिषित्वा, चाकन्दित्वा ;

सङ्कन्ध, सङ्कन्ध, प्रचिकन्दिष्य, प्रचाकन्ध ;

कन्दम् २, } कन्दम् २, } चिकन्दिषम् २, } चाकन्दम् २ ; }
कन्दित्वा २, } ^३कान्दम् २, } चिकन्दिषित्वा २, } चाकन्दित्वा २. }

(165) “कनी दीप्तिकान्तगतिषु” (I-भ्वादिः-460. सक. सेह. पर.)

दीप्तिः=प्रकाशः, कान्तिः=शोभा—इति क्षीरस्वामी ।

कानकः-निका, कानकः-निका, चिकनिषकः-यिका, ^४चङ्कनकः-निका ;

कानिता-त्री, कानयिता-त्री, चिकनिषिता-त्री, चङ्कनिता-त्री ;

^५कानन्-न्ती, कानयन्-न्ती, चिकनिषन्-न्ती ; —

कानिष्यन्-न्ती ती, कानयिष्यन्-न्ती-ती, चिकनिषिष्यन्-न्ती-ती ;

1. ‘जेरनिटि’ (6-1-51) इति जेलेपिः ।

2. घटादीनां दित्वात् ‘पिद्धिदादिभ्यः—’ (3-3-104) इति अच् । ‘गुरोश्—’ (3-3-103) इति वा अः प्रत्ययः ।

3. अनुपधात्वेऽपि घटादिषु पाठसामर्थ्यात् ‘चिण्णमुलोः—’ (6-1-93) इति दीर्घ-विकल्पः ।

4. ‘जुगतोऽनुनासिकान्तस्य’ (7-1-85) इति अभ्यासस्य जुक् ।

A. ‘ध्वञ्चिच्छन् धाणसमोणिनाशुभान् शोणान् पृथुश्रोणिजनो दुदोह च ।

प्रश्नेणिनान् त्रेणनविभ्रणन्सितोत् अनुब्रणान् धेनुगान् कनस्ततनात् ॥’

— कानयमानः, कानयिष्यमाणः, चङ्कन्यमानः, चङ्कनिष्यमाणः ;

^१का-कानौ-कानः ; — — —

^२कान्तः-न्तं-न्तवान्, कानितं-तः, चिकनिषितः, चङ्कनितः-तवान् ;

कनः, कानः, चिकनिषुः, चिकानयिषुः, चङ्कनः ;

कनितव्यम्, कानयितव्यम्, चिकनिषितव्यम्, चङ्कनितव्यम् ;

कननीयम्, काननीयम्, चिकनिषणीयम्, चङ्कननीयम् ;

कान्यम्, ^३कन्या, कान्यम्, चिकनिष्यम्, चङ्कन्यम् ;

ईषत्कनः-दुष्कनः-सुकनः ; — —

कन्यमानः, कान्यमानः, चिकनिष्यमाणः, चङ्कन्यमानः ;

कानः, कानः, चिकनिषः, चङ्कनः ;

कनितुम्, कानयितुम्, चिकनिषितुम्, चङ्कनितुम् ;

कान्तिः, कानना, चिकनिषा, चिकानयिषा, चङ्कना ;

कननम्, काननम्, चिकनिषणम्, चङ्कननम् ;

कनित्वा, कानयित्वा, चिकनिषित्वा, चङ्कनित्वा ;

सङ्कन्य, सङ्कान्य, प्रचिकनिष्य, प्रचङ्कन्य ;

कानम् २, } कानम् २, } चिकनिषम् २, } चङ्कनम् २ ; }
कनित्वा २, } कानयित्वा २, } चिकनिषित्वा २, } चङ्कनित्वा २ ; }

^४कनकम्.

(166) “कपि चलने” (I-श्वादिः. 375-अक. सेट्. आत्म.)

कम्पकः-म्पिका, कम्पकः-म्पिका, चिकम्पिकः-पिका, चाकम्पकः-म्पिका ;

कम्पिता-त्ती, कम्पयिता-त्ती, चिकम्पयिता-त्ती, चाकम्पिता-त्ती ;

— ^५कम्पयन्-न्ती, कम्पयिष्यन्-न्ती-त्ती ; —

1. ‘अनुकविष्य—’ (6-1-15) इति दीर्घे नलोपे च रूपम् । एवं क्तिप्रत्ययेऽपि ।

2. ईदित्वात् निष्ठाया ‘श्रीदित—’ (7-2-14) इतीग्नियेषः । दीर्घः ।

3. कनेर्देवप्रत्यये टापि कम्पया इति भवति । ‘कम्पयायाः, क्नीन च’ (4-1-116) इति निर्देशोऽत्र लिङ्गमिति माघयघ्यानुवृत्तौ ।

4. ‘कृत्वा चिम्पिगोत्रयोः’ (६. उ. 3-८.) इति कृत्वा ।

5. ‘निगत्यचलनार्थेभ्यश्च’ (1-3-87) इत्यनेन श्रुत्यात् परस्मैपदमेव ।

कम्पमानः,	—	चिकम्पिषमाणः,	चाकम्प्यमानः ;
कम्पिष्यमाणः,	—	चिकम्पिष्यमाणः,	चाकम्पिष्यमाणः ;
कन्-कम्पौ-कम्पः ;	—	—	—
कम्पितम्-तः-तवान्,	}	कम्पितः-तम्,	चिकम्पितः-चाकम्पितः-तवान् ;
^१ विकपितम्-तः-तवान्,			
कम्पः,	^२ कम्पनः,	^३ कम्पः,	^४ शिरःकम्पी, चिकम्पियुः, चिकम्पियुः, चाकम्पः ;
कम्पितव्यम्,	कम्पयितव्यम्,	चिकम्पितव्यम्,	चाकम्पितव्यम् ;
कम्पनीयम्,	कम्पनीयम्,	चिकम्पिणीयम्,	चाकम्पनीयम् ;
कम्प्यम्,	कम्प्यम्,	चिकम्पिष्यम्,	चाकम्प्यम् ;
ईषत्कम्पः-दुष्कम्पः-सुकम्पः ;	—	—	—
कम्प्यमानः,	कम्प्यमानः,	चिकम्पिष्यमाणः,	चाकम्प्यमानः ;
^५ कम्पः,	कम्पः,	चिकम्पिषः,	चाकम्पः ;
कम्पितुम्,	कम्पयितुम्,	चिकम्पितुम्,	चाकम्पितुम् ;
कम्पा,	कम्पना,	चिकम्पिषा,	चाकम्पा ;
कम्पनम्,	कम्पनम्,	चिकम्पिषणम्,	चाकम्पनम् ;
कम्पित्वा,	कम्पयित्वा,	चिकम्पित्वा,	चाकम्पित्वा ;
विकम्प्य,	विकम्प्य,	प्रचिकम्पिष्य,	प्रचाकम्प्य ;
कम्पम् २ }	कम्पम् २ }	चिकम्पिषम् २ }	चाकम्पम् २ }
कम्पित्वा २ }	कम्पयित्वा २ }	चिकम्पित्वा २ }	चाकम्पित्वा २. }

१. 'लंगिकम्प्योदरतापशरीरविचरयोदपसंख्यानम्'-(भा. ७-४-२१) इति तुमो भोषः । अन्यत्र विकम्पित इत्येव । यः शिरः अग्रहृन् कम्पयति रोषवशात्—य विकपितः । 'वीडाभ्याभ्योः प्रदीपोका लङ्गिकम्प्योर्नलोपिता । निरस्तो विलगितो निरत्ये, वातात् विकपिता तनुः ॥' इति प्र. सत्यस्ये ।
२. 'अनुदात्तस्य हलन्तेः' (३-२-१४९) इति, 'चलनशब्दार्थादकर्मकपुञ्' (३-२-१४९) इति वा पुञ् ताच्छीलिङः ।
३. 'नविकम्पिरस्मत्प्र'—(३-२-१०७) इति ताच्छीलिङः । रः बाधस्तद्विधित्वा भवत्येव । 'ताच्छीलिङ्गे बाधस्तद्विधित्वास्तीति प्रायिकं, तेन कम्पा-कम्पना इति छिद्यम्' इति सि. कौमुदी ॥
४. 'पुञ्जकौ निनिः—(३-२-७९) इति निनि. । अन्तर्भाविताभ्यर्थोऽयम् ।

A. 'अकार्यं वादतिर्वात्रे नम. प्रवेशवत् गुहम् ॥' म. का. ७-२३.

B. 'सकम्पदेरम्पयन्तम्पनः समम्पयन्तिवन्तिवन्तिवन्ति' । भा. का. १-४०.

(167) “कवृ वर्णे” (I-भ्वादिः-380. अक. सेट्. आत्म.)

वर्णनम्=वर्णः-शुक्लादिः, इति क्षीरस्वामी ।

कावकः-विका, कावकः-विका, चिकविपकः-पिका, चाकवकः-विका ;

कविता-त्री, कावयिता-त्री, चिकविपिता-त्री, चाकविता-त्री ;

— कावयन्-न्ती, कावयिष्यन्-न्ती-ती; —

कवमानः, कावयमानः, चिकविपमाणः, चाकव्यमानः ;

कविष्यमाणः, कावयिष्यमाणः, चिकविपिष्यमाणः, चाकविष्यमाणः ;

कप्-कव्-कवौ-कवः ; — — —

कवितम्-तः, कावितः-तम्, चिकविपितः, चाकवितः-तवान् ;

कवः, कावः, चिकविपुः, चिकावयिपुः, चाकवः ;

कवितव्यम्, कावयितव्यम्, चिकविपितव्यम्, चाकवितव्यम् ;

कवनीयम्, कावनीयम्, चिकविपणीयम्, चाकवनीयम् ;

¹कव्यम्, काव्यम्, चिकविष्यम्, चाकव्यम् ;

ईषत्कवः-दुष्कवः-सुकवः ; — — —

कवथमानः, काव्यमानः, चिकविष्यमाणः, चाकव्यमानः ;

कावः, कावः, चिकविपः, चाकवः ;

कवितुम्, कावयितुम्, चिकविपितुम्, चाकवितुम् ;

कविः, कावना, चिकविपा, चिकावयिपा, चाकवा ;

कवनम्, कावनम्, चिकविपणम्, चाकवनम् ;

कवित्वा, कावयित्वा, चिकविपित्वा, चाकवित्वा ;

प्रकव्य, प्रकाव्य, प्रचिकविष्य, प्रचाकव्य ;

कावम् २, } कावम् २, } चिकविपम् २, } चाकवम् २ ; }
कवित्वा २, } कावयित्वा २, } चिकविपित्वा २, } चाकवित्वा २ ; }

^Aकवर^२:-^३री, कवुरः.

1. ‘घोरदुपधात्’ (3-1-98) इति यत् ।

2. कवरः कवुरः, इतीमौ धौणादिप्रत्ययान्तौ ।

3. ‘जानपद—’ (4-1-42.) इत्यादिना केशपादाविषये क्षीर । कवरी केशवेषः । अन्यत्र कयरा ।

A. ‘सकम्पहेरम्बसमानलम्बनाः समाम्रजन् अम्बितघण्टिकास्तदा ।

प्रलम्बस हनाः कवररविषो वृषाः अङ्गीविताः क्षीवतयाऽतिधीमराः ॥’ धा. का. 1-40.

(168) “कमु कान्तौ” (I-भ्वादिः-443. सक. सेट्. आत्म.)

कान्तिः=इच्छा ।

¹ कामकः	} मिका,	कामकः-मिका,	³ चिकामयिषकः-पिका,	}
² कामकः			चिकमिषकः-पिका,	
			⁴ चङ्कामकः-मिका ;	}
			चङ्कमकः-मिका ;	
कामयिता-त्री,	} कामयिता-त्री,	चिकामयिपिता-त्री,	} चङ्कामयिता-त्री ;	}
कमिता-त्री,				
—		⁶ कामयन्-न्ती, कामयिष्यन्-न्ती-ती ;	—	
⁶ कामयमानः,	} कामयमानः,	चिकामयिषमाणः	} चङ्कामयमानः ;	}
कामयिष्यमाणः,	} कामयिष्यमाणः,	चिकामयिषिष्यमाणः,	}	}
			चङ्कामयिष्यमाणः ;	}
			चङ्कमिष्यमाणः ;	
⁷ कान्-कामो-कामः ;	—	—	—	
⁸ कामितम्-तः-तवान् ,	} कामितम्-तः,	चिकामयिषितः,	} चङ्कामितः	} तवान् ;
⁹ कान्तम्-न्तः-न्तवान् ,				

1. ‘कमेणिङ्’ (3-1-30) इति स्वार्थे णिङ् । अमन्तत्वेन मित्वं तु न, ‘न कम्प-मिचमाम्’ (ग. सू. भ्वादौ) इति निषेधात् । अतः, ‘अत उपधायाः’ (7-2-116) इति वृद्धिः । एवं घञ्यपि ।
2. ‘आयादय आर्धधातुके वा’ (3-1-31) इति णिङो वैकल्पिकत्वात् णिङभावपक्षे, ण्युलि वृद्धौ रूपम् । ‘नोदात्तोपदेशस्य—’ (7-3-4) इति निषेधस्तु न; ‘अनाचमि-कमिष्वमीनाम्’ (वा. 7-3-34) इति निषेधात् ।
3. णिङ्पक्षे रूपम् । एवं सञ्जन्ते सर्वत्र बोध्यम् ।
4. यञन्तात् ण्युलि ‘नुपतोऽनुनासिकान्तस्य’ (7-4-85) इति अभ्यासे लुक् ।
5. णिञन्तात् ‘णिचञ्’ (1-3-74) इत्युभयपरी, न तु णिञन्तात् ।
6. शानयः शिष्येन आर्धधातुकत्वाभावात् नित्यं णिङ् । णिङो क्त्वात् ‘अनुदात्तङित आत्मनेपदम्’ (1-3-12) इति आत्मनेपदमेव ।
7. णिञन्तात् शुद्धाद्य धातोः क्विपि ‘अनुनासिकस्य—’ (6-4-15) इति दीर्घः । ‘सो नो घतोः’ (8-2-64) इति नत्वम् ।
8. णिङ्पक्षे ‘घेरनिटि’ (6-4-51) इति निष्ठायां णिङो लोपः । तुवे ‘वेः’ इत्यनेन णिङोऽपि ग्रहणम् ।
9. णिङभावपक्षे, धातोर्दृष्टत्वात् क्त्वायाम् इट्टिकल्पः । तेन ‘दस्य विमाद’ (7-2-15) इति निष्ठायां निष्णिपेधे, ‘अनुनासिकस्य—’ (6-4-15) इति दीर्घे च रूपम् ।

{ कामः-कमः,¹प्रकामी, ²मांसकामः-मांसकामा, ³हन्तुकामः^A, ^Bहरिकामा,
 { ⁴कम्रः^C, ⁵कमनः, ⁶कामुक^D:-कामुकी-कामुका, कामः, चिकामयिपुः,
 चिकमिपुः, चङ्कामः-चङ्कमः ;

कामयितव्यम्, { कामयितव्यम्, चिकामयिषितव्यम्, } चङ्कामयितव्यम् ; }
 कमितव्यम्, { चिकमिषितव्यम्, } चङ्कमितव्यम् ; }
⁷प्रकामनीयम्, { कामनीयम्, चिकामयिषणीयम्, } चङ्कामनीयम् ; }
 प्रकमनीयम्, { चिकमिषणीयम्, } चङ्कमनीयम् ; }
⁸काम्यम्-⁹कम्यम्, काम्यम्, चिकामयिष्यम्, } चङ्काम्यम्-चङ्कम्यम् ;
 चिकमिष्यम्, }

ईषत्कामः-दुष्कामः-सुकामः, ईषत्कमः-दुष्कमः-सुकमः ; —

1. ताच्छील्ये निनिः ।
2. 'शीलिक्रामिमस्याचरिभ्यो णः' (वा. 3-2-1) इति अणपवादः णः । तेन स्त्रियां टाप् ।
3. 'तुं काममनसोरपि ।' (वा. 6-3-109) इति तुमुनो मकारस्य लोपः ।
4. 'नमिकम्पिस्म्यजसकमर्हिषदीपो रः' (3-2-167) इति ताच्छीलिको रः प्रत्ययः ।
5. 'अनुदात्तेतश्च इलादेः' (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः । 'ताच्छीलिकेषु 'षाड्यरूपः—' (3-1-94) इति विधिर्नास्तीति प्राथिकम् ; तेन कप्प्रा कमना युवतिः, इति सिद्धम्—' इति सि. फौमुदी ।
6. 'लघपतपदस्याभूकमगम—' (3-2-154) इत्यादिना तच्छीलदिषु ठक् । स्त्रियां, 'जानपद—' (4-1-42) इति विहितः णीप् 'कामुकी मैयुनेच्छा चेत्, कामुकाऽन्या,' (वा. 4-1-42) इति वार्तिकेन अयंविशेषे नियमितः ।
7. 'न माभूपूकमिगमि—' (8-4-34) इति, 'अन्तर्भादीनामुपसंख्यानम्' (वा. 8-4-34) इति च णत्वनिषेधः ।
8. गितन्तात्—गितन्ताच्च 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत् ।
9. शुद्धादातोः 'पोदुवधत्' (3-1-98) इति यत् ।
- A. 'इन्द्रावृहस्पत्युपपलममन्त्रा तस्माद्दिनोऽनीवरणौ तथाऽन्ये ।
 मुरा मवन्तं बत हन्तुकामाः प्रकोषयाचक्षुषोऽक्षजं तम् ॥' वा. वि. 2. 33.
- B. 'स्तुतिशोला हरिकामा फलमशः धानने मयाचारा ।
 तदुपमहप्रतीक्षा वसति इन्द्रक्षमा मुनिर्धेयी ॥' इति प्र. सूर्यस्ये ।
- C. 'कम्प्राभिरातः स्त्रीभिराशंगुः क्षेममात्मनः ।
 इष्युः प्रसादं प्रणमन् मुभीरः प्रयदन् नृपम् ॥' म. वा. 7-24.
- D. 'प्रपिष्य भूयः परिपुष्य मालिङ्गः प्रपुष्य पोणपुटपूणिचन्दनम् ।
 वनाग्ररूपाः वनिनः शनीन् मयुर्भामिन्य एवाशमया स्वकामुकान् ॥'

काम्यमानः, } काम्यमानः, चिकामयिष्यमाणः, } चङ्काम्यमानः-चङ्कम्यमानः ;
कम्यमानः, } चिकमिष्यमाणः, }

¹कामः-कामः, कामः, चिकामयिषः, चिकमिषः, चङ्कामः-चङ्कमः ;
कामयितुम्-कमितुम्, कामयितुम्, चिकामयिषितुम्, } चङ्कामयितुम् ; }
चिकमिषितुम्, } चङ्कमिषितुम् ; }

कामना-²कान्तिः, कामना, चिकामयिषा-चिकमिषा, ¹चङ्कामा-चङ्कमा ;
कामनम्, } कामनम्, चिकामयिषणम्-चिकमिषणम्, चङ्कामनम्-चङ्कमनम् ;
कमनम्, }

कामयित्वा, } कामयित्वा, चिकामयिषित्वा } चङ्कामयित्वा-चङ्कमित्वा ;
²कमित्वा, कान्त्वा, } चिकमिषित्वा }

प्रकाम्य-प्रकम्य, प्रकाम्य, प्रचिकामयिष्य-प्रचिकमिष्य, प्रचङ्काम्य-प्रचङ्कम्य ;

³कामम् २ कामयित्वा २ } कामम् २ } चिकामयिषम् २,
कामम् २ कमित्वा २ कान्त्वा २ } कामयित्वा २ } चिकामयिषित्वा २,
चिकमिषम् २, } चङ्कामम् २- चङ्कमम् २ ; }
चिकमिषित्वा २, } चङ्कामयित्वा २- चङ्कमित्वा २ ; }

⁴कमठः, ⁵कन्तुः, ⁶कमलम्, ⁷कंसः.

1. 'यस्य हलः' (6-4-49) इति यलोपे, अतो लोपे च रूपमेवम् ।

2. निङमावपक्षे घातोर्दित्वात् 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिङ्विकल्पः ।
इङमावपक्षे दीर्घे रूपम् ।

3. 'न कम्पमि—' (ग. सू. भ्वादी) इति मित्त्वनिषेधात् निङन्तात् निङन्ताच्च न दीर्घविकल्पः ।

4. 'कमेठः' (द. उ. 5-5.) इत्यठः प्रत्ययः । कमठः=कूर्मः, निशाभाजनं वा ।

5. औणादिके (द. उ. 1-112) कुप्रत्यये तुगागमः । कन्तुः=कामी ।

6. औणादिके (द. उ. 8-107) कलप्रत्यये रूपम् । कमलम्=पद्मम् ।

7. औणादिके (द. उ. 9-21.) सप्रत्यये रूपम् ।

A. 'यायास्त्वमिति कामो मे गन्तुमुत्पद्यसे न च ।

इच्छुः कामयितुं त्वं माम् इत्यसौ जगदे तथा ॥' भ. वा. 5-59.

B. 'सायन्तनी तिथिप्रणय. पङ्कजानी दिवातनीम् ।

कान्तिं कान्त्या सदातन्या देवयन्ती शुचिस्मिता ॥' भ. वा. 5-65.

(169) “कर्ज व्यथने” (I-ध्वादिः-228. सक. सेट्. पर.)

व्यथनम्=भयदुःखम्, चलनं च ।

कर्जकः-र्जिका, कर्जकः-र्जिका, चिकर्जिषकः-पिका, चाकर्जकः-र्जिका*;

कर्जिता-त्री, कर्जयिता-त्री, चिकर्जिपिता-त्री, चाकर्जिता-त्री;

कर्जन्-न्ती, कर्जयन्-न्ती, चिकर्जिपन्-न्ती; —

कर्जिष्यन्-न्ती-ती, कर्जयिष्यन्-न्ती-ती, चिकर्जिपिष्यन्-न्ती-ती;

— कर्जयमानः, कर्जयिष्यमाणः, चाकर्जयमानः, चाकर्जिष्यमाणः;

१कर्क-कर्ग-कर्जो-कर्जः; — — —

१कर्जितम्-तः, कर्जितः-तम्, चिकर्जिपितः, चाकर्जितः-तवान्;

कर्जः, २कर्जनः, कर्जः, चिकर्जिपुः, चिकर्जयिपुः, चाकर्जः;

३प्रनिकर्जितव्यम्, कर्जयितव्यम्, चिकर्जिपितव्यम्, चाकर्जितव्यम्;

कर्जनीयम्, कर्जनीयम्, चिकर्जिपणीयम्, चाकर्जनीयम्;

४कर्ज्यम्, कर्ज्यम्, चिकर्जिष्यम्, चाकर्ज्यम्;

ईषत्कर्जः-दुष्कर्जः-सुकर्जः; — —

कर्जयमानः, कर्जयमानः, चिकर्जिष्यमाणः, चाकर्जयमानः;

कर्जः, कर्जः, चिकर्जिषः, चाकर्जः;

कर्जितुम्, कर्जयितुम्, चिकर्जिपितुम्, चाकर्जितुम्;

कर्जा, कर्जना, चिकर्जिषा, चाकर्जा;

कर्जनम्, कर्जनम्, चिकर्जिषणम्, चाकर्जनम्;

कर्जित्वा, कर्जयित्वा, चिकर्जिषित्वा, चाकर्जित्वा;

प्रकर्ज्य, प्रकर्ज्य, सधिकर्जिष्य, सध्याकर्ज्य;

कर्जम् २, } कर्जम् २, } चिकर्जिषम् २, } चाकर्जम् २; }

कर्जित्वा २, } कर्जयित्वा २, } चिकर्जिषित्वा २, } चाकर्जित्वा २. }

1. 'रात् सस्य' (8-2-21) इति नियमात् संयोगान्तलोपः ।

2. 'चलनशब्दार्थादिकर्मकणुच्' (3-2-118) इति ताण्ड्योलिको घुच् ।

3. 'क्षेपे विभाषाऽकृतदी—' (5-4-18) इति पशुदाशान् नावं न ।

4. निष्ठायां सेट्त्वात् 'चजोः कु -' (7-3-52) इति कुचं न ।

A. 'अकर्जितोऽपी हरिसर्जनेऽप्युक्तयोः अजय्युत्तममजेन तेजिनम् ।

असत्सर्जके प्रजयासदत् कर्मात् अलङ्घितैरेजिनच मरिद्वैः ॥' घा. का. 1-31.

(170) “कर्ण भेदने” (X-चुरादि:-1924. सक. सेट्. उम.) अदन्तः ।

‘छिद्र कर्णभेदने’ (X-1924) इत्यत्र ‘कर्ण’ इति पृथग्यात्वन्तरं
इति पक्षे रूपाणि विलिख्यन्ते ।

कर्णकः-र्णिका,	चिकर्णयिषकः-पिका ; ¹
कर्णयिता-त्री,	चिकर्णयिषिता-त्री ;
कर्णयन्-न्ती,	चिकर्णयिषन्-न्ती ;
कर्णयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकर्णयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कर्णयमानः,	चिकर्णयिषमाणः ;
कर्णयिष्यमाणः,	चिकर्णयिषिष्यमाणः ;
कर्ण-कर्णो-कर्णः ;	—
कर्णितम्-तः,	चिकर्णयिषितः-तवान् ;
कर्णः,	चिकर्णयिषुः ;
कर्णयितव्यम्,	चिकर्णयिषितव्यम् ;
कर्णनीयम्,	चिकर्णयिषणीयम् ;
कर्ण्यम्,	चिकर्णयिष्यम् ;
ईपत्कर्णः-दुष्कर्णः-सुकर्णः ;	—
कर्णयमानः,	चिकर्णयिष्यमाणः ;
कर्णः,	चिकर्णयिषः ;
कर्णयितुम्,	चिकर्णयिषितुम् ;
कर्णना,	चिकर्णयिषा ;
कर्णनम्,	चिकर्णयिषणम् ;
कर्णयित्वा,	चिकर्णयिषित्वा ;
प्रकर्ण्य,	प्रचिकर्णयिष्य ;
कर्णम् २, }	चिकर्णयिषम् २ ; }
कर्णयित्वा २, }	चिकर्णयिषित्वा २. }

(171) “कर्त शैथिल्ये” (X-चुरादि:-1915. सक. सेट्. उम.) अदन्तः ।

‘कर्त भेदने’ (170) इति घातुवद्भूषाणि सर्वाणि ज्ञेयानि ।

(172) “ कर्द कुत्सिते शब्दे ” (I-भ्वादि:-59. षक. सेद्. पर.)

कुत्सितशब्दः=कौशरवः ।

‘ कर्ज व्यथने ’ (169) इति भौवादिकधातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(173) “ कर्ज गतौ ” (I-भ्वादि:-420. सक. सेद्. पर.)

कर्जकः-र्विका, कर्जकः-र्विका, चिकर्विकः-पिका, चाकर्जकः-र्विका ;
 कर्विता-त्री, कर्वयिता-त्री, चिकर्विपिता-त्री, चाकर्जिता-त्री ;
 कर्वन्-न्ती, कर्वयन्-न्ती, चिकर्विपन्-न्ती ; —
 — कर्वयमाणः, कर्वयिष्यमाणः, चाकर्ज्यमाणः, चाकर्जिष्यमाणः ;

¹कर्प्-कर्ब्-कर्बो-कर्बः ; — — —
 कर्वितम्-तः, कर्वितः-तम्, चिकर्विपितः, चाकर्जितः-तवान् ;
 कर्वः, कर्वः, चिकर्विपुः, चिकर्वयिपुः, चाकर्जः ;
 कर्वितव्यम्, कर्वयितव्यम्, चिकर्विपितव्यम्, चाकर्जितव्यम् ;
²कर्जणीयम्, कर्वणीयम्, चिकर्विपणीयम्, चाकर्जणीयम् ;
 कर्व्यम्, कर्व्यम्, चिकर्विष्यम्, चाकर्ज्यम् ;
 ईषत्कर्जः-दुष्कर्जः-सुकर्जः ; — —
 कर्व्यमाणः, कर्व्यमाणः, चिकर्विष्यमाणः, चाकर्ज्यमाणः ;
 कर्वः, कर्वः, चिकर्विपः, चाकर्जः ;
 कर्वितुम्, कर्वयितुम्, चिकर्विपितुम्, चाकर्जितुम् ;
 कर्वा, कर्वणा, चिकर्विया, चाकर्वा ;
 कर्वणम्, कर्वणम्, चिकर्विपणम्, चाकर्जणम् ;
 कर्वित्वा, कर्वयित्वा, चिकर्विपित्वा, चाकर्जित्वा ;
³प्रकर्ज्य, प्रकर्ज्य, सचिकर्विष्य, प्रचाकर्ज्य ;
 कर्वम् २, } कर्वम् २, } चिकर्विपम् २, } चाकर्जम् २ ; }
 कर्वित्वा २, } कर्वयित्वा २, } चिकर्विपित्वा २, } चाकर्जित्वा २. }

1. ‘ कर्जव्यथने ’ (6-4-50) इति नृत्सविशेषः ।

2. ‘ अद्विष्यान्नुम्—’ (6-4-2) इति नृत्सम् ।

3. ‘ इयेश्वरकः दुतमर्जो रवेः पर्वद्विरालम्ब्य रक्षित्वा करैः ।

प्रकर्ज्य कौशरवमर्ज्य पदिनी प्रकर्ज्य आशाः धमशोणितेरिव ॥’ भा. का. 1-54.

(173-A) “ कर्व दर्पे ” (I-भ्वादिः-581. अक.सेट्.पर.)

कर्वकः-र्विका,	कर्वकः-र्विका,	चिकर्विकः-पिका,	चाकर्वकः-र्विका ;
कर्विता-त्री,	कर्वयिता-त्री,	चिकर्विपिता-त्री,	चाकर्विता-त्री ;
^१ कर्वन्-न्ती,	कर्वयन्-न्ती,	चिकर्विपन्-न्ती ;	—
कर्विप्यन्-न्ती-ती,	कर्वयिप्यन्-न्ती-ती,	चिकर्विपिप्यन्-न्ती-ती ;	—
^१ व्यतिकर्वमाणः,	कर्वयमाणः,	—	चाकर्व्यमाणः ;
व्यतिकर्विप्यमाणः,	कर्वयिप्यमाणः,	—	चाकर्विप्यमाणः ;
^२ प्रकः-प्रकरो-प्रकरः ;	—	—	—
कर्वितम्-तः,	कर्वितः-तम्,	चिकर्विपितः,	चाकर्वितः-तवान् ;
कर्वः,	कर्वः,	चिकर्विपुः,	चिकर्वयिपुः, चाकर्वः ;
कर्वितव्यम्,	कर्वयितव्यम्,	चिकर्विपितव्यम्,	चाकर्वितव्यम् ;
कर्वणीयम्,	कर्वणीयम्,	चिकर्विषणीयम्,	चाकर्वणीयम् ;
कर्व्यम्,	कर्व्यम्,	चिकर्विप्यम्,	चाकर्व्यम् ;
ईषत्कर्वः-दुष्कर्वः-सुकर्वः ;	—	—	—
कर्व्यमाणः,	कर्व्यमाणः,	चिकर्विप्यमाणः,	चाकर्व्यमाणः ;
कर्वः,	कर्वः,	चिकर्विपः,	चाकर्वः ;
कर्वितुम्,	कर्वयितुम्,	चिकर्विषितुम्,	चाकर्वितुम् ;
^३ कर्वा,	कर्वणा,	चिकर्विषा, चिकर्वयिषा,	चाकर्वा ;
कर्वणम्,	कर्वणम्,	चिकर्विषणम्,	चाकर्वणम् ;
कर्वित्वा,	कर्वयित्वा,	चिकर्विषित्वा,	चाकर्वित्वा ;
सङ्कर्त्य,	सङ्कर्त्य,	सञ्चिकर्विप्य,	सञ्चाकर्व्य ;
कर्वम् २, } कर्वम् २, } चिकर्विपम् २, } चाकर्वम् २ ; }			
कर्वित्वा २, } कर्वयित्वा २, } चिकर्विपित्वा २, } चाकर्वित्वा २. }			

संकल्य,	प्रकाश्य,	प्रचिकलिध्य,	प्रचाकल्य ;
कालम् २,	कालम् २,	चिकलिपम् २,	चाकलम् २ ;
कलित्वा २,	कालयित्वा २,	चिकलिपित्वा २,	चाकलित्वा २.

(175) “ कल क्षेपे ” (X-बुरादि:-1604. सक. सेट्. उम.)

‘ कलेः कालयति क्षेपे, गतिसंख्यानयोर्द्वयोः ।

कलयेत्, शब्दसंख्यानविषये कलने शपि ॥ ’ (श्लो-155) इति देवः ।

कालकः-लिका,	¹ चिकालयिपकः-षिका ;
कालयिता-त्री,	चिकालयिपिता-त्री ;
कालयन्-न्ती,	चिकालयिपन्-न्ती ;
कालयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकालयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कालयमानः,	चिकालयिषमाणः ;
कालयिष्यमाणः,	चिकालयिषिष्यमाणः ;
काल्-कालौ-कालः ;	—
कालितम्-तः,	चिकालयिषितः-तवान् ;
कालः,	चिकालयिषुः ;
कालयितव्यम्,	चिकालयिषितव्यम् ;
कालनीयम्,	चिकालयिषणीयम् ;
काल्यम्,	चिकालयिष्यम् ;
ईषत्कालः-दुष्कालः-सुकालः ;	—
काल्यमानः,	चिकालयिष्यमाणः ;
कालः,	चिकालयिषः ;
कालयितुम्,	चिकालयिषितुम् ;
कालना,	चिकालयिषा ;
कालनम्,	चिकालयिषणम् ;
कालयित्वा,	चिकालयिषित्वा ;

1. अनेकाचूत्वात् यङ् न ।

A. ‘ कालयत्रेलेनकरोऽयनवेलेनपद् शान्दोष लेलितकृपः खलु कंसचात्मान् । सम्भा-
लपेद् विनतलक्ष्यपशुन्वमूया क्षामेय राम इव शर्पनखाविचोदी ॥ ’ धा. का. 3-22.

प्रकाल्य,	प्रचिकालयिष्य ;
कालम् २, }	चिकालयिषम् २ ; }
कालयित्वा २, }	चिकालयिषित्वा २. }

(176) “कल गतौ संख्याने च”

(X-चुरादि:-1866. सक. सेद्. उम. अदन्तः ।

‘कलेः कालयति क्षेपे, गतिसंख्यानयोर्द्वयोः ।

कलयेत्, शब्दसंख्यानविषये कलते शपि ॥’ (श्लो. 155) इति देवः ।

¹ कलकः-लिका,	¹ चिकलयिषकः-षिका ;
कलयिता-त्री,	चिकलयिपिता-त्री ;
कलयन्-न्ती,	चिकलयिपन्-न्ती ;
कलयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकलयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कलयमानः,	चिकलयिपमाणः ;
कलयिष्यमाणः,	चिकलयिषिष्यमाणः ;
कल-कलौ-कलः ;	—
कलितम्-तः,	चिकलयिपितः-तवान् ;
कलः,	चिकलयिषुः ;
कलयितव्यम्,	चिकलयिषितव्यम् ;
कलनीयम्,	चिकलयिषणीयम् ;
ईषत्कलः-दुष्कलः-सुकलः ;	—
कल्यम्,	चिकलयिष्यम् ;
कल्यमानः,	चिकलयिष्यमाणः ;
कलः,	चिकलयिषः ;
कलयितुम्,	चिकलयिषितुम् ;
कलना,	चिकलयिषा ;
सकलनम्,	चिकलयिषणम् ;

कलयित्वा,	चिकलयित्वा ;
¹ सङ्कलय्य,	प्रचिकलयिष्य ;
कलम् २, }	चिकलयिषम् २ ; }
कलयित्वा २, }	चिकलयित्वा २. }

(177) “कल अव्यक्ते शब्दे” (I-भ्वादि:-498. अक. सेट्. आत्म.)

‘कथं श्लाघायाम्’ (160) इति भौवादिकघातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि । ‘कल अशब्दे’ इति घातुमसुं क्षीरस्वाभ्यादयः पठन्ति । ‘अशब्दः=तूष्णीम्भावः’ इति च विवृण्वन्ति ।

(178) “कश गतिशासनयोः” (II-अदादि:-1024. अक. सेट्. आत्म.)

‘कसि’ ‘कस’ इत्यनयोः पाठान्तरम् ।

काशकः-शिका, काशकः-शिका, चिकशिषकः-षिका, ²चाकशकः-शिका ;

कशिता-त्री, काशयिता-त्री, चिकशिषिता-त्री, चाकशिता-त्री ;

— काशयन्-न्ती, काशयिष्यन्-न्ती-ती ; —

³कशानः, काशयमानः, चिकशिषमाणः, चाकश्यमानः ;

कशिष्यमाणः, काशयिष्यमाणः, चिकशिषिष्यमाणः, चाकशिष्यमाणः ;

⁴कट्-कट्-कशौ-कशः ;

कशितम्-तः, काशितः-तम्, चिकशिषितः, चाकशितः-तवान् ;

कशः, ⁵कशा, प्रतिष्कशः, ⁶काशः, चिकशिषुः, चिकाशयिषुः, चाकशः ;

कशितव्यम्, काशयितव्यम्, चिकशिषितव्यम्, चाकशितव्यम् ;

⁷कशनीयम्, प्रनिकाशनीयम्, चिकशिषणीयम्, चाकशनीयम् ;

काश्यम्, काश्यम्, चिकशिष्यम्, चाकश्यम् ;

1. ‘ल्यपि ल्यपूर्वात्’ (6-4-56) इति जेरयादेशः ।

2. ‘दीर्घोऽकितः’ (7-4-83) इति अभ्यासे दीर्घः ।

3. ‘अदिप्रमृतिभ्यः शपः’ (2-4-72) इति शपो लङ् ।

4. ‘मथप्रसज—’ (8-2-36) इति पत्वम् । अश्वम् ।

5. पचायचि टाप् ।

6. ‘प्रतिष्कशश्च कशेः’ (6-1-152) इति पचायचि घृद । श्वत्वं च । कर्ता-पुरुषः सहायः पुरोयायी वा प्रतिष्कश इत्युच्यते । ‘ग्राममय प्रवेत्यादि मथ-मेत्वं प्रतिष्कशः ।’ इति काशिका ।

A. ‘स्वीयेथर्धे कशनीयकाखी रमोष्ठलिखी नवचितनित्री ॥’ धा. अ. 2-45.

ईषत्कशः- दुष्कशः- सुकशः ;

कश्यमानः, काश्यमानः, चिकशिष्यमाणः, चाकश्यमानः ;

काशः, काशः, चिकशिषः, चाकशः ;

कशितुम्, काशयितुम्, चिकशिषितुम्, चाकशितुम् ;

कष्टिः, काशना, चिकशिषा, चिकाशयिषा, चाकशा ;

कशनम्, काशनम्, चिकशिषणम्, चाकशनम् ;

कशित्वा, काशयित्वा, चिकशिषित्वा, चाकशित्वा ;

प्रकश्य, प्रकाश्य, प्रचिकशिष्य, प्रचाकश्य ;

काशम् २, } काशम् २, } चिकशिषम् २, } चाकशम् २ ; }

कशित्वा २, } काशयित्वा २, } चिकशिषित्वा २, } चाकशित्वा २. }

(179) “कप हिंसायाम्” (I-श्वदिः-686. सक. सेट्. पर.)

कापकः-पिका, कापकः-पिका, चिकपिपकः-पिका, चाकपकः-पिका ;

कपिता-त्री, कापयिता-त्री, चिकपिपिता-त्री, चाकपिता-त्री ;

कपन्-न्ती, कापयन्-न्ती, चिकपिपन्-न्ती ; —

कपिष्यन्-न्ती-ती, कापयिष्यन्-न्ती-ती, चिकपिपिष्यन्-न्ती-ती ;

कापयमाणः, कापयिष्यमाणः, चाकप्यमाणः, चाकपिष्यमाणः ;

कट्-कड्-कषी-कपः ; — — —

¹कष्टम्^A-ष्टः-ष्टवान् } कापितः-तम्, चिकपिपितः, चाकपितः-तवान् ;

कपः, ^Bसत्कपः, ²सर्वङ्कपः, कूलङ्कपः, कूलङ्कपा [नदी,] ^Cअमङ्कपो [वायुः,]

फरीपङ्कपा [वात्या], ³पत्कापी, ⁴विकापी, कापः, चिकपिपुः, चिकापयिपुः,

चाकपः ;

1. ‘कृष्णगहनयोः कपः’ (7-2-22) इति असह्ये दुष्प्रापे च अपर्यविशेषे निष्ठागाम-
निद् । अन्यत्र ‘कपित’ इति ।

2. ‘सर्वकूलाप्रकरीषेषु कपः’ (3-2-42) इति यत् । ‘अरुद्धिपदजन्तस्य-’ (6-3-67)
इति सुम् ।

3. ‘सुप्यजातौ-’ (3-2-78) इति गितिः । ‘हिमकापि-’ (6-3-54) इति पदान्नः ।

4. ‘घौ कपलस-’ (3-2-143) इति पितुण् ताच्छीलिकः ।

A. ‘कष्टं विनर्दतः कष्टान् दास्यपुष्टकरान् कपिः ॥’ भ. का. 9-18.

B. ‘सुकर्मणः इमाविशुधान् इविर्जुषाः तयाऽर्जुनीः गाः स्म निहन्ति सत्कपम् ।’
वा. वि. 3. 46.

C. ‘सर्वङ्कपयशशालं रामकल्पतरुं कपिः ।

भाषायाश्चङ्कपं प्रायान्मलये फलशालिनम् ॥’ भ. का. 6-103.

कसितम्-तः, कासितः-तम्, चिकसिपितः, चनीकसितः-तवान् ;
 कसः, ^१कासः, ^२कस्वरः, ^४कशनीयकासी, कासः, चिकसिपुः,
 चिकासयिपुः, चनीकसः ;

कसितव्यम्, कासयितव्यम्, चिकसिपितव्यम्, चनीकसितव्यम् ;
 कसनीयम्, कासनीयम्, चिकसिपणीयम्, चनीकसनीयम् ;
 कास्यम्, कास्यम्, चिकसिप्यम्, चनीकस्यम् ;

ईषत्कसः-दुष्कसः-मुकसः, — —
 कस्यमानः, कास्यमानः, चिकसिप्यमाणः, चनीकस्यमानः ;

कासः, ^Bविकासः, कासः, चिकसिपः, चनीकसः ;
 कसितुम्, कासयितुम्, चिकसिपितुम्, चनीकसितुम् ;

कस्तिः, कासना, चिकसिपा, चिकासयिपा, चनीकसा ;
 कसनम्, कासनम्, चिकसिपणम्, चनीकसनम् ;

कसित्वा, कासयित्वा, चिकसिपित्वा, चनीकसित्वा ;
 विकस्य, विकास्य, विचिकसिप्य, विचनीकस्य ;

कासम् २, } कासम् २, } चिकसिपम् २, } चनीकसम् २ ; }
 कसित्वा २, } कासयित्वा २, } चिकसिपित्वा २, } चनीकसित्वा २. }

(181) “कस गतिशासनयोः” (II-अदादिः-1024. सक. सेट्. आत्म.)

‘कसि’ इति उपरि विलेख्यमानस्य पाठान्तरोऽयम् । भौवादिककस-
 घातुवत् (180) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि । शानचि परम्—कसानः, कसि-
 प्यमाणः, कासयमानः, कासयिप्यमाणः, चिकसिपमाणः, चिकसिपिप्यमाणः,
 चनीकस्यमानः, चनीकसिप्यमाणः, इति रूपाणीति विशेषः ।

(182) “कसि गतिशासनयोः” (II-अदादिः-1024. सक. सेट्. आत्म.)

‘गतिशासनयोः कंस्ते, कसतीति गतो शपि ।’ (छो-192) इति देवः ।
 कंसकः-सिका, कंसकः-सिका, चिकंसिपकः-पिका, चाकंसकः-सिका ;

1. ‘ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः’ (3-1-140) इति वा णः । पक्षे पचाद्यच् ।

2. ‘स्थेशभाषपिसकसो वरच्’ (3-2-175) इति वरच् ताच्छीलिकः ।

A. ‘स्वीयैयकंशे कशनीयकासी रमोष्टनिधी नतचित्तिजो ॥’ घा. का. 2-45.

B. ‘कोशैर्जनाः कोवगलान् मरालान् बोधन्ति यत्राम्बुदहं विकासे ॥’ घा. का. 2-24.

कंसिता-त्री,	कंसयिता त्री,	चिकंसिपिता-त्री,	चाकंसिता-त्री ;
—	कंसयन्-न्ती,	कंसयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
^१ कंसानः,	कंसयमानः,	चिकंसिपमाणः,	चाकंस्यमानः ;
कंसिष्यमाणः,	कंसयिष्यमाणः,	चिकंसिपिष्यमाणः,	चाकंसिष्यमाणः ;
^२ कन्-कंसौ-कंसः	—	—	—
कंसितम्-तः,	कंसितः-तम्,	चिकंसिपितः,	चाकंसितः-तवान् ;
[^३ कंसः]	कंसः,	चिकंसिपुः, चिकंसयिपुः,	चाकंसः ;
कंसितव्यम्,	कंसयितव्यम्,	चिकंसिपितव्यम्,	चाकंसितव्यम् ;
कंसनीयम्,	कंसनीयम्,	चिकंसिपणीयम्,	चाकंसनीयम् ;
कंस्यम्,	कंस्यम्,	चिकंसिष्यम्,	चाकंस्यम् ;
ईषकंसः-दुष्कंसः-सुकंसः ;	—	—	—
कंस्यमानः,	कंस्यमानः,	चिकंसिष्यमाणः,	चाकंस्यमानः ;
^४ कंसः,	कंसः,	चिकंसिषः,	चाकंसः ;
कंसितुम्,	कंसयितुम्,	चिकंसिपितुम्,	चाकंसितुम् ;
कंसा,	कंसना,	चिकंसिषा,	चाकंसिषा, चाकंसा ;
कंसनम्,	कंसनम्,	चिकंसिषणम्,	चाकंसनम् ;
कंसित्वा,	कंसयित्वा,	चिकंसिपित्वा,	चाकंसित्वा ;
प्रकंस्य,	संकंस्य,	प्रचिकंसिष्य,	प्रचाकंस्य ;
कंसम् २, } कंसम् २, }	चिकंसिषम् २, }	चाकंसम् २ ; }	
कंसित्वा २, }	कंसयित्वा २, }	चिकंसिपित्वा २, }	चाकंसित्वा २. }

(183) “ काश्चि काङ्क्षायाम् ” (I-म्यादिः-667. सक. सेह. पर.)

काङ्क्षकः-क्षिका, काङ्क्षकः-क्षिका, चिकाङ्क्षिकः-पिका, चाकाङ्क्षकः-क्षिका ;
काङ्क्षिता-त्री, काङ्क्षयिता-त्री, चिकाङ्क्षिपिता-त्री, चाकाङ्क्षिता-त्री ;

१. ‘ इदितो नुम् पातोः ’ (7-1-59.) इति नुम् । ‘ अदिप्रत्ययः शतः ’ (2-4-72) इति शपो टह ।
२. ‘ संयोगान्तस्य लोपः ’ (8-2-23) इति सकारलोपः ।
३. ‘ अतः कृत्तमिकंम् — ’ (8-3-46) इति मृते ‘ कमेः घ. कंसः, न ट कंसेः इति भाष्यात् शतानमिषान् कंस्यते ।
४. ‘ वुधि संतर्पणं च श्रद्धा ’ (3-3-118) इति घः । कंसोरप्यल्लो न, अनमिषान् इति ‘ प्रत्ययस्य टहृत्तुः ’ (1-1-61) इत्यत्र भाष्यात् ।

काङ्क्षन्-न्ती, काङ्क्षयन्-न्ती, चिकाङ्क्षिपन्-न्ती ; —
 काङ्क्षिप्यन्-न्ती-ती, काङ्क्षयिप्यन्-न्ती-ती, चिकाङ्क्षिपिप्यन्-न्ती-ती ;
^१काङ्क्षमाणः, काङ्क्षयमाणः, — चाकाङ्क्षयमाणः ;
 — काङ्क्षयिप्यमाणः, — चाकाङ्क्षिप्यमाणः ;
^२कान्-काङ्क्षौ-काङ्क्षः ; — —
 काङ्क्षितम्-^Aतः-तवान्, काङ्क्षितः-तम्, चिकाङ्क्षिपितः,
 चाकाङ्क्षितः-तवान् ;
 काङ्क्षः, ^३आकाङ्क्षी, ^Bवधकाङ्क्षी, काङ्क्षः, चिकाङ्क्षिपुः,
 चिकाङ्क्षिपिपुः, चाकाङ्क्षः ;
 काङ्क्षितव्यम्, काङ्क्षयितव्यम्, चिकाङ्क्षिपितव्यम् ; चाकाङ्क्षितव्यम् ;
 काङ्क्षणीयम्, काङ्क्षणीयम्, चिकाङ्क्षिपणीयम्, चाकाङ्क्षणीयम् ;
 काङ्क्ष्यम्, काङ्क्ष्यम्, चिकाङ्क्षिप्यम्, चाकाङ्क्ष्यम् ;
 ईषत्काङ्क्षः-दुष्काङ्क्षः-सुकाङ्क्षः ; — —
 काङ्क्ष्यमाणः, काङ्क्षयमाणः, चिकाङ्क्षिप्यमाणः, चाकाङ्क्षयमाणः ;
 काङ्क्षः, काङ्क्षः, चिकाङ्क्षिपः, चाकाङ्क्षः ;
 काङ्क्षितुम्, काङ्क्षयितुम्, चिकाङ्क्षिपितुम्, चाकाङ्क्षितुम् ;
 अभिकाङ्क्षा, आकाङ्क्षा, काङ्क्षणा, चिकाङ्क्षिषा, चिकाङ्क्षयिषा,
 चाकाङ्क्षा ;
 काङ्क्षणम्, काङ्क्षणम्, चिकाङ्क्षिपणम्, चाकाङ्क्षणम् ;
 काङ्क्षित्वा, काङ्क्षयित्वा, चिकाङ्क्षिपित्वा, चाकाङ्क्षित्वा ;
 अभिकाङ्क्ष्य, अभिकाङ्क्ष्य, प्रचिकाङ्क्षिप्य, प्रचाकाङ्क्ष्य ;
 काङ्क्षम् २, } काङ्क्षम् २, } चिकाङ्क्षिपम् २, } चाकाङ्क्षम् २ ; }
 काङ्क्षित्वा २, } काङ्क्षयित्वा २ } चिकाङ्क्षिपित्वा २, } चाकाङ्क्षित्वा २. }

१. 'ताच्छीत्यवयवचनशक्तिपु चानश्' (३-२-१२०) इति ताच्छीत्ये चानश् ।

२. 'स्कोः संयोगाद्योः' (४-२-२९) इति कलोपः । 'संयोगान्तस्य-' (४-२-२३) इति प्रकारस्य लोपः ।

३. 'भुप्यजातौ-' (३-२-७४) इति णिनिः ।

A. 'सूर्य त्वदीक्षा चिरकाङ्क्षिता नः बाहूक्षाम्यमाङ्क्षयान् न तु नीचलोकात् ।'
 घा. का. १-४५.

B. 'कुर्वन्तो हवमाप्तानां विपासावधकाङ्क्षिणः ।
 द्वारे तमोषनप्रख्यं शुद्धायाः श्रविशद्दुतम् ॥' म. का. ७-६१.

(184) “काचि दीसिद्यन्धनयोः” (I-श्र्वादिः-170. सक. मेद्. आत्म.)

काश्चकः-श्चिका, काश्चकः-श्चिका, चिकाश्चिपकः-पिका, चाकाश्चकः-श्चिका ;
 काश्चिता-त्री, काश्चयिता-ह्री, चिकाश्चिपिता-त्री, चाकाश्चिता-त्री ;
 — काश्चयन्-न्ती, काश्चयिष्यन्-न्ती-ती ; —
 काश्चमानः, काश्चयमानः, चिकाश्चिपमाणः, चाकाश्चयमानः ;
 काश्चिष्यमाणः, काश्चयिष्यमाणः, चिकाश्चिपिष्यमाणः, चाकाश्चिष्यमाणः ;
 कान्-काश्चौ-काश्चः ; — — —
 काश्चितम्-तः, काश्चितः-तम्, चिकाश्चिपितः, चाकाश्चितः-तवान् ;
 काश्चः, ¹काश्चनम्^A, काश्चः, चिकाश्चिपुः, चिकाश्चयिपुः, चाकाश्चः ;
 काश्चितव्यम्, काश्चयितव्यम्, चिकाश्चिपितव्यम्, चाकाश्चितव्यम् ;
 काश्चनीयम्, काश्चनीयम्, चिकाश्चिषणीयम्, चाकाश्चनीयम् ;
 काश्चयम्, काश्चयम्, चिकाश्चिष्यम्, चाकाश्चयम् ;
 ईषत्काश्चः-दुष्काश्चः-सुकाश्चः ; — — —
 काश्चयमानः, काश्चयमानः, चिकाश्चिष्यमाणः, चाकाश्च्यमाणः ;
 काश्चः, काश्चः, चिकाश्चिषः, चाकाश्चः ;
 काश्चितुम्, काश्चयितुम्, चिकाश्चिपितुम्, चाकाश्चितुम् ;
 काश्चा, काश्चना, चिकाश्चिषा, चिकाश्चयिषा, चाकाश्चा ;
 काश्चनम्, काश्चनम्, चिकाश्चिषणम्, चाकाश्चनम् ;
 काश्चित्वा, काश्चयित्वा, चिकाश्चिपित्वा, चाकाश्चित्वा ;
 अवकाश्चय, संकाश्चय, प्रचिकाश्चिष्य, प्रचाकाश्चय ;
 काश्चम् २, } काश्चम् २, } चिकाश्चिषम् २, } चाकाश्चम् २ ; }
 काश्चित्वा २, } काश्चयित्वा २, } चिकाश्चिपित्वा २, } चाकाश्चित्वा २ ; }

²काश्चौ-काश्चिः ॥

1. ‘अनुदात्तेतथ हलादेः’ (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः ।

2. औणादिक इन् प्रत्ययः । ‘कृदिकारादन्तिनः’ (ग. सू. 4-1-45) इति वा शीर् ।

A. ‘सुलोचना यत्र शचीसमप्रभा अशाश्वतुः धृष्टितघौरभाः कचे ।

सकञ्चुकाः काश्चनकाश्चिभूयिता मजाहना निर्मचनेन नमैणा ॥’

(185) “काल उपदेशे” (X-बुरादि:-1881. सक. सेट्.उभ.अदन्तः ।)[अ]

कालक:-लिका,	चिकालयिपक:-पिका ;
कालयिता-त्री,	चिकालयिपिता-त्री ;
कालयन्-न्ती,	चिकालयिपन्-न्ती ;
कालयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकालयिपिष्यन्-न्ती-ती ;
कालयमानः,	चिकालयिपमाणः ;
कालयिष्यमाणः,	चिकालयिपिष्यमाणः ;
काल-कालौ-कालः ;	—
कालितम्-तः,	चिकालयिषितः-तवान् ;
कालः,	चिकालयिपुः ;
कालयितव्यम्,	चिकालयिषितव्यम् ;
कालनीयम्,	चिकालयिपणीयम् ;
कालघम्,	चिकालयिष्यम् ;
ईपत्कालः-दुष्कालः-सुकालः ;	—
कालयमानः,	चिकालयिष्यमाणः ;
कालः,	चिकालयिपः ;
कालयितुम्,	चिकालयिषितुम् ;
कालना,	चिकालयिषा ;
कालनम्,	चिकालयिषणम् ;
कालयित्वा,	चिकालयिषित्वा ;
संकाल्य,	सचिकालयिष्य ;
कालम् २, }	चिकालयिषम् २; }
कालयित्वा २, }	चिकालयिषित्वा २. }

[अ] ‘बेल कालोपदेशे’ (बुरादि:-1881) इत्यत्र ‘काल’ इति धृष्य धातुरिति आग्नेयादीनां पक्षः । तदवलम्ब्य रूपाणि लिख्यन्ते । ‘उपयोगे’ इति मा. घा. वृत्तौ पाठः ।

(186) “काश्ट दीप्तौ” (I-म्वादिः-647. अक. सेट्. आत्म.)

‘—काशेदीप्तौ काश्येत काशते ।’ (श्लो. 165) इति देवः ।

काशकः-शिका, ^Aकाशिका¹, प्रकाशकः-शिका, चिकाशिषकः-शिका,
चाकाशकः-शिका ;
काशिता-त्री, काशयिता-त्री, चिकाशिपिता-त्री, चाकाशिता-त्री ;
— काशयन्-न्ती, काशयिष्यन्-न्ती-ती : —
काशमानः, काशयमानः, चिकाशिषमाणः, चाकाश्यमानः ;
काशिष्यमाणः, काशयिष्यमाणः, चिकाशिषिष्यमाणः, चाकाशिष्यमाणः ;
²काट्-काङ्-काशौ-काशः ; — —
काशितम्-तः, काशितः-तम्, चिकाशिपितः, चाकाशितः-तवान् ;
काशः-³काशी, प्रकाशी, ⁴नीकाशः^B, बीकाशः, अनूकाशः, ⁵जितकाशी ;
⁶प्रकाशनः, काशः, चिकाशिषुः, चिकाशयिषुः, चाकाशः ;
काशितव्यम्, काशयितव्यम्, चिकाशिपितव्यम्, चाकाशितव्यम् ;
काशनीयम्, ⁷प्रनिकाशनीयम्, चिकाशिषणीयम्, चाकाशनीयम् ;
प्रकाश्यम्, काश्यम्, चिकाशिष्यम्, चाकाश्यम् ;
ईषत्काशः-दुष्काशः-सुकाशः ; — —

1. ‘संज्ञायाम्’ (3-3-109) इति भावे ण्युल्। ण्युलन्तात् टाप्। अत इत्त्वम्। काशिका = घामन-जयादित्यहता पाणिनिस्त्रुवृत्तिः। काश्यां विरचनाद्वा काशिका।
2. ‘मथप्रसज-’ (8-2-36) इति षत्वम्। जश्वचत्वे।
3. काशते इति काशी। पचायजन्तात् गौरादि (4-1-41) पाठात् णीप्।
4. ‘इकः काशे’ (6-3-123) इति उपसर्गस्य दीर्घः।
5. ‘घुप्यजातौ गिनिस्ताच्छीत्ये’ (3-2-78) इति गिनिः। जितेन = जयेन काशते इति जितकाशी = जययुक्तः।
6. ‘अनुदातेतश्च इलादेः’ (3-2-149) इति ताच्छीलिङ्गो युच्।
7. ‘शेषे विन वाऽकञ्जादावपान्त उपदेशे’ (8-4-18) इति णत्वे न ; ‘अकञ्जादा’ वित्युक्तेः।
- A. ‘मनोनिवृत्तिः परमोपशान्तिः सा तीर्थवर्षा मणिकर्गिका वै। ज्ञानप्रवाहा विमला हि गङ्गा सा काशिकाऽहं निजबोधरूपः॥’ इति पारिभाषिककाशिकायाः लक्षणमुक्तं शङ्कराचार्येण। इति शब्दकल्पद्रुमे।
- B. ‘तापिच्छनीकाशश्च प्रतीचि स्ववैदिनर्माविधि पुंवि रागात्।’ बा. वि. 3-21.

काश्यमानः,	काश्यमानः,	चिकाशिप्यमाणः,	चाकाश्यमानः ;
प्रकाशः,	काशः,	चिकाशिपः,	चाकाशः ;
काशितुम्,	काशयितुम्,	चिकाशिपितुम्,	चाकाशितुम् ;
काशा, काशना,	चिकाशिषा, चिकाशयिषा,		चाकाशा ;
प्रकाशनम्,	काशनम्,	चिकाशिषणम्,	चाकाशनम् ;
काशित्वा,	काशयित्वा,	चिकाशिपित्वा,	चाकाशित्वा ;
प्रकाश्य,	संकाश्य,	प्रचिकाशिप्य,	प्रचाकाश्य ;
काशम् २, } काशम् २, } चिकाशिपम् २, } चाकाशम् २; }			
काशित्वा २, } काशयित्वा २, } चिकाशिपित्वा २, } चाकाशित्वा २. }			

(187) “काशृ दीप्तौ” (IV- दिवादिः-1162. सक.सेट्. आत्म.)

‘—काशेः दीप्तौ काश्येत काशते ।’ (श्लो. 165) इति देवः ।

काश्यमानः, काशिप्यमाणः, काश्यमानः, काशयिप्यमाणः, चिकाशिपमाणः, चिकाशिपिप्यमाणः, चाकाश्यमानः, चाकाशिप्यमाणः, इति शानचि रूपाणि । अन्यानि सर्वाणि रूपाणि भौवादिककाशृधातुवत् (186) ज्ञेयानि ।

(188) “कासृ शब्दकुत्सायाम्” (I-भ्वादिः-62. सक. सेट्. आत्म.)

‘शब्दस्य कुत्सा रोगित्वात् ।’ इति क्षीरतरङ्गिणी ।

कासकः-सिका,	कासकः-सिका,	चिकासिपकः-पिका,	चाकासकः-सिका ;	
कासिता-त्री,	कासयिता-त्री,	चिकासिपिता-त्री,	चाकासिता-त्री ;	
—	कासयन्-न्ती,	कासयिप्यन्-न्ती-न्ती ;	—	
कासमानः,	कासयमानः,	चिकासिपमाणः,	चाकास्यमानः ;	
कासिप्यमाणः,	कासयिप्यमाणः,	चिकासिपिप्यमाणः,	चाकासिप्यमाणः ;	
^१ प्रकाः-प्रकासौ-प्रकासः ;	—	—	—	
कासितम्-तः,	कासितः-तम्,	चिकासिपितः,	चाकासितः-तवान् ;	
कासः,	कासः,	चिकासिपुः,	चिकासयिपुः,	चाकासः ;
कासितव्यम्,	कासयितव्यम्,	चिकासिपितव्यम्,	चाकासितव्यम् ;	

1. ‘ससजुषो रुः’ (8-2-66) इति रुवे ‘खरवसानयोर्विसर्जनीयः’ (8-3-15) इति विसर्गः ।

A. ‘श्राद्धितः शुभपथप्रकाशने छत्वेऽयं तमनूयवैभवः ।’ घा. का. 1-82.

कासनीयम्,	कासनीयम्,	चिकासिषणीयम्,	चाकासनीयम्;
कास्यम्,	कास्यम्,	चिकासिष्यम्,	चाकास्यम्;
ईषत्कासः-दुष्कासः-सुकासः;	—	—	—
कास्यमानः,	कास्यमानः,	चिकासिष्यमाणः,	चाकास्यमानः;
^१ कासः,	कासः,	चिकासिपः,	चाकासः;
कासितुम्,	कासयितुम्,	चिकासिषितुम्,	चाकासितुम्;
कासा,	कासना,	चिकासिपा, चिकासयिपा,	चाकासा;
निष्कासनम्,	कासनम्,	चिकासिषणम्,	चाकासनम्;
कासित्वा,	कासयित्वा,	चिकासिषित्वा,	चाकासित्वा;
विकास्य,	विकास्य,	विचिकासिष्य,	प्रचाकास्य;
कासम् २, } कासम् २, } चिकासिषम् २, } चाकासम् २; }	कासम् २, }	चिकासिषम् २, }	चाकासम् २; }
कासित्वा २, }	कासयित्वा २, }	चिकासिषित्वा २, }	चाकासित्वा २. }

(189) “कि ज्ञाने” (III-जुहोत्यादिः-1101. सक. अनि. पर.)

छान्दसः ।

कायकः-यिका,	कायकः-यिका,	^२ चिकीषकः-यिका,	^३ चेकीयकः-यिका;
केता-त्री,	काययिता-त्री,	चिकीषिता-त्री,	चेकीयिता-त्री;
^४ चिक्यत्-ती,	काययन्-न्ती,	चिकीषन्-न्ती;	—
केप्यन्-न्ती-ती,	काययिष्यन्-न्ती-ती,	चिकीषिष्यन्-न्ती-ती;	—
काययमान,	काययिष्यमाणः,	चेकीयमानः,	चेकीयिष्यमाणः;
^५ कित्-कितौ-कितः;	—	—	—
कितम्-तः,	कायितः-तम्,	चिकीषितः,	चेकीयितः-तयान्;
फयः,	कायः, चिकीषुः,	चिकाययिषुः,	^६ चेक्यः;

1. ‘इलब्ध’ (3-3-121) इति संज्ञायाम् । कासः=कासरोगः ।
2. ‘इको शब्द’ (1-2-9) इति घनः किरवम् । ‘अज्जनगमां सति’ (6-4-16) इति दीर्घः ।
3. ‘अकृतमार्षधातुकयोः—’ (7-4-25) इति दीर्घः ।
4. लुहोलादित्वात् ‘स्त्री’ (6-1-10) इति द्वित्वम् । ‘नाभ्यस्ताच्छुः’ (7-1-78) इति गुप्निषेधः । ‘एरनेकाचः—’ (6-4-82) इति यण् ।
5. ‘ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्’ (6-1-71) इति तुक् ।
6. मङ्गलान्तात् पञ्चमश्च । ‘एरनेकाचः—’ (6-4-82) इति यण् ।

केतव्यम्,	काययितव्यम्,	चिकीपितव्यम्,	चेकीयितव्यम् ;
कयनीयम्,	कायनीयम्,	चिकीपणीयम्,	चेकीयनीयम् ;
केयम्,	काय्यम्,	चिकीप्यम्,	चेकीय्यम् ;
ईपत्कयः-दुपत्कयः-मुकयः ;	—	—	—
फीयमानः,	कायमानः,	चिकीप्यमाणः,	चेकीय्यमानः ;
^१ कयः,	कायः,	चिकीपः,	चेकीयः ;
केतुम्,	काययितुम्,	चिकीपितुम्,	चेकीयितुम् ;
कितिः,	कायना, चिकीपा,	चिकाययिपा,	चेकीया ;
कयनम्,	कायनम्,	चिकीपणम्,	चेकीयनम् ;
कित्वा,	काययित्वा,	चिकीपित्वा,	चेकीयित्वा ;
प्रकित्य,	विकाय्य,	प्रचिकीप्य,	प्रचेकीय्य ;
कायम् २, } कायम् २, }	चिकीपम् २, }	चेकीयम् २ ; }	
कित्वा २, }	काययित्वा २, }	चिकीपित्वा २, }	चेकीयित्वा २. }

(190) “ किट त्रासे ” (I-म्वादिः-301. सक. सेह. पर.)

त्रासः=भयोत्पादनम् ।

केटकः-टिका, केटकः-टिका, ^२चिकिटिपकः-चिकेटिपकः-पिका, चेकिटकः-टिका ;

केटिता-त्री, केटयिता-त्री, चिकिटिपिता-चिकेटिपिता-त्री, चेकिटिता-त्री ;

केटन्-न्ती, केटयन्-न्ती, चिकिटिपन्-चिकेटिपन्-न्ती ; —

केटिप्यन्-न्ती-ती, केटयिप्यन्-न्ती-ती, चिकिटिपिप्यन्-चिकेटिपिप्यन्-न्ती-ती ;

— केटयमानः, केटयिप्यमाणः, चेकिट्यमानः, चेकिटिप्यमाणः ;

किट्-किटौ-किटः ; — — —

किटितम्-^१तः, केटितः-तम्, चिकिटिपितः-चिकेटिपितः, चेकिटितः-तवान् ;

^३किटः, केटः, चिकिटिपुः चिकेटिपुः, चिकेटयिपुः, चेकिटः ;

1. ‘ एरच् ’ (3-3-50) इति भावे अच् ।

2. ‘ रलो व्युपधादलादेः संश्च ’ (1-2-26) इति सनः कित्त्विकल्पात् रूपद्वयम् ।

3. ‘ इगुपघज्ञाप्रोक्तिरः कः ’ (3-1-135) इति कर्तरि कः ।

Δ. ‘ लाटार्हशाटीवटितैः वटुअजैहृतान् खलेयाकिटितान् प्रखेटकैः ।

अशेटनीयैः सुधियामसेटकैः सुनान् जटासादधरैश्च कैश्चन ॥ ’ घा. का 1. 40.

केटितव्यम्, केटयितव्यम्, चिकिटिषितव्यम्-चिकेडिषितव्यम्, चेकिटितव्यम्;
केटनीयम्, केटनीयम्, चिकिटिषणीयम्-चिकेडिषणीयम्, चेकिटनीयम्;
केट्यम्, केट्यम्, चिकिटिष्यम्-चिकेडिष्यम्, चेकिट्यम्; —
ईषत्केटः-दुष्केटः-सुकेटः; — — —

किट्यमानः, केट्यमानः, चिकिटिष्यमाणः-चिकेडिष्यमाणः, चेकिट्यमानः;
केटः, केटः, चिकिटिषः-चिकेडिषः, चेकिटः;

केटितुम्, केटयितुम्, चिकिटिषितुम्-चिकेडिषितुम्, चेकिटितुम्;

^१किट्टिः, केटना, चिकिटिषा-चिकेडिषा, चिकेटयिषा, चेकिटा;

केटनम्, केटनम्, चिकिटिषणम्-चिकेडिषणम्, चेकिटनम्;

^२किटित्वा, } केटयित्वा, चिकिटिषित्वा-चिकेडिषित्वा, चेकिटित्वा;
केटित्वा, }

प्रकिटय, प्रकेटय, प्रचिकिटिष्य-प्रचिकेडिष्य, प्रचेकिटय;

केटम् २, } केटम् २, } चिकिटिषम् २, चिकेडिषम् २, }
किटित्वा २, } केटयित्वा २, } चिकिटिषित्वा २, चिकेडिषित्वा २, }
केटित्वा २, } चेकिटम् २; }
चेकिटित्वा २. }

(191) “किट गतौ” (I-भ्वादिः-319. सक. सेट्. पर.)

सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वोक्त ‘किट’ (190) धातुवत् ज्ञेयानि ।

(192) “कित निवासे रोगापनयने च”

(I-भ्वादिः-993. सक. सेट्. पर.) [अ]

^३चिकित्सकः-तिसका, चिकित्सकः-रिसका, ^४चिकित्सपकः-पिका, ^५केतकः-तिका;

1. ‘ष्टुना ष्टुः’ (8-4-41) इति ष्टुत्वेन टकारः ।
2. ‘रथो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति क्त्वायां कित्त्वविकल्पात् द्वे रूपे ।
3. ‘गुप्तिजिह्वद्वयसन्’ (3-1-5) इति स्वार्थे सन् ‘कित्ते’र्वाधिप्रतीकारे निमग्ने अपनये नाशने संशये च’ (वा. 3-1-5) इत्येतेष्वर्थेषु भवति । अन्यस्मिन्नर्थे तु पुरादिर्वेदितव्यः ।
4. स्वार्थसन्नतादिच्छासनि इदं रूपम् । ‘सन्नताज्ञ सनिष्यते—’ (भाष्येष्टिः— 3-1-7) इति तु इच्छासन्नतादिच्छासन् न । स्वार्थसन्नतात् स्यादेवेत्यर्थकम् ।
5. ष्यन्तात् इमानि रूपाणि ।
6. निवासरूपायै ‘केतन्’ (केतति) इति रूपमिति क्षीरस्वामी । ‘अर्थान्तरेऽन-नुबन्धकादनुवादः’ इति सिद्धान्तकौमुद्यानुक्तम् । तच्च काशिकावृत्त्यानु-सारेणेति बोध्यम् ।

चिकित्सिता-त्री,	^१ चिकित्सयिता-त्री,	चिकित्सिषिता-त्री, केतयिता-त्री ;
^१ चिकित्सन्-न्ती,	चिकित्सयन्-न्ती,	चिकित्सिषन्-न्ती, केतयन्-न्ती ;
चिकित्सिष्यन्-न्ती-ती,	चिकित्सयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकित्सिषिष्यन्-न्ती-ती, केतयिष्यन्-न्ती-ती ;
—चिकित्सयमानः,	चिकित्सयिष्यमाणः,	केतयमानः, केतयिष्यमाणः ;
^२ चिकित्-चिकित्सौ-चिकित्सः ;	—	—
चिकित्सितम्-तः,	चिकित्सितः-तम्,	चिकित्सिषितः, केतितः-तवान् ;
^३ चिकित्सुः,	चिकित्सयिषुः,	चिकित्सिषिषुः, केतः ;
चिकित्सितव्यम्,	चिकित्सयितव्यम्,	चिकित्सिषितव्यम्, केतयितव्यम् ;
चिकित्सनीयम्,	चिकित्सनीयम्,	चिकित्सिषणीयम्, केतनीयम् ;
विचिकित्स्यम्,	चिकित्स्यम्,	चिकित्सिष्यम्, केत्यम् ;
ईषचिकित्सः-दुश्चिकित्सः-सुचिकित्सः ;	—	—
चिकित्स्यमानः,	चिकित्स्यमानः,	चिकित्सिष्यमाणः, केतयमानः ;
चिकित्सः,	चिकित्सः,	चिकित्सिषः, केतः ;
चिकित्सितुम्,	चिकित्सयितुम्,	चिकित्सिषितुम्, केतयितुम् ;

१. स्वार्थसञ्ज्ञान्ताण्डिचि तृष्ययादेशे रूपम् । एवमुत्तराद्यापि ।

२. 'संयोगान्तस्य शेषः' (४-२-२३) इति श्लोके रूपमिदम् ।

३. 'सनातनमिश्र उः' (३-२-१०६) इत्युपसर्गः ताच्छीलिकः ।

४. 'मोहं चिकित्सन्' इत्यस्य वृत्त्यः शीघ्रावृत्तस्य सुविस्मृतस्य ।

१विचिकित्सा,	चिकित्सना,	चिकित्सिषा, केतना;
चिकित्सनम्,	चिकित्सनम्,	चिकित्सिषणम्,
		केतनम्; १निकेतनम्
चिकित्सित्वा,	चिकित्सयित्वा,	चिकित्सिषित्वा, १
		केतयित्वा;
विचिकित्स्य,	विचिकित्स्य,	विचिकित्सिष्य, १
		विकेत्य;
चिकित्सम् २,	चिकित्सम् २,	चिकित्सिषम् २,
चिकित्सित्वा २,	चिकित्सयित्वा २,	चिकित्सिषित्वा २,
		केतम् २,
		केतयित्वा २. १

(193) “ किल श्वेत्यक्रीडनयोः ” (VI-तुदादिः-1353. सक. सेह. पर.)

केलकः-लिका, केलकः-लिका, १चिकिलिषकः } षिका, चेकिलकः-लिका; १
चिकेलिषकः }

केलिता-त्री, केलयिता-त्री, चिकिलिषिता-चिकेलिषिता-त्री, चेकिलिता-त्री;

१किलन्^B-न्ती-ती, केलयन्-न्ती, चिकिलिषन्-चिकेलिषन्-न्ती; —

केलिष्यन्-न्ती-ती, केलयिष्यन्-न्ती-ती, चिकिलिषिष्यन्-चिकेलिषिष्यन्-न्ती-ती;

— केलयमानः, केलयिष्यमाणः, चेकिल्यमानः, चेकिलिष्यमाणः;

किल-किलौ-किलः; — — —

किलितम्-तः, केलितः-तम्, चिकिलिषितः-चिकेलिषितः, चेकिलितः-तवान्;

१किलः, केलः, चिकिलिषुः-चिकेलिषुः, चिकेलयिषुः, चेकिलः;

1. विपूर्वककितधातोः संशयार्थकत्वं कोशबलाद्भ्यते । ‘ विचिकित्सा तु संशयः ’ इत्यमरः ।

2. ‘ रलो ण्युपधादलादेः संथ ’ (1-2-26) इति सनः क्त्वाप्रत्ययस्य च कित्त्वं वा ।

3. ‘ तुदादिभ्यः शः ’ (3-1-77) इति शः । शस्य चिद्वद्वादाद्गुणो न ।

4. ‘ इयुपघञाप्रीकिरः कः ’ (3-1-135) इति कः । अवोऽपवादः ।

A. ‘ प्रबोधकाले शतमन्युविद्विषः प्रवक्तुं राजनिकेतनं प्रति ॥ ’ भ. का. 11-38.

‘ शृङ्गे गेहोदबधितं धेनुं सद्यः निकेतनम् । ’ इत्यमरः ।

B. ‘ गतनिमेषमुदैक्षि किलन् विमुह्युहतिभिस्स जगत्तिलकाकृतिः ।

चिलितपीतपटेन बलन् इलन् अबिलितोरुहणां परितो दशम् ॥ ’ धा. का. 2, 78.

केलितव्यम्, केलयितव्यम्, चिकिलिपितव्यम्-चिकेलिपितव्यम्, चेकिलितव्यम् ;
 केलनीयम्, केलनीयम्, चिकिलिपणीयम्-चिकेलिपणीयम्, चेकिलनीयम् ;
 केल्यम्, केल्यम्, चिकिलिप्यम्-चिकेलिप्यम्, चेकिल्यम् ;
 ईषत्केलः-दुष्केलः-सुकेलः; — —
 केल्यमानः, केल्यमानः, चिकिलिप्यमाणः-चिकेलिप्यमाणः, चेकिल्यमानः;
 केलः, केलः, चिकिलिपः-चिकेलिपः, चेकिलः ;
 केलितुम्, केलयितुम्, चिकिलिपितुम्-चिकेलिपितुम्, चेकिलितुम् ;
 किलितः, केलना, चिकिलिपा-चिकेलिपा, चिकेलयिपा, चेकिला ;
 केलनम्, केलनम्, चिकिलिपणम्-चिकेलिपणम्, चेकिलनम् ;
 किलित्वा } केलयित्वा, चिकिलिपित्वा-चिकेलिपित्वा, चेकिलित्वा ;
 केलित्वा }
 सकिल्य, प्रकेल्य, प्रचिकिलिप्य-प्रचिकेलिप्य, प्रचेकिल्य ;
 केलम् २ } केलम् २ } चिकिलिपम् २ चिकेलिपम् २ }
 किलित्वा २ } केलयित्वा २ } चिकिलिपित्वा २ चिकेलिपित्वा २ }
 केलित्वा २ }
 चेकिलम् २ ; }
 चेकिलित्वा २ ; }

१केलिः-२केली.

(194) “ कीट वर्णे ” (X-चुरादिः-1641. अफ. सेद. उम.)

‘ कीट वर्णे ’ इति क्षीरस्वामिसम्मतः पाठः ।

कीटकः-टिका,	चिकीटयिपकः-पिका ;
कीटयिता-ग्री,	चिकीटयिपिता-ग्री ;
कीटयन्-न्ती,	चिकीटयिपन्-न्ती ;
कीटयिप्यन्-न्ती-ती,	चिकीटयिपिप्यन्-न्ती-ती ;
कीटयमानः,	चिकीटयिपमाणः ;
कीटयिप्यमाणः,	चिकीटयिपिप्यमाणः ;

1. ‘ सर्वपदुम्भः ’ (इ. उ. 1-46.) इत्यादिभिरुक्तः इत् प्रत्ययः ।

2. द्विषो ‘ हृदिघरादपिनः ’ (ग. सू. 4-1-45) इति जीप् वा ।

कीट्-कीटौ-कीटः ;

कीटितः-तम् ,

^Aकीटः,

कीटयितव्यम् ,

कीटनीयम् ,

कीटयम् ,

ईपत्कीटः-दुष्कीटः-सुकीटः ;

कीटयमानः,

कीटः,

कीटयितुम् ,

कीटना,

कीटनम् ,

कीटयित्वा,

प्रकीटय,

कीटम् २, }

कीटयित्वा २, }

चिकीटयिपितः-तवान् ;

चिकीटयिषुः ;

चिकीटयिपितव्यम् ;

चिकीटयिषणीयम् ;

चिकीटयिष्यम् ;

चिकीटयिष्यमाणः ;

चिकीटयिषः ;

चिकीटयिषितुम् ;

चिकीटयिषा ;

चिकीटयिषणम् ;

चिकीटयिषित्वा ;

प्रचिकीटयिष्य ;

चिकीटयिषम् २ ; }

चिकीटयिषित्वा २. }

(195) “ कील वन्धने ” (I-भ्वादिः-524. सक. सेट्. पर.)

कीलकः-लिका, कीलकः-लिका, चिकीलिपकः-पिका, चेकीलकः-लिका ;

कीलिता-त्री, कीलयिता-त्री, चिकीलिपिता-त्री, चेकीलिता-त्री ;

कीलन्-न्ती, कीलयन्-न्ती, चिकीलिपन्-न्ती ; —

कीलिष्यन्-न्ती-ती, कीलयिष्यन्-न्ती-ती, चिकीलिपिष्यन्-न्ती-ती ;

— कीलयमानः, कीलयिष्यमाणः, चेकील्यमानः, चेकीलिष्यमाणः ;

कील्-कीलौ-कीलः ; — — —

^Bकीलितम्-तः, कीलितः-तम्, चिकीलिपितः, चेकीलितः-तवान् ;

A. ‘ सौधे विटइजुधि पश्यति धूसितोऽयं राजारिकीटबलचूर्णनयाऽतिपूज्यः ।
भक्ष्येण तेन समरेष्वविशोऽतस्त्वं संशुषिठताहितमदेन विजोऽतितोऽसि ॥ ’
धा. का. 3-27.

B. ‘ वन्मीलनश्मीलनलीलया दृशोऽहम्भोलितश्मीलितविश्वविष्टपम् ।
पिच्छजया पीलितनीलकुन्तलं पीलेन स्वकीलितलोकमानसम् ॥ ’ धा. का. 1.67.

^१कीलः, कीलः, चिकीलिपुः, चिकीलियपुः, चेकीलः ;
 कीलितव्यम्, कीलयितव्यम्, चिकीलिपितव्यम्, चेकीलितव्यम् ;
 कीलनीयम्, कीलनीयम्, चिकीलिषणीयम्, चेकीलनीयम् ;
 कील्यम्, कील्यम्, चिकीलिप्यम्, चेकील्यम्,
 ईषत्कीलः-दुष्कीलः-सुकीलः ;

कील्यमानः, कीलयमानः, चिकीलिप्यमाणः, चेकील्यमानः ;

^२कीलः, कीलः, चिकीलिषः, चेकीलः ;
 कीलितुम्, कीलयितुम्, चिकीलिषितुम्, चेकीलितुम् ;
^३कीला, कीलना, चिकीलिषा, चिकीलियिषा, चेकीला ;
 कीलनम्, कीलनम्, चिकीलिषणम्, चेकीलनम् ;
 कीलित्वा, कीलयित्वा, चिकीलिषित्वा, चेकीलित्वा ;
 विकील्य, सङ्कील्य, प्रचिकीलिप्य, प्रचेकील्य ;
 कीलम् २, } कीलम् २, } चिकीलिषम् २, } चेकीलम् २ ; }
 कीलित्वा २, } कीलयित्वा २, } चिकीलिषित्वा २, } चेकीलम् २ ; }
 'कीलकम् .

(196) “ कु शब्दे ” (II-अदादिः-1042. अक. अनि. पर.) [अ]

‘अव्यक्तशब्दे कवते, कुवते. त्वार्तशब्दने ।

कौतीति शब्दमात्रे स्यात्—’ (श्लो. 23) इति देवः ।

1. ‘इशुपघशाश्रीकिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः ।

2. ‘हलध’ (3-3-121) इति संज्ञायां घञ् ।

3. ‘गुरोध हलः’ (3-3-103) इति अप्रत्ययः । कीला=पशुरन्वनो रज्जुर्यस्या निबध्यते गौः ।

4. ‘कघ्नृ शिल्पिसंज्ञयोः’ (द. व. 3-5.) इति संज्ञायां कघ्नृत् ।

[अ] ‘सत्यपि हि शब्दार्थत्वे भिद्यत एवैषामभिधेयम् । तथाहि—

कघतिस्तावत्—अव्यक्ते शब्दे वर्तते—उष्ट्रः कोकूयते—इति । कुयति-
 रप्यार्तस्वरे वर्तते—कोकूयते शृणु इति, पीडित इत्यर्थः । कौतीत्यु शब्दमात्रे ।
 इति दैवभ्याख्याने पुरुषकारे, न्यासवचनमुदात्तमिहानुबन्धेयम् ।

कावकः-विका, कावकः-विका, ^१चुकूपकः-पिका, ^२चुकावयिषकः-विका,
^३चोकूयकः-यिका ;

कोता-त्री, कावयिता-त्री, चुकूपिता-त्री, चुकावयिषिता-त्री, चोकूयिता-त्री ;

^४कुवन्-^५ती, कावयन्-न्ती, चुकूपन्-न्ती, चुकावयिषन्-न्ती ; —

कोप्यन्-न्ती-ती, कावयिष्यन्-न्ती-ती, चुकूपिष्यन्-न्ती-ती, :
 चुकावयिषिष्यन्-न्ती-ती ;

कावयमानः, कावयिष्यमाणः, चोकूयमानः, चोकूयिष्यमाणः,

— — चुकावयिषमाणः, चुकावयिषिष्यमाणः ;

^६प्रकुत्-प्रकुतौ-प्रकुतः ; — — —

कुतम्-तः, कावितः-तम्, चुकूपितः, चुकावयिषितः, चोकूयितः-तवान् ;

कवः, कावः, चुकूपुः, चुकावयिषुः, ^७चोकुवः ;

कोतव्यम्, कावयितव्यम्, चुकूपितव्यम्, चुकावयिषितव्यम्, चोकूयितव्यम् ;

कवनीयम्, कावनीयम्, चुकूपणीयम्, चुकावयिषणीयम्, चोकूयनीयम् ;

कव्यम्, काव्यम्, ^८अवश्यकव्यम्, चुकूप्यम्, चुकावयिष्यम्, चोकूय्यम् ;

ईपत्कवः-दुष्कवः-सुकवः ; — — —

कूयमानः, काव्यमानः, चुकूप्यमाणः, चुकावयिष्यमाणः, चोकूय्यमानः ;

^९कवः, कावः, चुकूपः, चुकावयिषः, चोकूयः ;

कोतुम्, कावयितुम्, चुकूपितुम्, चुकावयिषितुम्, चोकूयितुम् ;

1. 'इको सत्' (1-2-9) इति सनः किरवम् । 'अज्जनगमां सनि' (6-4-16) इति दीर्घः । अभ्यासकार्यम् ।

2. 'णिष्यव आदेशो न स्यात् द्वित्वे क्तव्ये' (भाष्यम् 1-1-59) इत्यर्थस्य—
 'ओः पुयन्—' (7-4-80) इत्यत्र ज्ञापितत्वात् प्रथमतो वृद्ध्यावादेशौ न ।

3. 'शुणो यञ्जुकोः' (7-4-82) इति शुणोऽभ्यासस्य । 'अतो ओपः' (6-4-48) इत्यलोपः ।

4. 'अवि श्नुषाद्—' (6-4-77) इत्युवह ।

5. 'ह्रस्वस्य पिति कृति—' (6-1-71) इति वृह ।

6. यञ्जुतात् षचाद्यवि उवह ।

7. 'ओरावद्यके' (3-1-125) इति ष्यत् ।

8. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इति भावे अप् ।

A. 'सोऽनुं तोऽपीर जवद्वर कुदव्य' काव्येन कामं हवुवतो मुराणः ॥ 'पा.' अ. 2-47.

कुतिः, कावना, चुकूपा, चुकावयिषा, चोकूया ;

कवनम्, कावनम्, चुकूपणम्, चुकावयिषणम्, चोकूयनम् ;

कुत्वा, कावयित्वा, चुकूपित्वा, चुकावयिषित्वा, चोकूयित्वा ;

प्रकुत्य, प्रकाव्य, प्रचुकूप्य, प्रचुकावयिष्य, प्रचोकूय्य ;

कावम् २, } कावम् २, } चुकूपम् २, } चुकावयिषम् २, }
कुत्वा २, } कावयित्वा २, } चुकूपित्वा २, } चुकावयिषित्वा २, }

चोकूयम् २ ; }
चोकूयित्वा २ ; }

^१कविः

(197) “कुक आदाने” (I-भ्वादिः-91. सक. सेट्. आत्म.)

कोककः-किका, कोककः-किका, ^२चुकुकिपकः-चुकोकिपकः-पिका,
चोकुककः-किका ;

कोकिता-त्री, कोकयिता-त्री, चुकुकिषिता-चुकोकिषिता-त्री, चोकुकिता-त्री ;
— कोकयन्-न्ती, कोकयिष्यन्-न्ती-ती ; —

कोकमानः, कोकयमानः, चुकुकिपमाणः-चुकोकिपमाणः, चोकुक्कयमानः ;
कोकिष्यमाणः, कोकयिष्यमाणः, चुकुकिपिष्यमाणः-चुकोकिपिष्यमाणः,
चोकुकिष्यमाणः ;

कुक्-कुको-कुकः ; — —

^३कुकितम् }
कोकितम् } तः, कोकितः-तम्, चुकुकिपितः-चुकोकिपितः, चोकुकितः-तवान् ;

^४कोकः, कोकः, ^५कोकनः, चुकुकिपुः-चुकोकिपुः, चोकुकः ;
कोकितव्यम्, कोकयितव्यम्, चुकुकिषितव्यम्-चुकोकिषितव्यम्, चोकुकितव्यम् ;
कोकनीयम्, कोकनीयम्, चुकुकिपणीयम्-चुकोकिपणीयम्-चोकुकनीयम् ;
कोक्कयम्, कोक्कयम्, चुकुकिष्यम्-चुकोकिष्यम्, चोकुकयम् ;
ईपत्कोफः-दुप्कोफः-मुकोफः ; — —

कुवयमानः, कोवयमानः, चुकुकिप्यमाणः-चुकोकिप्यमाणः, चोकुवयमानः ;
 कोकः, फोकः, चुकुकिपः-चुकोकिपः, चोकुकः ;
 कोकितुम्, कोकयितुम्, चुकुकिपितुम्-चुकोकिपितुम्, चोकुकितुम् ;
 कुक्तिः, कोकना, चुकुकिपा-चुकोकिपा, चुकोकयिपा, चोकुका ;
^१प्रकोकनम्-प्रकोकणम्, कोकनम्, चुकुकिषणम्-चुकोकिषणम्, चोकुकनम् ;
^२कुकित्वा-कोकित्वा, कोकयित्वा, चुकुकिपित्वा-चुकोकिपित्वा, चोकुकित्वा ;
 प्रकुवय, प्रकोवय, प्रचुकुकिप्य-प्रचुकोकिप्य, प्रचोकुवय ;

कोकम् २, } कोकम् २, } चुकुकिपम् २, चुकोकिपम् २, }
 कुकित्वा २, } कोकयित्वा २, } चुकुकिपित्वा २, चुकोकिपित्वा २, }
 कोकित्वा २, }

^३कुक्कुरः. चोकुक्कम् २ ; }
 चोकुकित्वा २ ; }

(198) “कुङ् शब्दे” (I-भ्वादिः-951. भक. अनि. आत्म.) [भ]

‘अव्यक्तशब्दे कवते, कुवते त्वार्तशब्दने ।

कौतीति शब्दमात्रे स्यात्—’ (छो. 23) इति देयः ।

कावकः-विका, कावकः-विका, चुकूपकः-पिका, *कोकूपकः-पिका ;
 कोता-त्री, कावयिता-त्री, चुकूपिता त्री, कोकूपिता-त्री ;
 — कावयन्-न्ती, कावयिष्यन्-न्ती-ती ; —
 कवमानः, कावयमानः, चुकूपमाणः, कोकूपमानः ;

1. ‘इलखेजुग्यात्’ (8-4-31) इति जत्वं वा भवति ।
  2. ‘रखो व्युत्पद्यते—’ (1-2-26) इति क्त्वाप्रत्ययस्य किरत्वं वा भवति ।
  3. औणादिके उरश्च प्रत्यये (द. उ. 8-23) कुणागमो विगल्यते । अतिशयेन शब्दं करोतीति=कुक्कुरः=धा ।
  4. ‘न कवतेर्येति’ (7-4-63) इति भम्भासे चुरन्निषेधः । ‘अहत्त्वार्त्वाण्युक्तयोः—’ (7-4-25) इति दीर्घः । एवं यज्ज्ते सर्वत्र बोध्यम् ।
- [भ] “सत्यपि हि शब्दार्थत्वे भिद्यत एवैवमभिधेयम् । तथाहि—कवतिस्त्वावन्—
 शब्दार्थे शब्दे वर्तते—उष्ट्रः कोकूपते इति । कुयतिरपि—शब्दत्वे वर्तते—
 चोक्कूपते इत्यत इति ; लोडित इत्यर्थः । कौतीत्यु शब्दमात्रे ।” इति
 देवभ्याख्याने पुराणकारे उपरान्तं व्याख्यानमिहाहुवन्धेयम् ।

कोप्यमाणः,	कावयिष्यमाणः,	चुकूपिष्यमाणः,	कोकूपिष्यमाणः ;
कुत्-कुतौ-कुतः ;	—	—	—
कुतम्- ^A तः,	कावितः-तम्,	चुकूपितः,	कोकूपितः-तवान् ;
कवः,	कावः, चुकूपुः,	चुकावयिषुः,	कोकुवः;
कोतव्यम्,	कावयितव्यम्,	चुकूपितव्यम्,	कोकूपितव्यम् ;
कवनीयम्,	कावनीयम्,	चुकूपणीयम्,	कोकूपणीयम् ;
कव्यम्, अवश्यकाव्यम्, काव्यम्,	चुकूप्यम्,	कोकूप्यम् ;	
ईषत्कवः-दुष्कवः-सुकवः ;	—	—	
¹ कूप्यमानः,	काव्यमानः,	चुकूप्यमाणः,	कोकूप्यमानः ;
कवः,	कावः,	चुकूपः,	कोकूपः ;
कोतुम्,	कावयितुम्,	चुकूपितुम्,	कोकूपितुम् ;
कुतिः,	कावना, चुकूपा,	चुकावयिषा,	कोकूपा ;
कवनम्,	कावनम्,	चुकूपणम्,	कोकूपणम् ;
कुत्वा,	कावयित्वा,	चुकूपित्वा,	कोकूपित्वा ;
प्रकुत्य,	संकाव्य,	प्रचुकूप्य,	प्रकोकूप्य ;
कावम् २, } कावम् २, } चुकूपम् २, } कोकूपम् २ ; }	कुत्वा २, } कावयित्वा २, }	चुकूपित्वा २, }	कोकूपित्वा २. }

(199) “कुड् (आर्त) शब्दे” (VI-तुदादिः-1401. अक. अनि. आत्म.)

कुटादिः ।

‘अव्यक्तशब्दे कवते, कुवते त्वार्तशब्दने ।

कौतीति शब्दमात्रे स्यात्—’ (श्लो. 23) इति देवः ।

कावकः-विका, कावकः-विका, चुकूपकः-पिका, चोकूपकः-यिका;
इत्यादिरूपाणि आदादिक (196) कुपातुवत् ण्यन्तात् सन्नन्तात्
यदन्ताच्च ज्ञेयानि । शुद्धाद्धातोः कुटादित्वात् रूपाणि लिख्यन्ते—

1. ‘अकृत्सार्वपाठकयोः—’ (7-1-25) इति दीर्घः ।

A. ‘ध्रुवन्तवाना ध्रुवया प्रदले योद्धवश्चक्रितातितामिम् ।

पिबद्भिरुक्तं तवपानमूर्धं ते चो धुताई कृतशङ्खणेते ॥’ भा. का. २-३५.

^१कुता-श्री, ^२कुवमानः, ^३कुप्यमाणः, कुत्-कुतौ-कुतः, कुतम्-तः-तवान्, कुवः, कुतव्यम्, कुवनीयम्, ^४कुगम्, ^५अवश्यकाज्यम्, ईपरकुवः-दुष्कुवः-सुकुवः, कूपमानः, कुवः, कुतुम्, कुतिः, कुवनम्, कुत्वा, अवकुत्य, कायम् २, कुत्वा २, ^६कुररः इति ।

(200) “कुच शब्दे तारे” (I-भ्यादिः-184. तपा. सेह. पर.)

कोचकः-निका, कोचकः-निपा, चुकुचिपकः-^१चुकोचिपकः-पिका, चोकुचकः-निका ;

कोचिता-श्री, पोचयिता-श्री, चुकुचिपिता-चुकोचिपिता-श्री, चोकुचिता-श्री ;

कोचन्-न्ती, पोचयन्-न्ती, चुकुचिपन्-चुकोचिपन्-न्ती ; —

कोचिष्यन्-न्ती-ती, पोचयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुचिपिष्यन्-चुकोचिपिष्यन्-न्ती-ती ;

— कोचयमानः, कोचयिष्यमाणः, चोकुचयमानः, चोकुचिष्यमाणः ;

^२कुचितम्-कोचितम्, कोचितः-तम्, चुकुचिपितः-चुकोचिपितः, चोकुचितः-तवान् ;

कुचः, कोचः, चुकुचिपुः-चुकोचिपुः, चोकुचः ;

कोचितव्यम्, कोचयितव्यम्, चुकुचिपितव्यम्-चुकोचिपितव्यम्,

चोकुचितव्यम् ;

पोचनीयम्, कोचनीयम्, चुकुचिपणीयम्-चुकोचिपणीयम्, चोकुचनीयम् ;

कोच्यम्, पोच्यम्, चुकुचिप्यम्-चुकोचिप्यम्, चोकुच्यम् ;

ईपरकोचः-दुष्कोचः-सुकोचः ; — —

कुच्यमानः, पोच्यमानः, चुकुचिष्यमाणः-चुकोचिष्यमाणः, चोकुच्यमानः ;

सङ्कोचः, कोचः, चुकुचिपः-चुकोचिपः, चोकुचः ;
 कोचितुम्, कोचयितुम्, चुकुचिपितुम्-चुकोचिपितुम्, चोकुचितुम् ;
 कुक्तिः, कोचना, चुकुचिपा-चुकोचिपा, चुकोचयिपा, चोकुचा ;
 कोचनम्, कोचनम्, चुकुचिपणम् चुकोचिपणम्, चोकुचनम् ;
^१कुचित्वा } कोचयित्वा, चुकुचिपित्वा-चुकोचिपित्वा, चोकुचित्वा ;
 कोचित्वा }
 सङ्कुच्य, सङ्कोच्य, सञ्चुकुचिप्य-सञ्चुकोचिप्य, सञ्चोकुच्य ;
 कोचम् २, } कोचम् २, } चुकुचिपम् २-चुकोचिपम् २, }
 कुचित्वा २, कोचित्वा २, } कोचयित्वा २, } चुकुचिपित्वा २-चुकोचिपित्वा २, }
 चोकुचम् २ ; }
 चोकुचित्वा २. }

(201) “कुच सम्पर्चनकौटिल्यप्रतिष्ठम्भविलेखनेषु”

(I-म्वादिः-857. सक. सेद्. पर.) ज्वलादिः ।

‘सङ्कोचे कुचतीति स्यात्, कोचेत् सम्पर्चनादिषु।’ (श्लो-54) इति देवः ।
 ज्वलादित्वात् ‘ज्वलित्तिक्सन्तेभ्यो णः’ (3-1-140) इति कर्तरि वा णः
 प्रत्ययः । ^१कोचः-कुचः । अनुपसष्टादेव । उपसष्टावु उत्कोचः । अन्यानि
 सर्वाणि रूपाणि कुचधातुवत् (200) ज्ञेयानि ।

(202) “कुच सङ्कोचने” (VI-तुदादिः-1368-अक.सेद्.पर. कुटादिः ।)

‘सङ्कोचे कुचतीति स्यात्, कोचेत् सम्पर्चनादिषु।’ (श्लो-54) इति देवः ।
 कोचकः-चिका, ^२कुचिता-त्री, ^३कुचन् न्ती-ती, कुचिप्यन्-न्ती-ती,
 कुक्-कुचौ-कुचः, कुचितम् तः-तवान्, कुचितव्यम्, कुचनीयम्, कुच्यम्,

1. ‘रलो व्युपसत्-’ (1-2-26) इति यत्तायाः विश्वविषय्यनात् पक्षे गुणः ।
2. ‘गाङ्कृटादिभ्योऽङ्गिणिष्त्’ (1-2-1) इति विद्वद्भाषास गुणः । एवं तस्यदादि-
 ष्वपि हेयम् ।
3. ‘तुदादिभ्यः-’ (3-1-77) इति शः विकरणप्रत्ययः । तस्य ‘गाङ्कृटादिभ्यः’
 (1-2-3) इति विद्वद्भाषास गुणः ।
- A. ‘सेदे च रम्याजनमेतन् वा कुचोदमीदलरिगदुतोया ।
 कोचोदनाः कोचमलन् मरालान् बंधन्ति मयम्पुर्वा विकृते ॥’ भा. भा. 2-24.
- B. ‘ततोऽतिवृद्धिः शयः प्रवृद्धिः कुचोर्जावितः गुञ्जिपरि भैरवैः सुप्रदितो विप-
 रिञ्जनात् । सुपम्पुर्तिविस्तृतवितरचंर पैवं दृष्टम् भगुपुञ्जतो मनाः प्रवृ-
 ष्ठाव शास्त्रमगाद् ॥’ भा. भा. 2-30.

ईषत्कुचः-दुष्कुचः-सुकुचः, कुच्यमानः, ^१सहोचः, कुचितुम्, ^२निकुचितिः,
^३कोचनम्-सहोचनम्-कुचनम्, ^४कुचित्वा, सङ्कुच्य, कोचम् २, कुचित्वा २;
 इति शुद्धाद्धातो रूपाणि । अन्तात्-सजन्तात्-गठन्ताच्च पूर्वोक्त [२००]
 कुचधातुवद्गुणानि ज्ञेयानि ।

(२०३) “कुञ्ज स्तेयकरणे” (I-म्यादिः-१९९. सक. सेह-पर.)

कोजकः-जिका, कोजकः-जिका, ^१चुकुजिपकः-चुकोजिपकः-पिका,
 चोकुजकः-जिका;
 कोजिता-त्री, कोजयिता-त्री, चुकुजिपिता-चुकोजिपिता-त्री, चोकुजिता-त्री;
 कोजन्-न्ती, कोजयन्-न्ती, चुकुजिपन्-चुकोजिपन्-न्ती; —
 कोजिप्यन्-न्ती-ती, कोजयिप्यन्-न्ती-ती, चुकुजिपिप्यन्-चुकोजिपिप्यन्-न्ती-ती;
 — कोजयमानः, कोजयिप्यमाणः, चोकुज्यमानः, चोकुजिप्यमाणः;
 कुक् कुजौ-कुजः; — — —
^१कुवतम्-तः, कोजितः-तम्, चुकुजिपितः-चुकोजिपितः, चोकुजितः- }
 तवान्; }

^१कुजः, कोजः, चुकुजिपुः-चुकोजिपुः, चुकोजयिपुः, चोकुजः;
 कोजितव्यम्, कोजयितव्यम्, चुकुजिपितव्यम्-चुकोजिपितव्यम्, चोकुजितव्यम्;
 कोजनीयम्, कोजनीयम्, चुकुजिपणीयम्-चुकोजिपणीयम्, चोकुजनीयम्;
^२कोज्यम्, कोज्यम्, चुकुजिप्यम्-चुकोजिप्यम्, चोकुज्यम्;
 ईपत्कोजः-दुष्कोजः-सुकोजः; — —

कुज्यमानः, कोज्यमानः, चुकुजिप्यमाणः-चुकोजिप्यमाणः, चोकुज्यमानः;
 कोगः, कोजः, चुकुजिपः-चुकोजिपः, चोकुजः,
 कोजितुम्, कोजयितुम्, चुकुजिपितुम्-चुकोजिपितुम्, चोकुजितुम्;
 कुविजः, कोजना, चुकुजिपा-चुकोजिपा, चोकुजा;
 कोजनम्, कोजनम्, चुकुजिपणम्-चुकोजिपणम्, चोकुजनम्;

^३कुजित्वा, }
 कोजित्वा, } कोजयित्वा, चुकुजिपित्वा-चुकोजिपित्वा, चोकुजित्वा;
 कुवित्वा, }

सङ्कुज्य, सङ्कोज्य, प्रचुकुजिप्य-प्रचुकोजिप्य, प्रचोकुज्य;

कोजम् २, कुजित्वा २, } कोजम् २, } चुकुजिपम् २,
 कोजित्वा, २ कुवित्वा २, } कोजयित्वा, } चुकुजिपित्वा २,
 चुकोजिपम् २, } चोकुजम् २; }
 चुकोजिपित्वा २, } चोकुजित्वा २. }

(204) “कुट कौटिल्ये” (VI-बुदादिः-1366. अक. सेट्.पर. कुटादिः।)

कोटकः-टिका, कोटकः-टिका, ^४चुकुटिपकः-पिका, चोकुटकः-टिका;

1. ‘इगुपधज्ञाश्रीकिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः ।

2. निष्ठायामनिष्ठत्वात् ‘चजोः कु धिण्यतोः’ (7-3-52) इति ण्यति घनि च कुत्वम् ।

3. ‘रलो व्युपधात्-’ (1-2-26) इति क्त्वाप्रत्ययस्य क्तिरविकल्पः । ‘उदितोवा’ (7-2-56) इति क्त्वायो वा इदम् ।

4. ‘रलो व्युपधात्-’ (1-2-26) इति विहितं वैकल्पिकं क्तिरवै स्वस्य न भवति ।

‘गाङ्कुटादिभ्यः-’ (1-2-1) इति विहितेन द्विद्वावेन पूर्वविप्रतिषेधेन धाधात् । पूर्वविप्रतिषेधाश्रयणे प्रमाणं तु—‘अनुदात्तङित-’ (1-3-12) इत्यत्र द्विदेशे उपदेशपदसम्बन्ध एव । एवं कुटादिषु सर्वेष्वपि इदुपधेषु क्तिरवमेवेति बोध्यम् ।

^१ कुटिता-त्री,	कोटयिता-त्री,	चुकुटिपिता-त्री,	चोकुटिता-त्री ;
^२ कुटन्-न्ती-ती,	कोटयन्-न्ती,	चुकुटिपन्-न्ती ;	—
कुटिप्यन्-न्ती-ती,	कोटयिप्यन्-न्ती-ती,	चुकुटिपिप्यन्-न्ती-ती ;	—
— कोटयमानः,	कोटयिप्यमाणः,	चोकुटयमानः,	चोकुटिप्यमाणः ;
कुट्-कुटौ-कुटः ;	—	—	—
कुटितम्-तः,	कोटितः-तम्,	चुकुटिपितः,	चोकुटितः-तवान् ;
कुटः,	कोटः,	चुकुटिपुः, चुकोटमिपुः,	चोकुटः ;
कुटितव्यम्,	कोटयितव्यम्,	चुकुटिपितव्यम्,	चोकुटितव्यम् ;
^३ प्रनिकुटनीयम्,	कोटनीयम्,	चुकुटिपणीयम्,	चोकुटनीयम् ;
कोटयम्,	कोटयम्,	चुकुटिप्यम्,	चोकुटयम् ;
ईषत्कुटः-दुष्कुटः-सुकुटः ;	—	—	—
कुटयमानः,	कोटयमानः,	चुकुटिप्यमाणः,	चोकुटयमानः ;
कोटः,	कोटः,	चुकुटिपः,	चोकुटः ;
^४ कुटितुम्,	कोटयितुम्,	चुकुटिपितुम्,	चोकुटितुम् ;
कुटिः, कुटिः, ^५	कोटना,	चुकुटिपा, चुकोटयिपा,	चोकुटा ;
कुटनम्,	कोटनम्,	चुकुटिपणम्,	चोकुटनम् ;
कुटित्वा,	कोटयित्वा,	चुकुटिपित्वा,	चोकुटित्वा ;
प्रकुटय,	प्रकोटय,	प्रचुकुटिप्य,	प्रचोकुटय ;
कोटम् २, } कुटित्वा २, }	कोटम् २, } कोटयित्वा २, }	चुकुटिपम् २, } चुकुटिपित्वा २, }	चोकुटम् २ ; } चोकुटित्वा २ ; }
^६ कुटिलः. ^B			

(205) “कुट छेदने” (X-चुरादि:-1699. सक. सेट्. आत्म.)

आकुस्मीयः । ‘—अवक्षेपणे’ इति केचित् । [अ]

कोटकः-टिका,	चुकोटयिषकः-पिका ¹ ;
कोटयिता-त्री,	चुकोटयिषिता-त्री ;
² कोटयमानः,	चुकोटयिषमाणः,
कोटयिष्यमाणः,	चुकोटयिषिष्यमाणः ;
कोट्-कोटौ-कोटः ;	— —
कोटितः-तम्,	चुकोटयिषितः-तवान् ;
कोटः,	चुकोटयिषुः ;
कोटयितव्यम्,	चुकोटयिषितव्यम् ;
³ कोटनीयम्,	चुकोटयिषणीयम् ;
कोटयम्,	चुकोटयिष्यम् ;
ईषत्कोटः-दुष्कोटः-सुकोटः ;	—
कोटयमानः,	चुकोटयिष्यमाणः ;
कोटः,	चुकोटयिषः ;
कोटयितुम्,	चुकोटयिषितुम् ;
कोटना,	चुकोटयिषा ;
कोटनम्,	चुकोटयिषणम् ;
कोटयित्वा,	चुकोटयिषित्वा ;
प्रकोटय,	प्रचुकोटयिष्य ;
कोटम् २, }	चुकोटयिषम् २ ; }
कोटयित्वा २, }	चुकोटयिषित्वा २. }

1. घातोः अनेकाश्चत्वात् ‘भातोरेकाच—’ (3-1-22) इति यञ् न ।

2. ‘आ कुस्मादात्मनेपदिनः’ (गणसूत्रम् चुरादौ) इति वचनात् शान्तेव ।

3. ‘गेरनिटि’ (6-4-51) इति णिलोपः ।

[अ] “कुट छेदने” इत्यस्य पाठान्तरमिदम् ।

(206) “कुट्टम्भ धारणे” (X-चुरादि:-1679. सक. सेट्. आत्म.)

आकुत्सीयः । [भ]

कुट्टम्भकः-म्बिका,	चुकुट्टम्भयिपकः-पिका ; ¹
कुट्टम्भयिता-त्री,	चुकुट्टम्भयिषिता-त्री ;
कुट्टम्भयमानः ,	चुकुट्टम्भयिषमाणः ;
कुट्टम्भयिष्यमाणः,	चुकुट्टम्भयिषिष्यमाणः ;
² कुट्टम्भितम्-तः,	चुकुट्टम्भयिषितः-तवान् ;
कुट्टम्भः,	चुकुट्टम्भयिषुः ;
कुट्टम्भयितव्यम् ,	चुकुट्टम्भयिषितव्यम् ;
कुट्टम्भनीयम् ,	चुकुट्टम्भयिषणीयम् ;
कुट्टम्भयम् ,	चुकुट्टम्भयिष्यम् ;
ईषत्कुट्टम्भः-दुष्कुट्टम्भः-सुकुट्टम्भः ;	—
कुट्टम्भयमानः,	चुकुट्टम्भयिष्यमाणः ;
³ कुट्टम्भः,	चुकुट्टम्भयिषः ;
कुट्टम्भयितुम् ,	चुकुट्टम्भयिषितुम् ;
कुट्टम्भना,	चुकुट्टम्भयिषा ;
कुट्टम्भनम् ,	चुकुट्टम्भयिषणम् ;
कुट्टम्भयित्वा,	चुकुट्टम्भयिषित्वा ;
प्रकुट्टम्भ्य,	प्रचुकुट्टम्भयिष्य ;
कुट्टम्भम् २, }	चुकुट्टम्भयिषम् २ ; }
कुट्टम्भयित्वा २, }	चुकुट्टम्भयिषित्वा २. }

(207) “कुट्ट छेदनमर्त्सनयोः”

(X-चुरादि:-1558. सक. सेट्. उम.) ‘पूरणे’ इत्येके ।

कुट्टकः-ट्टिका, चुकुट्टयिपकः-पिका ;

[भ] ‘तत्रि कुट्टम्भधारणे’ इत्ययं ‘कुट्टम्भ’ इति शृण्वं धातुरिति चान्द्राणां मतेन लिख्यते ।

1. धनेकापत्वात् यच् न ।

2. ‘निष्ठायां सेटि’ (6-4-52) इति गिलोपः ।

3. कुट्टम्भ्यते-भार्यते लोभ्यते इति कुट्टम्भः=लोभ्यवर्गः । अर्म्भणि षच् ।

कुट्टयिता-त्री,	चुकुट्टयिपिता-त्री ;
कुट्टयन्-न्ती,	चुकुट्टयिपन्-न्ती ;
कुट्टयिप्यन्-न्ती-ती,	चुकुट्टयिपिप्यन्-न्ती-ती ;
कुट्टयमानः,	चुकुट्टयिपमाणः ;
कुट्टयिप्यमाणः,	चुकुट्टयिपिप्यमाणः ;
कुट्ट-कुट्टौ-कुट्टः ;	—
कुट्टितम्-तः,	चुकुट्टयिपितः-तवान् ;
कुट्टः, ¹ कुट्टाकः ^A -कुट्टाकी, ²	चुकुट्टयिपुः ;
कुट्टयितव्यम्,	चुकुट्टयिपितव्यम् ;
कुट्टनीयम्,	चुकुट्टयिपणीयम् ;
कुट्टयम्,	चुकुट्टयिप्यम् ;
दैपकुट्टः-दुपकुट्टः-सुकुट्टः ;	—
कुट्टयमानः,	चुकुट्टयिप्यमाणः ;
कुट्टः,	चुकुट्टयिपः ;
कुट्टयितुम्,	चुकुट्टयिपितुम् ;
कुट्टना,	चुकुट्टयिपा ;
^B कुट्टनम्,	चुकुट्टयिपणम् ;
कुट्टयित्वा,	चुकुट्टयिपित्वा ;
सकुट्टय,	सञ्चुकुट्टयिप्य ;
कुट्टम् २, }	चुकुट्टयिपम् २ ; }
कुट्टयित्वा २, }	चुकुट्टयिपित्वा २. }

(208) “ कुट्ट प्रतापने ” (X-चुरादिः-1703. सक. सेट्. आत्म.)

आकुस्मीयः ।

शत्रादेशं विना घातोरस्य अन्यानि सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वोक्त (207)

कुट्टयतिवद्बोध्यानि ।

1. ‘अपरमिषत्तुङ्गकुट्टयः पाठन्’ (3-2-155) इति तात्परील्लिङ्गः पाठन् प्रत्ययः ।

2. अियां विरहान् ‘विहीरादिभ्यश्च’ (4-1-41) इति णीप् भवति ।

A. ‘यदिभियेकमभितप्यति फलदेसो कुट्टाकभावाद्गुणं कुट्टने स्म मीमाः ॥’

भारतचन्द्रः 1-83.

B. ‘मा एतन्ना च क्षिप्रमभ्यकुट्टनो’हा ऋमे प्रमुहिरूपेन विमुहिताया ।’ धा.श्र.3-16-

(210) “कुठि वेष्टने” (X-चुरादि:-1584. अक. सेट्. उम.)

इदित्करणत् जिचो वैकल्पिकत्वम् । प्रायेणायं ‘अव’ पूर्वकः । ^१अव-
कुण्ठयन् । ‘गुठि वेष्टने’ (X-1584) इति घातोः पाठान्तरमिदम् । निज-
भावपक्षे पूर्वलिखित (209) कुठिघातुवत्-केवलात् ण्यन्तात् सञ्जन्तात् यङन्ताच्च
रूपाणि ज्ञेयानि । निजभावपक्षे ‘शेषात् कर्तरि-’ (1-3-78) इति परस्मैपदमेव ।
ण्यन्तात्तु सनि इमानि रूपाणि—

चुकुण्ठयिषकः-षिका, चुकुण्ठयिषिता-त्री, चुकुण्ठयिषन्-न्ती,
चुकुण्ठयिषिष्यन्-न्ती-ती, चुकुण्ठयिषमाणः, चुकुण्ठयिषिष्यमाणः,
चुकुण्ठयिषितः-तवान्, चुकुण्ठयिषुः, चुकुण्ठयिषितव्यम्,
चुकुण्ठयिषणीयम्, चुकुण्ठयिष्यम्, ईषच्चुकुण्ठयिषः —
दुप्चुकुण्ठयिषः-मुचुकुण्ठयिषः, चुकुण्ठयिष्यमाणः, चुकुण्ठयिषः;
चुकुण्ठयिषितुम्, चुकुण्ठयिषा, चुकुण्ठयिषणम्, चुकुण्ठयिषित्वा;
सञ्चुकुण्ठयिष्य, चुकुण्ठयिषम् २, चुकुण्ठयिषित्वा २. इति विशेषः ।

(211) “कुड बाल्ये” (VI-तुदादि:-1383. अक. सेट्. पर.) कुटादिः ।

‘कुट कौटिल्ये’ (204) इति घातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(212) “कुडि वैकल्ये” (I-भ्वादि:-322. अक. सेट्. पर.)

‘वैकल्यदाहरणसामु कुण्डेत् कुण्डेत कुण्डयेत् ।’ (स्रो. 88) इति देवः ।

‘कुठि प्रतिघाते’ (209) इति भौवादिकघातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(213) “कुडि दाहे” (I-भ्वादि:-270. सक. सेट्. आत्म.)

‘वैकल्यदाहरणसामु कुण्डेत् कुण्डेत कुण्डयेत् ।’ (स्रो. 88) इति देवः ।

कुण्डमानः, कुण्डयमानः, चुकुण्डिष्यमाणः, कुण्डिष्यमाणः, कुण्डयिष्यमाणः,
चुकुण्डिष्यमाणः, चोकुण्डयमानः, चोकुण्डिष्यमाणः, इति शानचि रूपाणि-
इति विशेषः । अन्यानि रूपाणि सर्वाण्यपि भौवादिककुण्ठतिवत् (209) ज्ञेयानि ।

(214) “कुडि रक्षणे” (X-चुरादि:-1583. सक. सेट्. उम.)

“वैकल्पदाहरक्षाम् कुण्डेत् कुण्डेत कुण्डयेत् ।” (श्लो-88) इति देवः ।
सर्वाण्यपि रूपाणि ‘कुठि वेष्टने’ (210) इति घातुवत् ज्ञेयानि ।

(215) “कुण शब्दोपकरणयोः” (VI-तुदादि:-1335. सक. सेट्. पर.)

कुटादिः ।

‘आमन्त्रणे तु कुणयेत्, शब्दे चोपकृतौ कुणेत् ।’ (श्लो-93) इति देवः ।

‘कुट कौटिल्ये’ (201) इति तौदादिकघातुवत् शुद्धात् ण्यन्तात्
सप्तन्तात् यङन्ताच्च सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(216) “कुण आमन्त्रणे” (X चुरादि:-1894. सक. सेट्. उम.)

अदन्तः ।

‘आमन्त्रणे तु कुणयेत्, शब्दे चोपकृतौ कुणेत् ।’ (श्लो-93) इति देवः ।

¹ कुणकः-णिका,	सुकुणयिषकः-षिका ;
कुणयिता-घ्री,	सुकुणयिषिता-घ्री ;
² कुणयन्-न्ती,	सुकुणयिषन्-न्ती ;
कुणयिष्यन्-न्ती-ती,	सुकुणयिष्यन्-न्ती-ती ;
कुणयमानः,	सुकुणयिषमाणः ;
कुणयिष्यमाणः,	सुकुणयिष्यमाणः ;
कुण्-कुणौ-कुणः ;	—
³ कुणितम्-तः,	सुकुणयिषितः-तवान् ;
कुणः,	सुकुणयिषुः ;
कुणयिष्यम्,	सुकुणयिषितव्यम् ;
⁴ कुणनीयम्,	सुकुणयिषणीयम् ;
कुण्यम्,	सुकुणयिष्यम् ;
ईयत्कुणः-दुष्कुणः-सुकुणः ;	—

कुण्यमानः,	चुकुणयिष्यमाणः ;
कुणः,	चुकुणयिषः ;
कुणयितुम्,	चुकुणयिषितुम् ;
कुणना,	चुकुणयिषा ;
कुणनम्,	चुकुणयिषणम् ;
कुणयित्वा,	चुकुणयिषित्वा ;
¹ प्रकुणय्य,	प्रचुकुणयिष्य ;
कुणम् २, }	चुकुणयिषम् २ ; }
कुणयित्वा २, }	चुकुणयिषित्वा २. }

(217) “कुत्स अवक्षेपणे” (X-चुरादि:-1698. सक. सेट्. आत्म.)

आकुत्सीयः ।

कुत्सकः-त्सिका,	चुकुत्सयिषकः-षिका ; ²
कुत्सयिता-त्री,	चुकुत्सयिषिता-त्री ;
कुत्सयमानः,	चुकुत्सयिषमाणः ;
कुत्सयिष्यमाणः,	चुकुत्सयिषिष्यमाणः ;
³ कुत्-कुत्सौ-कुत्सः ;	—
⁴ कुत्सितम्-त्तः,	चुकुत्सयिषितः-तवान् ;
कुत्सः, ⁵ कुत्सनः, ⁶ कौत्सः ;	चुकुत्सयिषुः,
कुत्सयितव्यम्,	चुकुत्सयिषितव्यम् ;
कुत्सनीयम्,	चुकुत्सयिषणीयम् ;
⁷ कुत्स्यम्,	चुकुत्सयिष्यम् ;
ईप्सुकुत्सः-दुप्सुकुत्सः-सुकुत्सः ;	—

1. ‘स्यपि लघुपूर्वात्’ (6-4-56) इति गेरवादेशः ।
2. अनेकाच्च्वादातोः, ‘घातोरेकाच्’ (3-1-22) इति यत् न ।
3. ‘संयोगान्तस्य लोपः’ (8-2-23) इति सकारलोपः ।
4. ‘निष्ठायां सेटि’ (6-4-52) इति गेरलोपः ।
5. ‘अनुदात्तेतस्य हलादेः’ (3-2-149) इति घुच् ताच्छीलिकः ।
6. कुत्सः=तक्षामा ऋषिः । तस्यापत्यमित्यर्थे ऋष्यण् ।
7. ‘कुत्स्यां हि गालनपट्टा इव कष्टमेते दुष्कीर्तिभालनपराः खलु कूटवृत्त्या ।’

कोयिष्यन्-न्ती-ती, कोथयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुथिषिष्यन्-चुकोथिषिष्यन्-
न्ती-ती ;

— कोथयमानः, कोथयिष्यमाणः, चोकुथ्यमानः, चोकुथिष्यमाणः ;

कुत-कुथ्-कुथौ-कुथः ;

कुथितम् तः, कोथितः-तम्, चुकुथिषितः-चुकोथिषितः, चोकुथितः-तवान् ;

^१कुथः, कोथः, चुकुथिषुः-चुकोथिषुः, चोकुथः ;

कोथितव्यम्, कोथयितव्यम्, चुकुथिषितव्यम्-चुकोथिषितव्यम्, चोकुथितव्यम् ;

कोथनीयम्, कोथनीयम्, चुकुथिषणीयम्-चुकोथिषणीयम्, चोकुथनीयम् ;

कोथ्यम्, कोथ्यम्, चुकुथिष्यम्-चुकोथिष्यम्, चोकुथ्यम् ;

ईषत्कोथः-दुष्कोथः-सुकोथः ;

कुथ्यमानः, कोथ्यमानः, चुकुथिष्यमाणः-चुकोथिष्यमाणः, चोकुथ्यमानः ;

कोथः, कोथः, चुकुथिषः-चुकोथिषः, चोकुथः ;

कोथितुम्, कोथयितुम्, चुकुथिषितुम्-चुकोथिषितुम्, चोकुथितुम् ;

कुत्तिः, कोथना, चुकुथिषा-चुकोथिषा, चोकुथा ;

कोथनम्, कोथनम्, चुकुथिषणम्-चुकोथिषणम्, चोकुथनम् ;

^२कुथित्वा-कोथित्वा, कोथयित्वा, चुकुथिषित्वा-चुकोथिषित्वा, चोकुथित्वा ;

प्रकुथ्य, प्रकोथ्य, प्रचुकुथिष्य-प्रचुकोथिष्य, प्रचोकुथ्य ;

कोथम् २, कुथित्वा २, } कोथम् २, }

कोथित्वा २, } कोथयित्वा २, }

चुकुथिषम् २-चुकोथिषम् २, } चोकुथम् २, }

चुकुथिषित्वा २-चुकोथिषित्वा २, } चोकुथित्वा २. }

(219) “कुय संश्लेषणे” (IX-क्रयादिः-1514. अक. सेद. पर.) [अ]

संश्लेषो—इत्येके । ‘कुप्याति कुप्येत संश्लेषो, पूतीभावे तु कुप्यति ॥’

(श्लो-98) इति देवः ।

कोथकः-यिका, कोथकः-यिका, चुकुथिषकः-चुकोथिषकः-यिका, चोकुथकः-
यिका ;

1. ‘इणुपथ—’ (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः । गजवृष्टिस्वितरत्नकम्बलस्य नाम । कुप्यातुणम् । ‘कुप्यास्तरत्नस्येयु किं स्यात् सुखतरं ततः ।’ रामा. 2-30-14.

2. ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति क्तिच्प्रत्ययः ।

अ. ‘कुप्य संश्लेषणे’ इत्यस्य दुर्गन्तम्मतः पाठ एवम् ।

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वलिखित (217) कुय्यातुवत् ज्ञेयानि ।
शतरि परं ¹कुयन्-कुयन्ती, इति रूपम् इति विशेषः । विकुय्य^A ।

(220) “ कुयि हिंसासंक्लेशनयोः ” (I-भ्वादिः-43. सक. सेट्. पर.)

‘ कुय्याति कुन्धेव संक्लेशे, पूतीभावे तु कुय्यति । ’ (श्लो-98) इति देवः ।

²कुन्धकः^B-न्धिका, कुन्धकः-न्धिका, चुकुन्धिपकः-षिका, चोकुन्धकः-न्धिका ;

कुन्धिता-प्री, कुन्धयिता-त्री, चुकुन्धिपिता-त्री, चोकुन्धिता-त्री ;

³व्यतिकुन्धन्-न्ती, कुन्धयन्-न्ती, चुकुन्धिपन्-न्ती ; —

कुन्धिष्यन्-न्ती-ती, कुन्धयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुन्धिष्यन्-न्ती-ती ; —

— कुन्धयमानः, कुन्धयिष्यमानः, ‘चोकुन्धयमानः, चोकुन्धिष्यमानः’ ;

⁶कुन्-कुन्धौ-कुन्धः ; — — —

कुन्धितम्-तः, कुन्धितः, चुकुन्धिपितः, चोकुन्धितः-तवान् ;

कुन्धः, कुन्धः, चुकुन्धिपुः, चोकुन्धः ;

कुन्धितव्यम्, कुन्धयितव्यम्, चुकुन्धिपितव्यम्, चोकुन्धितव्यम् ;

कुन्धनीयम्, कुन्धनीयम्, चुकुन्धिपणीयम्, चोकुन्धनीयम् ;

कुन्धयम्, कुन्धयम्, चुकुन्धिप्यम्, चोकुन्धयम् ;

ईषत्कुन्धः-दुष्कुन्धः-सुकुन्धः ; — —

कुन्धयमानः, कुन्धयमानः, चुकुन्धिष्यमाणः, चोकुन्धयमानः ;

कुन्धः, कुन्धः, चुकुन्धिपः, चोकुन्धः ;

1. ‘ कृपादिभ्यः क्वा ’ (3-1-81) इति आप्रत्ययः । ‘ इनाभ्यस्तस्योरात् ’ (6-4-112) इत्याकारलोपः । इनः शित्त्वात् अपित्त्वाच्च ‘ सार्धधातुक्रमयित् ’ (1-2-4) इति बिद्धभावात् अत्रत्य गुणो न ।

2. ‘ इदितो जुम् घातोः ’ (7-1-58) इति जुम् ।

3. ‘ न गतिहिंसासंक्लेशः ’ (1-3-15) इति कर्मव्यतीहारे तद्धितेष्वेव ।

4. इदित्त्वात् ‘ अनिदिताम्— ’ (6-4-24) इति नलोपो न ।

5. ‘ संयोगान्तस्य लोपः ’ (8-2-23) इति षकारलोपः ।

A. ‘ तद्धप्यनं परिहरन् गतिभिर्विकुय्य पृष्ठे कपोन्धितउच्छमकर्मदेनम् । ’

घा. का. 3-10.

B. ‘ ममन्य विश्वं भुजनाङ्कुन्धकान् प्रगुण्य बन्धून्पि हृष्यति स्म यः । ’

घा. का. 1-7.

कुन्धितुम्,	कुन्धयितुम्,	चुकुन्धयितुम्,	चोकुन्धितुम्;
^१ कुन्धा,	कुन्धना,	चुकुन्धिषा,	चोकुन्धा;
कुन्धनम्,	कुन्धनम्,	चुकुन्धिषणम्,	चोकुन्धनम्;
कुन्धित्वा,	कुन्धयित्वा,	चुकुन्धयित्वा,	चोकुन्धित्वा;
प्रकुन्ध्य,	प्रकुन्ध्य,	विचुकुन्धिष्य,	सञ्चोकुन्ध्य;
^२ खङ्गोपकुन्धं,	खङ्गेनोपकुन्धं,	खङ्गेनोपकुन्ध्य [वा शत्रुं मारयति];	
कुन्धम् २,	कुन्धम् २,	चुकुन्धिषम् २,	चोकुन्धम् २;
कुन्धित्वा २,	कुन्धयित्वा २,	चुकुन्धयित्वा २,	चोकुन्धित्वा २.

(221) “कुद्रि अनृतभाषणे” (X-चुरादि:-1539. सक. सेद. उम.)

इदिच्वाणिचो वैकल्पिकत्वम् ।

कुन्द्रक:-न्द्रिका, चुकुन्द्रयिषक:-षिका, ^३कुन्द्रक:-न्द्रिका, चुकुन्द्रिषक:-षिका, चोकुन्द्रक:-न्द्रिका, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि चौरादिक-कुण्ठयित्वत् (210) बोध्यानि ।

(222) “कुन्च कौटिल्याल्पीभावयोः”

(I-म्वादि:-185. सक. सेद. पर.)

‘गतेः कौटिल्ये, द्रव्यस्याल्पत्वे च-’ इति क्षोरस्वामी । नोपधोऽयं धातुः ।

कुञ्चक:-ञ्चिका, कुञ्चक:-ञ्चिका, चुकुञ्चिषक:-षिका, चोकुञ्चक:-ञ्चिका;

कुञ्चिता-त्री, कुञ्चयिता-त्री, चुकुञ्चिषिता-त्री, चोकुञ्चिता-त्री;

कुञ्चन्-न्ती, कुञ्चयन्-न्ती, चुकुञ्चिषन्-न्ती; —

कुञ्चिष्यन्-न्ती-ती, कुञ्चयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुञ्चिषिष्यन्-न्ती-ती; —

— कुञ्चयमानः, कुञ्चयिष्यमाणः, चोकुञ्चयमानः, चोकुञ्चिष्यमाणः;

कुक्-कुच्चौ-कुञ्चः; — — —

1. ‘गुरोश्च हलः’ (3-3-103) इत्यप्रत्ययः ।

2. ‘हिंसायां च समानकर्मकाणाम्’ (3-4-48) इति णमुक् । ‘तृतीयाप्रमृतीनि—’ (2-2-21) इति समासविह्वलः ।

3. निजभावपक्षे शुद्धादातोः, सति यत्ति च क्रमेण रूपाणि ।

^१निकुचितम्-तः, ^२कुचितः, चुकुचिषितः, चोकुचितः-तवान् ;

कुचः, कुचः, चुकुचिषुः, चोकुचः ;

कुचितव्यम्, कुचयितव्यम्, चुकुचिषितव्यम्, चोकुचितव्यम् ;

कुचनीयम्, कुचनीयम्, चुकुचिषणीयम्, चोकुचनीयम् ;

^३कुञ्च्यम्, कुञ्च्यम्, चुकुञ्च्यम्, चोकुञ्च्यम् ;

ईषत्कुचः-दुष्कुचः-सुकुचः ;

^४कुच्यमानः, कुञ्च्यमानः, चुकुचिष्यमाणः, चोकुञ्च्यमानः ;

कुचः, कुचः, चुकुचिषः, चोकुचः ;

कुचितुम्, कुचयितुम्, चुकुचिषितुम्, चोकुचितुम् ;

कुचा, ^५निकुचितः, कुचना, चुकुचिषा, चोकुचा ;

कुचनम्, कुचनम्, चुकुचिषणम्, चोकुञ्चनम् ;

^६कुचित्वा, कुचयित्वा, चुकुचिषित्वा, चोकुचित्वा ;

सङ्कुच्य, सङ्कुच्य, सञ्चुकुचिष्य, सद्योकुञ्च्य ;

कुचम् २, } कुचम् २, } चुकुचिषम् २, } चोकुचम् २ ; }

कुचित्वा २, } कुचयित्वा २, } चुकुचिषित्वा २, } चोकुचित्वा २. }

(223) “कुन्थ संश्लेषणे” (IX-क्रमादिः-1514. सफ. सेट्. पर.)

‘सङ्कुचने’ इत्येके । ‘कुच्यते कुन्थेत् सकृदो, पूतीभावे तु कुच्यति ॥’

(श्लो. 98) इति देवः ।

1. ‘अनिदिता हल—’ (0-1-24) इति नलोपः ।

‘नकारञ्जावगुस्वारपथमौ हलि धातुषु ।

सकारजसकारश्चैर्वाह्वगैस्तवर्गजः ॥’

इति भ्राष्योक्त्या अत्र नकारः नकारस्वानिकः । सेन नलोपः । सञ्ज्ञातपरि-
भाषाविरोधात् गुणो न, उदुपधस्वसम्पादनद्वारा किरवगुपजीभ्य प्रसृतो नलोपः
अकिरवस्य प्रयोजको न भवति ।

2. ‘न क्वादे’ (7-3-39) इति, ‘निष्ठायापनिट्’ (वा-7-3-52) इति वा कुलं न ।

3. ‘अनिदिता—’ (0-1-24) इति नलोपः ।

4. बाहुलकात् ‘क्तिर आधादिभ्यः’ (वा. 3-3-01) इति क्तिषि । यद्वा क्तिम् ।

‘तितुनेष्वमहादीनामिति वक्तव्यम्’ (वा. 7-2-0) इति इत्तिगेष्वप्युदात्तात् इदं
भवति । नलोपः ।

5. ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति क्तिवनिषेधात् नलोपो न ।

6. ‘गुकोच यत्रोक्तुचित्वाङ्गमुमुदः कौशोऽपि ह्यनर इदि सम्मगार्तताम् ॥’

कुन्धकः-न्धिका, कुन्धकः-न्धिका, चुकुन्धिषकः-पिका, चोकुन्धकः-न्धिका ;

कुन्धिता-त्री, कुन्धयिता-त्री, चुकुन्धिपिता-त्री, चोकुन्धिता-त्री ;

^१कुन्धन्-ती, कुन्धयन्-न्ती, चुकुन्धिषन्-न्ती ; —

कुन्धिष्यन्-न्ती-ती, कुन्धयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुन्धिपिष्यन्-न्ती-ती ; —

^२व्यतिकुन्धानः, व्यतिकुन्धिष्यमाणः, कुन्धयमानः, कुन्धयिष्यमाणः,

चोकुन्धयमानः, चोकुन्धिष्यमाणः ;

कुत्-कुन्धौ-कुन्धः ; — — —

^३कुन्धितम्-तः, कुन्धितः, चुकुन्धिपितः, चोकुन्धितः-तवान् ;

कुन्धः, कुन्धः, चुकुन्धिषुः, चोकुन्धः ;

कुन्धितव्यम्, कुन्धयितव्यम्, चुकुन्धिपितव्यम्, चोकुन्धितव्यम् ;

कुन्धनीयम्, कुन्धनीयम्, चुकुन्धिषणीयम्, चोकुन्धनीयम् ;

कुन्ध्यम्, कुन्ध्यम्, चुकुन्धिष्यम्, चोकुन्ध्यम् ;

ईषत्कुन्धः-दुष्कुन्धः-सुकुन्धः ; — —

कुन्धयमानः, कुन्धयमानः, चुकुन्धिष्यमाणः, चोकुन्धयमानः ;

कुन्धः, कुन्धः, चुकुन्धिषः, चोकुन्धः ;

कुन्धितुम्, कुन्धयितुम्, चुकुन्धिषितुम्, चोकुन्धितुम् ;

कुन्ध्या, कुन्धना, चुकुन्धिषा, चोकुन्ध्या ;

कुन्धनम्, कुन्धनम्, चुकुन्धिषणम्, चोकुन्धनम् ;

^४कुन्धित्वा-कुन्धित्वा, कुन्धयित्वा, चुकुन्धिषित्वा, चोकुन्धित्वा ;

प्रकुन्ध्य-^५विकुन्ध्य, प्रकुन्ध्य, प्रचुकुन्धिष्य, प्रचोकुन्ध्य ;

कुन्ध्यम् २, } कुन्ध्यम् २, } चुकुन्धिषम् २, } चोकुन्ध्यम् २ ; }
 कुन्धित्वा २, } कुन्धयित्वा २, } चुकुन्धिषित्वा २, } चोकुन्धित्वा २. }

१. 'क्रयादिभ्यः श्रा' (३-१-८१) इति श्रा विकरणप्रत्ययः । श्राः शित्वात् अपित्वाच्च क्तिवात् नलोपः । 'श्राभ्यस्तयोः—' (६-४-११२) इत्याकारलोपः ।

२. 'कर्तरि कर्मणोतीहारे' (१-३-१४) इति आत्मनेपदम् ।

३. 'अनिदिता—' (६-४-२४) इति नलोपः ।

४. 'नोपधात् यफान्ताद्धा' (१-२-२३) इति यत्वाप्रत्ययस्य क्तिवविकल्पः ।

५. 'तदग्रन्थने परिहरन् गतिभिर्घिकुन्ध्य पृष्ठेऽङ्गोन्मदितपुञ्जमर्क्यदेनम् ।'

(224) “कूप क्रोधे” (IV-दिवादि:-1233. अक. सेट्. पर.)

‘दिवादेः कुप्यति क्रोधे, भाषायां कोपयेत् कुपेः ॥’ (श्लो-136) इति देवः ।

कोपकः-पिका, कोपक.-पिका, ¹चुकुपिपकः-चुकोपिपकः-पिका,

चोकुपकः-पिका ;

कोपिता-त्री, कोपयिता-त्री, चुकुपिपिता-चुकोपिपिता-त्री, चोकुपिता-त्री ;

²कुप्यन्-न्ती, कोपयन्-न्ती, चुकुपिपन्-चुकोपिपन्-न्ती ; —

कोपिप्यन्-न्ती-ती, कोपयिप्यन्-न्ती-ती, चुकु[को]पिपिप्यन्-न्ती-ती ; —

³व्यतिकुप्यमानः, कोपयमानः, चोकुप्यमानः ;

व्यतिकोपिप्यमाणः, कोपयिप्यमाणः, चोकुपिप्यमाणः ;

कुप्-कुपो-कुपः ; — — —

कुपितम्-तः कोपितः, चुकुपिपितः-चुकोपिपितः, चोकुपितः-तवान् ;

⁴कुपः, ⁵कोपनः^A, प्रकोपी⁶, चुकुपिपुः-चुकोपिपुः, चोकुपः,

कोपितव्यम्, कोपयितव्यम्, चुकुपिपितव्यम् चुकोपिपितव्यम्, चोकुपितव्यम् ;

⁷प्रकोपणीयम् } कोपनीयम्, चुकुपिपणीयम्-चुकोपिपणीयम्, चोकुपनीयम् ;
प्रकोपनीयम् }

कोप्यम्, कोप्यम्, चुकुपिप्यम्-चुकोपिप्यम्, चोकुप्यम् ;

ईषत्कोपः-दुष्कोपः-सुकोपः ; — —

कुप्यमानः, कोप्यमानः, चुकुपिप्यमाणः-चुकोपिप्यमाणः, चोकुप्यमानः ;

^Bकोपः, कोपः, चुकुपिपः-चुकोपिपः, चोकुपः ;

कुप्तिः, कोपना, चुकुपिपा-चुकोपिपा, चोकुपा ;

1. ‘रत्नो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति कित्त्वविरूपः । एवं सप्तगते सर्वत्र होयम् ।

2. ‘दिवादिभ्यः इयन्’ (3-1-69) इति इयन् । इयनः क्तिवादत्तस्य गुणो न ।

3. ‘कर्तरि कर्मव्यतीहारे’ (1-3-14) इति कर्मव्यतीहारे शानच् ।

4. ‘इगुपधत्ता—’ (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः ।

5. ‘कुप्यमण्डायेभ्यश्च’ (3-2-151) इति ताच्छीलिको युञ् ।

6. ‘कुप्यज.तौ णिनिः—’ (3-2-78) इति ताच्छीलिको णिनिः ।

7. ‘हलश्चेजुपधात्’ (8-4-31) इति विभाषा णरावम् ।

A. ‘कुर्वन्ति कोपनं तारा मण्डना वयनस्य माम् ॥’ भ. का. 7-16.

B. ‘रुप्यद्विष्यदरातिडेपक विभो कोपादिगोपो न ते
किं चायोप्यविरोपिलोपक न वा लोमादिसंज्ञोभिता ॥’ पा. का. 2-67.

कोपितुम्, कोपयितुम्, चुकुपिपितुम्-चुकोपिपितुम्, चोकुपितुम्;

^A प्रकोपणम् } कोपनम्, चुकुपिपणम् चुकोपिपणम्, चोकुपनम्;
प्रकोपनम् }

कुपित्वा-कोपित्वा, कोपयित्वा, चुकुपिपित्वा-चुकोपिपित्वा, चोकुपित्वा;

प्रकुप्य, प्रकोप्य, प्रचुकुपिप्य-प्रचोकुपिप्य, प्रचोकुप्य;

कोपम् २ } कोपयित्वा २ } चुकुपिपित्वा २-चुकोपिपित्वा २, }
कुपित्वा २ कोपित्वा २ } कोपयित्वा २ } चुकुपिपित्वा २-चुकोपिपित्वा २, }
चोकुपम् २; }
चोकुपित्वा २. }

(225) “कुप भाषार्थः” (X-चुरादिः-1780. सक. सेट्. उभ.) आस्वदीयः ।

‘दिवादेः कुप्यति क्रोधे, भाषार्थे कोपयेत् कुपेः ॥’ (श्लो-136) इति देवः ।

कोपकः-पिका, चुकोपयिपकः-पिका, कोपकः-पिका, चुकुपिपकः-पिका, चोकुपकः-पिका, इति रूपाणि सर्वत्र ज्ञेयानि । ‘आ स्वदः सकर्मकात्’ (गणमूत्रं चुरादौ) इति वचनेन कर्मान्वयसम्भवे ण्यन्तात्-सनि परे विशेषः ।

अन्यत्र अकर्मकात् शुद्धाद्धातोः सन्नन्तात् यङन्ताच्च पूर्वलिखित (224) दैवादिककुप्यतिवत् ज्ञेयानि । णिजभावपक्षे ‘शेषात् कर्तरि—’ (1-3-78) इति परस्मैपदमेव । शतरि कोपन्-न्ती इति रूपम् । ण्यन्तात् सनि तु—
चुकोपयिपकः-पिका, चुकोपयिपिता-त्री, चुकोपयिपन्-न्ती, चुकोपयिपिप्यन्-न्ती-ती, चुकोपयिपमाणः, चुकोपयिपिप्यमाणः, चुकोपयिपितः-त्तवान्, चुकोपयिपुः, चुकोपयिपितव्यम्, चुकोपयिपणीयम्, चुकोपयिप्यम्, ईपच्चुकोपयिपः-दुश्चुकोपयिपः-सुचुकोपयिपः, चुकोपयिप्यमाणः, चुकोपयिपः, चुकोपयिपितुम्, चुकोपयिपा, चुकोपयिपणम्, चुकोपयिपित्वा, प्रचुकोपयिप्य, चुकोपयिपम् २, चुकोपयिपित्वा २, इति रूपाणीति विशेषः ।

(226) “कुत्रि आच्छादने” (I-भ्यादिः-426. सक. सेट्. पर.)

‘णिचि कुं वयतीति स्याच्छादने शपि कुम्बति ॥’ (श्लो-140) इति देवः ।

कुम्बकः-म्बिका, कुम्बकः-म्बिका, चुकुम्बिपकः-पिका, चोकुम्बकः-म्बिका,

कुम्बिता-त्री, कुम्बयिता-त्री, चुकुम्बिपिता-त्री, चोकुम्बिता-त्री, ^Aकुम्बितः ;
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककुठि (209) घातुवञ्ज्ञेयानि ।

(227) “कुवि आच्छादने” (X-चुरादि:-1656-सक. सेट्ट. उभ.)

‘णिचि कुम्बयतीति स्यात्, छादने णपि कुम्बति ॥’ (श्लो. 140) इति देवः ।

‘कुम्भि’ इत्येके ।

स्त्रियां ‘चिन्तिषूजिकषिकुम्बिचर्चश्च’ (3-3-105) इति युञ्जपवादो अङ्, कुम्बा-इति रूपम् । कुम्बकः-म्बिका, चुकुम्बयिषकः-पिका, कुम्बकः-म्बिका, चुकुम्बिषकः-पिका, चोकुम्बकः-म्बिका, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि चौरादिककुण्ठयतिवत् (210) ज्ञेयानि । इदित्करणात् णिचो वैकल्पिकत्वम् ।

(228) “कुमार क्रीडायाम्” (X-चुरादि:-1678-अक.सेट्ट.उभ. अदन्तः ।)

कुमारकः-रिका,	चुकुमारयिषकः-पिका ;
कुमारयिता-त्री,	चुकुमारयिषिता-त्री ;
^B कुमारयन्-न्ती,	चुकुमारयिषन्-न्ती ;
कुमारयिष्यन्-न्ती-ती,	चुकुमारयिष्यन्-न्ती-ती ;
कुमारयमाणः,	चुकुमारयिषमाणः ;
कुमारयिष्यमाणः,	चुकुमारयिष्यमाणः ;
¹ कुमाः-कुमारौ-कुमारः ;	—
कुमारितम् - तः,	चुकुमारयिषितः-तवान् ;
कुमारः,	चुकुमारयिषुः ;
कुमारयितव्यम्,	चुकुमारयिषितव्यम् ;
कुमारणीयम्,	चुकुमारयिषणीयम् ;
कुमार्यम्,	चुकुमारयिष्यम् ;
ईषत्कुमारः - दुष्कुमारः - सुकुमारः ;	—
कुमार्यमाणः,	चुकुमारयिष्यमाणः ;

1. पदान्तरात् ‘खरवसानयोर्विसर्जनीयः’ (8-3-15) इति विसर्गः ।

A. ‘ऊर्ध्वप्रसर्वात् ए चर्चिता मही दिहकुं वित्तेऽर्के परिलुब्धिताभ्युजे ॥’ धा. का. 1-55.

B. ‘यो मत्क्षयं स्पृहयते मयि भाषितेऽपि ससूययत्परिणोद्य मदनखेटी ।
तं क्षोदितौजसमगोमितभूमिबद्धं शत्रौ कुमारयति मारयंतोऽस्तेनम् ॥’

धा. का. 3-55.

कुमारः,	चुकुमारयिपः ;
कुमारयितुम्,	चुकुमारयिपितुम् ;
कुमारणा,	चुकुमारयिषा ;
कुमारयित्वा,	चुकुमारयिपित्वा ;
सङ्कुमार्य,	सञ्चुकुमारयिष्य ;
कुमारम् २, }	चुकुमारयिषम् २ ; }
कुमारयित्वा २, }	चुकुमारयिपित्वा २. }

(229) “कुर शब्दे” (VI-तुदादिः-1341. अक. सेट्. पर.)

कोरकः-रिका, कोरकः-रिका, ^१चुकुरिषकः-चुकोरिषकः-पिका, चोक्कुरकः-रिका ;
 कोरिता-त्री, कोरयिता-त्री, चुकुरिपिता-चुकोरिपिता-त्री, चोक्कुरिता-त्री ;
^२कुरन्-न्ती-ती, कोरयन्-न्ती, चुकुरिपन्-चुकोरिपन्-न्ती ; —
 कोरिष्यन्-न्ती-ती, कोरयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुरिपिष्यन्-चुकोरिपिष्यन्-न्ती-ती ;
^३व्यतिकुरमाणः, कोरयमाणः, — चोक्कूर्यमाणः ;
 व्यतिकोरिष्यमाणः, कोरयिष्यमाणः, — चोक्कुरिष्यमाणः ;
^४कूः-कुरौ-कुरः ; — — —
 कुरितम्-तः^५, कोरितः, चुकुरिपितः-चुकोरिपितः, चोक्कुरितः-तवान् ;
^६कुरः, ^७कोरणः, कोरः, चुकुरिषुः-चुकोरिषुः, चोक्कुरः ;

1. ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति किरवविकल्पः । एवं क्त्वाप्रत्ययेऽपि ।
2. ‘तुदादिभ्यः षः’ (3-1-77) इति षः । ‘आच्छीनयोर्नुम्’ (7-1-80) इति नुम् वा ।
3. ‘कर्तरि कर्मम्यतोहारे’ (1-3-14) इति शानच् ।
4. ‘इलि च’ (8-2-77) इति दीर्घः ।
5. ‘बोर्लुपधाया दीर्घ इकः’ (8-2-76) इति दीर्घे विसर्गः ।
6. ‘इगुपघञा—’ (3-1-135) इति कर्तरि षः ।
7. ‘नलनशब्दाध्यादकर्मकायुच्’ (3-2-148) इति ताच्छीलिकः युच् ।
- A. ‘विशेणेन्चषुगिता मदपूर्णदक्षाः युदे धुरानपि खरोत्कुरिताः खुरन्तः ॥’

कोरितव्यम्, कोरयितव्यम्, चुकुरिषितव्यम्-चुकोरिषितव्यम्, चोचुरितव्यम्;
कोरणीयम्, कोरणीयम्, चुकुरिषणीयम्-चुकोरिषणीयम्, चोचुरणीयम्;
कूर्यम्, कोर्यम्, चुकुरिष्यम्-चुकोरिष्यम्, चोकूर्यम्;

ईषत्कोरः-दुष्कोरः-सुकोरः; — —

कूर्यमाणः, कोर्यमाणः, चुकुरिष्यमाणः-चुकोरिष्यमाणः, चोकूर्यमाणः;

कोरः, कोरः, चुकुरिषः-चुकोरिषः, चोचुरः;

कोरितुम्, कोरयितुम्, चुकुरिषितुम्-चुकोरिषितुम्, चोचुरितुम्;

कूर्तिः, कोरणा, चुकुरिषा-चुकोरिषा, चोचुरा;

कोरणम्, कोरणम्, चुकुरिषणम्-चुकोरिषणम्, चोचुरणम्;

कुरित्वा-कोरित्वा, कोरयित्वा, चुकुरिषित्वा-चुकोरिषित्वा, चोचुरित्वा;

विकूर्य, विकोर्य, विचुकुरिष्य-विचुकोरिष्य, विचोकूर्य;

कोरम् २, } कोरम् २, } चुकुरिषम् २-चुकोरिषम् २, }
कुरित्वा २, } कोरयित्वा २, } चुकुरिषित्वा २-चुकोरिषित्वा २, }
कोरित्वा २, }

चोचुरम् २; }
चोचुरित्वा २. }

(230) “कुर्व क्रीडायामेव” (1-भ्वादिः-21. अफ. सेद्. आत्म.) [अ]

कूर्दकः-दिंका, कूर्दकः-दिंका, चुकूर्दिषकः-पिका, चोकूर्दकः-दिंका;

कूर्दिता-श्री, कूर्दयिता-श्री, चुकूर्दिषिता-श्री, चोकूर्दिता-श्री;

— कूर्दयन्-न्ती, कूर्दयिष्यन्-न्ती-ती; —

कूर्दमानः, कूर्दयमानः, चुकूर्दिषमाणः, चोकूर्दयमानः;

कूर्दिष्यमाणः, कूर्दयिष्यमाणः, चुकूर्दिषिष्यमाणः, चोकूर्दिष्यमाणः;

कूर्त्-कूर्द-कूर्दी-कूर्दः; — — —

[अ] एषकारेण धातुतामनेकार्थत्वं प्रतीयते—इति भाष्ये ।

1. ‘उपधाया क’ (8-2-78) इति शीर्षः । ‘दृ ओ ह्रस्वर्जा वज्रनिर्घोषे’ (1-भ्वादिः 235) इत्यत्र, ‘ह्रस्वर्जा’ इति ह्रस्वनिर्देशोऽपि, ‘वो ह्रस्वधाया शीर्ष इका’ (8-2-70) इति शीर्षे सिद्धे, शीर्षपठितपाठः, ‘वो ह्रस्वधायाः-’ (8-2-70) इत्यस्य वाक्षिकारये तापकः । अतः कूर्दकः-कूर्दकः इत्युभयपि रूपं सधु । एवं कूर्दादि (414) धातुष्वपि बोध्यम्, इति केचित् ।

2. ‘राट् घट्’ (8-2-24) इति नियमात् दकारस्य संयोगान्तकोषो न ।

कूर्दितम्-तः,	कूर्दितः,	चुकूर्दिपितः,	चोकूर्दितः-तवान् ;
कूर्दः, ^१ कूर्दनः,	कूर्दः,	चुकूर्दिपुः,	चोकूर्दः ;
कूर्दितव्यम्,	कूर्दयितव्यम्,	चुकूर्दिपितव्यम्,	चोकूर्दितव्यम् ;
कूर्दनीयम्,	कूर्दनीयम्,	चुकूर्दिपणीयम्,	चोकूर्दनीयम् ;
कूर्धम्,	कूर्धम्,	चुकूर्दिप्यम्,	चोकूर्धम् ;
ईषत्कूर्दः-दुष्कूर्दः-सुकूर्दः ;	—	—	—
कूर्धमानः,	कूर्धमानः,	चुकूर्दिप्यमाणः,	चोकूर्धमानः ;
कूर्दः,	कूर्दः,	चुकूर्दिपः,	चोकूर्दः ;
कूर्दितुम्,	कूर्दयितुम्,	चुकूर्दिपितुम्,	चोकूर्दितुम् ;
कूर्दा,	कूर्दना,	चुकूर्दिषा,	चोकूर्दा ;
कूर्दनम्,	कूर्दनम्,	चुकूर्दिपणम्,	चोकूर्दनम् ;
कूर्दित्वा,	कूर्दयित्वा,	चुकूर्दिपित्वा,	चोकूर्दित्वा ;
प्रकूर्ध,	प्रकूर्ध,	प्रचुकूर्दिप्य,	प्रचोकूर्दिप्य ;
कूर्दम् २, } कूर्दम् २, } चुकूर्दिपम् २, } चोकूर्दम् २; }	कूर्दयित्वा २, }	चुकूर्दिपित्वा २, }	चोकूर्दित्वा २. }

(231) “कुल संस्त्याने बन्धुषु च”

(I-भ्वादिः-842. ञक. सेट्. पर.) ज्वलादिः । ‘सन्ताने’ इत्येके ।

संस्त्यानम्=सङ्घातः । बन्धुशब्देन तद्ग्रायापारो विवाहादिः लक्ष्यते ।

कोलकः-लिका,	कोलकः-लिका,	^२ चुकुलिषकः-चुकुलिषकः-विका,	चोकुलकः-लिका ;
कोलिता-त्री,	कोलयिता-त्री,	चुकुलिषिता-चुकुलिषिता-त्री,	चोकुलिता-त्री ;
कोलन्-न्ती,	कोलयन्-न्ती,	चुकुलिषन्-चुकुलिषन्-न्ती ;	—
कोलिष्यन्-न्ती-ती,	कोलयिष्यन्-न्ती-ती,	चुकुलिषिष्यन्-चुकुलिषिष्यन्-न्ती-ती ;	—
^३ व्यतिकोलमानः,	कोलयमानः,	—	चोकुल्यमानः ;

1. ‘अनुनासिकेण हलादेः’ (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः ।

2. ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति कित्त्वविकल्पः । एवं क्त्वाप्रत्ययेऽपि ।

3. ‘कर्तरि कर्मण्यतोहारे’ (1-3-14) इति ज्ञानच् ।

अतिकोशिव्यमाणः, कोशविव्यमाणः, — ओकुलिव्यमाणः ;

कुल-कुलौ-कुलः ; — — —

कुलितम् } सः, कोलितः, शुक्लितः-शुक्लितः, ओकुलितः-तथा ;
कोलितम् }

कुलः-कोलः, कुलम्, शुक्लितः-शुक्लितः, ओकुलः ;

कोलितम्, कोलितम्, शुक्लितम्-शुक्लितम्, ओकुलितम्,

कोलनीम्, ओकुलनीम्, शुक्लितनीम्-शुक्लितनीम्, ओकुलनीम् ;

कोलम्, कोलम्, शुक्लितम्-शुक्लितम्, ओकुलम् ;

ईषकोलः-कुलकोलः-शुक्लकोलः ; — —

कुल्यमाणः, कोल्यमाणः, शुक्लित्यमाणः-शुक्लित्यमाणः, ओकुल्यमाणः ;

कुलः, कोलः, शुक्लितः-शुक्लितः, ओकुलः ;

कोलितम्, कोलितम्, शुक्लितम्-शुक्लितम्, ओकुलितम् ;

कुलितः, कोलितः, शुक्लितः-शुक्लितः, ओकुलितः ;

कोलनम्, कोलनम्, शुक्लितनम्-शुक्लितनम्, ओकुलनम् ;

कुलित्वा } कोलित्वा, शुक्लित्वा-शुक्लित्वा, ओकुलित्वा ;
कोलित्वा }

मकुलम्, मकोलम्, मशुक्लितम्-मशुक्लितम्, मओकुलम् ;

कोलम् २, } कोलम् २, } शुक्लितम् २,
कुलितम् २-कोलितम् २, } कोलितम् २, } शुक्लितम् २,

कुलः. } शुक्लितम् २, } ओकुलम् २, }
} शुक्लितित्वा २, } ओकुलित्वा २, }

(232) “कुशि भाषार्थः” (X-चुरादिः-1766. सक. सेद्. उभ.)

आस्वदीयः ।

कुंशकः-शिका, चुकुंशयिपकः-पिका, ¹कुंशकः-शिका, चुकुंशिपकः-पिका,
चोकुंशकः-शिका ;

कुंशयिता-त्री, चुकुंशयिपिता-त्री, कुंशिता-त्री, चुकुंशिपिता-त्री,
चोकुंशिता-त्री ;

कुंशयन्-न्ती, चुकुंशयिपन्-न्ती, ²कुंशन्-न्ती, ³चुकुंशिपन्-न्ती ; —
कुंशयिप्यन्-न्ती-ती, चुकुंशयिपिप्यन्-न्ती-ती, कुंशिप्यन्-न्ती-ती,
चुकुंशिपिप्यन्-न्ती-ती ;

कुंशयमानः, चुकुंशयिपमाणः, — चोकुंश्यमानः ;

कुंशयिप्यमाणः, चुकुंशयिपिप्यमाणः, — चोकुंशिप्यमाणः ;

⁴कुन्-कुंशौ-कुंशः ; — — —

कुंशितः, चुकुंशयिपितः-तम्, कुंशितम्-तः, चुकुंशिपितः, चोकुंशितः-तवान् ;

कुंशः, चुकुंशयिपुः, कुंशः, चुकुंशिपुः, चोकुंशः ;

कुंशयितव्यम्, चुकुंशयिपितव्यम्, कुंशितव्यम्, चुकुंशिपितव्यम्,
चोकुंशितव्यम् ;

कुंशनीयम्, चुकुंशयिपणीयम्, कुंशनीयम्, चुकुंशिपणीयम्, चोकुंशनीयम् ;

⁵कुंश्यम्, चुकुंशयिप्यम्, कुंश्यम्, चुकुंशिप्यम्, चोकुंश्यम् ;

ईषत्कुंशः-दुष्कुंशः-सुकुंशः ; — — —

कुंश्यमानः, चुकुंशयिप्यमाणः, कुंश्यमानः, चुकुंशिप्यमाणः, चोकुंश्यमानः ;

कुंशः, चुकुंशयिपः, कुंशः, चुकुंशिपः, चोकुंशः ;

1. ‘आस्वदः सकर्मकात्’ (गणतूत्रे चुरादौ) इति, इदित्करणसामर्थ्यात् वा णिचो वैकल्पिकत्वम् । णिजभावपक्षे शुद्धात्-सन्नन्तात्-यञन्ताच्च क्रमेण रूपाणि विलिखितानीति ज्ञेयम् ।

2. णिजभावपक्षे ‘शेषात् कर्तरि—’ (1-3-78) इति परस्मैपदमेव ।

3. ‘पूर्ववत् सनः’ (1-3-62) इति परस्मैपदमेव । तेन सन्नन्तात् शानच् न ।

4. ‘संयोगान्तस्य—’ (8-2-23) इति शकारस्य लोपः ।

A. ‘कश्चित् कष्टमर्विसयत् रणमिमं कुंस्यं त्वया दैदयतां
माकुंस्यं परिधाटयेति च परेणोदष्टितोऽब्रूहयत् ।’ धा. का. 3-44.

कुंशयितुम्, चुकुंशयितुम्, कुंशितुम्, चुकुंशयितुम्, चोकुंशितुम्;
 कुंशना, चुकुंशयिषा, कुंशा, चुकुंशिषा, चोकुंशा;
 कुंशनम्, चुकुंशयिषणम्, कुंशनम्, चुकुंशिषणम्, चोकुंशनम्;
 कुंशयित्वा, चुकुंशयिषित्वा, कुंशित्वा, चुकुंशिषित्वा, चोकुंशित्वा;
 प्रकुंश्य, प्रचुकुंशयिष्य, प्रकुंश्य, प्रचुकुंशिष्य, प्रचोकुंश्य;
 कुंशम् २, } चुकुंशयिषम् २, } कुंशम् २, } चुकुंशिषम् २, }
 कुंशयित्वा २, } चुकुंशयिषित्वा २, } कुंशित्वा २, } चुकुंशिषित्वा २, }
 चोकुंशम् २;
 चोकुंशित्वा २. }

(233) “कूप निष्कर्षे” (IX-क्रयादि:-1518. सक. सेट्. पर.)

निष्कर्षः=बहिर्निस्सारणम्।

कोषकः-पिका, कोषकः-पिका, ¹चुकुपिषकः-चुकोपिषकः-पिका,
²निश्चुकुपिषकः-निश्चुकोपिषकः-पिका, निश्चुकुक्षकः-क्षिका, चोकोषकः-पिका;
 कोषिता, } कोषयिता-त्री, चुकुपिषिता-चुकोपिषिता-त्री,
³निष्कोषिता, } त्री,
 निष्कोषा-ष्टी, } निश्चुकुपिषिता-निश्चुकोपिषिता-निश्चुकुक्षिता-त्री,
 चोकोषिता-त्री;
 ‘कुष्णन्-ती, कोषयन्-न्ती, चुकुपिषन्-चुकोपिषन्-न्ती;
 निश्चुकुपिषन्-निश्चुकोपिषन्-निश्चुकुक्षन्-न्ती; —

1. ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति सनः कित्त्वविकल्पः । तेन गुणः कदाचित्, कदाचित् भवति । एवं सप्तन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
2. ‘निरः कुषः’ (7-2-46) इति ‘निर’ पूर्वकात् कुषेः परस्य क्त्वादेशार्थधातुकस्य इद्विकल्पः । इद्व्यक्षे कित्त्वं वैकल्पिकम् । तेन रूपद्वयम् । इडभाषणो ‘इलन्ता’ (1-2-10) इत्यनेन क्त्वात् गुणाभावे ‘निश्चुकुक्षकः’ इति रूपम् । एवं निपूर्वके सर्वत्र सप्तन्ते रूपत्रयस्योपपत्तिः ।
3. ‘निरः कुषः’ (7-2-46) इति ‘निर’ पूर्वकात् कुषेः परार्थधातुकस्येद्विकल्पः । एवं तस्यदादिष्वपि ज्ञेयम् ।
4. ‘कथादिभ्यः णा’ (3-1-81) इति आ विकरणप्रत्ययः । ‘आऽभ्यस्तयोरान्तः’ (6-4-112) इत्याहारलोपः । अत्र प्रत्ययस्य सार्धधातुकत्वेन णिद्रव्यादादत्रस्य गुणो न । ‘रधाभ्यां—’ (8-4-1) इति गत्वम् ।

कोषिप्यन् } कोषयिप्यन्-न्ती-ती, चुकुपिपिप्यन्-चुकोपि-
 निष्कोषिप्यन् } न्ती-ती, पिप्यन्-न्ती-ती ;
 निष्कोक्ष्यन् } निश्चुकुपिपिप्यन्-निश्चुकोपिपिप्यन्-निश्चु-
 कुक्षिप्यन्-न्ती-ती ;

— कोषयमाणः, कोषयिप्यमाणः, चोक्ष्यमाणः, चोक्षिप्यमाणः ;

कुङ्-कुङ् कुपो-कुपः ;

कुपितम्-तः, } कोपितः, चुकुपितः-चुकोपितः,
 निष्कुपितम्-तः, } निश्चुकुपितः-निश्चुकोपितः } चोक्षितः-तवान् ;
 निश्चुकुक्षितः, }

कुपः, कोपः, चुकुपिपुः, चुकोपिपुः, निश्चुकुपिपुः }
 निश्चुकोपिपुः } चोक्षुपः ;
 निश्चुकुक्षुः }

कोपितव्यम्, } कोषयितव्यम्, चुकुपितव्यम्-चुकोपितव्यम् -
 निष्कोषितव्यम्, } निश्चुकुपितव्यम्-निश्चुकोपितव्यम्, } चोक्षित-
 निष्कोष्टव्यम्, } निश्चुकुक्षितव्यम्, } व्यम् ;

कोषणीयम्-कोषणीयम्, चुकुपिपणीयम्-चुकोपिपणीयम्, } चोक्षणीयम् ;
 निश्चुकुपिपणीयम्, निश्चुकोपिपणीयम्, निश्चुकुक्षणीयम्, }

कोप्यम्, कोप्यम्, चुकुपिप्यम्-चुकोपिप्यम्, } चोक्ष्यम् ;
 निश्चुकुपिप्यम्-निश्चुकोपिप्यम्, निश्चुकुक्ष्यम्, }

ईपत्कोषः-दुष्कोषः-सुकोषः ;

कुप्यमाणः, कोप्यमाणः, चुकुपिप्यमाणः-चुकोपिप्यमाणः- } चोक्ष्यमाणः ;
 निश्चुकुपिप्यमाणः-निश्चुकोपिप्यमाणः-निश्चुकुक्ष्यमाणः, }

कोपः, कोपः, चुकुपिपः-चुकोपिपः-निश्चुकुपिपः-निश्चुकोपिपः-निश्चुकुक्षः,
 चोक्षुपः ;

कोपितुम्, } कोषयितुम्, चुकुपितुम्-चुकोपितुम् -
 निष्कोपितुम्, } निश्चुकुपितुम्-निश्चुकोपितुम् - } चोक्षितुम् ;
 निष्कोपितुम्, } निश्चुकुक्षितुम्, }

1. 'यस्य विमाषा' (7-2-16) इति इणिवेधे प्राप्ते 'इणिव्यायाम्' (7-2-47) इति नित्यमिह ।

▲. 'निष्कोपितव्यान् निष्कोष्टं प्राणान् दशमुखान्मजात् ।
 आदाय परिधं तस्यो वनाक्षिप्यकुपितदुमः ॥' भ. का. 9-30.

कुष्टिः, कोपणा, चुकुपिषा-चुकोपिषा-निश्चुकुपिषा-निश्चुकोपिषा-निश्चुकुषा,
चोकुषा ;

कोषणम्, कोषणम्, चुकुपिषणम्-चुकोपिषणम्-निश्चुकुपिषणम्-
निश्चुकोपिषणम्-निश्चुकुषणम्, चोकुषणम् ;

¹कुपित्वा^A, कोपयित्वा, चुकुपिषित्वा-चुकोपिषित्वा, चोकुपित्वा ;

निकुप्य } निष्कोप्य, संचुकुपिष्य-संचुकोपिष्य- } निश्चोकुप्य ;
^Bविकुप्य } निश्चुकुपिष्य-निश्चुकोपिष्य-निश्चुकुष्य, }

कोषम् २, } कोषम् २, } चुकुपिषम् २, चुकोपिषम् २, }
कुपित्वा २, } कोपयित्वा २, } चुकुपिषित्वा २, चुकोपिषित्वा २, }

निश्चुकुपिषम् २, निश्चुकोपिषम् २,

निश्चुकुषम् २, — चोकुषम् २ ; }
चोकुषित्वा २. }

(234) “कुस संश्लेषणे” (IV-दिवादिः-1218. अक. सेट्. पर.)

‘कुस—’ इति दुर्गः ।

कोसकः-सिका, कोसकः-सिका, ²चुकुसिषकः-चुकोसिषकः-षिका,
चोकुसकः-सिका ;

कोसिता-त्री, कोसयिता-त्री, चुकुसिषिता-चुकोसिषिता-त्री, चोकुसिता-त्री ;

³कुस्यन्^C-न्ती, कोसयन्-न्ती, चुकुसिषन्-चुकोसिषन्-न्ती ; —

कोसिष्यन्-न्ती-ती, कोसयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुसिषिष्यन्-चुकोसिषिष्यन्-
न्ती-ती ;

1. क्त्वायां ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति प्राप्ते बैकल्पिकं क्तिष्वे वाधित्वा,
‘मृड्मृदयुषकुप—’ (1-2-7) इति निरयं क्तिष्वम् ।

2. ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति क्तिष्वविकल्पः । एवं क्त्वायामपि ।

3. ‘दिवादिभ्यः श्यन्’ (3-1-69) इति श्यन् ।

A. ‘बभूव याऽधिरोहन्त्रे मृदित्वेवेन्द्रगोचरम् ।

कुपित्वा जगतां सारं सैका शब्दे कृता भुवि ॥’ भ. का. 7-95.

B. ‘तद्ग्रन्थं परिहरन् गतिभिर्विकुप्य शृङ्गे करोन्मृदितपुच्छमर्षदेनम् ।

भूयो निपात्य मृडितस्वजनः स गुह्यं दन्तौ चिकुष्य गजमुख्यभितं व्यनभ्नात् ॥’

पा. का. 3-10.

C. ‘अस्तायासविजस्तविश्वतसनो मिदंस्तवाऽर्जुनः

वेदव्योषकृदप्युष- विसितधीकुस्यदृजनाहोबुधम् ।’ पा. का. 2-66.

^१व्यतिकुस्यमानः, कोसयमानः, — चोकुस्यमानः ;
 व्यतिकोसिप्यमाणः, कोसयिप्यमाणः, — चोकुसिप्यमाणः ;
^२कूः-कुसौ-कुसः ; — —
 कुसितम्-तः, ^३कुसितायी, कोसितः, चुकुसिपितः-चुकोसिपितः,
 चोकुसितः-तवान् ;
 कुसः, ^४कुशः, कोसः, चुकुसिपुः-चुकोसिपुः, चोकुसः ;
 कोसितव्यम्, कोसयितव्यम्, चुकुसिपितव्यम्-चुकोसिपितव्यम्,
 चोकुसितव्यम् ;
 कोसनीयम्, कोसनीयम्, चुकुसिपणीयम्-चुकोसिपणीयम्, चोकुसनीयम् ;
 कोस्यम्, कोस्यम्, चुकुसिप्यम्-चुकोसिप्यम्, चोकुस्यम् ;
 ईषत्कोसः-दुष्कोसः-सुकोसः ; — —
 कुस्यमानः, कोस्यमानः, चुकुसिप्यमाणः-चुकोसिप्यमाणः-चोकुस्यमानः ;
 कोसः, कोसः, चुकुसिपः-चुकोसिपः, चोकुसः ;
 कोसितुम्, कोसयितुम्, चुकुसिपितुम्-चुकोसिपितुम्, चोकुसितुम् ;
 कुस्तितः, कोसना, चुकुसिषा-चुकोसिषा, चोकुसा ;
 कोसनम्, कोसनम्, चुकुसिपणम्-चुकोसिपणम्, चोकुसनम् ;
 कुसित्वा } कोसयित्वा, चुकुसिपित्वा-चुकोसिपित्वा, चोकुसित्वा ;
 कोसित्वा }
 प्रकुस्य, प्रकोस्य, प्रचुकुसिप्य-प्रचुकोसिप्य, प्रचोकुस्य ;
 कोसम् २, } कोसम् २, } चुकुसिपिम् २-चुकोसिपिम् २, }
 कुसित्वा-कोसित्वा २, } कोसयित्वा २, } चुकुसिपित्वा २-चुकोसिपित्वा २, }
 चोकुसम् २ ; }
 चोकुसित्वा २. }

१. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच् ।

२. 'ससञ्जयो रुः' (8-2-66) इति हत्वे, 'बोत्पधाया दीर्घ इकः' (8-2-76) इति दीर्घः ।

३. 'वृषाकप्यमिफुसितकुसिदानामुदात्तः' (4-1-37) इति प्रकृतेः ऐकारः ञीप् च ण्योने । कुसितः = इदृशजीवी, तत्पत्नी कुसितायी ।

४. शालभ्यान्तपाठे पचायच् (3-1-134) । कुशः = दम्भः ।

(235) “कुसि भाषार्थः” (X-चुरादि:-1764. सक. सेट्. उभ.)

आस्वदीयः ।

‘कुशि भाषार्थः’ (232) इति पूर्वलिखितनौरादिकधातुवत्सर्वाण्यपि
रूपाणि ज्ञेयानि । पचाद्यचि-भ्रुकुंसः-भ्रुकुंसः-इति रूपे । ‘भ्रुकुंसश्च भ्रुकुंसश्च
भ्रुकुंसश्चेति नर्तकः’ इत्यमरः । भ्रुवा कुंसयति=भाषयतीति भ्रुकुंसः ।
जीवेपघारी नर्तकः ।

(236) “कुस्म कुत्सितस्मयने” (X-चुरादि:-1712. अक. सेट्. आत्म.)

आकुस्मीयः ।

¹ कुस्मकः-स्मिका,	चुकुस्मयिषकः-षिका ;
कुस्मयिता-त्री,	चुकुस्मयिषिता-त्री ;
² कुस्मयमानः ^A ,	³ चुकुस्मयिषमाणः ;
कुस्मयिष्यमाणः,	चुकुस्मयिषिष्यमाणः ;
⁴ कः-कुस्मौ-कुस्मः ;	—
⁵ कुस्मितम्-तः-तवान्,	चुकुस्मयिषितः-तवान् ;
कुस्मः, ⁶ कुस्मनः,	चुकुस्मयिषुः ;
कुस्मयितव्यम्,	चुकुस्मयिषितव्यम् ;
कुस्मनीयम्,	चुकुस्मयिषणीयम् ;
कुस्म्यम्,	चुकुस्मयिष्यम् ;
ईषत्कुस्मः-दुष्कुस्मः-सुकुस्मः ;	—
कुस्मयमानः,	चुकुस्मयिष्यमाणः ;

कुस्मः,	चुकुस्मयिपः ;
कुस्मयितुम्,	चुकुस्मयिपितुम् ;
कुस्मना,	चुकुस्मयिषा ;
कुस्मनम्,	चुकुस्मयिषणम् ;
कुस्मयित्वा,	चुकुस्मयिपित्वा ;
प्रकुस्म्य,	प्रचुकुस्मयिष्य ;
कुस्मम् २, }	चुकुस्मयिषम् २ ; }
कुस्मयित्वा २, }	चुकुस्मयिपित्वा २. }

‘कुस्म नाम्नो वा’ (गणसूत्रं चुरादौ) इति पठ्यते । ‘—‘कुस्म’ इति घातुः कुत्सितस्मये वर्तते ।’ इति दुर्गमैत्रेयौ । तदनुसारेण ण्यन्तात्, ण्यन्तपकृतिकसन्नन्ताच्च सर्वाणि रूपाणि प्रदर्शितानि । गणसूत्रस्य एवमर्थान् श्युपगमे ‘नाम्नः’ इत्यस्य वैयर्थ्यमापतति । तदर्थ—“अथ वा, ‘कुस्म’ इति प्रातिपदिकात् घात्वर्थे णिज्भवति ।” इति बहुमिर्व्याख्यातम् । तत्र पक्षे णिचः प्रातिपदिकपकृतिकत्वेन, आर्धघातुकत्वं नास्ति । अतः ‘अतो लोपः’ (6-4-48) इति लोपो न भवति । किन्तु—‘प्रातिपदिकाद् घात्वर्थे बहुलमिष्टवच’ (गणसूत्रं चुरादौ) इति इष्टवद्भावातिदेशेन प्रातिपदिकान्त्यस्य अकारस्य लोपो वक्तव्यः । एवं सति, कुस्मकः-स्मिका, चुकुस्मयिषकः-पिका, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि पुरस्तात् लिखितदिशा ज्ञेयानि । अर्थभेदः परमुभयोर्विधते—‘कुस्म’ घातोः कुत्सितस्मयनमात्रस्य प्रतीतिः । प्रातिपदिकपकृतिकण्यन्तस्य तु कुत्सितस्मयनकर्मककरणप्रतीतिः—इति विशेषः । न चैवं सति ‘प्रातिपदिकाद् घात्वर्थे बहुलमिष्टवच’ (ग. सू. चुरादौ) इत्येव णिचि सिद्धे सति, अत्र पाठस्य वैयर्थ्यमाशङ्क्यम् । ‘प्रातिपदिकाद् घात्वर्थे—’ (ग. सू. चुरादौ) इति णिजुत्पत्तौ पदद्वयं स्यात् । अत्र पाठात् तु आकुस्मीयत्वेन आत्मनपदमेवेति विशेषः ।

(237) “कुह विस्मापने” (X-चुरादिः-1901. सक. सेट्. आत्म.)

अदन्तः, आगर्चीयः ।

¹कुहकः^A-हिका,

चुकुहयिषकः-पिका ;

कुहयिता-त्री,	चुकुहयिषिता त्री ;
^१ कुहयमानः,	चुकुहयिषमाणः ;
कुहयिष्यमाणः,	चुकुहयिषिष्यमाणः ;
^२ कुह-कुह-कुहौ-कुहः ;	—
^३ कुहितम्-तः,	चुकुहयिषितः-तवान् ;
कुहः,	चुकुहयिषुः ;
कुहयितव्यम्,	चुकुहयिषितव्यम् ;
^४ कुहनीयम्,	चुकुहयिषणीयम् ;
कुषम्,	चुकुहयिष्यम् ;
ईषत्कुहः-दुष्कुहः-सुकुहः ;	—
कुषमानः,	चुकुहयिष्यमाणः ;
कुहः,	चुकुहयिषः ;
कुहयितुम्,	चुकुहयिषितुम् ;
कुहना,	चुकुहयिषा ;
कुहनम्,	चुकुहयिषणम् ;
कुहयित्वा,	चुकुहयिषित्वा ;
^५ सङ्कुहय्य,	सञ्चुकुहयिष्य ;
कुहम् २, }	चुकुहयिषम् २ ; }
कुहयित्वा २, }	चुकुहयिषित्वा २ ; }
^६ कुहः.	

१. 'आगार्वादात्मनेपदिनः' (गणमूर्धं चुरादौ) इत्यात्मनेपदम् ।
२. 'हो डः' (४-२-३१) इति डत्वे जडत्ववर्त्ययोष रूपम् ।
३. 'निष्ठायां सेटि' (६-४-५२) इति गिलोपः ।
४. 'गेरनिटि' (६-४-५१) इति गिलोपः ।
५. 'त्यपि लघुपूर्वात्' (६-४-५६) इति गेरयादेशः ।
६. 'वृत्तिशृङ्खलोः कः' (द. उ. १-१७४) इत्यत्र बाहुलकादस्मादपि घातोः कृत्रत्यये कुहः= '—ता नष्टेन्दुकला कुहः ।' इत्यनरः । 'कुहः श्री कोकिलालापनरेन्दु-कलदर्शयोः ।' इति अमरसुधायाम् ।

(238) “कूङ् शब्दे” (VI-तुदादि:-1401. अक.सेद्. आत्म.)
कुटादिः । [अ]

‘अव्यक्तशब्दे कवते, कुवते त्वार्तशब्दने । कौतीति शब्दमात्रे स्यात्—’

(श्लो-23) इति देवः ।

कावकः-विका,	कावकः-विका,	¹ चूकूपकः-पिका,	चोकूयकः-यिका ;
² कुविता-त्री,	कावयिता-त्री,	चुकूपिता-त्री,	चोकूयिता-त्री ;
—	कावयन्-न्ती,	कावयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
³ कुवमानः, ⁴	कावयमानः,	चुकूपमाणः,	चोकूयमानः ;
कुविष्यमाणः,	कावयिष्यमाणः,	चुकूपिष्यमाणः,	‘चुकावयिष्यमाणः,
			चोकूयिष्यमाणः ;

⁵कूः-कुवौ-कुवः ;

⁶आकृतम्-⁷कृतम्-तः, कावितम्, चुकूपितः, चुकावयिषितः, चोकूयितः-तवान् ;

कुवः, ⁸कुवनः, कावः, चुकूपुः, चुकावयिषुः, चोकुवः ;

कुवितव्यम्, कावयितव्यम्, चुकूपितव्यम्, चोकूयितव्यम् ;

कुवनीयम्, कावनीयम्, चुकूपणीयम्, चोकूयनीयम् ;

⁹कूयम्, ¹⁰अवश्यकव्यम्, काव्यम्, चुकूप्यम्, चोकूय्यम् ;

ईपकुवः-दुपकुवः-सुकुवः ;

[अ] ‘कूङ् शब्दे’ (199) इति यातोः कैयटहरदत्तादिमतानुसारेण पाठमेवोच्यम् ।

1. ‘इच्छे शल्’ (1-2-0) इति सनः कित्त्वम् । ‘सनि प्रहृष्टोद्य’ (7-2-12) इति इणिषेपः ।

2. ‘गार्कुटादिभ्योऽङिण्वित्’ (1-2-1) इति गिरबाहुगमावः । ‘अवि इत्—’ (6-4-77) इत्युक् ।

3. ‘तुदादिभ्यः शः’ (3-1-77) इति शः । यस्य कित्कदत्रस्योक् ।

4. निष्पन्न आदेशो न स्यात् ‘द्वित्रि कर्तव्ये—’ ‘पुमञ्जि—’ इति ज्ञापकात् ; तस्मादभ्यासे उच्चारध्वनम् ।

5. प्रथमैकवचने शुप्रत्ययस्य ररवे विभर्गः ।

6. ‘ऋकः किति’ (7-2-11) इतीणिषेपः । एवं क्त्वायामपि । क्तिन्कप्येवमेव ।

7. ‘चलनशब्दार्थादर्थमङ्गुष्’ (3-2-148) इति ताच्छीलिके पुष् ।

8. कुटादित्वप्रयुक्तविद्भाबहुणो न ।

9. ‘ओरावदके’ (3-1-125) इति ऋत् ।

10. ‘नृया किं भवधूतविद्+पुनश्चोर्कं तदा तदप्रव-

त्कोदणं कुर्यान्माननेति दम्भिर्भोजेधराकृतवत् ॥’ भा. का. 2-62.

कूयमानः,	काव्यमानः, चुकूयमाणः,	चोकूयमानः ;	
^१ कुवः, कावः,	चुकूपः, चुकावयिपः,	चोकूयः ;	
कुवितुम्,	कावयितुम्, चुकूपितुम्,	चोकूयितुम् ;	
आकूतिः,	कावना, चुकूषा, चुकावयिपा,	चोकूया ;	
कुवनम्,	कावनम्, चुकूषणम्,	चोकूयनम् ;	
कृत्वा,	कावयित्वा, चुकूपित्वा,	चोकूयित्वा ;	
प्रकूय,	प्रकाव्य, प्रचुकूय,	प्रचोकूय ;	
कावम् २, } कावम् २, }	चुकूपम् २, }	चोकूयम् २ ; }	
कृत्वा २, }	कावयित्वा २, }	चुकूपित्वा २, }	चोकूयित्वा २. }

(239) “कूज अव्यक्ते शब्दे” (।-म्वादिः-223. अक. सेट्. पर.)

कूजकः-जिका,	कूजकः-जिका,	चुकूजिषकः-पिका,	चोकूजकः-जिका ;
कूजिता-त्री,	कूजयिता-त्री,	चुकूजिपिता-त्री,	चोकूजिता-त्री ;
^१ कूजन्-न्ती,	कूजयन्-न्ती,	चुकूजिपन्-न्ती ;	—
कूजिष्यन्-न्ती-ती,	कूजयिष्यन्-न्ती-ती,	चुकूजिपिष्यन्-न्ती-ती ;	—
^२ व्यतिकूजमानः,	कूजयमानः,	—	चोकूज्यमानः ;
व्यतिकूजिष्यमाणः,	कूजयिष्यमाणः,	—	चोकूजिष्यमाणः ;
^३ कूक्-कूग् कूजौ कूजः ;	—	—	—
कूजितम्-तः,	कूजितः,	चुकूजिपितः,	चोकूजितः-तवान् ;
कूजः, ^४ कूजनः, कूजः,	—	चुकूजिपुः,	चोकूजः ;
कूजितव्यम्,	कूजयितव्यम्,	चुकूजिपितव्यम्,	चोकूजितव्यम् ;
कूजनीयम्,	कूजनीयम्,	चुकूजिषणीयम्,	चोकूजनीयम् ;
^५ कूज्यम्,	कूज्यम्,	चुकूजिष्यम्,	चोकूज्यम् ;
ईषत्कूजः-दुष्कूजः-सुकूजः ;	—	—	—

1. 'कूदोरप्' (3-3-57) इत्यप् भावे ।
2. 'कर्तरि कर्मण्यतोदारे' (1-3-14) इति आत्मनेपदम् । तेन कानच् ।
3. 'चोः कुः' (8-2-30) इति पदान्ते कुत्वम् ।
4. 'बलनशाब्दार्थाद्वर्त्मकाद्युच्' (3-2-148) इति ताच्छीलिको दुच् ।
5. निष्ठायां सेट्त्वात् कुत्वं न ।
- A. 'प्रध्वज्य भोदं स दष्टञ्ज तद्वर्त्तञ्जोद्वसिष्वजितकूजदण्डजम् ।' घा. का 1-30.

कूटयितुम्,	चुकूटयिषितुम् ;
कूटना,	चुकूटयिषा ;
कूटनम्,	चुकूटयिषणम् ;
कूटयित्वा,	चुकूटयिषित्वा ;
सङ्कूटय,	सञ्चुकूटयिष्य ,
कूटम् २, }	चुकूटयिषम् २ ; }
कूटयित्वा २, }	चुकूटयिषित्वा २. }

(241) “कूट परितापे” (X-चुरादि:-1891. अक. सेद्-उभ.)

‘कूड’ इति हरदत्तः । ‘परिदाहे-’ इत्यन्ये । अदन्तः कथादिः ।

‘कूटयेताप्रसादे गौ, कूटेदाहे तु कूटयेत् ।’ (स्रो-75) इति देवः ।

कूटयन्-न्ती, चुकूटयिषन्-न्ती, कूटयिष्यन्-न्ती-ती,

चुकूटयिषिष्यन्-न्ती-ती, इति शतृपत्ययोऽधिकोऽनेति विशेषः ।

अन्यानि सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वलिखित (240) चौरादिककूटयतिवज्ज्ञेयानि ।

संकूटिने वर्तते । समन्ताद् दाह इत्यर्थः । ‘अभिविधौ भाव इनुण्’

(3-3-44) इति इनुणि, इनुणन्तात् ‘अण् इनुणः’ (5-4-15) इति अण्

तद्धितप्रत्ययः । आदिवृद्धिः । ‘सङ्कूटनम् इत्यपि स्पृष्टा समावेश इष्यते,

‘भावे’ इति वर्तमाने पुनर्भावग्रहणात् ।’ इति भाष्यम् । इनुणन्तः स्वभावात्

नपुंसके वर्तते इति काशिका ।

(242) “कूण सङ्कोचे” (X-चुरादि:-1689. सक.सेद्.आत्म.) आकृस्मीयः॥

कूणकः-णिका, चुकूणयिषकः-षिका, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि

‘वृट् आपदाने’ (240) इति घातुवत् ज्ञेयानि ।

(243) “कूण सङ्कोचने” (X-चुरादि:-1896-अक. सेद् उभ.)

कूणयन्-न्ती, कूणयिष्यन्-न्ती-ती, चुकूणयिषन्-न्ती-ती, चुकूणयिषिष्यन्-

न्ती-ती, इति शतृपत्ययोऽधिकोऽनेति विशेषः । अन्यानि सर्वाण्यपि

रूपाणि ‘कूट आपदाने’ (240) इति चौरादिकघातुवज्ज्ञेयानि ।

(244) “कूल आवरणे” (I.भ्वादि:-525. सक. सेद्.पर.)

कूलकः-लिका, कूलकः-लिका, चुकूलिषकः-षिका, चोकूलकः-लिका ;

कूलिता-त्री	कूलयिता त्री,	चुकूलिपिता-त्री,	चोकूलिता-त्री ;
कूलन्-न्ती,	कूलयन्-न्ती,	चुकूलिपन्-न्ती ;	—
कूलिष्यन्-न्ती-ती,	कूलयिष्यन्-न्ती-ती,	चुकूलिपिष्यन्-न्ती ती ;	—
¹ व्यतिकूलमानः,	कूल्यमानः,	—	चोकूल्यमानः ;
व्यतिकूलिष्यमाणः,	कूलयिष्यमाणः,	—	चोकूलिष्यमाणः ;
कूल-कूलौ-कूलः ;	—	—	—
कूलितम्-तः,	कूलितः,	चुकूलिपितः,	चोकूलितः-तवान् ;
² कूलः,	³ सन्मार्गसङ्कली, ⁴ कूलः,	चुकूलिषुः,	चोकूलः ;
कूलितव्यम्,	कूलयितव्यम्,	चुकूलिपितव्यम्,	चोकूलितव्यम् ;
कूलनीयम्,	कूलनीयम्,	चुकूलिपणीयम्,	चोकूलनीयम् ;
कूल्यम्,	अनुकूल्यम्,	चुकूलिष्यम्,	चोकूल्यम् ;
ईषत्कूलः-दुष्कूलः-सुकूलः ;	—	—	—
कूल्यमानः,	कूल्यमानः,	चुकूलिष्यमाणः,	चोकूल्यमानः ;
कूलः,	⁴ कुकूलम्, (तुपामिः)	कूलः, चुकूलिषः,	चोकूलः ;
कूलितुम्, कूलयितुम्,	—	चुकूलिषितुम्,	चोकूलितुम् ;
कूला, कूलना,	—	चुकूलिषा,	चोकूला ;
कूलनम्, कूलनम्,	—	चुकूलिषणम्,	चोकूलनम् ;
कूलित्वा, कूलयित्वा,	—	चुकूलिषित्वा,	चोकूलित्वा ;
अनुकूल्य, प्रतिकूल्य,	—	सञ्चुकूलिष्य,	प्रचोकूल्य ;
कूलम् २, } कूलम् २, }	—	चुकूलिषम् २, }	चोकूलम् २ ; }
कूलित्वा २, } कूलयित्वा २, }	—	चुकूलिषित्वा २, }	चोकूलित्वा २. }

1. 'कतैरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति आत्मनेपदम् । शानच् ।

2. 'इगुपयज्ञा—' (3-1-135) इति कतैरि कः । यद्वा 'हलद्य' (3-3-121) इति संज्ञायाम् ।

3. 'सुष्यजातौ जिनिस्ताण्ठीभ्ये' (3-2-78) इति जिनिः ।

4. 'कृष्णादीनां द्वे च' (वा. 6-1-12) इति वार्तिके चकारात् यमर्थे कप्रत्यये, द्विवे च रूपम् । चुकूलम्—तुपामिः । —इति ध्वीरतरङ्गिणी ।

4. 'सन्मार्गसङ्कलीषु यलदायिनं दहन्तमेनाधि च दलरूपत् ।' भा. का. 1-68-

(245) “कृञ् हिंसायाम्” (V-स्वादिः-1253. सक. अनि. उभ.)

‘हिंसाकरणयोः श्रावौ कृणोति कृणुते कृञः ।

करोति कुरुते द्वे द्वे सम्पद्येते पदे क्रमात् ॥’ (स्रो-31) इति देवः ।

कारकः-रिका,	कारकः-रिका,	¹ चिकीर्षकः-र्षिका,	² चेक्रीयकः-यिका ;	
कर्ता-त्री,	कारयिता-त्री,	चिकीर्षिता-त्री,	चेक्रीयिता-त्री ;	
³ कृण्वन्-ती,	कारयन्-न्ती,	चिकीर्षन्-न्ती ;	—	
⁴ करिष्यन्-न्ती-ती,	कारयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकीर्षिष्यन्-न्ती-ती ;	—	
कृण्वानः,	कारयमाणः,	चिकीर्षमाणः,	चेक्रीयमाणः ;	
करिष्यमाणः,	कारयिष्यमाणः,	चिकीर्षिष्यमाणः,	चेक्रीयिष्यमाणः ;	
⁵ कृत्-कृतौ-कृतः ;	—	—	—	
⁶ कृतम्-तः-तवान्,	कारितः,	चिकीर्षितः,	चेक्रीयितः-तवान् ;	
करः,	कारः,	चिकीर्षुः,	चेक्रियः ;	
कर्तव्यम्,	कारयितव्यम्,	चिकीर्षितव्यम्,	चेक्रीयितव्यम् ;	
करणीयम्,	कारणीयम्,	चिकीर्षणीयम्,	चेक्रीयणीयम् ;	
कार्यम्,	कार्यम्,	चिकीर्ष्यम्,	चेक्रीय्यम् ;	
ईषत्करः-दुष्करः-सुकरः ;	—	—	—	
⁷ क्रियमाणः,	कार्यमाणः,	चिकीर्ष्यमाणः,	चेक्रीय्यमाणः ;	
कारः,	कारः,	चिकीर्षः,	चेक्रीयः ;	
कर्तुम्,	कारयितुम्,	चिकीर्षितुम्,	चेक्रीयितुम् ;	
कृतिः,	⁸ कारा,	कारणा,	चिकीर्षा,	चेक्रिया ;

1. ‘इको शल्’ (1-2-9) इति किरवम् । ‘अञ्जनगमा अनि’ (6-4-16) इति दीर्घः ।
‘कृत इक्षालोः’ (7-1-100) इतीरवम् । रपरत्वम् ।
2. ‘रीकृतः’ (7-4-27) इति रीक् । गुणोऽभ्यासस्य ।
3. ‘स्वादिभ्यः श्रुः’ (3-1-73) इति श्रुः विकरणप्रत्ययः । ‘दुरश्रुयोः साधेचाश्रुके’
(6-4-87) इति मण् । गत्वम् ।
4. ‘अश्रुनोः श्ये’ (7-2-70) इतीद ।
5. ‘ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्’ (6-1-71) इति तुक् ।
6. ‘रिक् षयण्लिङ्गु’ (7-4-24) इति रिक् ।
7. ‘कारा बन्धने’ (ग. म. 3-3-101) इति मिदादिगणदङ् ।
8. ‘कुञ्जा कृतारिबलमैश्वर इत्यती सा
पात्रं समीप्युनसौरभपूरमृगम् ॥’ भा. का. 2-68.

करणम्,	कारणम्,	चिकीर्षणम्,	चेक्रीयणम्;
कृत्वा,	कारयित्वा,	चिकीर्षित्वा,	चेक्रीयित्वा;
विकृत्य,	विकार्य,	प्रचिकीर्ष्य,	प्रचेक्रीय्य;
कारम् २, } कारम् २, } चिकीर्षम् २, } चेक्रीयम् २; }			
कृत्वा २, } कारयित्वा २, } चिकीर्षित्वा २, } चेक्रीयित्वा २. }			

(246) “डु कृञ् करणे” (VIII-तनादि:-1472-सक. अनि. उभ.)

‘हिंसाकरणयोः श्रावौ कृणोति कृणुते कृञः ।

करोति कुरुते द्वे द्वे सम्पद्येते पदे क्रमात् ॥’ (श्लो-31) इति देवः ।

अयं घातुः भ्वादिगणेऽपि पठ्यते । तेन करति, करते इति रूपद्वयमपि साधु—इति धीरस्वामी मन्यते । अत एव, कस्याश्चिदुणादिवृत्तौ ‘करति, कृणोति, करोतीति वा कारुः’ इति कारुशब्दव्युत्पादनं कृतं सङ्गच्छते । पुरुषकारोऽप्यस्यानुकूलः । अन्ये तु बहवः भ्वादिपाठं नाम्युपगच्छन्ति । अत एव, न्यासग्रन्थे ‘कः कर्त्तृकरति—’ (8-3-50) इत्यत्र, ‘करतिरिति छान्दसत्वात् व्यत्ययेन शप् ।’ इति प्रोक्तम् । यदि भ्वादिपाठोऽभिमतः स्यात्, तदा शपो व्यत्ययकल्पनमसङ्गतं भवेत् । अत एव, देवः श्नुप्रत्यये, टप्रत्यये च साधुत्वमभ्युपैति ।

कारकः-रिका, कारकः-रिका, ¹चिकीर्षकः-र्षिका, ²चेक्रीयकः-यिका;
कर्ता-त्री, कारयिता-त्री, चिकीर्षिता-त्री, चेक्रीयिता-त्री;
³कुर्वन्, ⁴उपकुर्वन्, (चित्)⁴ विकुर्वन्, ⁵अनुकुर्वन्,

1. ‘अज्जनगमां घनि’ (6-4-10) इति दीर्घे, ‘इच्छे शप्’ (1-2-9) इति सनः किरवे, ‘कृञ् इद् घातोः’ (7-1-100) इति इत्वे रपरत्वे, ‘सन्त्यजोः’ (6-1-9) इति द्वित्वादिकम् ।

2. ‘रिक् शयग्लिङ्गु’ (7-1-29) इति रिजदेने, द्वित्वे, ‘गुणो यङ्लुङ्घेः’ (7-4-52) इत्यभ्यागस्य गुणे, ‘अष्टमार्श्वानुक्तयोः—’ (7-4-25) इति दीर्घे ।

3. ‘तनादिङ्गुञ्च उः’ (3-1-70) इत्युपत्यये, गुणे, ‘अत उङ् शार्वाणुके’ (6-4-110) इत्युत्वे, उपप्रत्ययस्य यपादेशः ।

4. ‘वेः शब्दकर्मणः’ (1-3-34) इत्यत्र ‘शब्दकर्मणः’ इत्युत्पादने न शानच् ।

5. ‘अनुपराभ्यां कृञः’ (1-3-70) इति शतृप्रत्ययः ।

A. ‘उपकुर्वन्तमात्पर्वं प्रकुर्वन्तोऽनुजीवित् ॥’ म. का.9-18.

^१जङ्घाकरः- ^२बाहुकरः- ^३अहस्करः- ^४घनुष्करः-अरुष्करः, ^५कर्मकरः-कर्मकारः,
^६शब्दकारः-श्लोककारः कलहकारः-गाथाकारः-^७वैरकारः-चाटुकारः-सूत्रकारः-
 मन्त्रकारः पदकारः, ^८स्तम्बकरिः (ग्रीहिः)-शकृत्करिः (वत्सः), स्तम्बकारः-शकृ-
 त्कारः, ^९मेघद्वारः-^{१०}भ्रूतिद्वारः-भयद्वारः, अभयद्वारः, ^{११}शिवद्वारः, ^{१२}क्षेमद्वारः ^{१३}प्रिय-

1. 'जङ्घाकरः' इत्यत्र जङ्घाशब्देन लक्षणया तत्साध्यवेगो लक्ष्यते ।
2. 'बाहुकरः' इत्यत्र बाहुशब्देन बाहुसाध्या गतिः, प्रवृत्तिर्वा बोध्यते ।
3. 'कस्कादिषु च' (४-३-१९) इति सूत्रे गणपाठात् सत्वम् । तेन जिह्वामूलीयो न भवति ।
4. 'घनुष्करः अरुष्करः' इत्यत्र 'नित्यं समासेऽनुत्तरपदस्यस्य' (४-३-४५) इति षत्वम् ।
5. 'कर्मणि मृत्तौ' (३-२-२२) इति टः । मृत्ति मः सेवते च कर्मकरः ; अन्यत्र कर्मकारः ।
6. 'न शब्दश्चेकलहगाथावैरचाटुमूत्रमन्त्रपदेषु' (३-२-२३) इति हेत्वादिषु प्राप्तस्य टप्रत्ययस्य निषेधात् औत्सर्गिकः अण् । एवं 'पदकार' इति पर्यन्तं ज्ञेयम् ।
7. 'स्तम्बशकृतोरित्' (३-२-२४) इति इत् प्रत्ययः । 'ग्रीहिवत्समोरिति षक्तव्यम्' (वा. ३-२-२४) इति वार्तिकात् स्तम्बकरिः ग्रीहिः-शकृत्करिः वत्सः । अन्यत्र स्तम्बकारः शकृत्कारः इति ।
8. 'मेघमिमयेषु कृजः' (३-२-४३) इति खच् । खित्वात् 'अरुद्विपदजन्तस्य—' (६-३-६७) इति पूर्वपदस्य मुम् । 'मयाङादिषु तदन्तविधिः' (माध्यम्— (१-१-७२) इति माध्यात् 'अमयद्वारः' इत्यपि षाष्ठाः ।
9. 'शिव एषो ध्येयः शिवद्वारः'—इत्याद्यवर्णोपनिषदि श्रूयते । छान्दसत्वात् बहुलप्रहणेन खचि रूपनिष्पत्तिरिति पदमञ्जरी । 'क्षेमद्वारोऽरिष्टतातिः शिव-तातिः शिवद्वारः ।' इत्यभिधानरत्नमाला (२-१८५) ।
10. 'क्षेमप्रियमद्रेऽण् च' (३-२-४४) इति छजणी ।
- A. 'यो वैरकारः स्वयमेव गोष्वभूत् तृनेति नो च स्म शकृत्करीनपि । नाष्टीदकलेऽप्यफलेप्रहिंस्यस्तद्वैवः कर्मकरा इति भवत् ॥' वा. वि. २-६९.
- B. 'मेघद्वारमिवायान्तमृत्तुं धर्मं बलमाश्रितः । इष्टा मेने न मुष्मिन्ने वातिमानुं मयद्वारम् ॥' म. का. ६. १०१.
- C. 'महाकुलीन ऐस्वाके बंशे दाशरयिर्मेम । विदुः प्रियद्वारो भर्ता क्षेमकारस्तनसिक्ताम् ॥ निहन्ता वैरकारानां सतां यदुकरः षदा । पार्थविकरामस्य शस्त्ररन्तकरो रणे ॥' म. का. ७-७७-७८.

¹कृत्यम्-^Aकार्यम्, कार्यम्, चिकीर्ष्यम्, चेकीर्यम्;

ईपत्करः-^Bदुष्करः-सुकरः, ²ईपदाढ्यङ्करः-^Cदुराढ्यङ्करः-स्वाढ्यङ्करः;

³क्रियमाणः-संस्क्रियमाणः, कार्यमाणः, चिकीर्ष्यमाणः, चेकीर्यमाणः;

कारः-उपकारः-^Dअपकारः-⁴प्राकारः, ⁵चक्रम्, ⁶कृत्रिमम्-^Eअसंस्कृत्रिमम्,
कारः, चिकीर्षः, चेकीर्यः;

कर्तुम्-^Fव्याकर्तुम्,

1. 'विभाषा कृतृषोः' (3-1-120) इति षष्प वा भवति । पक्षे, 'ऋह्लोः—' (3-1-124) इति ष्यत् । षष्पि तुक् ।

2. 'कर्तृकर्मणोश्च भूकृजोः' (3-3-125) इति खल् । 'कर्तृकर्मणोश्च्यययोरिति षक्तव्यम्' (वा. 3-3-127) इति वार्तिकात् च्ययै । 'ईपन्मालङ्कारे पुण्यं सुपिण्डङ्कार ओदनः । दुस्सेनानिङ्कारो भीरुः, खित्वाद्घस्वमुमागमौ ॥' इति प्रक्रियासर्वस्वे ।

3. यकि, 'रिक् शयग्लिह्लु' (7-4-28) इति रिङादेशः । 'रीङि प्रकृते रिङादेश-विधानसामर्थ्यात् 'अकृतसार्वधातुकयोः—' (7-4-25) इति दीर्घो न।' इति सिद्धान्तकौमुदी ।

4. 'उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये बहुलम्' (6-3-122) इति उपसर्गस्य दीर्घः । प्रक्रियते इति प्राकारः=सालः । कर्मणि घञ् ।

5. 'घञ्ये कविधानम्—' (वा. 3-3-10) इति वार्तिकात् घञ्ये कः प्रत्ययः । 'द्वित्वप्रकरणे के कृजादीनामिति षक्तव्यम्' (वा. 6-1-12) इति द्वित्वम् । यण् ।

6. 'द्वितः क्त्रिः' (3-3-88) इति मावे क्त्रिः । 'क्त्रेर्मन्त्रित्यम्' (4-4-20) इति सूत्रेण, 'निर्गते—' (4-4-10) इत्यस्मिन्नर्थे मप्प्रत्ययः । 'निलम्' इत्युक्तेः मप्प्रत्ययान्त एव प्रयोज्यः ।

A. 'घर्मकृत्यरतां नित्यम् अरुध्यफलमोजनाम् ।' म. का. 6-62.

B. 'अरुष्ययाने शुङ्करे पिता मां प्रापुङ्क्त् राज्ये यत् दुष्करे त्वाम् ।' म. का. 3. 51.

C. 'ईपदाढ्यङ्कारोऽप्येव न परप्राश्रमक्रियः ।' म. का. 7-84.

D. 'अपकारे कृतेऽप्यज्ञो विजिगीषुर्न वा भवान् ॥' म. का. 5-9.

E. 'असंस्कृत्रिमसंख्यानी अनुप्रिमकलाशिनौ ।' म. का. 4-37.

F. 'प्रन्यानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेघघोऽप्यलम् ॥' शिशुमालवधे 2-26.

—^Aकारयितुम्, चिकीर्षितुम्, चेकीयितुम्;

कृतिः, ¹क्रिया, कृत्या, ²कारिः^B-कारिका, कारणा, चिकीर्षा, चिकारयिषा,
चेकीया;

करणम्, ³आद्यकरणम्-सुभगकरणम्-स्थूलकरणम्-पलितकरणम्-
नमनकरणम्-अन्धकरणम्-^Cअन्धकरणी, प्रियकरणम्, ⁴उष्णकरणम्-भद्रकरणम्,
⁵स्वादकरणम्, कारणम्, चिकीर्षणम्, चेकीयणम्;

कृत्वा, ⁶तिरस्कृत्वा-तिरःकृत्वा, ⁷उपाजेकृत्वा-अन्वाजेकृत्वा,
⁸साक्षात्कृत्वा, ⁹उरसिकृत्वा, मनसिकृत्वा, ¹⁰मध्येकृत्वा-पदेकृत्वा-निवचने-

1. 'कृञः श च' (3-3-100) इति स्त्रियां भावादौ शप्रत्यये, रिशदेशे च क्रिया इति सिद्धयति । सूत्रे चकारात् यद्यपि कृकि, कृत्या इत्यपि भवति ।
2. 'विभाषाऽऽख्यानपरिश्रयोर्षि च' (3-3-110) इति इन् प्रत्यये कारिः इति भवति । चकारात् षुलि कारिका इति रूपमपि भवति ।
3. 'आद्यसुभगस्थूलपलितनमान्धप्रियेषु च्ययैश्च च्वौ कृञः करणे ख्युद्' (3-2-56) इति ख्युद् प्रत्ययः । खित्त्वान्मुम् । एवं प्रियकरणमिति पर्यन्तम् ।
4. 'उष्णभद्रयोः करणे' (वा. 6-3-70) इति ख्युदन्ते पदे परतः, मुम् ।
5. 'भयाद्यादिषु तदन्तप्रदणम्' (भाष्यम् 1-1-72) इति वचनात् तदन्तविधिः ।
6. 'विभाषा कृञि' (1-4-72) इति गतिसंज्ञाविकल्पः । यदा गतिसंज्ञा, तदानीं 'तिरसोऽन्यतरस्याम्' (8-3-42) इति विसर्जनीयस्य सत्वविकल्पः । यदा गतिसंज्ञा न, तदानीं विसर्जनीयः, समासोऽपि न । एवं ह्यप्यपि ।
7. 'उपाजेऽन्वाजे' (1-4-73) इति गतिसंज्ञायां समासविकल्पः । यदा समासः, तदानीं ह्यप्यपि ।
8. 'साक्षात्प्रवृत्तीनि च' (1-4-74) इति गतिसंज्ञा । 'साक्षात्प्रवृत्तिषु च्ययैर्वचनम्' (वा. 1-4-74) इति वचनात् च्ययै एव गतिसंज्ञा । समासे तु रूपम् ।
9. 'अनत्याधान उरसिमनसौ' (1-4-75) इति गतिसंज्ञायां समासविशेषः । एवं ह्यप्यपि । अत्याधानम् = उपश्लेषणम् । तदभाषोऽनत्याधानम् ।
10. 'मध्ये पदे निवचने च' (1-4-76) इति गतिसंज्ञायां समासविकल्पः । अप्रापि चकारात् 'अनत्याधाने' इत्यनुवर्तते । निवचनम् = वचनाभावः । निवचने-कृत्वा = वार्चं निवचनेत्यर्थः ।

A. 'ऐहिष्ठ तं कारयितुं कृतात्मा कर्तुं नृप-पुत्रकलं मुनीन्द्रम् ।' म. क. 1-11.

B. 'यां कारिं राजुप्रोऽयमनुतिष्ठति ता क्रियाम् ।' म. का. 7-75.

C. 'पुण्ड्रयमेति धनसम्पत्तये कुपं प्रियोऽन्धकरणीं दधन-॥' वा. वि. 3-30.

कृत्वा ¹नीचैःकृत्वा-उच्चैःकृत्वा, ²तिर्यक्कृत्वा, ³मुखतःकृत्वा, ⁴नाना-
कृत्वा-विनाकृत्वा-द्विधाकृत्वा-द्वैधंकृत्वा-द्वेधाकृत्वा, कारयित्वा, चिकीर्षित्वा, }
चेकीयित्वा; }

उपकृत्य, नीचैःकृत्य-उच्चैःकृत्य, तिर्यक्कृत्य, ^Aगलतःकृत्य,
नानाकृत्य-विनाकृत्य-द्विधाकृत्य-द्वैधंकृत्य-द्वेधाकृत्य, ⁵कारिकाकृत्य, ⁶ऊरी-
कृत्य-उररीकृत्य-शुक्लीकृत्य-वपट्कृत्य-पटपटाकृत्य, ⁷खाद्रकृत्य, ⁸सत्कृत्य-
असत्कृत्य, ⁹अलङ्कृत्य, ¹⁰पुरम्कृत्य, नमस्कृत्य ¹¹हस्तेकृत्य^B-पाणौकृत्य,

1. 'अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ' (3-4-59) इति क्त्वाणमुलौ । 'तृतीयाप्रभृतीन्मन्यतरस्याम्' (2-2-21) इति समासविकल्पः । ततश्च ल्यवपि । अयथाभिप्रेताख्यानं नाम = अप्रियस्योच्चैः, प्रियस्य च नीचैः कथनम् ।
  2. 'तिर्यच्यपवर्गे' (3-4-60) इति कृञः क्त्वाणमुलौ । अपवर्गः = समाप्तिः । ल्यव्येवम् ।
  3. 'स्वाज्ञे तत्प्रत्यये कृभ्योः' (3-4-61) इति कृञः क्त्वाणमुलौ, ल्यवपि । सूत्रे यथासंख्यं नेष्यते ।
  4. 'नाघार्धप्रत्यये च्ययै' (3-4-62) इति कृञः क्त्वाणमुलौ, ल्यवपि । धार्यत्वेन 'द्विभ्योश्च-' (5-3-45) इति घमुजः, 'एषाच्च' (5-3-46) इति एषाच्चथ ग्रहणम् ।
  5. 'कारिकाशब्दस्योपसंख्यानम्—' (वा. 1-4-60) इति गतिसंज्ञायां समासे ल्यप् ।
  6. 'ऊर्ष्यादिच्चिडाचब' (1-4-61) इति, ऊरी उररी इत्यादीनां गतिसंज्ञायां, 'कुगतिप्रादयः' (2-2-18) इति समासे, ल्यप् । तुक् । ऊरी उररी शब्दौ, अङ्गोकरणे, विस्तारे च वर्तते । शुक्लीकृत्येत्येतत् च्विप्रत्ययान्तस्य, पटपटा-कृत्येत्येतत् ङान्तस्य चोदाहरणम् । 'डाचि बहुलं द्वे भवतः—' (वा. 8-1-12) इति ङान्ते द्वित्वम् ।
  7. 'अनुकरणं चानितिपरम्' (1-4-62) इति गतिसंज्ञायां समासे ल्यपि रूपम् ।
  8. 'आदरानादरयोः सदसतो' (1-4-63) इति गतिसंज्ञायां समासे ल्यपि रूपम् । प्रीत्यतिशयः = आदरः । परिभवः, औदासीन्यं वा अनादरः ।
  9. 'अनेकार्पकस्यालंशब्दस्य 'भूषणेऽलम्' (1-4-64) इति भूषणेऽर्थे गतिसंज्ञायां समासे ल्यप् ।
  10. 'पुरोऽव्ययम्' (1-4-67) इति गतिसंज्ञायां, 'नमस्तुरसोर्गत्योः' (8-3-40) इति विसर्जनीयस्य सत्वे च रूपम् ।
  11. 'नित्यं हस्ते पाणायुपयमने' (1-4-77) इति नित्यं गतिसंज्ञायां समासे ल्यप् । उपयमनम् = दारकम् ।
- A. 'सा माला करतःकारं मुखतोभावमागता ।
तां पशुर्गलतःकृत्य पार्श्वतोभूय च स्थिता ॥' इति प्रक्रियासर्वस्वे ।
- B. 'धियमाशावसे लोला तां हस्तेकृत्य मा श्वसीः ॥' म. का. 5-16.

¹प्राध्वंकृत्य, ²जीविकाकृत्य-उपनिषत्कृत्य, तिरस्कृत्य-तिरःकृत्य, उपाजे-
कृत्य-अन्वाजेकृत्य, ^Aसाक्षात्कृत्य, उरसिकृत्य-मनसिकृत्य, मध्येकृत्य-पदेकृत्य-
निवचनेकृत्य, ³लवणङ्कृत्य, विकार्य, प्रचिकीर्ष्य, प्रचेकीर्ष्य;
^{4B}भीतङ्कारं-^Cचोरङ्कारं (आक्रोशति), ⁵स्वादुङ्कारं^D (मुह्यते),
सम्पन्नङ्कारम्-लवणङ्कारम्, ⁶अन्यथाकारं-एवङ्कारं-^Eकथङ्कारं-इत्यङ्कारं
(मुह्यते), ⁷यथाकारं^F (अहं मोक्ष्ये) तथाकारं (मोक्ष्ये, किं त्वानेन !),
⁸अकृतकारं (करोति), नीचैःकारं-^Gउच्चैःकारं, तिर्यक्कारम्, करतः-

1. 'प्राध्वं बन्धने' (1-4-78) इति नित्यं गतिसंज्ञायां समासे ल्यप् । प्राध्वंकृत्य= बन्धनेनाकुलं कृत्वेल्यर्थः ।
2. 'जीविकोपनिषदावौषम्ये' (1-4-79) इति नित्यगतिसंज्ञायां समासे ल्यप् ।
3. साक्षात्प्रसृतिषु (1-4-74) लवणशब्दस्य गतिसंज्ञासन्नियोगेन मान्तत्वे निपात्यते, तेन लवणङ्कृत्येति भवति ।
4. 'कर्मण्याक्रोशे कृजः खमुञ्' (3-4-25) इति खमुञ् खित्वात् पूर्वपदस्य मुम् ।
5. 'स्वादुमि णमुल्' (3-4-26) इति णमुल् । 'स्वादुमि' इति स्वादुपर्वा-
याणामपि ग्रहणम्; तेन लवणङ्कारं, सम्पन्नङ्कारम् इत्यपि सिध्यति ।
उपपदस्य मान्तत्वे निपातनात् ।
6. 'अन्यथैवंकथमित्यंशु सिद्धाप्रयोगश्चेत्' (3-4-27) इति णमुल् । अन्यथा भ्रूश्चे
इत्यर्थः ।
7. 'यथातथयोरसूयाप्रतिवचने' (3-4-28) इति णमुल् ।
8. 'समूलाकृतजीवेषु हन्कृज्मह.' (3-4-30) इति णमुल् । 'कथादिषु यथावि-
ष्यनुप्रयोगः' (3-4-46) इत्यनुप्रयोगः ।
- A. 'साक्षात्कृत्याभिमन्येऽहं त्वां हरन्ती भियं भियः ॥' म. का. 5-71.
- B. 'तं भीतङ्कारमाकुक्ष्य रावणः प्रत्यभाषत ।' म. का. 5-39.
- C. 'भुञ्जितपमदेन व्ययमन्ध्रमविष्णुः धिगपसरसि चोरङ्कारमाकुक्ष्यमानः ।
त्वदुरसि विदधातु स्वामपस्कारकेलि कुटिलकरजकोटिकूरकर्मा जटायुः ॥'
अनर्घराघवे 5.11.
- D. 'स्वादुङ्कारं कालखण्डोपदेशं क्रोष्टा डिम्भं व्यष्यन्त व्यस्वनथ ॥'
शिनुपालवधे-16-77.
- E. 'अकृत्वा हेलया पादम् वचैर्नृपं विद्विषाम् ।
कणङ्कारमनालम्बा कीर्तिर्गामधिरोहति ॥' शिनुपालवधे 2-52.
- F. 'किं त्वमेवं ववीषीति पृष्टेऽन्यो शक्यमर्थतः ।
यथाकारमहं जाने तथ्याकारं वदाम्यहम् ॥' इति प्रक्रियासर्वस्वे ।
- G. 'समूलकापं चक्रुः रुद-नो रामादिगणं हृदितमनुयेताः ।
आदेवन्तः शिपिपालमुखैःकारं मूर्ध्नि रामविपोगोद्वार ॥' म. क. 3-49.

कारम्, मुखतःकारम्, नानाकारं-विनाकारं-द्विधाकारं-द्वैधंकारं-द्वेषाकारम् ;

कारम् २, } कारम् २, } चिकीर्षम् २, } चेकीयम् २ ; }
 कृत्वा २, } कारयित्वा २, } चिकीर्षित्वा २, } चेकीयित्वा २ ; }

^१कारुः, ^२क्रतुः, ^३करेणुः, ^४कर्म.

(247) “ कृड घनत्वे ” (VI-तुदादिः-1382.अक. सेट्. पर. कुटादिः।)

‘घसने’—इत्येके। घनत्वम्=सान्द्रता ।

कडकः-डिका, कडकः-डिका, ^१चिकृडिपकः-पिका, ^२चरीकृडकः-डिका ;

कृडिता-त्री, कडयिता-त्री चिकृडिपिता-त्री, चरीकृडिता-त्री ;

कृडन्-न्ती-ती, कडयन्-न्ती, चिकृडिपन्-न्ती ; —

कृडिप्यन्-न्ती-ती, कडयिप्यन्-न्ती-ती, चिकृडिपिप्यन्-न्ती-ती ; —

^३व्यतिकृडमानः, कडयमानः, — चरीकृडयमानः ;

व्यतिकृडिप्यमाणः, कडयिप्यमाणः, — चरीकृडिप्यमाणः ;

कृड्-कृड्-कृडौ-कृडः ; — — —

कृडितम्-तः, कडितः, चिकृडिपितः, चरीकृडितः-तवान् ;

^४कृडः, ^५कडः, चिकृडिपुः, चिकडयिपुः, चरीकृडः ;

कृडितव्यम्, कडयितव्यम्, चिकृडिपितव्यम्, चरीकृडितव्यम् ;

कृडनीयम्, कडनीयम्, चिकृडिपणीयम्, चरीकृडनीयम्,

1. करोतीति कारुः=शिल्पी । औणादिके [द. उ. 1-86] उण् प्रत्यये रूपम् ।

2. क्रियतेऽधौ धर्मायिभिरिति क्रतुः=यज्ञः । औणादिकः [द. उ. 1-130] क्रतुः प्रत्ययः ।

3. ‘कृड्भ्यामेणुः’ [द. उ. 1-133] इति एणुः प्रत्ययः । करेणुः=इभी ।
 ‘के-मस्तके रेणुर्यस्य करेणुः’ इति न्युत्पत्त्याऽपि साधयन्ति ।

4. ‘मनिन्’ [द. उ. 6-73] इति मनिनि रूपम् । क्रियते यत् फलार्थिभिस्तत् कर्म ।

5. ‘माङ्कुटादिभ्योऽङ्गिण्डित्’ (1-2-1) इति ङिण्डितस्य प्रत्ययस्य ङिङ्ङावा-
 तिदेशात् लघूपधगुणो न ।

6. ‘रीगृदुपधस्य च’ (7-4 90) इत्यभ्यासस्य रीगागमः ।

7. ‘कर्तरि कर्मव्यतीदारे’ (1-3-14) इति शानच् ।

8. ‘इगुपधशा—’ (3-1-135) इति कर्तरि कप्रत्ययः ।

A. ‘शोडषोऽयं चुडतेति केऽपि, जुडतेत्यभ्ये कडन्तोऽजुडन्
 द्वे स्तुल्लिखिते कृडितपि कुड्गन्त्रे पुडित्वाऽऽदरम् ।’ पा. का. 2-81.

कृडयम्, कडयम्,	चिकृडिष्यम्,	चरीकृडयम् ;
ईषत्कृडः-दुष्कृडः-सुकृडः ;	—	—
कृडयमानः, कडयमानः,	चिकृडिष्यमाणः,	चरीकृडयमानः ;
कडः, कडः,	चिकृडिषः,	चरीकृडः ;
कृडितुम्, कडयितुम्,	चिकृडिषितुम्,	चरीकृडितुम् ;
कृडिः, कडना,	चिकृडिषा,	चरीकृडा ;
कृडनम्, कडनम्,	चिकृडिषणम्,	चरीकृडनम् ;
कृडित्वा, कडयित्वा,	चिकृडिषित्वा,	चरीकृडित्वा ;
विकृडय, विकडय,	विचिकृडिष्य,	प्रचरीकृडय ;
कडम् २, } कडम् २, }	चिकृडिषम् २, }	चरीकृडम् २ ; }
कृडित्वा २, } कडयित्वा २, }	चिकृडिषित्वा २, }	चरीकृडित्वा २. }

(248) “कृती छेदने” (VI-तुदादिः-1435. सक. सेट्. पर.) मुचादिः ।

‘कृणति कृन्ततीत्येते वेष्टने च्छेदने क्रमात् ।

कीर्तयेदिति संशब्दे—’ (श्लो-95) इति देवः ।

कर्तकः-र्तिका, कर्तकः-र्तिका, ^३चिकृत्सकः-^४चिकर्तिषकः, ^५चरीकृतकः-तिका ;
कर्तिता-त्री, कर्तयिता-त्री, चिकृत्सिता-त्री, चिकर्तिषिता-त्री, चरीकृतिता-त्री ;
^६कृन्तन्^A-^७न्ती-ती, कर्तयन्-न्ती, चिकृत्सन्-चिकर्तिषन्-न्ती ; —
^८कर्तिष्यन्^B-कर्त्यन्-न्ती-ती, कर्तयिष्यन्-न्ती-ती, चिकृत्सिष्यन्-चिकर्तिषि-
ष्यन्-न्ती-ती ;

1. ‘ऋदुपधाच्चापलपिचृतेः’ (3-1-110) इति कपम् ।

2. ‘तिबुत्र—’ (7-2-9) इति इङभावे ऋत्वे छुत्वे च रूपम् ।

3. ‘हलन्ताश्च’ (1-2-10) इति सनः कित्वाद्गुणाभावः ।

4. ‘सेऽसिचि छुतधृतधृदृदृष्टः’ (7-2-57) इति सनः इङित्त्वः । इटि गुणः ।

5. ‘रीगृदुपघस्य च’ (7-4-90) इत्यभ्यासस्य रीगागमः ।

6. ‘शे मुचादीनाम्’ (7-1-59) इति शुम् ।

7. ‘आच्छीनद्योर्नुम्’ (7-1-80) इति शुम् वा ।

8. ‘सेऽसिचि—’ (7-2-57) इति सादेरार्धधातुकस्य इङ् वा ।

A. ‘भुक्त्वा गोरसखिकमजमजितः कंठस्य कृन्तन् मुदं
सं येत्यन् विशिताशदाहणमखौ मोदेन निन्दे निशान् ॥’ पा. का. 2-84.

B. ‘वत् नचार कर्तिष्यन् नार्त्यन्तिव निरप्कुश. ॥’ ग. का. 9-42.

^१व्यतिकृन्तमानः, कर्तयमानः, — चरीकृत्यमानः;
 व्यतिकर्तिष्यमाणः-व्यतिकर्त्स्यमानः, कर्तयिष्यमाणः, ^२चरीकृतिष्यमाणः ;
 काष्ठकृत-कृतौ-कृतः ; — — —
^३कृत्^४च^५चः, कर्तितः, चिकृत्सितः-चिकर्तिषितः, चरीकृतितः-तवान्;
^४कृतः, ^५विकर्तनः, कर्तः, चिकृत्सुः-चिकर्तिषुः, चरीकृतः ;
 कर्तितव्यम्, कर्तयितव्यम्, चिकृत्सितव्यम्-चिकर्तिषितव्यम्, चरीकृतितव्यम्;
 कर्तनीयम्, कर्तनीयम्, चिकृत्सनीयम्-चिकर्तिषणीयम्, चरीकृतनीयम् ;
^६कृत्यम्, कर्त्त्यम्, चिकृत्स्यम्-चिकर्तिष्यम्, चरीकृत्यम्;
 ईषःकर्तः-दुष्कर्तः-सुकर्तः ; — — —
 कृत्यमानः, कर्त्त्यमानः, चिकृत्यमानः-चिकर्तिष्यमाणः, चरीकृत्यमानः ;
 कर्तः, कर्तः, चिकृत्सः-चिकर्तिषः, चरीकृतः ;
 कर्तितुम्, कर्तयितुम्, चिकृत्सितुम्-चिकर्तिषितुम्, चरीकृतितुम् ;
 कृतिः, कर्तना-चिकृत्सा, चिकर्तिषा- चरीकृता ;
 कर्तनम्, कर्तनम्, चिकृत्सनम्-चिकर्तिषणम्, चरीकृतनम् ;
^७कर्तित्वा, कर्तयित्वा, चिकृत्सित्वा-चिकर्तिषित्वा, चरीकृतित्वा ;
 विकृत्य, विकर्त्त्य, विचिकृत्स्य-विचिकर्तिष्य, प्रचरीकृत्य ; —
 कर्तम् २, } कर्तम् २, } चिकृत्सम् २, चिकर्तिषम् २, }
 कर्तित्वा २, } कर्तयित्वा २, } चिकृत्सित्वा २, चिकर्तिषित्वा २, }
 चरीकृतम् २; }
 चरीकृतित्वा २. }

1. 'कर्तरि कर्मण्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच् ।
2. यञः, अङ्गोपस्य स्थानिवद्भावात् गुणो न ।
3. 'शीदितो निष्ठायाम्' (7-2-14) इति इणिण्येधः ।
4. 'इगुपध—' (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः ।
5. मन्थादिपाठात् 'नन्दिग्रहि—' (3-1-134) इति कर्तरि ण्युः । विशेषेण कर्तयति भक्तानां रोगादिकमिति चिकर्तनः=सूर्यः । 'आरोग्यं भास्करादिच्छेत्—' इति स्मरणम् ।
6. 'ऋदुपधाबाकल्ये—' (3-1-110) इति कथम् ।
7. 'न यत्वा सेड' (1-2-18) इति कित्यनिच्चात् गुणः ।
- A. 'निकृष्टमत्तद्विपकुम्भमाधेः संवृणमुक्तैर्हरयोऽप्रवादैः ।' भ. का. 11-42.

(249) “कृती वेष्टने” (VII-रुधादिः-1447. सक. सेट्. पर.)

‘कृणत्ति कृन्तवीत्येते वेष्टने च्छेदने क्रमात् ।

कीर्तयेदिति संशब्दे—’ (श्लो. 95) इति देवः ।

कर्तकः-तिका, कर्तकः-तिका, चिकृत्सकः-चिकर्तिषकः-षिका, चरीकृतकः-तिका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि तौदादिककृतीधातुवत् (248) ज्ञेयानि । शतरि कृन्तन्-ती, ‘रुधादिभ्यः श्रम्’ (3-1-78) इति श्रमि, ‘शसोरलोपः’ (6-4-111) इत्यलोपः, इति विशेषः ।

(250) “कृप अवकल्कने” (X-चुरादिः-1749. सक. सेट्. उभ.)

अवकल्कनम्-मिश्रीकरणम् । [अ]

‘कल्पते शपि सामर्थ्ये, कल्पयत्यवकल्कने ।

अदन्तस्य कृपेणौ तु दौर्वल्ये कृपयेदिति ॥ (श्लो. 135) इति देवः ।

१कल्पकः-ल्पिका,	चिकल्पयिषकः-षिका ;
कल्पयिता-त्री,	चिकल्पयिषिता-त्री ;
कल्पयन्-न्ती,	चिकल्पयिषन्-न्ती ;
कल्पयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकल्पयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कल्पयमानः,	चिकल्पयिषमाणः ;
कल्पयिष्यमाणः,	चिकल्पयिषिष्यमाणः ;
२कल्-कल्पौ-कल्पः ;	—
कल्पितम् तः,	चिकल्पयिषितः-तवान् ;
कल्पः, कल्पनः,	चिकल्पयिषुः,
कल्पयितव्यम्,	चिकल्पयिषितव्यम् ;

1. घातोरस्य निजन्तरवेनानेकावत्वात् मल् न । ‘कृपो रो लः’ (8-2-18) इति लत्वम् ।

2. पकारस्य ‘संयोगान्तस्य लोपः’ (8-2-23) इति लोपः । शिचः स्थानिवत्त्वं तु न, ‘पूर्वत्रासिद्धे न स्थानिवत्’ (वा. 1-1-58) इति निषेधात् ।

[अ] ‘क्षीरस्वामी इ ‘कृपेस्तादर्थ्ये’ (ग. सू. चुरादौ) इति पठित्वा, ‘तादर्थ्ये’ इति—प्रस्तुतस्य भुचोऽर्थे मिश्रीकरणे, अथवा, तच्छब्देन कल्पयिः पराश्रयते ; तस्य योऽर्थः = सामर्थ्यलक्षणः, तस्मिन्—इति द्वेधा व्याख्येयम् ॥ इति प्रौढमनोरमा ।

कल्पनीयम्,	चिकल्पयिषणीयम् ;
कल्प्यम्,	चिकल्पयिष्यम् ;
कल्प्यमानः,	चिकल्पयिष्यमाणः ;
ईषत्कल्पः-दुष्कल्पः-सुकल्पः ;	—
कल्पः,	चिकल्पयिषः ;
कल्पयितुम्,	चिकल्पयिषितुम् ;
कल्पना,	चिकल्पयिषा ;
कल्पनम्,	चिकल्पयिषणम् ;
कल्पयित्वा,	चिकल्पयिषित्वा ;
प्रकल्प्य,	प्रचिकल्पयिष्य ;
कल्पम् २, }	चिकल्पयिषम् २ ; }
कल्पयित्वा २, }	चिकल्पयिषित्वा २. }

शुद्धिपत्रिका

पुटम् पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
1	7 मखिल । गम-	मखिलागम
"	16 कृतन्त-	कृतन्त
3	24 असाय्य	असय्य
4	22 अङ्गुषमानः,	अङ्गुषमानः
5	8 अङ्गुमङ्गुम् २-	अङ्गुमङ्गुम्
6	26 कर्मण्यण्-	कर्मण्यण्
7	7 अरद्धि	अरद्धि
"	8 सदा	तदा
8	13 वेवीयक ;	वेवीयकः ;
"	22 वेवीय ;	वेवीयः ;
"	24 (4-131)	(२. उ. 1-59)
"	27 पशुवात	पशुवात
9	7 1Aसमजः, 1Aसमाजः B,	1समजः B, 1Aसमाजः,
10	Title अजि	अट
11	19 ऽरण्यानि	ऽरण्यानी
"	23 1-39-5	1-39.
"	24 (वा. 1-1-64)	(वा. 6-1-94)
"	27 यकिट्पशब्दस्य	यकि टपशब्दस्य
12	7 -न्ती-ती ;	न्ती-ती ;
"	28 संघोष्टि-	संगोष्टि-
"	29 स्फुटद्दुमे	स्फुटद्दुमे
13	5 अट्पित्वा	अट्पित्वा 2
14	14 ट्टिका,	ट्टिका,
"	17 न्ती-न्ती,	न्ती-न्ती,
"	19 अद् ^A -	अद् ^C -
"	23 खलैः	कलैः
"	24 A	C
15	15 प्राणते	प्राणने
16	15 "	"
17	15 ऽतति चिन्तयेत् ।	ऽतति—।
"	24 उपधादीर्घः ।	उपधादीर्घः ।
18	17 ऽतति, चिन्तयेत् ।	ऽतति—।

पुटम् पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
18	23 प्रस्थितं	प्रथितं
"	28 दशपायुणादिस्तौ 1-44	दशपायुणादिपु (1. 44)
20	18 'वाऽसरूपो—'	'वाऽसरूपः—'
"	22 (2-4-54)	(वा-2.4.54)
21	Title अदि	अन
"	18 हे ^१ प्राण् ;	[हे] ^१ प्राण् ,
"	21 ऋयिः ।	ऋयिः ।
24	22 उम-से.)	सक. सेट्. उम.)
25	Title अञ्जू	अन्जू
"	28 ....(6-4-111)	...(6-4-111) इत्यकारलोपः ।
27	15 अन्दिधयित्वा	अन्दिधयित्वा
28	Title अभि	अप्र
"	27 बभ्रदधू	बभ्रदधू
29	23 ....(6-4-32)	(6-4-32)
"	27 समजेमन	समजेमन
34	25 लच्छिताप्ते	लच्छिताप्ते
"	27 अयाच्यं	अयाच्यं
35	5 से. उ.	सक. सेट्. उम.
"	8 इत्यादिकानां	इत्यादिकानां रूपाणां
37	1 उपयाञ्जनायाम्	उपयाञ्जनायाम्
"	30 ....वधा...	....वध....
"	31 जिहिया	जिह्यां
38	2 उदैर्पो—	उदैर् पो
"	25 'नन्दिप्रहिपचादिभ्यो—' (3-1-134) इति नन्यादिस्वात् }	नन्यादिस्वात् (3-1-134)
"	27 स्वनैः	स्वरेः
40	28 मच्छदं	मच्छदन्
41	11 अर्वक A :-	Aअर्वकः—
"	15 पूजायाम्	पूजायाम्
42	2 Aअर्हणीयम् ,	Aअर्हणीयम् ,
44	22 बीष् ।	बीष् ।
45	26 बीयि	बीयि
"	27 ऊट	ऊट
46	15 इति आ-	इति आ
"	17 (6-4-111)	(6-4-112)
"	27 (3-54)	9-54

पुटम् पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
46	28 'उपेयिवान्—'	'उपेयिवाननाधान्'
47	16 'आशितम्	आशितम्-
„	20 3. इति श्लुषिक-	(3-1-73) इति श्लुः विक-
„	30 प्रायुः	प्रायुः
49	3 184	185
50	2 गत्यादौ '.....184	गत्यादौ,.....185
„	20 शानच् '।	शानच्।
„	24 किति '	किति '
„	25 आर्धधातुक	आर्धधातुक.....
51	7 अनुभावविषय,	अनुविभावविषय,
„	13 184	185
„	19 निरस्यमानः, निरस्यन्,	निरस्यमानः,
„	24 षट्पदेषु	षट्पदेषु
53	26 वक्ष्यतीह	वक्ष्यतीह
56	2 Aदुरंहः, इति रूपाणि।	इति रूपाणि। Aदुरंहः।
57	16 आञ्छिच्छित्वा	आञ्छिच्छित्वा
59	Title आप्ल	आप्त
61	27 'सर्वधातुक.....	'सर्वधातुक.....
62	2 ईविष्यमाणः	ईविष्यमाणः
„	23 (वा. 2-4-45)	(वा. 2-4-46)
„	30 „	„
63	26 „	„
66	17 (6-4-16) दीर्घः।	(6-4-16) इति दीर्घः।
67	20 इयञ्जनं	इयञ्जनं
70	22 'सम्पदादित्वात्—'	सम्पदादित्वात्,
„	25 'कृत्यच'	'कृत्यचः'
„	33 मार्शीत्	मार्शीत्
71	29 चित्तगजेन्द्र	चित्तगजेन्द्र .....
72	7 1548	1448
„	22 का न	कालेन
„	28 'कर्मण्यण्'	'कर्मण्यण्'
73	11 धातुकाव्ये	धातुकाव्ये (2-78)
75	25 'कुन् शिल्पिसंज्ञयोः'	'कुन् शिल्पिसंज्ञयोः' [इ. व. 3 5]
78	31 'इयञ्जनं.....	'इयञ्जनं.....
83	27 शुगदित	शुगदित

पुटम् पदक्तिः अशुद्धम्

85	10	‘इरयतीरति ।
„	18	इररियिष्यमाणः ;
87	20	ईर्ष्यपिपणम् ;
„	22	समीयिष्य,
88	20	चानश्
„	25	सुस्वाय
89	20	भाष्ये ।
90	26	विश्वन्
91	30	...मुद्धितं
93	17	ओकः, ओचिचिपुः,
„	23	ओकः, ओचिचिपः ;
95	11	1254
„	19	(श्लो. 56)
96	21	(श्लो-55)
„	22	(6-3-19)
97	1	धातुकाव्ये ।
100	21	उभितः-तम्-तवान्,
„	26	(द. उ. 1-197)
102	10	ओनिमयिषा ;
103	11	उच्चः, समुद्रः, ¹ न्युच्चः, } (रोगः)
105	30	पूर्वित.....
109	5	ऊः-ऊनौ-
113	26	स्तुतास्त्राः
„	28	तं प्रोर्णन्पु....
114	22	सक्थिः ।
„	26	...मज्जकस्त्वं
115	26	....धस्व
116	17	(7-1-86)
„	27	(7-2-20)
117	23	(वा. 4-1-40)
118	12	‘तत्रेयत्पृच्छ....
„	23	अर्भकः
119	10	“...व....
121	20	धातुकाव्ये ।

शुद्धम्

‘—इरयतीरति ।
इरिरियिष्यमाणः ;
ईर्ष्यपिपणम् ;
समीर्ष्ययिष्य,
चानश्
सुस्वाम
भाष्ये (3-3-43) ।
विश्वं
.....मुद्धितं
ओचः, ओचिचिपुः,
ओचः, ओचिचिपः ;
1294
(श्लो. 55-56)
”
(6-4-19)
धातुकाव्ये (1-73) ।
उभितः-तम्-तवान् ;
(द. उ. 1-97)
ओविभयिषा ;
¹ न्युच्चः (रोगः), समुद्रः, उच्चः,
पूर्वित.....
ऊ-ऊनौ-
स्तुतास्त्राः ।
तं प्रोर्णन्पु.....
सक्थि ।
.....मज्जकस्त्वं
.....धस्व
(7-3-86)
(7-2-70)
(वा. 4-1-49)
‘तत्रेयत्पृच्छ.....
अर्भकः =
“...व.....
धातुकाव्ये (1-24) ।

पुटम् पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
124	1 "कणु.....	"कणु.....
"	21 ....कृञ्भ्य उः'	.....कृञ्भ्य उः'
"	30 ...ष्टिमान्	.....ष्टिमान्
126	20 दुर्द्धतीयः-	दुर्द्धतीयः-
128	23 (7-3-56)	(7-2-56)
"	28 ....क्षीयमानां	....क्षीयमाणां
129	14 दुर्द्धम्फः,	दुर्द्धम्फः,
131	3 तुदादिः, सक.	तुदादिः-1287. सक.
132	16 किद्वद्वाच	किद्वद्वाच
"	30 किति'	किद्वत्ति'
133	27 'कृत्वादिभ्यः	'कृत्वादिभ्यः
140	27 वनप्रदेशात्	वनप्रदेशान्
142	19 कलियिष्यमाणः,	कलियिष्यमाणः, कलितः-तवान्,
146	12 शोके यौ	शोके यौ
147	11 "	"
148	16 शोके स्मात्	शोके यौ
151	31 वनात्.....	वनात्
155	30 धा. का. 5. 93.	धा. का. 3. 59.
158	28 (धातुकाव्यव्याख्याने)	(धातुकाव्यव्याख्याने 2-5.)
159	28 स्तनात्	स्तनान्
160	23 ....प्रत्ययेऽपि ।	.....प्रत्ययेऽपि दीर्घः ।
163	23 (7-3-4)	(7-3-34)
164	32 'प्रधिष्य...परिषुष्य...प्रष्टुष्य	'प्रधिष्य...परिषुष्य...प्रष्टुष्य
167	27 ज्ञेयानि ।	ज्ञेयानि । 'कञ्' इत्यस्य पाठमेवोऽयं धातुः ।
171	6 कलने	कलने
"	27 ....मवेलयद्	....मवेलयद्
"	28 शूर्पणखा....	शूर्पणखा....
172	5 अदन्तः ।	अदन्तः ।)
173	18 प्रतिष्कशः, क्काशः,	प्रतिष्कशः, काशः,
"	30 नतचित्त....	नतचित्त...
175	16 कस्ते	कस्ते
181	30 स्ववैरि.....	स्ववैरि.....
182	15 भ्वादि- 62.	भ्वादि-623.
186	11 चिद्विरिष्युः,	चिद्विरिष्युः,

पुटम् पद्यक्तिः अशुद्धम्

187	27	प्रचक्रमे
196	25	'सर्विधातुक...
197	28	निष्ठायां निद
204	16	सेद
206	28	ऋष्यण्
207	8	चुत्सविषम्
„	13	38
212	29	ऽकरो
217	28	इत्युभयपि
221	3	चुकुशिषणम्
223	31	विसित
228	27	किति - -
229	29	प्रभ्रज्य - - -
230	29	इनण्यनपत्ये
232	2	चुकूलिपन्-न्ती;
234	Title	इ कृञ्
„	21	कृत
236	31	....मृतमुत्तमम्
240	28	संख्यानौ

शुद्धम्

प्रचक्रमे
'सार्वधातुक.....
निष्ठायां निट्
सेद
ऋष्यण्
चुत्सविषम्
98
करो . .
इत्युभयमपि
चुकुंशिषणम्
विसित
विकिति
प्रभ्रज्य
इनण्यनपत्ये
चुकूलिपन्-न्ती;
इ कृञ्
कृत
मृतमुत्तमम्
संख्यानौ